

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM

Természettudományi Kar

Földtudományok Doktori Iskola

PhD értekezés

Máté Andrea

PÉCS, 2007

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM

Természettudományi Kar

Földtudományok Doktori Iskola

**A „Pannon borrhéió” agrárföldrajzi és borturisztikai
értékelése**

PhD értekezés

Máté Andrea

Témavezető:

Dr. Szabó Géza Ph.D.

egyetemi docens

PÉCS, 2007

TARTALOMJEGYZÉK

1. BEVEZETÉS.....	5
2. CÉLKITŰZÉSEK.....	7
3. KUTATÁSI MÓDSZEREK.....	8
3.1. PRIMER FORRÁSOK	8
3.1.1. Kérdőíves felmérés	8
3.1.2. Interjú készítés.....	11
3.1.3. SWOT elemzés	11
3.2. SZEKUNDER FORRÁSOK	12
3.2.1. Vonzerőleltár	12
3.2.2. Statisztikai adatok.....	12
3.2.3. Jogszabályi háttér: törvények, rendeletek	13
3.3. VIZSGÁLATI TÉREGYSÉGEK	13
3.3.1. A terroir értelmezése, térfogalom és elemzési módszer.....	13
3.3.2. A borrégió fogalmának értelmezése	15
4. SZAKIRODALMI ÖSSZEFOGLALÁS.....	23
4.1. A BORRÉGIÓ VIZSGÁLAT KAPCSOLATA A TERÜLETI KUTATÁSOK TUDOMÁNYTERÜLETEIVEL	23
4.2. A KUTATÁS SZAKIRODALMI HÁTTERE	26
5. A DÉL-DUNÁNTÚL BORVIDÉKEINEK TERÜLETI KÉRDÉSEI.....	38
5.1. NEMZETKÖZI KITEKINTÉS. AZ EU ÁLTAL MEGHATÁROZOTT KERETFELTÉTELEK	38
5.2. A BORVIDÉKEK FÖLDRAJZI ELHELYEZKEDÉSE, NÉV- ÉS TERÜLETVÁLTOZÁSOK	44
6. A DÉL-DUNÁNTÚL BORVIDÉKEINEK VIZSGÁLATA A TERROIR SZEMLÉLET ALKALMAZÁSÁVAL	55
6.1. A TERMŐHELY ADOTTSÁGAI, A TERROIR ALAPJA	55
6.2. A BORVIDÉKEK SZŐLŐ- ÉS BORTERMELÉSE	62
6.2.1. Történeti áttekintés.....	62
6.2.2. Szőlőfajta szerkezet.....	68
6.2.3. Az ültetvények állapota.....	74
6.2.4. A bortermelés változása	78
6.2.5. Esettanulmány: A Bikavér legendája.....	87
6.3. AGRÁRFOGLALKOZTATÁS ÉS ÜZEMSZERKEZET	92
6.3.1. A terület társadalmi helyzete és az agrárfoglalkoztatás jellemzői.....	92
6.3.2. A gazdálkodás üzemszerkezete	104
6.3.3. Esettanulmány: Gazdasági modellek.....	108
6.4. A BORTURIZMUS HELYZETE.....	116
6.4.1. A borturizmus jelentősége	116
6.4.2. Borturisztikai vonzerők a térségben	120
6.4.3. A turisztikai infrastruktúra állapota.....	129
6.4.4. Dél-Dunántúl borútjai.....	136

6.4.5. Esettanulmány: A borturizmus helyzete és fejlesztési kérdései lakossági és önkormányzati kérdőíves felmérés alapján Tolna megyében	148
6.5. A PANNON BORRÉGIÓ BORVIDÉKEINEK SWOT ELEMZÉSE.....	168
7. AZ EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA	174
8. A KUTATÁS TOVÁBBI IRÁNYAI	180
9. KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	182
10. MELLÉKLETEK	183
11. ÁBRAJEGYZÉK	226
12. TÁBLÁZATJEGYZÉK	230
13. FELHASZNÁLT IRODALOM.....	231

1. BEVEZETÉS

Számos régészeti, történelmi, nyelvi, vallási emlék igazolja, hogy a szőlő és a bor múltja szorosan összekapcsolódik az emberiség történetével. Olyan különleges, egyedi agrártermékről van szó, amely az emberi kultúra szoros részét képezi.

A magyar borkultúra fejlődését éppúgy sikertörténetek és hullámvölgyek jellemzik, mint a magyarság történetét a népvándorlástól napjainkig. A magyar bor több évszázados fejlődése során komoly nemzetközi elismerésre tett szert, azonban hírneve – korábbi történelmi sikerei ellenére – a rendszerváltozás idejére megkopott és középszerűségbe süllyedt. A rendszerváltozás és az ezredforduló társadalmi-gazdasági eseményei- új perspektívát kínáltak a hazai szőlészet és borászat számára. Az elmúlt tizenhat évben kínálkozó gazdasági lehetőségek és piaci kihívások egyformán érintették Magyarországot minden borvidékét, azonban jelentős regionális különbségek alakultak ki a tekintetben, hogy miként éltek az adottságaikkal, hogyan próbáltak megfelelni a hazai és nemzetközi elvárásoknak. A borvidékek egy része ma már sikertörténeteket könyvelhet el hazai és nemzetközi szinten is, amelyeket a borversenyek eredményei és a piaci megrendelések igazolnak. Borvidégeink másik része (ezek vannak többségben) lépéshátrányban, lemaradásban van, amit minőségi, piaci, eladási problémák jeleznek. Magyarország a 2001-ben elvégzett szőlő- és gyümölcsös összeírás adatai alapján 92000 ha szőlőterülettel rendelkezett, amely 14000 ha-ral (13%-kal) csökkent a rendszerváltozás óta. Az Osztrák Bormarketing Szolgálat becslések alapján azonban 2005-ben már csak 83000 ha szőlő van hazánkban, amelyen 22 borvidék osztozik. A borvidékek területe folyamatosan szűkül, az ültetvények elaprózódtak, jelentős részük előregedett, illetve parlagon van. A területi veszteség megmutatkozik a bortermelés mennyiségében is. Az átlagos termelés évente 3,5–4,5 millió hl között mozog, amelyet az időjárás jelentősen befolyásol. Az ország évi borfogyasztásától függően (26–30 l/fő/év) változik az exportra szánt bor mennyisége. A rendszerváltozás után a privatizáció és kárpótlás révén családi gazdaságok indultak fejlődésnek, a külföldi tőke megjelenésével pedig több szocialista nagyüzem modernizálására került sor, a szőlőművelés azonban még mindig a jelentős kézi munkaerőt igénylő agrárágazatok közé tartozik.

A nemzetközi piacon jelentkező túltermelési válság miatt egyre nehezebb exportpiacot találni a magyar borok számára. Az Európai Unió jelenleg is azon dolgozik, hogy a borpiaci kihívásokra felkészítse az ágazatot és azt versenyképessé tegye. Az előzetesen megfogalmazott uniós javaslatok között szerepel a szőlőültetvények kivágásának ösztönzése és ennek pénzügyi támogatása. Ez a jövőkép a hazai csökkenő szőlőterületekre további negatív hatással lehet.

A borvidékek kapcsolata a turizmusfejlesztéssel és a vidékfejlesztéssel kiemelt jelentőségű, hiszen agrár, élelmiszeripari és turisztikai terméket egyszerre kezelnek, így termelői, feldolgozói és szolgáltatói infrastruktúrát igényelnek egyszerre. Az ágazat sikere a térség sikere is, ezáltal marketing értéke a régió és települései számára nélkülözhetetlen lehetőség.

Dolgozatomban bemutatom és alátámasztom, hogy a szőlőművelés, borkészítés túlmutat az agrártermelés szintjén, annál komplexebben kell értelmezni, mivel kapcsolódása a kultúrtájhoz rendkívül szoros. Aki ebben a szektorban akar dolgozni, az hosszú távra tervez és kötődik a helyi értékekhez. Éppen ezért az Európai Unió szőlőkivágási törekvése nem pusztán agrárpolitikai intézkedés, hanem tradíciók felszámolása, a tájhoz való kötődés megszüntetése, amely végső soron a vidéki terület népességmegtartó képességét csökkenti.

Ezen folyamatok figyelembevételével kívánom a Dél-Dunántúl négy (Szekszárdi, Tolnai, Villányi, Pécsi) borvidékének agrárföldrajzi és borturisztikai értékelését elvégezni, a borvidékek közötti hasonlóságokat, különbségeket bemutatni. A vizsgálat célterületének kiválasztásakor a következő dilemma előtt álltam: vagy a Dél-Dunántúli Statisztikai Tervezési Régió borvidégeit (Szekszárdi, Tolnai, Villányi, Pécsi, Balatonboglári) vizsgálom, vagy egy újfajta kezdeményezést, a termelői összefogáson alapuló, most formálódó „Pannon borrhéjiót” és borvidégeit (Szekszárdi, Tolnai, Villányi, Pécsi). Az utóbbi vizsgálati terület mellett döntöttem újszerűsége miatt, azonban a borrhéjió kialakulatlansága folytán a kifejezést egyelőre idézőjelben használom a főcímben, és kutatásomban értékelem a borrhéjió létjogosultságát. A borrhéjió kifejezést egyre többen használják, ezért fontosnak tartom az értelmezését. A vizsgált témakörökön belül a Szekszárdi borvidék helyzetét emelem ki esettanulmányok formájában, amelyek a borvidék sajátos fejlődési útját és a „Pannon borrhéjióban” betöltött szerepét értékelik.

2. CÉLKITŰZÉSEK

Dolgozatom célja, hogy a Dél-Dunántúl négy (Szekszárdi, Tolnai, Villányi, Pécsi) borvidékének helyzetéről összefoglaló komplex földrajzi értékelést adjak a borrégió fogalmának értelmezésével együtt, az áttekintett szakirodalom, kiértékelt statisztikai adatok, kérdőíves megkérdezések, terepbejárások, interjúk feldolgozásának segítségével. Ezek alapján a célkitűzéseim a következők:

- Az agrár-, turizmusföldrajzi és szociálgeográfiai módszertan ismeretében összeállítani azt a szempontrendszert, amellyel egy borrégió komplex földrajzi vizsgálata kialakítható.
- Értelmezni a borrégió fogalmát, létjogosultságát: létezik-e jelenleg Pannon borrégió, szükség van-e a Pannon borrégióra, mint egy újabb szintű területi egységre.
- Értékelni a terroir, vagyis a termőhely természetföldrajzi és társadalomföldrajzi adottságait, a borvidékek szőlőterületének mennyiségi és minőségi, szőlő- és bortermelésének időbeli, térbeli és szerkezeti változásait.
- A statisztikai adatok, kérdőívek, interjúk eredményeinek figyelembevételével értékelni a szőlészet, borászat foglalkoztatási sajátosságait, üzemszerkezetét.
- A borturizmus növekvő jelentőségének vizsgálata és a vonzerők borturisztikai szempontú értékelése. Esettanulmány formájában a Tolna megyei lakosság és önkormányzatok borturizmushoz való viszonyát értékelni.

3. KUTATÁSI MÓDSZEREK

Kutatásom gerincét a szakirodalmi anyagok áttekintése mellett kvantitatív és kvalitatív vizsgálati módszerek képezték. A primer és szekunder források összegyűjtése és kiértékelése az egyes fejezetekben eltérő hangsúllyal jelenik meg. A vizsgálat során többféle kutatási módszert alkalmaztam, a szerzett információk objektív és szubjektív elemeket is tartalmaznak.

3.1. PRIMER FORRÁSOK

3.1.1. Kérdőíves felmérés

A kérdőív fő alkalmazási területe az adatgyűjtés. A módszer alkalmas nagy számú populáció körében végzett (pl. lakosság, turisták, önkormányzatok) adatgyűjtésre.

A Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Főiskolai Kar Terület- és Településfejlesztési Kutatási Központja szervezésében 2004-ben teljes körű önkormányzati és reprezentatív lakossági megkérdezésre került sor Tolna megyében, amely a Dél-Dunántúli Regionális Fejlesztési Tanács ERF-DD2002-HU-B-03 számú PHARE Tükörprogramjának támogatásával valósulhatott meg. Ennek keretében komplex területfejlesztési témakört érintő kérdőívet dolgoztunk ki. A kérdőív borturizmus fejezetének elkészítése mellett feladatomból volt a teljes felmérés szerkesztése, összeállítása, és a résztvevő kutatók munkájának koordinálása. A felmérések technikai lebonyolításához a KSH Tolna Megyei Igazgatóságának segítségét vettük igénybe.

A kérdőívben két különböző célcsoport, a lakosság és az önkormányzatok részére hat-hat vizsgálati témakör szerepelt. A lakossági megkérdezés témakörei: településfejlesztés, településhálózat, területfejlesztés, agrárium, idegenforgalom, borturizmus, személyes információk voltak. Az önkormányzatok témakörei részben eltértek a lakosságitól: természeti erő- és veszélyforrások, településfejlesztés, civil szervezetek, önkormányzati területfejlesztési társulások, idegenforgalom, borturizmus voltak. Az egyszerűbb feldolgozás érdekében a kérdéstípusok többsége

zárt kérdés, vagy értékelési skálába (számmal, vagy jelzőkkel) sorolt válaszokat tartalmazó kérdés volt. A felmérés végrehajtása előtt fókuszcsoportos vizsgálat keretében teszteltük a kérdőív tartalmát és szerkezetét. A fókuszcsoport kiválasztásánál fontos szempont volt, hogy reprezentatív lakossági minta és különböző (lakosság szám szerint) települési önkormányzatok tesztelése történjen meg, melynek során a kutatók is részt vettek a munkában, és az utána következő kiértékelésben. A kérdőív előkészítése, tesztelése és véglegesítése közel két hónapot vett igénybe. A lekérdezést a KSH tapasztalt kérdezőbiztosai végezték, akik részt vettek a fókuszcsoportos vizsgálatokban is, valamint tájékoztatót kaptak a kutatás részleteiről és jelentőségéről. A megkérdezettek válaszadása önkéntes volt, az adatgyűjtés statisztikai célra történt.

A *borturizmus* fejezetek tartalmának és szerkezetének kialakítása a saját munkám eredménye, amelyet személyesen teszteltem a fókuszcsoportos vizsgálatokban. Ez azért is fontos feladat volt, mivel a borturizmus témakörnél világossá vált, hogy a kérdezőbiztosok közül többen is járatlanok a témában, így összeállítottam egy tájékoztató anyagot fogalmakkal, borvidéki településekkel, hogy a hiányosságokat pótolni lehessen.

A vizsgálat során mind a 108 Tolna megyei település polgármesterét (néhány esetben jegyzőjét) megkérdezték a kérdezőbiztosok, az adatok rögzítésénél a településtípusok is meghatározásra kerültek. Az önkormányzati lekérdezés sikeressége maximális volt, azonban az eredmények a statisztikai és adatvédelmi törvény figyelembevételével településenként nem nevesíthetők, csak csoportosítva mutathatók be (1. táblázat).

1. táblázat. Tolna megye településtípusai kistérségi bontásban, 2004

Kistérség	Településtípus				Összesen
	megye-székhely	város	község 1000 lakos felett	község 1000 lakos alatt	
Szekszárdi	1	2	12	11	26
Bonyhádi		1	5	15	21
Dombóvári		1	8	7	16
Tamási		2	11	18	31
Paksi		2	10	2	14
Tolna megye	1	8	46	53	108

Forrás: KSH Tolna Megyei Igazgatóság

A lakossági megkérdezéshez 500 lakost választottunk ki, akik nemre, korra, településnagyságra reprezentálták Tolna megye társadalmi szerkezetét. A KSH 2%-os tartalék listát is lekérdezett, arra az esetre, ha a válaszadást megtagadnák. A KSH nagy gyakorlati tapasztalatát mutatja, hogy a lakossági kérdőívezés is 100%-osra sikerült, sőt a tartalék lista adatai is rendelkezésre álltak, így végül 510 fős reprezentatív adatbázis állt rendelkezésre (2., 3., 4. táblázat).

2. táblázat. Tolna megye lakossági lekérdezésének mintája nemek szerint, 2004

Nemek szerinti megoszlás	Férfi		Nő		Összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%
Tolna megyei népesség 2001. február 1.	119393	47,8	130290	52,2	249683	100
Mintaelemszám nemek szerint	240	48	260	52	500	100
Lekérdezett elemszám nemek szerint	247	48,4	263	51,6	510	100

Forrás: KSH Tolna Megyei Igazgatóság

3. táblázat. Tolna megye lakossági lekérdezésének mintája életkor szerint, 2004

Kor-csoport	Népesség megoszlás		Minta megoszlása		Lekérdezett személyek megoszlása	
	fő	%	fő	%	fő	%
18–29 év	41817	22,9	116	23,2	112	22,0
30–39 év	31876	17,5	89	17,8	90	17,6
40–49 év	39757	21,8	107	21,4	104	20,4
50–59 év	32196	17,6	89	17,8	94	18,4
60–69 év	25776	14,1	71	14,2	74	14,5
70–75 év	11072	6,1	28	5,6	36	7,1
összesen	182494	100,0	500	100,0	510	100,0

Forrás: KSH Tolna Megyei Igazgatóság

4. táblázat. Tolna megye lakossági lekérdezésének mintája településtípusok szerint, 2004

Település típusok	Népesség megoszlás		Minta megoszlása		Lekérdezett személyek megoszlása	
	fő	%	fő	%	fő	%
megyei jogú város	36229	14,5	79	15,8	79	15,5
többi város	98603	39,5	176	35,2	179	35,1
községek	114851	46,0	245	49,0	252	49,4
megye összesen	249683	100,0	500	100,0	510	100,0

Forrás: KSH Tolna Megyei Igazgatóság

Az alapos előkészítésnek köszönhetően a vizsgálat igen sikeresen zajlott le, a válaszadás 100%-os volt. A kérdőíves felmérés turizmus, borturizmus témaköréhez kapcsolódó adatait és számított eredményeit a dolgozat esettanulmányaiban dolgoztam fel. Az értékelés során számos ábrázoló módszert, összefoglaló táblázatot, és különböző diagram típust alkalmaztam, amelyek jól mutatják a lakosság és önkormányzat eltérő véleményét a turizmusról, borturizmusról.

3.1.2. Interjú készítés

Az interjú szóbeli megkérdezéssel alapuló kutatási módszer. Alkalmas adatgyűjtésre, szubjektív vélemények megismerésére, valamint a vizsgálat eredményeinek összefüggéseinek magyarázatára is. Az interjút befolyásoló tényező lehet, hogy az interjúalany mennyire nyitott, milyen az empátiás készsége, valamint milyen a kérdező rátermettsége, felkészültsége és a feltett kérdések átgondoltsága (CSERNÉ ADERMANN G. 1999). Az interjúk, beszélgetések alanyai a dolgozatban: borászok, borászatok munkatársai, borutak menedzserei, agrár- (hegyközség, AMC) és turizmus (Tourinform iroda) szektor szakemberei. Mivel a dolgozatban kiemelt helyen kezelem a Szekszárdi borvidéket, ezért az interjúk nagyobbik részét ezen a borvidéken végeztem.

Az interjúk készítésének egyik legnehezebb része az időpontok egyeztetése volt a borászokkal, mivel tavasztól őszig a rendezvények, kiállítások és a szünet miatt bőven ad feladatot a gazdaság. Az interjúk készítésére éppen ezért a konferenciák, rendezvények, tréningek nyújtottak jó lehetőséget, azonban ezekben az esetekben a rendelkezésre álló idő korlátozott, és gyakran inkább beszélgetés jellegűvé vált, mint mélyinterjúvá. Az ilyen beszélgetésekbe bekapcsolódó partnerek véleménye azonban szintén értékes információt adott.

3.1.3. SWOT elemzés

Egy település, vagy régió erősségeinek (Strengths), gyengeségeinek (Weaknesses), lehetőségeinek (Opportunities), és veszélyeinek (Threats) teljes körű értékelését végezhetjük el a SWOT elemzés módszerével (PISKÓTI I. – DANKÓ L. – SCHUPLER, H. 2002, SZABÓ G. 2000a). A tematikus SWOT elemzés alkalmas volt arra, hogy

meghatározott szempontok (pl. természeti adottságok, társadalmi tényezők, infrastruktúra, termelési sajátosságok, intézményrendszer, borturisztikai kínálat, marketing, finanszírozás, törvényi szabályozás) alapján a borvidékek átfogó értékelését végezzem el, melyből következtetéseket tudtam levonni a borvidékek jelenlegi helyzetéről, jövőbeli fejlesztéséről, ez részben válaszokat ad a Pannon borrégió létezése, létjogosultsága mellett, vagy ellen.

3.2. SZEKUNDER FORRÁSOK

3.2.1. Vonzerőleltár

A vonzerőleltár egyrészt területi alapon meghatározott jelentőségű, különböző hatókörű (nemzetközi, országos, regionális, helyi) vonzerők összessége, másrészt tematikus szempontok szerint rendezett vonzerők összessége (*Turizmusról szóló törvény koncepciója 2006*, PISKÓTI L. – DANKÓ L. – SCHUPLER, H. 2002).

Az első országos turisztikai vonzerőleltár 1997-ben készült el, mely megkísérelte összefoglalni és minősíteni a hazai vonzerőkínálatot. (A vonzerőleltár már az Interneten is elérhető volt.) Bár sok kritika érte az összeállítást, azonban azóta sem készült el a javított, felújított változata.

A vonzerőleltárt folyamatosan frissíteni kell, mivel a vonzerők állapota évről évre változik, újak jöhetnek létre, vagy mehetnek tönkre, így turisztikai hasznosításuk időlegesen, vagy véglegesen megszűnhet. A dolgozatban a vonzerőket borturizmus szempontjából értékelem, mintaterületnek pedig a Szekszárdi borvidéket választottam.

3.2.2. Statisztikai adatok

A Központi Statisztikai Hivatal kiadványai, felmérései meghatározó jelentőségűek a kutatási téma feldolgozásához.

A statisztikai adatbázis alapegysége:

- Településsoros adatbázisoknál a megfigyelt tulajdonságok településenként összesítésre kerülnek és így épül fel az adatállomány.

- Kistérségi szintű adatbázisra akkor van szükség, ha kistérségnél kisebb egységekre nem értelmezhető egy bizonyos tulajdonság, vagy az elemzés alapegysége a kistérség.
- Megyesoros adatbázis akkor készül, ha a megfigyelések megyei szintnél kisebb egységekre nem bonthatók, ill. reprezentatív mintavétel alapján keletkezett adatok esetén nem becsülhetők.

A dolgozatban, ahol lehetőség nyílt rá a településsoros adatokból számított borvidéki, valamint borrégiós adatokkal dolgoztam. A kistérségi adatokat nem használtam, mivel a borvidékek határai átlépik a kistérségi határokat, ugyanakkor több esetben csak megyei adatokkal tudtam dolgozni, mivel kisebb egységekre nem állt rendelkezésre információ. A dolgozatban felhasznált témakörök adatcsoportjai: népszámlálás adatai, idegenforgalmi statisztikák, mezőgazdasági adatok.

Az adatok kiértékelésénél figyelembe kellett venni a mértékegységek történelmi változását, így – ahol erre szükséges volt – a napjainkban használt SI rendszerre váltottam át (*1. melléklet*).

3.2.3. Jogszabályi háttér: törvények, rendeletek

A borvidékek és borrégiók vizsgálatánál figyelemmel kell kísérni a jogi háttér alakulását, hiszen ezek határozzák meg a szőlészet és borászat alapfogalmait, valamint 1893 óta a borvidékek területi lehatárolását, megnevezését, a telepíthető szőlőfajtákat, az alkalmazható technológiát, az értékesítés és a támogatások keretét. Az elmúlt száz év alatt egyre több rendelet született az ágazathoz kapcsolódóan, így egyre több szabálynak kell a termelőknek megfelelniük, sőt egyes intézkedések évről-évre módosulnak. Az Európai Unió csatlakozás óta már az unió szabályai is érvényesek a hazai szőlő- és bortermelésben (*lásd: 13. fejezet*).

3.3. VIZSGÁLATI TÉREGYSÉGEK

3.3.1. A terroir értelmezése, térfogalom és elemzési módszer

A földrajz különböző téregység kategóriákat (pl. régió, környezet, táj) alkalmaz, amelyek értelmezése a tudomány alrendszerének specialításaihoz igazodik.

A *földrajzi táj* Marosi Sándor (1981) meghatározása szerint „a térnek olyan, a szomszédságtól többé-kevésbé elhatárolódó egysége, amely a természeti és – egyre inkább – antropogén folyamatok és törvényszerűségek kölcsönhatására egyéni sajátosságokkal rendelkezik. Bár arculata az élő szervezetek, az ember, a társadalom hatását is tükrözi, de térbeli alapja, határainak meghatározója a természeti tényezők összessége” (PROBÁLD F. 2001).

A *földrajzi környezetet* Pécsi Márton (1981) integrált rendszernek tekinti, amely „négy alrendszerrel foglal magába: a természeti környezetet, az átalakított természeti környezetet, a társadalmi-gazdasági, valamint a politikai-kulturális környezetet” (PROBÁLD F. 2001). Tóth József a földrajzi környezetet sajátos, új társadalmi-gazdasági-infrastrukturális-természeti tértípusként jellemzi (TÓTH J. 1997).

A földrajztudomány fejlődésével (a világ társadalmi, gazdasági átalakulásával) a tértípusok értelmezése jelentős változáson ment át. Közös jellemzőjük, hogy komplex térkategóriák, amelyek természeti és társadalomföldrajzi szempontokat is figyelembe vesznek eltérő hangsúllyal, illetve a téregységhez igazodó vizsgálati módszerek jellemzik.

Ezen térkategóriák sorába illeszthető és az agrárföldrajzi vizsgálatokban meghonosításra vár a *terroir* kifejezés, amely a földrajztudomány szempontjából még értelmezésre szorul.

A francia szőlészeti nyelvben a *terroir* kifejezésnek nagy jelentősége van. A magyar nyelvben ennek a fogalomnak azonban nincs tökéletes megfelelője, mivel azt általában termőhelyként szokták fordítani. A magyar termőhely és a francia *terroir* szó viszont nem teljesen ugyanazt jelentik, tehát nem egymás szinonimái. A *terroir* tágabb, sokrétűbb jelentéssel bír, mint a termőhely, mivel nemcsak a legfontosabb természeti tényezőket (a talajszerkezetet, a terület fekvését, az éghajlatot) foglalja magába, hanem a kulturálisan és történelmileg hagyományos szőlőfajtákat, termelési módszereket és a bortermelő gazdát is. Tehát a *terroir* kifejezés több tényező: a talaj, a klíma, a bor, a borkultúra, a történelem és a vincer közötti kapcsolat összessége és egymásra hatása (www.terroir-france.com, ROHÁLY G. – MÉSZÁROS G. – NAGYMAROSY A. 2004, JOHNSON, H. – ROBINSON, J. 2002, CALLEC, C. 2002, SIMON, J. 2003, DOMINÉ, A. 2000). Mivel a hazai borszakma még nem találta meg a

megfelelő magyar kifejezést, és a francia meghatározás még meglehetősen idegenül cseng, ezért fontosnak tartom, hogy a következőkben az általam használt termőhely kifejezés alatt inkább a francia fogalmat értem. A termőhely adja meg egy meghatározott régióban, vagy területen termelt bornak a helyi jellegzetességét, identitását. A termőhely fontos szerepet játszik a borban és a turizmusban egyaránt.

A terroir olyan komplex földrajzi térfogalom, amely természeti és társadalmi tényezőket és ezek egymásra hatását értékeli, tehát a szőlészet és borászat valamint a földrajz, az agrár földrajz közös fogalmáról van.

A terroir kifejezés komplexitása alkalmas arra, hogy a borvidékeket ennek szellemében vizsgáljam, értelmezem a hasonlóságokat és a különbségeket. A terroir szemléletű feldolgozás egy új elemzési módszer, mert a természeti, történeti, társadalmi, gazdasági, turisztikai szempontokat együtt értékeli, ezért egy fejezetben, **a 6. fejezet alpontjaiban** részletesen elemzem ezeket a tényezőket a jövőbeli Pannon borrhégy borvidékeinek példáján.

3.3.2. A borrhégy fogalmának értelmezése

A rendszerváltozás után bekövetkező közigazgatási reformok és a regionális fejlesztéseket támogató Európai Uniós források ösztönzői voltak a magyarországi régiók kialakításának. Így a történeti-földrajzi régiótípusok mellett az elmúlt időszakban számos régiótípus jött létre, amelyek elindították a térségi gondolkodást és a regionális szemlélet kialakulását. Ebben a fejezetben a földrajzi régió mellett azokat a régiófogalmakat gyűjtöttem össze, amelyek segíthetnek értelmezni a borrhégy fogalmát. Ennek keretében megvizsgálom a borrhégy és földrajzi régió kapcsolatát, azaz lehet-e földrajzi régiónak tekinteni a borrhégyt, vagy sem.

A szakirodalom a régiót sokféleképpen definiálja. Tóth József funkcionális térfelosztási rendszerében *a földrajzi régió* objektív tényezők és funkciók alapján, alulról szerveződő téregység. A régiók kialakulásának ez a természetes útja, amelyet nemcsak a földrajzi-gazdasági egység, hanem a közös múlt, a hagyományok és a regionális identitás jellemez (TÓTH J. – PAP N. 2002). A tartós együttlét, a hagyományok, a kialakult közös értékrend is összetartja az egy régióban élőket, és az is igaznak látszik, hogy a régió vonzáskörzetekből, mint építőkövekből formálódik

(TÓTH J. 2004). Tehát a geográfia csak bizonyos feltételek teljesülése esetén tekint egy meghatározott földrajzi egységet régiónak, ha:

- alapja a törtnelmi múltban kiformálódott közösség,
- természeti egységet képez, természetes határokkal válik el a szomszédos régióktól,
- gazdasági egységként is működik,
- kialakult lakóiban a belső összetartás, amelyet a történelmi hagyományok táplálnak (TÓTH J. 2004).

A kulturális jellemvonások területi koncentrációja területi típusok meghatározására ad lehetőséget. A *kultúrrégió* olyan területi egység, amelynek társadalma egy vagy több jellemző alapján összetartozik (TRÓCSÁNYI A. – TÓTH J. 2002, HAGGETT, P. 2006). A kultúrrégió típusai:

- Formális kultúrrégió: Egy olyan területi egység, amelynek lakosai bizonyos kulturális ismérvek alapján közös jellemvonásokkal rendelkeznek. Ilyen jellemző lehet pl. a mezőgazdasági kultúra. Sajátossága, hogy nem rendelkezik éles határokkal.
- Funkcionális kultúrrégió: Általában társadalmi, politikai, gazdasági funkció mentén szerveződik. Jellemzője, hogy heterogén, viszont élesen körülhatárolható központtal rendelkezik.
- Perceptuális, felfogásbéli kultúrrégió: Nehezen definiálható tradíciója van, konkrét határokkal nem rendelkeznek, csak az emberek felfogásában élő kultúrrégióról van szó (TRÓCSÁNYI A. – TÓTH J. 2002).

A regionális területi politika alapjait az 1996. évi XXI. törvény teremtette meg, amely szerint a régió: „*tervezési-statisztikai* és fejlesztési célokat szolgáló egy vagy több megyére (a fővárosra) kiterjedő, az érintett megyék közigazgatási határával lehatárolt társadalmi, gazdasági vagy környezeti szempontból együtt kezelendő területfejlesztési egység”. A Európai Unióban kialakított NUTS rendszer szintjeinek figyelembevételével a 35/1998. (III.20.) OGY határozat hét statisztikai tervezési régiót nevesített, amelyek a NUTS 2 szintnek feleltethetők meg (AUBERT A. 2001, 2005) **(1. ábra)**.

1. ábra. Magyarország 7 tervezési-statisztikai régiója
(Forrás: <http://www.mindentudas.hu/toth/20040603toth22.html>)

A közigazgatásban, területfejlesztésben megjelenő régió szubjektív, felülről meghatározott, akaratlagos képződmény. A megyehatárok mentén kialakított „tervezési-statisztikai régiók” nem illeszkednek a funkcionális kapcsolatrendszerekhez, a valódi vonzáskörzetek határaihoz (TÓTH J. – PAP N. 2002, TÓTH J. [szerk.] 2002, TÓTH J. 2004).

A kormány 1007/1998. határozata alapján kilenc *turisztikai régiót* alakítottak ki és a hozzájuk kapcsolódó Regionális Idegenforgalmi Bizottságokat. A turisztikai régiók határai részben már túllépik a megyehatárok merev vonalait, és megjelennek az idegenforgalmi vonzáskörzetek mentén kijelölt térségek az ágazat hatékonyabb fejlesztése érdekében (2. ábra).

A turisztikai régiók és a statisztikai-tervezési régiók közötti területi különbségek azonban nehézséget okoznak a fejlesztések összehangolásában. Ez a probléma a Dél-Dunántúlon a Balaton-parti térséget érinti leginkább. Napjainkra a turisztikai régiók a Regionális Idegenforgalmi Bizottságok (RIB) és a Regionális Marketing Igazgatóságok (RMI) működési területévé szűkültek, míg a turizmusfejlesztés kérdése és forrása inkább a tervezési-statisztikai régiók hatáskörébe kerültek.

2. ábra. Magyarország 9 turisztikai régiója
(Forrás: http://www.mth.gov.hu/img/upload/200504/regio_hu.gif)

A *borrégiók* megszervezésének gondolatát a hazai szőlész-borász ágazat termelte ki azáltal, hogy a mai napig keresik a piaci kihívásokra a megfelelő válaszokat. Míg Franciaországban 890000 ha szőlőterületen 10 borvidék, Németországban 102000 ha szőlőterületen 13 borvidék osztozik, addig Magyarországon 83000 ha-on 22 borvidék található (KRAUTSTOFFL, A. – THURNER, M. 2006). Tehát az ágazat elaprózott termelői és feldolgozó kapacitására, valamint a kis területű borvidékek problémájának áthidalására jelenthet megoldást a borrégiók kialakítása. A jól megfogalmazott és meghatározott keretek között működtetett borrégiók kellő marketing erőt adhatnak a kistermelők piacra jutásához, valamint elősegíthetik a pinceszövetkezetek kialakítását, amelyek ez esetben a borvidékek határain is átnyúlhatnak. A borrégió megnevezés alkalmas lehet arra, hogy a nagyobb földrajzi egységhez tartozó borászatok kedvezőbb megítélésben részesüljenek és termelésük hatékonyabbá váljon.

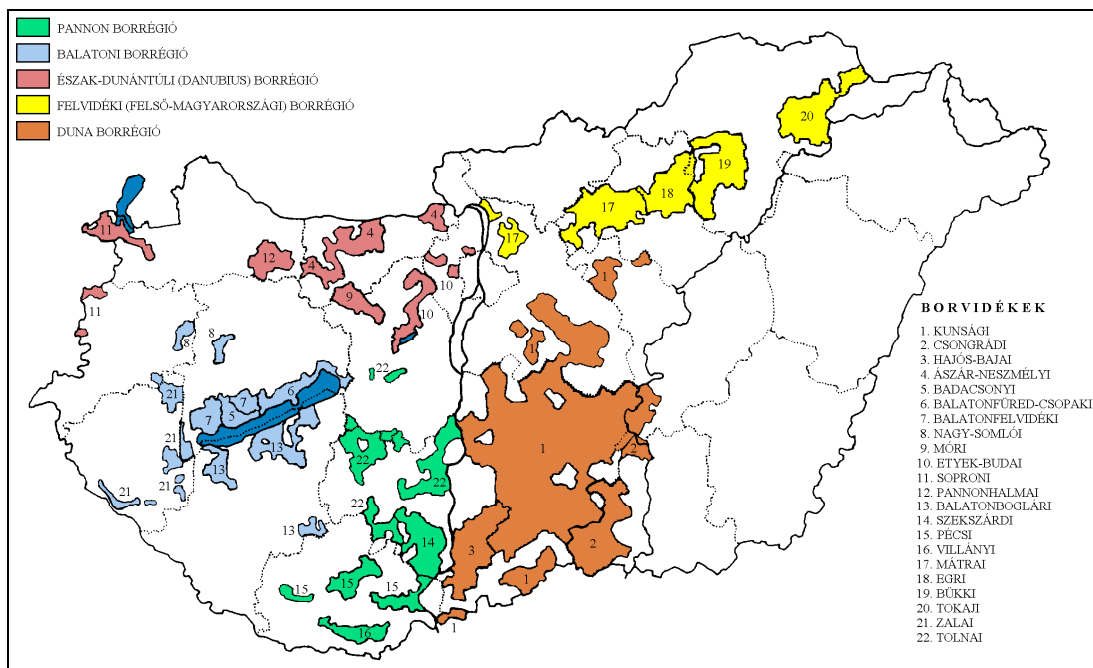
A borrégió kérdésköre a 2004. évi XVIII. törvényben jelent meg először, amelynek kialakítását a borvidékek által kezdeményezett, tehát alulról kiinduló szerveződésként szorgalmazta:

- „*Borvidéki régió*: meghatározott termőhely, a hasonló természeti adottságokkal és hagyományokkal rendelkező, vagy egymással földrajzilag egységet képező, illetve szomszédos borvidékek társulása, amelynek

területéről – a borvidéki régió szabályzatáról szóló rendelet alapján – meghatározott termőhelyről származó minőségi bor hozható forgalomba. A borvidéki régió szabályzatát az érdekelt borvidékek együttes kezdeményezésre a földművelésügyi és vidékfejlesztési miniszter rendelettel adja ki.” (pl. a Duna Borvidéki Régió szabályzatában a borászati termék jelölésénél a „Duna Borrégió” kifejezést használják.)

- „*Borvidék*: olyan meghatározott termőhely, amely több település közigazgatási területére kiterjedően hasonló éghajlati, domborzati, talajtani adottságokkal, jellemző fajtaösszetételű és művelésű ültetvényekkel, sajátos szőlő- és bortermelési hagyományokkal rendelkezik, és amelyről sajátos jellegű borok származnak. Borvidékbe olyan település sorolható, amelynek a szőlő termőhelyi kataszterében nyilvántartott területe a település összes mezőgazdaságilag hasznosított területének 7%-át eléri, vagy – a miniszter mérlegelése alapján – olyan település vagy településrész, amelyen hagyományosan borfeldolgozással foglalkozó bor adóraktár működik.”

A borvidéki borrégiók kialakítása jelenleg is zajlik, és komoly vitákat vált ki a borász szakma berkein belül a területi lehatárolás és a megnevezés tekintetében. 2006-ra két borrégió, a Duna Borrégió és a Balaton Borrégió szabályzata készült el, és jelent meg FVM rendelet formájában. Ezek alapján a három alföldi borvidék (Kunsági, Csongrádi, Hajós-Bajai) a Duna Borrégiót, a Balaton környéki borvidékek (Badacsonyi, Balatonfelvidéki, Balatonfüredi-Csopaki, Balatonboglári) kiegészülve a Zalai és a Nagy-Somló borvidékkel alkotják a Balaton Borrégiót. A Dél-Dunántúlon az előbbiekből kimaradt négy borvidék (Szekszárdi, Tolnai, Villányi, Pécsi) tervezi a Pannon borrégió létrehozását, ezért vizsgálataimban ennek a négy borvidéknek az adottságait elemzem. Az ábrák illetve táblázatok összesített adatainál a Pannon borrégió kifejezést használom (3. ábra).

**3. ábra. Magyarország borvidékei és tervezett borrégiói 2006-ban (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: www.hnt.hu)**

A Pannon Borrégió Egyesület, mint civil szerveződés már 2003-ban létrejött (a Szekszárdi, a Tolnai, a Villányi és a Pécsi borvidék és borútjaik részvételével), ezzel megelőzték a törvényi szabályozást, és időben levédtek a „Pannon” megnevezést. Ezek az események konfliktushelyzetet teremtettek, hiszen az észak-dunántúli borvidékek már nem tudnak élni a „Pannon” vagy a „Duna” kifejezés marketing erejével, pedig a névhasználatra jogosultak lennének.

A Pannon Borrégió Egyesület kitűzött célja:

- túlmutat a szőlő- és borkészítőket összefogó társulás szintjén, mivel tagjai között vannak a borvidékekhez tartozó borutak is,
- az ágazat térségi összefogását szorgalmazza a termeléstől a speciális turisztikai szolgáltatásokig,
- a Pannon táj egészségének védelme,
- a térségi fejlesztési programok összehangolása és megvalósítása,
- a minőségi bortermelés előmozdítása,
- a régió minőségi borpiacának és keresletének növelése,
- közös marketing-tevékenység szorgalmazása,

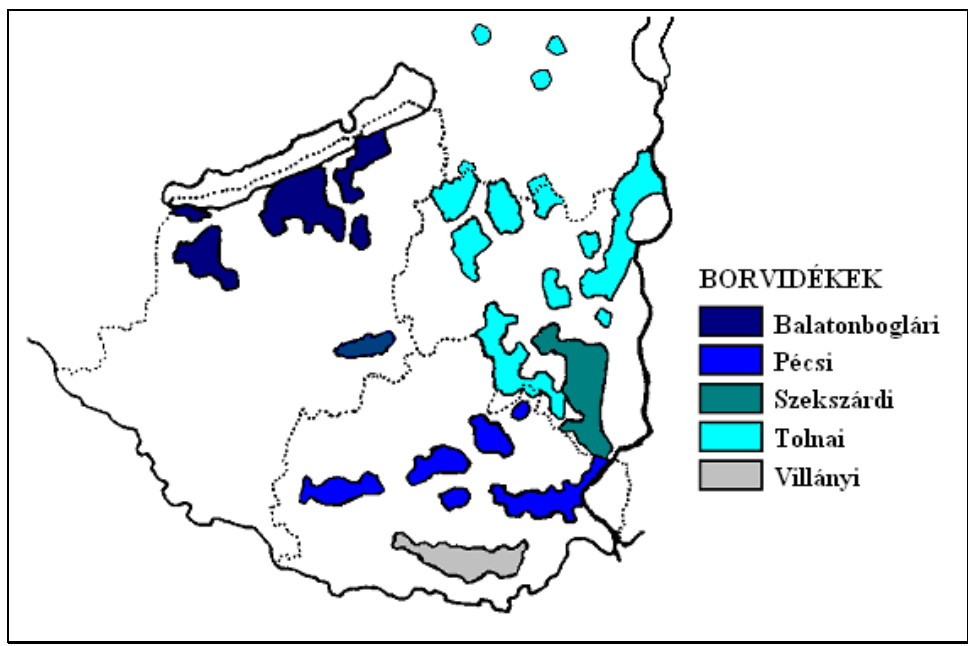
- a Pannon borrhégyó kulturális örökségének megóvása, mely a hagyományos borkészítési eljárások megtartásában, illetve a termelői hagyományok ápolásában és a hungarikumok megőrzésében nyilvánul meg,
- a régióhoz kapcsolódó határon túli magyar bortermelők összefogása,
- nemzetközi kapcsolatok építése, együttműködés külföldi borrhégyókkal.

A célkitűzések egy része azonban pontatlan (Pannon táj értelmezése kérdéses) és inkább álomszerű (hiszen a régióon belüli együttműködés is akadozik), mint megvalósítható lehetőség. A Pannon Borrhégyó Egyesület pénzügyi és humánerőforrás hiánya miatt, a mai napig nem készült el a borvidékek közös kezdeményezésén alapuló borvidéki borrhégyó szabályzat, amely borpiaci, borértékesítési és jogszabályi szempontból is hivatalossá tenné a működését (ALACKERNÉ V. K. ex verb.). Steitz János, a Tolnai borút elnökének 2005-ben bekövetkezett váratlan halála nagymértékben hozzájárult a folyamatok lelassulásához.

Jelenleg a Pannon Borrhégyó, mint földrajzi régió nem értelmezhető, a dolgozatban azonban megvizsgálom, hogy a Pannon borrhégyó idővel földrajzi régióvá válhat-e, vagy más egyéb térkategóriaként lehet megfogalmazni. Regionális tervezési és turisztikai szempontból a Dél-Dunántúli Régióhoz tartozik (5. táblázat), azonban amíg nincs hivatalos szabályzata a borrhégyóonak, addig a jövőbeli fejlesztési célkitűzéseket inkább borvidéki szinten fogalmazzák meg (4. ábra). A Fejér megyei területek kívül esnek a tervezési régió határain, így az amúgy is szétdarabolt Tolnai borvidék fejlesztése még több problémát hordoz magában.

5. táblázat. Dél-Dunántúlon használt régió megnevezések területi hatóköre megyék és borvidékek szerint (szerk. MÁTÉ A.)

Megnevezése	Pannon borrhégyó	Dél-Dunántúli Turisztikai Régió	Dél-Dunántúli Tervezési Régió
Megyék	Baranya, Tolna, Fejér megye borvidékekhez tartozó területe	Baranya és Tolna megye teljes területe, Somogy megye a Balaton régióhoz tartozó települések kivételével	Baranya, Somogy, Tolna megye teljes területe
Borvidékek	Szekszárdi, Tolnai, Pécsi, Villányi	Szekszárdi, Tolnai, Pécsi, Villányi, Balatonboglári egy kis része	Szekszárdi, Tolnai, Pécsi, Villányi, Balatonboglári

4. ábra. A Dél-Dunántúli Régió borvidékei 2006-ban (szerk. MÁTÉ A.)

4. SZAKIRODALMI ÖSSZEFOGLALÁS

4.1. A BORRÉGIÓ VIZSGÁLAT KAPCSOLATA A TERÜLETI KUTATÁSOK TUDOMÁNYTERÜLETEIVEL

A borrhégió vizsgálat rendkívül összetett, komplex kutatási téma, amely számtalan diszciplínával áll szoros kapcsolatban. A szőlő és a bor több, mint agrár-élelmiszeripari termék, éppen ezért az agrárgazdaság mellett számos tudományterület módszerét és ismeretanyagát kell összegezni ahhoz, hogy egy borrhégió vizsgálata minél átfogóbb legyen.

A szőlő és a bor helye a kultúrában függ a különböző társadalmak évszázados hagyományaitól, megihleti a művészetet, irodalmat, építészetet. Az ókori római, görög kultúra istenséget alkotott, és nagy ünnepeken tisztelgett a bor értéke előtt. A keresztény kultúrkörben Jézus véreként a szertartások alapvető elemévé vált a misebor, így az egyház fontos szerepet töltött be a vallás mellett a szőlőművelés és borkészítés terjesztésében. Az arab-iszlám világ – bár tiltja az alkohol fogyasztását –, szerepe a mazsolaszőlő, és a csemegeszőlő termesztésében meghatározó. Az arab világ szőlőműveléssel történő korai kapcsolatát mutatja, hogy a mecsetek geometrikus díszítő elemei között is visszaköszön a szőlőmotívum. Napjainkban a globalizáció hatására a nyugati életmód (kultúra, divat) mellett a borfogyasztás szokása is terjed a világban. Ennek következtében jelent meg a távol-keleti országokban (Japán, Korea, Hongkong, Kína) a borfogyasztás szokása, amely napjainkban is dinamikusan növekszik, és több száz milliós potenciális piac előtt nyitja meg a kapukat.

A történettudomány segítségével vizsgálható a borvidékek múltbeli fejlődése, az eszközhasználat változása, az egyházak, nemesi családok szerepe, és a történelmi események (háborúk, betelepítések stb.) hatása.

A földrajztudomány a borvidék természeti adottságainak értékelése mellett feltárja annak társadalmi-, foglalkoztatási hátterét, kapcsolatát más ágazatokkal (pl. turizmus), valamint vizsgálja az időbeli és térbeli változásokat, regionális különbségeket. A szőlőművelés átalakítja a természeti környezetet kultúrtájává, amely

folyamatos figyelmet igényel a fedetlen felületek védelme érdekében. A termőterületek éghajlati és talajadottságai rendkívül változatosak teszik a szőlőtermesztést, borkészítést. A szőlő- és bortermelés sajátos életmódot kíván a gazdától. A népi mondás évszázadokkal ezelőtt megfogalmazta: „a szőlő szolgát kíván, nem urat”, tehát egész évben munkát ad ez a tevékenység a szőlő ültetvényben és a pincében is.

Az 1869. óta létező Magyar Statisztikai Hivatal és jogelődjének adatgyűjtése fontos eleme a borrhíó vizsgálatának, hiszen a trendek, változások adatszerű kiértékelése ezek segítségével válhat teljessé.

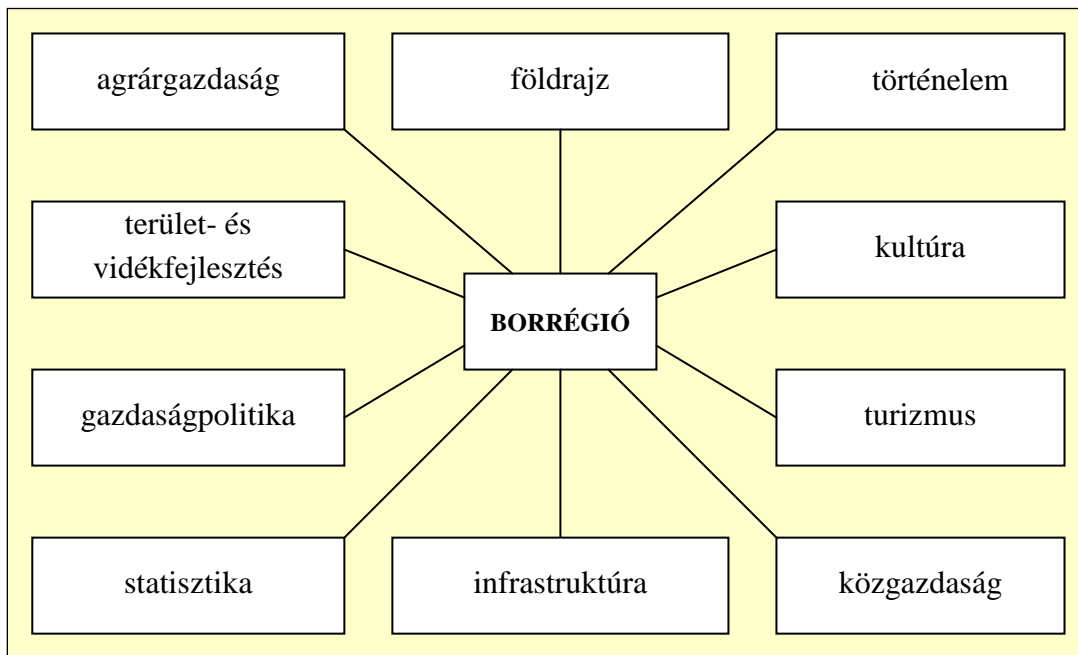
Ma a piacgazdasági versenyhelyzetben kell helytállni és sikerre vinni a borászati vállalkozásokat, ezért fontos, hogy milyen közgazdasági lehetőségeket (pénzügyi forrásokat, marketing eszközöket) választanak a cégek a termelés fejlesztése és az értékesítés javítása érdekében.

A borászat értékesítési válsága miatt egyre fontosabb a bor és a turizmus kapcsolatának erősítése, a borturizmus, a borutak fejlesztése, a közös programcsomagok kialakítása, a régiós szintű együttműködések és marketingstratégia megvalósítása.

A szőlőművelés, a borászat és az egyre szorosabban hozzákapcsolódó borturizmus hatékony működtetéséhez infrastrukturális háttér kiépítésére is szükség van. Az ültetvények, pincészetek műszaki állapotától a megközelíthetőségen át a térség turisztikai infrastrukturális ellátottságáig ma már mind fontos tényező a vállalkozások és a borvidékek versenyképességében.

A gazdaságpolitikának meghatározó szerepe van az ágazat termelési, területi és fejlesztési kérdéseiben egyaránt (pl. az első és második szőlőrekonstrukció állami támogatással valósult meg). A kormányzat kezében vannak az ágazat jövőjét befolyásoló szabályozási feladatok törvények, rendeletek formájában, amelyeket hozzá kell igazítani az Európai Unió által meghatározott irányelvekhez. Éppen ezért a hazai szinten túl az Európai Unió intézményrendszerében – különös tekintettel az Európai Parlamentre és az Európai Tanácsra –, óriási felelőssége van a magyar döntéshozóknak, hiszen fontos, hogy milyen módon képviselik a hazai borászatot, és mekkora lobbierőt tudnak mozgósítani az aktuális borreform ügyében.

A borvidékek fejlesztése multiplikátor hatással lehet a vidéki térségek fejlődésére, amennyiben a primertől a quaterner szektorig átfelölő civil-, vállalkozói és önkormányzati szférát érintő regionális együttműködésen alapszik. Ehhez össze kell hangolni az ágazati (bor, agrár, turizmus) és a regionális (NFT, NVT, régiós) fejlesztési stratégiákat (5. ábra).

5. ábra. A borrégió kutatás kapcsolata a területi kutatások szakterületeivel (szerk. MÁTÉ A.)

A borrégió jövőképek kialakításában és fejlesztési elképzeléseinek meghatározásában a régiós szemléletnek meghatározó elemmé kell válnia, a megfogalmazott jövő a borvidékek civil-, vállalkozói, önkormányzati szférájának érdekét egyaránt kell szolgálnia.

4.2. A KUTATÁS SZAKIRODALMI HÁTTERE

A borrégió vizsgálat legszorosabban az agrárföldrajzhoz kapcsolódik, de emellett megvan a sajátos természet-, társadalom- és regionális földrajzi szempontrendszer is.

- A természetföldrajzon belül különösen a domborzat, a klíma, a talaj és a környezeti adottságok regionális specifikumait szükséges kiemelni, amelyek hatással vannak a szőlő- és borkortermelés mennyiségi és minőségi elemeire, valamint egyediségére (BOROS L. 1996, 1999).
- Az agrárföldrajz az agrárgazdaság általános és alapvető természeti és gazdasági feltételeit vizsgálja. Az agrártermelés körébe a mezőgazdasági termelés mellett az élelmiszeripari tevékenység is beleértendő (VUICS T. 1995). Ezt fontos kiemelni, mert a szőlőművelés mezőgazdasági, míg a borkortermelés élelmiszeripari tevékenység, így egymásra épülése alapvető és szétválaszthatatlan. Az agrárföldrajz ugyanakkor számos tényező szerepét alig, vagy nem értékeli. Ilyen elemek például a borrégió humán erőforrása és borturisztikai értékelése, amelyeket a vizsgálatban fontosnak tartok.
- A népesség- és településföldrajz segítségével (TÓTH J. [szerk.] 2002, HAJDÚ Z. 2006) a borrégió társadalmi szerkezete, foglalkoztatási helyzete (különös tekintettel az agrárnépességre), a borkortermeléshez kapcsolódó sajátos településszerkezet, és -arculat vizsgálható. Az agrárnépességre vonatkozó hiányos adatokat a szociográfia vizsgálati módszereivel érdemes kiegészíteni (empirikus vizsgálatok) (BERÉNYI I. 1992, 2003).
- A turizmusföldrajznak egyre fontosabb szerepe van a gazdaságföldrajzon belül, éppen úgy, ahogy a turizmus gazdasági jelentősége is növekszik (AUBERT A. – TÓTH J. 2006, AUBERT A. [szerk.] 2006, PUCZKÓ L. – RÁTZ T. 2002). A borrégió vizsgálatának az a jelentősége, hogy nem pusztán agrárterméket előállító tájként kezeli, hanem desztinációnak, tehát turisztikailag hasznosítható célterületnek tekinti azt, ahol a szőlő- és borkortermelés vonzerő, az agrárnépesség egy része pedig turisztikai szolgáltató tevékenységet is folytat. A szőlő- és borkortermelés kapcsán kialakult sajátos településszerkezeti formák, például a pincefalvak, szőlőhegyi

présházak a turisták fogadóhelyszínei, a vízelvezető mezőgazdasági utak a látogatók közlekedési útvonalai lettek és lehetnek. Így az agrártevékenység és a turizmus találkozása egy borrégióban új jövőképet adhat az itt élő népesség számára.

- A regionális földrajz téregységek komplex természeti, társadalmi vizsgálatával foglalkozik. A szőlő- és bortermelés a regionális földrajzi munkákban az agrártermelés szűk részeként jelenik meg. Az önálló, borvidékeket bemutató munkák többsége inkább történeti, földrajzi jellegű, amelyek általában a XX. század elejéig vagy közepéig tekintik át a térség szőlészeti borászati fejlődését.

A szőlészeti és borászati szakirodalom adja a borvidékek vizsgálatának alapját. Ezekben nyomonkövethető az egy-egy korszakra jellemző szőlőművelési és borászati technológia, a preferált szőlőfajták (CSEPREGI P. – ZILAI J. 1973, 1988), a borvidékek területi változásai, fejlődésük rövid összegzése (KATONA J. – DÖMÖTÖR J. 1963, HALÁSZ Z. 1963, 1981, TÖRÖK S. 1978, GAZDAG L. 1982, 1983, KATONA J. 1987, KOZMA P. 1991, EPERJES I. – KÁLLAY M. – MAGYAR I. 1998).

A borvidékek természeti tényezőinek adatait a földrajzi kistájak szintjén a „Magyarország kistájainak katasztere” (MAROSI S. – SOMOGYI S. [szerk.] 1990), valamint a „Magyarország tájföldrajza” sorozat (PÉCSI M. [szerk.] 1981) tartalmazza, azonban nem tisztázza, hogy mi a kapcsolat az egyes természeti tényezők valamint a szőlő- és bortermelés között. Ezt az összefüggést nem a természetföldrajzi, hanem a borászati szakirodalom értelmezi (EPERJESI I. – KÁLLAY M. – MAGYAR I. 1998). Itt azonban érezhető, hogy a borászok geográfiai ismeretei hiányosak, melyre a legjobb példa a lösz értelmezése, amely a borászati szakirodalomban rendszeresen talajként szerepel kőzet helyett, valamint az aktuális földtörténeti korbeosztás gyakran elavult változatban szerepelnek.

A bor és geográfia szakszerűbb összefüggéseit Nagymarosy András foglalta össze, kinek művéből kiderül, hogy a geográfiai adottságok nemcsak a szőlő, hanem a bor minőségére, ízvilágára is hatással vannak (NAGYMAROSY A. 2000a, 2000b).

A magyar borászat fejlődésével nemcsak a francia szőlőfajták és technológiák kerültek átvételre, hanem számos francia kifejezés is, amelyek magyar megfelelőit Rohály Gábor és Mészáros Gabriella – az évente megjelenő „Borkalauz” szerzői –

próbálják meghonosítani (pl. terroir – termőhely; cuvée – házasított bor; barrique – új kislevegő érlelés) (ROHÁLY G. – MÉSZÁROS G. 2006).

A terroir értelmezésére (3.3.1. fejezet) még kevés magyar szakirodalom tesz kísérletet. Sem a természetföldrajz, sem az agrár földrajz nem foglalkozott a kifejezéssel, pedig komplex földrajzi térfogalomról van szó, amely a szőlő- és bortermelés természeti és társadalmi tényezőit foglalja magába. A borászati szakirodalom a termőhely ökológiai tényezőiről ír, amely nem fedi le a terroir teljes értelmezését (EPERJES I. – KÁLLAY M. – MAGYAR I. 1998). A terroir kifejezést a borászati kislexikon sem tartalmazza (MERCZ Á. – KÁDÁR GY. 2001). Nagymarosy András a földtudományok képviselőjeként értelmezi a terroir kifejezést (ROHÁLY G. – MÉSZÁROS G. – NAGYMAROSY A. 2004). A terroir fogalmának értelmezésében a nemzetközi szakirodalom áttekintésére is szükség volt, bár ezt a francia kifejezést a germán nyelvek (angol, német) sem tudják szó szerint lefordítani (DOMINÉ, A. 2000, CAMBOURNE B. et al. 2002b, CALLEC, C. 2002, JOHNSON, H. – ROBINSON, J. 2002, SIMON, J. 2003, www.weinausoesterreich.at, www.terroir-france.com).

A borvidékek jelenlegi helyzetének és sajátosságainak értelmezéséhez szükséges a térség történeti földrajzi fejlődését áttekinteni. Ennek a szakirodalmi háttere a legbőségesebb az összes fejezet közül, de csak a második világháborúig. A szocializmus és a rendszerváltás utáni időszakról már sokkal korlátozottabbak a szakirodalmi források. A szőlészet, borászat történelmi múltjának eredeti forrásai a fennmaradt oklevelek, utazók leírásai, geográfiai, borászati leírások: Evlia Cselebi és Ottendorff Henrik úti beszámolója a XVII. századból (KARÁCSON I. [szerk.] 1985, HERMANN E. 1943), Bél Mátyás XVIII. század eleji történeti földrajzi leírásai (BÉL M. 1979, 1984), Schams Ferenc XVIII. század végi szőlő- és bortermelő tájak leírása (FEYÉR P. 1970, 1981), Kitaibel Pál botanikus naplófeljegyzései (GOMBOCZ E. – HORVÁTH A. O. [szerk.] 1941), Egyed Antal statisztikai és geográfiai leírása 1828-ból (EGYED A. 1828), Fényes Elek geográfiai szótára 1851-ből (FÉNYES E. 1851). Tanulságos forrásnak tekinthető Szekfű Gyula „A magyar bortermelő lelki alkata” című műve, amely áttekinti a magyar borászat fejlődését befolyásoló külső és belső tényezőket (SZEKFŰ GY. 2002). Véleménye szerint a természeti tényezők kitűnőek a hazai bortermelés számára, amelyet azonban megnehezített az időnként kedvezőtlenül alakuló társadalmi és politikai helyzet. Mindezek ellenére a belső

tényezőt, a „termelők lelki alkatát” tekintette a legnagyobb problémának, a fejlődés gátjának. Napjaink helyzetének értékelésénél ezen tényezők vizsgálata szintén szükséges (6.1. és 6.2.4. fejezet).

A szőlőhegyi közösségek szokásjogon kialakult hegyszabályzata és a létrehozott hegyközségek a magyar borászat fejlődésében jelentős szerepet játszottak, amelyek történeti, néprajzi szempontú vizsgálata Égető Melinda nevéhez kötődik (ÉGETŐ M. 2001). Az 1994-ben törvény által újjászervezett hegyközségek (KOVÁCS GY. – MIKÓ Z. – SZABÓ GY. 1995) csak árnyékuk a második világháború előtti szerveződéseknek, hiányzik az alulról jelentkező természetes igény, így a termelők kényszerű kötelezettséget és nem gazdálkodási előnyöket látnak benne. Emellett pedig a hegyközségek működtetése és jövője is bizonytalan a folyton változó szabályozás és a csökkenő pénzügyi források miatt.

A néprajzi lexikon tömören összegzi a hazai szőlő- és borkultúra kialakulását és fejlődésének főbb szakaszait, azonban az egyes borvidékek sajátosságai csak korlátozottan jelennek meg benne (PALÁDI-KOVÁCS A. [szerk.] 2001).

Meghatározó jelentőségű a Keleti Károly szerkesztésében 1875-ben elkészült „Magyarország szőlészeti statistikája”, mivel ez az első hivatalos statisztika a magyar szőlő- és bortermelésről, és éppen a filoxéravész előtti állapotot mutatja be, így sokkal pontosabb kép rajzolódik ki a szőlőgyökértetű pusztításáról (KELETI K. [szerk.] 1875). A magyar mezőgazdaság történetének 1767–1867 közötti időszakáról Benda Gyula gyűjtött össze statisztikai adatokat (BENDA GY. 1973). A Magyar Királyi Statisztikai Hivatal XIX. század végi és XX. század eleji mezőgazdasági összeírásai (*A Magyar Korona Országainak Mezőgazdasági Statisztikája 1897, A Magyar Szent Korona Országainak Mezőgazdasági Statisztikája 1899–1903*) lehetőséget adnak arra, hogy a filoxéravész kártételeit és a helyreállítás mértékét nyomon követhessük, azonban ezek a felmérések már közel sem olyan részletesek, mint az 1875-ös szőlészeti statisztika. A XX. század elején készült városi statisztikákból (THIRRING G. [szerk.] 1912) és kivándorlási statisztikákból (*A Magyar Szent Korona Országainak kivándorlása és visszavándorlása 1899–1913*) a filoxéra vész társadalmi hatásaira is következtetni lehet. A Központi Statisztikai Hivatal által készített Dél-Dunántúlt bemutató kiadványok csak szűkkörűen érintették a szőlő- és bortermelés (ZSIBRIK I.-NÉ et al. 2000, 2001) kérdését. A

vizsgálatokat jelentős mértékben segítette a 2001-es szőlőültetvény és a 2003-as mezőgazdasági összeírás településsoros és területi adatai (PINTÉR L. [szerk.] 2002a, 2002b, 2004), azonban a mai napig hiányzik egy olyan átfogó statisztikai felmérés, mint amilyen Keleti Károly nevéhez kötődik (5. melléklet).

Az áttekintő gazdaságtörténeti (HONVÁRI J. [szerk.] 1996) és történeti földrajzi (FRISNYÁK S. 1992) szakirodalom érintőlegesen, korszakonként szétaprózva foglalkozik a szőlészettel és borászattal. A magyarországi szőlő- és bortermelés összegzését Feyér Piroska végezte el 1970-ig, azonban átfogó jellege miatt a helyi specialitások kevésbé jelennek meg művében (FEYÉR P. 1970, 1981). Csoma Zsigmond a Dunántúl szőlőtermelésének és bortechnológiájának XVII.–XIX. századi alaposabb vizsgálatával kiegészítette Feyér Piroska munkáját, amely a tolnai és baranyai borvidékek szempontjából igen fontos, mivel a nemzetiségi sajátosságok bortermelésben betöltött szerepét is értékeli (CSOMA Zs. 1995). A magyar történelmi borkalendárium a gazdálkodási szokásokhoz kötődő népi életmód, ünnepek, hitvilág, gondolkodásmód hagyományait gyűjti egybe (CSOMA Zs. 1999), mely szokások újraélesztése a borturizmus számára is hasznossá válhat.

Kozma Pál magyar borkultúráról szóló összefoglalásának nagy érdeme, hogy a szocializmus és a rendszerváltozás utáni időszak fontosabb eseményeit is áttekinti tömören (KOZMA P. 1995). Boros László szőlő- és borgazdaságról szóló történeti földrajzi munkájának újszerűsége abban rejlik, hogy vizsgálata a Kárpát-medence egészére kiterjed és számos statisztikát, információt és adatforrást közöl, azonban vizsgálatának szűkebb mintaterülete a Tokaji borvidék és Észak-Magyarország volt, így a Dunántúlra vonatkozóan kevesebb az értékelhető megállapítás (BOROS L. 1996, 1999). Ambrus Lajos és szerzőtársai a magyar bor fejlődési útját tekintik át a kezdetektől napjainkig, így a rendszerváltozás utáni időszak is értékelésre kerül (AMBRUS L. – CSOMA ZS. – SOMLÓSI L. 2003). A gazdaságtörténeti monográfiákat jól kiegészítik az elmúlt években megjelent szakmai tanulmánykötetek, amelyek nem összefoglaló munkák, hanem az egyes borvidékek fejlődéséhez nyújtanak kiegészítéseket (CSOMA Zs. – BALOGH I. [szerk.] 2000, BENYÁK Z. – BENYÁK F. [szerk.] 2002).

A borvidékekről készült inkább ismeretterjesztő irodalom a rendszerváltozás után folyamatosan bővült és rendkívül változatos képet mutat. Ezek a kiadványok

elsősorban bemutató, tájékoztató jellegűek, és nem tartalmazzak elemzéseket (CSIZMADIA L. [et. al] 1996, TÖRÖK S. 2000, BENYÁK Z. – DÉKÁNY T. [szerk.] 2003).

Az egyes borvidékekről készült történeti leírások szintén jelentős források, mivel szerzőjük a borvidéken élő, helytörténetében igen járatos személyek. Töttös Gábor (az Alisca borrend krónikása) 1987-ben megjelent munkájában a Szekszárdi borvidék helytörténetét írta le a II. világháborúig (TÖTTÖS G. 1982a, 1982b, 1986, 1987). A rendszerváltozás után a Szekszárdi borvidékről megjelent kiadványokban a történeti áttekintések kisebb hangsúlyt kaptak, illetve nem elemzik a legfrissebb változásokat, inkább a borkészítési technológiák és a neves borász tevékenysége kap nagyobb hangsúlyt (N. HORVÁTH B. [szerk.] 2000, BOROS K. 2003). Környei Béla a Mecsek-aljai és Villány-Siklósi borvidékről 1985-ben készített elemző munkája időben eljut a szocializmus termelési rendszeréig, azonban a részletes szőlészeti, borászati leírások miatt inkább a borászati, mint történeti földrajzi munkához áll közelebb (KÖRNYEI B. 1985). Rúzsás Lajos a XIX. századi Baranya megyei szőlőművelés átalakulását értékelte korabeli források és térképek felhasználásával (RÚZSÁS L. 1961). Kovács András és Laposa József a Villányi borvidék települései közül csak Villány bemutatására törekedtek, Kovács András esetében inkább településtörténeti leírásról van szó, míg Laposa Józsefnél kifejezetten a település és a szőlészet, borászat kapcsolatára kerül a hangsúly (KOVÁCS A. 1970, LAPOSA J. 1995). Lajber Imre 2000-ben a Villányi borvidék kialakulásának történeti tényezőit foglalja össze, amely az 1980-as évekig mutatja be a fontosabb változásokat (LAJBER I. 2000). A Villányi borvidék újszerű, látványos értékelését „Villányi boratlasz” címmel Botos Ernő Péter készítette el (BOTOS E. P. 2005). Ez mintaértékű lehet a térség többi borvidéke számára is, mivel a túlzott történetiség helyett nagyobb hangsúlyt helyez az egyes dűlők és pincészetek ismertetésére, valamint a borturizmus és bormarketing látványos bemutatására. A borvidékek közül a Tolnai borvidékről ezidáig nem készült történeti földrajzi leírás, és a Pécsi borvidék feldolgozása is korlátozott. A borvidékek történeti fejlődésének megismerésében Égető Melinda (extraneus birtokosok, hegyközségi szerveződések) (ÉGETŐ M. 1993, 2001) és Andrásfalvy Bertalan (balkáni vörösbortermelés magyarországi elterjedése) (ANDRÁSFALVY B. 1957, 1976) néprajzi kutatásainak is nagy jelentősége van.

A vizsgált területet érintő agrár földrajzi munkák igen korlátozottan állnak rendelkezésre. Az agrár földrajzi leírások, vagy Magyarország földrajzának (FRISNYÁK S. [szerk.] 1988, PERCZEL GY. – TÓTH J. [szerk.] 1994), vagy a Dél-Dunántúlt érintő munkák (PÉCSI M. [szerk.] 1981, HAJDÚ Z. [szerk.] 2006) részeként jelennek meg. A szocializmus időszakában készült gazdaság földrajzi leírásokra rányomja bélyegét az ipar túldimenzionált szerepe. Az agrártermelés az élelmiszer gazdaságnak alárendelve jelenik meg (FRISNYÁK S. [szerk.] 1988), a szőlőterületek sorsa említés szintjén szerepel „a föld és földhasználat” címszó alatt. A szőlőtermelés és borgazdaság alfejezet alapvetően a szocializmus időszakának legfontosabb termelési (nagyüzemi termelés és telepítés, félédes bortermelés) változásait összegzi. A borvidékek szerepe csak a minőségi bort adó szőlőfajtáknál jelenik meg. A szőlőfajtáknál fontos megemlíteni, hogy a tájfajtákat (Kadarka, Mézesfahér, Ezerjő) „asztali borok szőlőfajtáiként” definiálja, amely sajnos a szocialista tömegtermelés következménye, nem pedig a szőlőfajta minőségi romlásának eredménye. A „félédes bort adó szőlőfajták” kifejezés szintén jól tükrözi az akkori szocialista termelés piaci céljait, az uniformizált, mesterségesen édesített borok tömeges értékesítését. A rendszerváltozás után elkészült gazdaság földrajzi leírásban (PERCZEL GY. – TÓTH J. [szerk.] 1994) szintén önálló alfejezet a „szőlőtermelés, borvidékek”, azonban az információk szűkösek, a borvidékek leírása területileg és fajtaszerkezetben pontatlan, hiányos, nem követi a törvényi változásokat. A boripar bemutatása néhány nagyüzem termelési kapacitásának felsorolására korlátozódik.

Vuics Tibor foglalta össze 1995-ös munkájában Magyarország agrár földrajzának fejlődését, amelyben az agrártermelés történeti változását, a tulajdonviszonyok, az üzemszerkezet átalakulását, és az agrárgazdaság területi elhelyezkedését befolyásoló tényezőket emelte ki (VUICS T. 1995). Mint a legtöbb agrár földrajzi leírásban ebben is a gabona- és ipari növény-termesztés, valamint az állattenyésztés területi sajátosságai kerültek előtérbe, a szőlőművelés, bortermelés értékelése ebben az esetben is háttérbe szorult. A mű pozitívuma, hogy foglalkozik az agrárgazdaság és a társadalom kapcsolatával, a falu funkciójának változásával és lehetséges jövőképevel.

A Dél-Dunántúl tájféldrajza (PÉCSI M. [szerk.] 1981) mezőgazdasággal foglalkozó fejezetében is minimális az információ (terület, üzemtípusok) a bortermelő körzetekről. A Dél-Dunántúli régió legfrissebb agrárgazdasági áttekintését Kovács Teréz végezte el (KOVÁCS T. 2006). Összegezte a régió rendszerváltozás utáni üzemszerkezeti átalakulását, az agrárökológiai körzetek természeti adottságait, a művelési ágak 1990 és 2003 közötti változását, az állattartás 1990 és 2004 közötti helyzetét, valamint a mezőgazdasági foglalkoztatás szerepét. Ebben a rövid összefoglaló munkában kevés hely jutott az egyes ágazatok részletesebb ismertetésére. A Dél-Dunántúli régió borvidékei és borútjai pontatlan megnevezésekkel kerültek felsorolásra. Az ágazat szempontjából mindenképpen pozitív, hogy a bortermelést összekapcsolja a turizmussal és vendéglátással, a borúti összefogásokat példaértékűnek és más mezőgazdasági ágazatok számára is követendő példának javasolja.

A turizmusféldrajz a földrajztudomány egyik legfiatalabb, de annál dinamikusabban fejlődő ága (BODNÁR L. 2000, SZABÓ G. 2000a, AUBERT A. – TÓTH J. 2006, AUBERT A. [szerk.] 2006), melynek térségi szemlélete, új típusú kutatási módszerei és szoros kapcsolata a turizmus gyakorlati fejlesztésével (LENGYEL M. 1999, AUBERT A. – MISZLER M. – SZABÓ G. 2000, AUBERT A. 2001, SOMOGYI G. 2006) jótékony hatással lehetnek az agrárföldrajz megújulására. A turizmus egyre jelentősebb szerepet tölt be a gazdasági életben, növekvő foglalkoztatási, bevételi mutatói és multiplikátor hatása miatt (LENGYEL M. 1994, LENGYEL M. 1999, TASNÁDI J. 2002, HAHN, H. – KAGELMANN, H. J. [Hg.] 1993, BURTON, R. 2000, BECKER, C. – HOPFINGER, H. – STEINECKE, A. [Hg.] 2003).

A borrhéi borturisztikai vizsgálatához korlátozott magyar szakirodalom áll rendelkezésre. A Villány-Siklói borút létrehozása és működési tapasztalatainak továbbadása sokat lendített a vizsgált terület borturizmusán (SZABÓ G. 1995, 2000b). A legújabb vizsgálati eredményeket Szabó Géza és Sarkadi Eszter borturisztikai publikációi adják, melyek értelmezik a borturizmus és a borút fogalmát, jellemzőit, a borút típusait és szolgáltatásait, kialakításának módszerét, a borutak menedzsment és marketing szerepét (SARKADI E. – SZABÓ G. – URBÁN A. 2000, SZABÓ G. 2001, 2002a, 2002b, 2003a, 2003b). A borturizmus az agroturizmus egyik speciális típusa, amely a helyi termékek bemutatását, értékesítését hangsúlyozza, így a turisztikai

kínálat kialakítása az adott bortermelőnél történik. A borút, olyan helyi terméken alapuló tematikus út, amely településeket, térségeket köt össze. A borutak vizsgálata a kutatási téma szempontjából azért kiemelten fontos, mivel a térségre koncentrálnak, a tájegység természeti, kulturális és egyéb értékeire épít, de a vezérmotívum a terület szőlő- és borkultúrája.

A borkultúra iránti növekvő érdeklődés, illetve az ismeretek hiányossága miatt megjelentek olyan kiadványok, amelyek a borkóstolás, valamint a bor és gasztronómia közötti kapcsolatról adnak információt (CSOMA Zs. 2002, NISZKÁCS M. – MÉSZÁROS A. 2002, TAKÁCS Zs. [szerk.] 1999, 2001). Ezen kiadványoknak a borturizmus iránti érdeklődés felkeltésében is meghatározó szerepük lehet.

A hazai borfogyasztási szokásokról korlátozott információk állnak rendelkezésre, pedig a borturisták szegmenseinek a feltérképezéséhez segítséget nyújthatnak ezek az információk (ZOMBAI N. – SZÉKELY G. 1995, OSZOLI Á. [szerk.] 2003, MTRt. – M.Á.S.T. 2006). Az elmúlt években a Corvinus Egyetem és a Budapesti Gazdasági Főiskola munkatársai (HOFMEISTER TÓTH Á. – TOTTH G. 2002), valamint az Agrármarketing Centrum és a Magyar Turizmus Rt. készítettet ilyen irányú felméréseket. A vizsgálatok közös tanulsága, hogy a megkérdezettek viszonylag magas aránya (30–35%) nem fogyaszt bort különböző okok miatt, ugyanakkor a magyar társadalomban kialakult már egy borértő szűk kör és egy borszerető szélesebb tábor, akik a borturizmus elsődleges célcsoportja lehetnek.

A hazai borturisztikai publikációkon kívül a borászatok és borutak gyakorlati tapasztalatai, valamint néhány nem publikált borúti kézirat állt rendelkezésre.

A külföldi bortermelésről áttekintett szakirodalom a szőlő- és bortermelésben bekövetkező világméretű változásokat támasztja alá, amely szerint az európai szőlőterület és bortermelés folyamatos csökkenést mutat az elmúlt negyven évben, míg a tengerentúli bortermelőket rohamos fejlődés, és növekvő népszerűség jellemzi (ANDERSON, K. – NORMAN, D. – WITWER, G. 2004, FLITSCH, W. 1999, PRIEWE, J. 2002). A XXI. századra egy borháború kezd kibontakozni a hagyományos és az újvilági termelők között, amelyet Torrés, O. nagyon jól illusztrál az amerikai Mondavi család (Napa völgyi bortermelők, Kalifornia) és a francia Languedoc borvidék sikertelen együttműködési kísérletén és növekvő ellentétén keresztül (TORRÉS, O. 2006). Az osztrák borászati helyzet áttekintése azért fontos, mivel az

1985-ös borhamisítási botrány után tíz év alatt a nulláról kellett felépíteniük az ágazat presztízsét, és helyt kellett állniuk az Európai Unió csatlakozás után is (BERGER, A. – LANG, A. [Hg.] 1995). Az osztrákok sikere példaértékű, amelynek számos eleme adaptálható a hazai ágazat megerősítése érdekében.

Cambourne, B., Macionis, N., Frochot, I., Hall, C. M. és Preston-Whyte, R. cikkei az európai és tengerentúli borturizmus gyakorlatáról adnak információkat esettanulmányokon keresztül (CAMBOURNE, B. [et al.] 2002a, 2002b, CAMBOURNE, B. – MACIONIS, N. 2002, FROCHOT, I. 2002, HALL, C. M. [et al.] 2002a, 2002b, PRESTON-WHYTE, R. 2002), amelyből kítűnik, hogy az újvilági bortermelők nemcsak a bortermelésben, hanem a borturizmus terén is növekvő sikereket könyvelhetnek el.

A *Deutscher Weinatlas* a német borvidékeket és borkultúrát mutatja be szemléletesen. Az atlasz szerkezete, vizsgálati tematikája jól hasznosítható a hazai borrégiók elemzésében (*Deutscher Weinatlas*. 1994). Ludwig, J. német borvidéki körzetek példáján vizsgálta, hogy a szőlő- és bortermelés milyen hatással van a primer, a szekunder, a terciér (pl. turizmus) szektorokban a foglalkoztatásra, jövedelemtermelésre (LUDWIG, J. 1998). Kolesch, H. és Bätz, G. a Franken borvidék borturizmus fejlesztési stratégiáját dolgozták ki (KOLESCH, H. – BÄTZ, G. 2006) (KOLESCH, H. 2006).

Mitchell, C. és szerzőtársai, valamint Charters, S. és Ali-Knight, J. szerzőpáros a fogyasztói szokások és a borturizmus összefüggéseit értékelte, amelyek szerint a tipikus borturistát rendkívül nehéz definiálni, mivel befolyásolja kulturális, nemzetiségi hovatartozása, demográfiai és pszichográfiai profilja (MITCHELL, C. [et al.] 2002) (CHARTERS, S. – ALI-KNIGHT, J. 2002). Frochot, I. rámutat arra, hogy a borfogyasztási szokások átalakulnak, a mennyiségi fogyasztás helyett a minőségi fogyasztásra kerül a hangsúly, vagyis csökken a borfogyasztás, míg a magasabb minőségű termékek fogyasztása növekszik (FROCHOT, I. 2002). Ez a tendencia iránymutató lehet a bortermelés, illetve a borturizmus számára.

Mindezek alapján úgy vélem, hogy az agrárföldrajz terén nagy hiányosságok mutatkoznak az agrárgazdaság vizsgálati módszereiben valamint az egyes agrárágazatok időbeli és térbeli változásainak értékelésében, és az agrárjövőkép megalkotásában. A rendszerváltozás után a földrajztudomány egyik

legelhanyagoltabb ága lett az agrárföldrajz, ráadásul ezen belül a szőlő-, gyümölcs- és zöldségtermesztés vizsgálata háttérbe is szorult. A rendszerváltozás óta annyira felgyorsult az agrárgazdaság átalakulása, hogy még az agrárszakemberek is nehezen tudják követni. A magyar agrárgazdaságban óriási anomáliák alakultak ki, a kiváló természeti adottságok ellenére import élelmiszerek tömege nehezíti meg a hazai termelők talponmaradását. Az üzemszerkezet is rendkívül heterogén a multinacionális cégektől az őstermelőig nagyon széles a skála, és folyamatosan változik. A túltermelés miatt egyre nehezebb (fizetőképes) piacot találni, valamint egyre alacsonyabbak a felvásárlási árak. Ebben a kaotikus, szétesett rendszerben agrárföldrajzi kutatásokat végezni igen nehéz, másrészt az agrárgazdaság összetettsége, és az egyes ágazatok specialitása miatt komplex természet- és társadalomföldrajzi ismereteket igényel. A borvidékek szőlő- és bortermelésének alaposabb vizsgálatához ezért számos társtudomány (néprajz, történelem, szőlészet, borászat, közgazdaságtan stb.) szakirodalmát kellett áttekintennem.

Az agrárföldrajzi vizsgálatok jövője szempontjából kiemelkedő fontosságúnak tartom, hogy milyen kapcsolatot alakít ki a turizmusföldrajzzal, illetve milyen szerepet vállal az agrár-, vidék- és speciális turizmusfejlesztési stratégiák kidolgozásában, ezáltal a rurális térségek népességének megőrzésében, a tradíciók fenntartásában. A rurális terek új funkciójának megtalálásában és kialakításában meghatározó jelentőségűnek tartom az agrárfunkcióra épülő turizmusfejlesztést. A borvidékek esetében ez elsősorban a borturizmus, borutak fejlesztését jelenti, előmozdítva számos más kapcsolódó turisztikai termék (falusi, lovasturizmus) fejlődését is (6. táblázat).

6. táblázat. Az agrárföldrajz és borrégió vizsgálat közötti kapcsolat (szerk. MÁTÉ A.)

	Agrárföldrajz	Borrégió kutatás agrárföldrajza
Módszerek	<ul style="list-style-type: none"> • leíró jellegű • statisztikai adatok bemutatása 	<ul style="list-style-type: none"> • ágazatspecifikus elemzés • idegenforgalmi földrajz és szociálgeográfia módszereinek beépítése • empirikus vizsgálatok • interjúk • kérdőíves felmérés
Humán-erőforrás	<ul style="list-style-type: none"> • agrárfoglalkoztatás mennyiségi változása • agrárnépesség alulreprezentált vizsgálata 	<ul style="list-style-type: none"> • agrárfoglalkoztatás minőségi változása • borász tudása, ízlése, egyéni felkészültsége, szenvedélye a bor iránt • érzelmi kapcsolat • foglalkoztatási anomáliák (idény, kézierő, fekete munka) • kulturális gyökerek • népességmegtartó erő
Ágazati erőforrások, eszközök	<ul style="list-style-type: none"> • mezőgazdasági területek adottságai • termőkörzetek leírása • termésmennyiség • termésátlag • technológia leírása • üzemszerkezet • tulajdonviszonyok • értékesítés • export – import • támogatások rendszere 	<ul style="list-style-type: none"> • terroir /termőhely értékelése • változás okainak feltárása • szőlőfajták kiválasztása • bor minősége • terméskorlátozás • hagyományos és modern technológia arányának kialakítása • családi gazdaságok sikerei • gazdasági modellek • bormarketing (értékesítés csatornái, módszerei, fogyasztási szokások, ár/érték arány)
Kiegészítő tevékenység		<ul style="list-style-type: none"> • borturizmus jelentősége • gasztronómia • szállásadás • kiegészítő szolgáltatások (rendezvények, aktivitás)
Intézményrendszer, terület-fejlesztés	<ul style="list-style-type: none"> • EU szabályozás • EU borreform törekvés • FVM rendeletek, törvények • agrár- és vidékfejlesztési stratégia 	<ul style="list-style-type: none"> • civil szervezetek szerepe • borrégió szervezeti kiépítése • regionális fejlesztési elképzelések • nemzetközi együttműködés • bor- és turizmusfejlesztési stratégia

5. A DÉL-DUNÁNTÚL BORVIDÉKEINEK TERÜLETI KÉRDÉSEI

5.1. NEMZETKÖZI KITEKINTÉS. AZ EU ÁLTAL MEGHATÁROZOTT KERETFELTÉTELEK

A borkultúra a szőlőműveléssel, borkészítéssel foglalkozó emberek életmódjának, valamint a kedvező természetföldrajzi adottságokra épülő szőlő- és bortermelés, a hozzá kapcsolódó borkereskedelem és borfogyasztás időben és térben változó, egymásra épülő hagyományainak rendszere (MOSONI P. 1999). A világ borpiacán jelenleg a hagyományos és az újvilági bortermelők küzdenek a fogyasztókért. Ebben a borhaborúban igen eltérő társadalmi, gazdasági kultúra és stratégia ütközik össze (TORRÉS, O. 2006, KRAUTSTOFFL, A. – THURNER, M. 2006, VIDA L. 2007).

A hagyományos borkultúra jellemzői:

- Európa legnagyobb bortermelői tartoznak ebbe a kategóriába: Franciaország, Spanyolország, Olaszország, Portugália, Görögország, Németország, Magyarország, Ausztria, a Balkán bortermelő országai,
- a borkultúra gyökerei több évszázados, évezredes (görög és római) hagyományokból erednek,
- a világ fajtaválasztékának és technológiájának alapját teremtette meg,
- szőlő- és bortermelése erősen terület-, klíma- és évjáratfüggő,
- a szőlőbirtokok elaprózottak, termelésük kézműves jelleget mutat,
- az idő múlásával az európai szőlőtermelés, borászat egyre szabályozottabb lesz,
- az Európai Unió borpiaca ma a legszabályozottabb: szőlőtermelő övezetek,
- Európában a bor és kultúra, valamint a bor és gasztronómia kapcsolata igen szoros,
- az európai bormarketing a tradíciókra épít,
- eredetvédelemmel garantálja a minőséget, és korlátozza a mennyiséget,
- fejlődésének saját maga szab korlátokat.

Az „újvilág” borkultúrájának jellemzői:

- ide tartozik többek között Kalifornia, Dél-Afrika, Ausztrália, Chile, Argentína és Új-Zéland,
- ezen országok szőlőtermelése az utóbbi egy-két évszázadban, néha évtizedben alakult és fejlődött ki,
- franciák, olaszok, spanyolok, magyarok és más európaiak alapították, tehát szakmai ismereteiket és fajtáikat is importálták,
- a szőlő- és bortermelés jellemzője, hogy minden évben ugyanazt a minőséget és mennyiséget tudják előállítani, az alkalmazott technológia miatt,
- erős a területi és tőkekoncentráció,
- az európai tradícióktól, szabályozottságtól mentes gazdasági környezet nem szabgáták a szőlészet, borászat fejlődésének, az újítások alkalmazásának,
- olyan termelési módszereket (öntözés) és technológiát alkalmaznak (borvizezése, égetett „faforgács” alkalmazása), amelyek az európai szőlő- és bortermelésben nem engedélyezettek,
- termelésük erősen export orientált,
- az új termelők termelési és piaci sikerei látványosak, melyet az új szemléletű, erőteljes és agresszív marketingtevékenységük is segít.

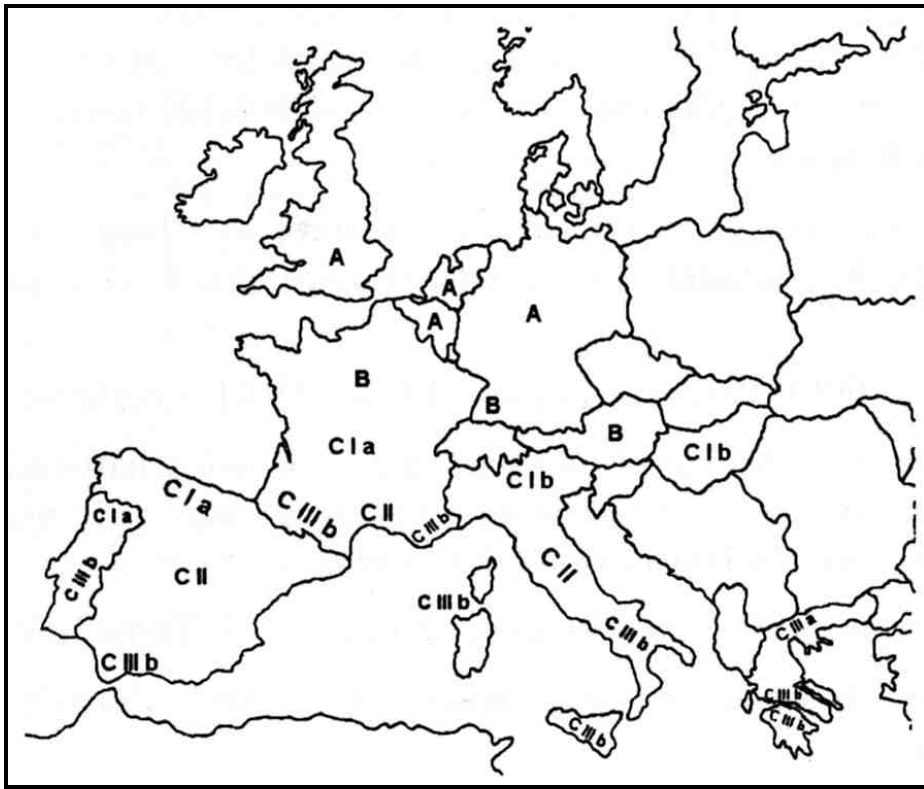
Az EU borpiaci szabályozása

A szőlő és borágazat szabályozása az Európai Unióban rendeletek formájában történik, a borpiaci szabályozás alaprendelete az 1493/1999/EK Tanácsi rendelet. Az Európai Unió közös agrárpolitikájának célja a szőlő-bor ágazat piaci stabilizálásának, valamint az ebben érintett mezőgazdasági termelők tisztességes megélhetésének biztosítása, az alacsony minőségű bortúltermelés korlátozása a piaci szabályozás eszközeivel (DARÁNYI J. 2000, HERPAY B.-NÉ [szerk.] 1998, RADÓCZNÉ KOCSIS T. 2003, TÓTH L. 1996, VITÁNYI B. 2006). Az EU borpiaci rendtartását képező előírások két nagy csoportra oszthatók:

- szűkebben vett piacsabályozási intézkedések: szőlőtermelési potenciál szabályozása, magántárolás, lepárlás, szőlőmust felhasználás támogatása, harmadik országgal folytatott kereskedelem szabályozása,

- piacstabilizáló intézkedések: szőlészeti, borászati nyilvántartás, szőlőfajta használat, borászati eljárások, minőségi borok szabályozása, borok jelölése és kiszerezése.

Az 1493/1999/EK Tanácsi rendelet alapján az Európai Unió szőlőterületeit különböző zónákba sorolja. Ennek azért van jelentősége, mert az uniós szabályozás az egyes borászati eljárásokat ez alapján határozza meg. Az Unióban északról dél felé haladva hét szőlőtermő övezetet különítenek el. **(6. ábra)**

6. ábra. Az Európai Unió szőlőtermő övezetei
(Forrás: HORVÁTH CS. – MIKULÁS I. 2002)

Az Európai Unió csatlakozáskor Magyarországot a C I b szőlőtermő zónába sorolták, amely szerint az asztali boroknál 8%-os (13,5 mustfok) az előírt minimális alkoholtartalom, a minőségi boroknál ez az érték 9% (14,9 mustfok) **(2. melléklet)**. Magyarország a csatlakozást követő hét éves időszakban felmentést kapott az asztali borokra vonatkozó minimális alkoholtartalom betartása alól, valamint engedélyezték a mustfok javítására korlátozott mértékben a répacukor használatát (99/2004. (VI. 3.) FVM rendelet). A C I b zóna besorolással Észak-Olaszországra jellemző területi kategóriába került az egész magyar bortermelés, amelynek megvannak a maga

előnyei és hátrányai. A mediterrán régiókkal való hasonlóság igazolásának marketing jelentősége van. Viszont hiába van a német és osztrák területek (B zóna) éghajlati adottságaival és termelési hagyományaival sokkal szorosabb kapcsolatunk, mégis a borászati eljárások használatát tekintve az unió szigorúbb korlátok közé (répacukor felhasználás) szorítja a magyar bortermelést (2. melléklet).

A tervezett új Európai Unió borreform

Az Európai Unióban eladatlan, alacsonyabb minőségű borkészletek halmozódtak fel, amely feszültséget teremtett a piacon. Az európai borfogyasztás csökkenést mutat, annak ellenére, hogy növekszik a minőségi borfogyasztás. Az újvilág borai egyre nagyobb mennyiségben jelennek meg az Európai Unió borpiacán, amellyel szemben az európai termelők nem kellően versenyképesek. Az Európai Bizottság ezért összeállított egy reformcsomagot, amelyet átadott véleményezésre az Európai Parlamentnek. A végső döntést a borreformról az Európai Tanács fogja meghozni (HARANGOZÓ G. ex verb.).

A borreform fő célkitűzései:

- az EU bortermelői versenyképességének növelése, hírnevük megerősítése, a minőség megszilárdítása, régi piacok visszaszerzése és újak meghódítása,
- egyszerű és hatékony szabályok alapján működő, valamint a kereslet és kínálat egyensúlyát biztosító borászati rendszer létrehozása,
- olyan borászati rendszer létrehozása, amely hozzájárul az EU legjobb bortermelési hagyományainak megőrzéséhez, számos vidéki térség társadalmi szerkezetének megerősítéséhez, valamint a környezet tiszteletben tartásához.

Néhány fontosabb tervezett intézkedés:

- 5 év alatt 400000 hektár szőlőterület kivágása, amelyre 2,5 milliárd eurót szánnak (1450–12300 €/ha) és a kivágás önkéntes alapon történhet,
- szerkezetátalakítás folytatása,
- eredménytelen intervenciós intézkedések megszüntetése,
- nemzeti pénzügyi keretek meghatározása,
- cukorfok javítására a cukorhasználat beszüntetése, a mustsűrítmény használatának korlátozása,

- a WTO előírásainak való megfelelés: ez két tilalom megszüntetését jelentené, az importált mustok használatát és az EU-s borok házasítását importált borokkal,
- minőségi borok szabályozása, egyértelműbb, egyszerűbb, átláthatóbb szabályozás bevezetése,
- promóció az Európai Unión belüli és kívüli fogyasztás ösztönzése érdekében,
- vidékfejlesztési források felhasználása: üzemekben beruházásokhoz, fiatal mezőgazdasági termelők támogatására, vagy a kedvezményes nyugdíjazásra.

A magyar álláspont:

- a cukor felhasználásának tilalmát egyöntetűen elutasítja a hazai szakmai vélemény, mivel a magyarországi adottságok mellett a hazai termelők évről évre rászorulnak a répacukor segítségével történő cukorfok javításra, továbbá súlyosbítja a problémát, hogy a mustsűrítmény-felhasználást is csökkentenék 2%-ról 1%-ra.
- a szerkezeti átalakítást előtérbe kellene helyezni a támogatott kivágással szemben.
- a melléktermékek ellenőrzött kivonásának problémáját fenn kellene tartani, a gyenge minőségű bor piacra kerülésének megakadályozása miatt,
- tagállami mozgástér bővítése, a helyi sajátosságok érvényesítése érdekében (www.fvm.hu).

Véleményem szerint az Európai Bizottság tervezete borreformnak álcázva akarja versenyelőnyhöz juttatni a mediterrán (francia, olasz, spanyol, görög) bortermelőket az EU belső piacán, hogy ezzel kompenzálja őket a nemzetközi piacon elszenvedett veszteségeikért. Az északi (német, osztrák) és a 2004 óta csatlakozott (pl. magyar, román, bolgár) országok bortermelése költségesebbé (mustsűrítmény használatával), és a hagyományok (répacukor használata) megőrzését pedig lehetetlenné tenné. A szabályozás egyszerűsítése helyett további tiltásokat, korlátozásokat fogalmaz meg. A saját belső piacán teszi versenyképtelenné az európai bort az unió, hiszen a piacnyitás miatt tömegével megjelenő öntözéssel művelt, felvizezett újvilági borokkal szemben nem állít fel minőségi követelményrendszert, saját termelőit azonban rendkívül szűk mozgástérbe kényszeríti. A változtatások csak részben

kínálnak válaszokat az Újvilág piaci kihívásaival szemben, hiszen az uniós szőlőterületek csökkentése erősíteni fogja az újvilági növekedést és terjeszkedést. Kielezi viszont a belső piaci ellentéteket, amely megnehezítheti a jövőbeli együttműködések.

Az intézkedésekből hiányzik a globális éghajlatváltozás lehetséges hatásainak vizsgálata, hiszen a szőlőtermelés klimatikus feltételei módosulhatnak, a szőlőművelés határa fokozatosan északabbra tolódhat, erősödhetnek az időjárási szélsőségek is, és kérdésessé válhat a déli ültetvények fenntarthatósága a szélsőséges forráság miatt. Nem jelenik meg a vidékfejlesztés elemei között a borturizmus támogatása, amely új piacot teremthetne az európai boroknak, ezzel elősegítené a termék marketingjét és növelné a helyi foglalkoztatást. A borkészítést a minőségi és hatékony termelés irányába kellene ösztönözni, nem pedig a felszámolás felé, különben a vidéki emberek munkáját számolják fel. Az Európai Unión belüli borfogyasztás az utóbbi évtizedekben folyamatosan csökkent, ez a tendencia elsősorban az asztali borokra volt jellemző, míg a minőségi borok fogyasztása nőtt. Az Európán kívüli borfogyasztás viszont növekedést mutat (MITCHELL, C. [et al.] 2002, CHARTERS, S. – ALI-KNIGHT, J. 2002, FROCHOT, I. 2002). Éppen ezért a promóciónak sokkal nagyobb hangsúlyt kellene kapnia a termelés szabályozása mellett. A régi piacok visszaszerzésére és újak meghódítására uniós marketingstratégiát kell kidolgozni, hiszen az alapprobléma közös. Az exportorientált európai bort agresszív, újszerű markeinggel szükséges megerősíteni, míg a helyi (direkt) értékesítést a turizmus segítségével népszerűsíteni.

A tervezetet még mindig tárgyalja az Európai Parlament, ahol óriási lobbierők (Mediterráneum kontra Közép-Európa) feszülnek egymásnak, és nem kizárt, hogy a végső döntés – a mérleg nyelve – a nem bortermelő országok kezébe kerül. Azonban ameddig a nemzeti és a közösségi érdekek vitája döntésképtelenséget idéz elő, az újvilági bortermelők újabb piacokat hódítanak meg.

A Nemzeti Borstratégia (BOTOS E. P. [szerk.] 2002) a hazai szőlőterületek csökkenését jósolja kb. 75000 ha-ra 2020-ig, azonban nem mindegy, hogy ez milyen fajta-, birtok-, üzemszerkezeti és minőségi változások mellett fog végbemenni, és hogy a bortermelés szintentartásával, vagy jelentős mértékű csökkenésével fog lezajlani. Mindezt a nemzeti és az Európai Unió intézkedések is befolyásolják majd.

5.2. A BORVIDÉKEK FÖLDRAJZI ELHELYEZKEDÉSE, NÉV- ÉS TERÜLETVÁLTOZÁSOK

A vizsgált borvidékek megközelítőleg az északi szélesség 45°50' és 47°01' közötti, valamint a keleti hosszúság 17°50' és 18°50' közötti területet jelentik. Vagyis a borrégió a szőlőtermesztés északi határának közelében helyezkedik el, a Villányi-hegység és a Mecsek déli előterétől a Dunántúli-dombságon át a Mezőföld középső részéig húzódik.

A borvidékek név- és területváltozásának áttekintését azért tartom fontosnak, mivel az első bortörvény óta eltelt több mint száz év alatt számtalanszor módosult a megnevezésük, és a hivatalosan hozzájuk sorolt települések és szőlőkataszteri területek kiterjedése. A borvidékek korábbi és jelenlegi névhasználata viszonylag jól követhető, így az adatok gyűjtésénél és borvidéki beazonosításánál ez nem okozott jelentős problémát. A Tolnai borvidék adatai azonban hiányossá váltak, mivel 1970 és 1997 között „megszűnt” és csak bortermelő helyként tartották számon. A termelési adatok háttérének pontosabb feltárásához nélkülözhetetlenek ezek az alapinformációk (3. melléklet).

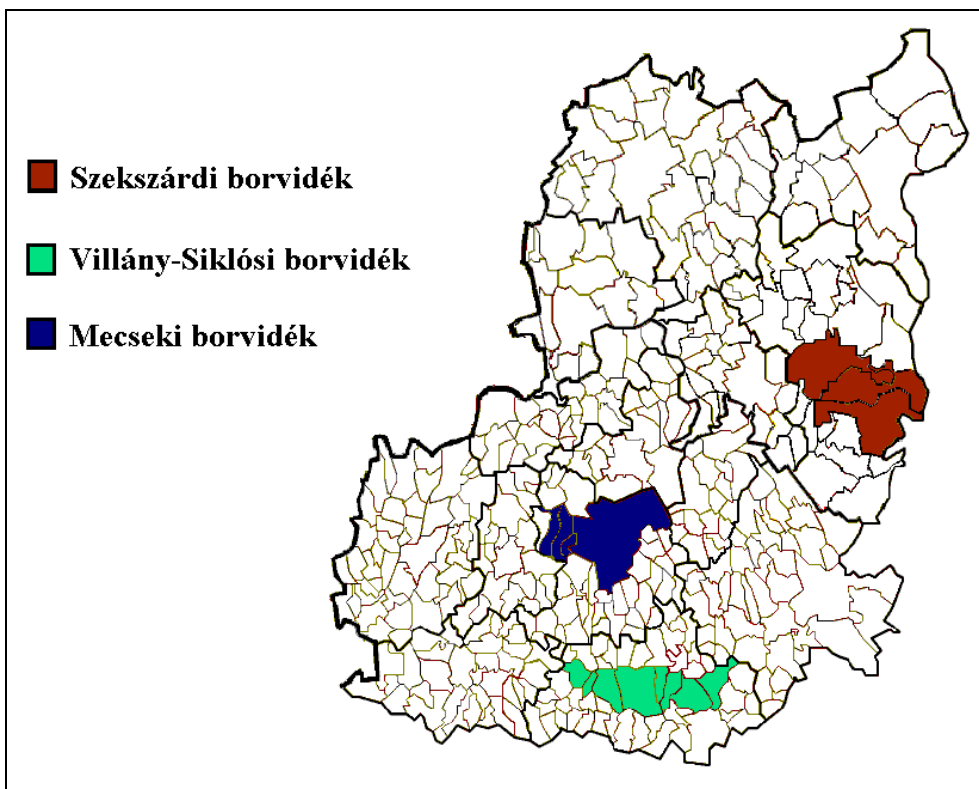
Az 1893. évi XXIII. törvény volt az első, amely hivatalos keretek között meghatározta az akkori történelmi Magyarország borvidékeinek számát, megnevezését, területi közigazgatási kiterjedését. Így 1893-ban 22 borvidék létezett a mai Magyarországnál háromszor nagyobb állam területén, amelyek közül kettő, a Szegzárdi (eredeti helyesírás szerint) és a Villány-Pécsi borvidék feleltethető megközelítőleg a Pannon borrégió területével. A Szegzárdi borvidék ebben az időszakban egész Tolna megye területére kiterjedt. Ez az állapot 1936-ig állt fenn. A Villány-Pécsi borvidék 1893-ban Baranya megye egész területe mellett Somogy megye 5 járását is magába foglalta. A Trianoni békeszerződés következtében módosult megyehatárok hatással voltak a borvidékek területére is, így 1924-től már csak Baranya megye akkori területét jelentette a Villány-Pécsi borvidék (7. táblázat).

7. táblázat. A borvidékek névváltozásai (szerk. MÁTÉ A.)

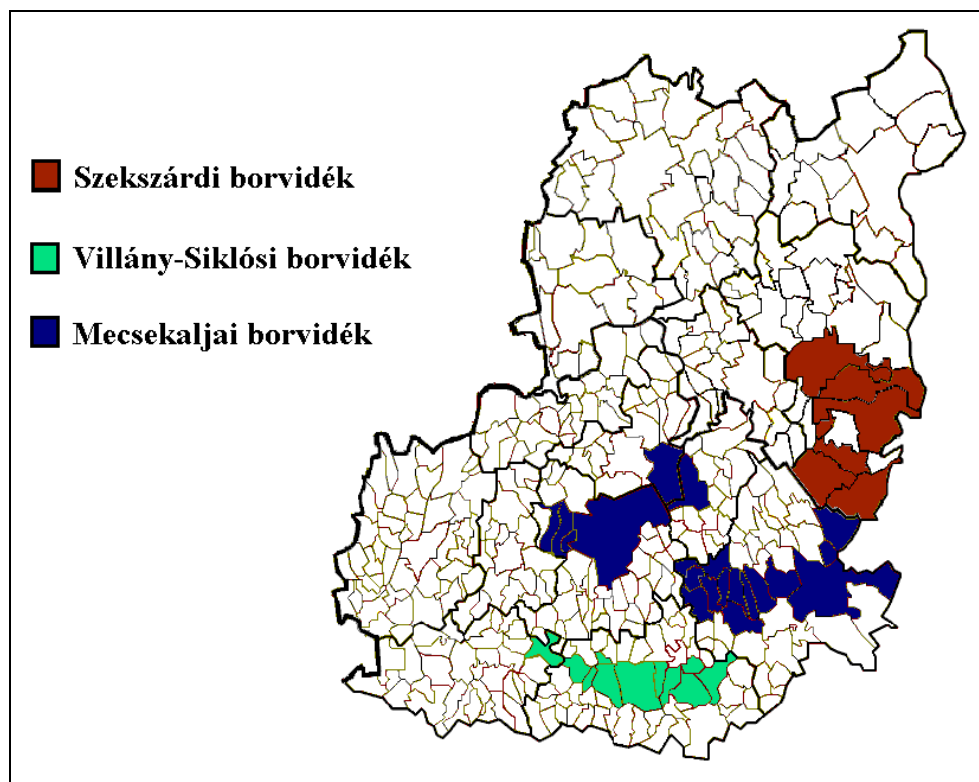
Év	Szekszárdi	Tolnai	Villányi	Pécsi	Forrás:
1893	Szegzárdi bv. része	Szegzárdi bv. része	Villány-pécsi bv. része	Villány-pécsi bv. része	1893. XXIII. törvény
1924	Szekszárdi bv. része	Szekszárdi bv. része	Villány-pécsi bv. része	Villány-pécsi bv. része	62000/ 1924 FM rendelet
1929	Szekszárdi bv. része	Szekszárdi bv. része	Villány-pécsi bv. része	Villány-pécsi bv. része	2000/II. 1929 FM rendelet
1936	Szekszárdi bv.	Dunántúli bv. része	Villány- Siklói bv.	Mecseki bv.	70000/ 1936 FM rendelet
1970	Szekszárdi bv.	-	Villány- Siklói bv.	Mecseki bv.	25/1970 (XI. 28.) MÉM rendelet
1977	Szekszárdi bv.	-	Villány- Siklói bv.	Mecsekaljai bv.	40/1977 (XI. 29.) MÉM rendelet
1982	Szekszárdi bv.	-	Villány- Siklói bv.	Mecsekaljai bv.	32/1982. (XII. 27.) MÉM rendelet
1990	Szekszárdi bv.	-	Villány- Siklói bv.	Mecsekaljai bv.	7/1990. (XII. 25.) FM rendelet
1997	Szekszárdi bv.	Tolnai bv.	Villány- Siklói bv.	Mecsekaljai bv.	1997. CXXI. törvény
1999	Szekszárdi bv.	Tolnai bv.	Villányi bv.	Mecsekaljai bv.	1999. XLVII. törvény
2000	Szekszárdi bv.	Tolnai bv.	Villányi bv.	Mecsekaljai bv.	2000. XCIX. törvény
2003	Szekszárdi bv.	Tolnai bv.	Villányi bv.	Pécsi bv.	2003. LXXVII. törvény

Megjegyzés: az adott korszakban használt helyesírás alapján
 - nem tartozott borvidékhez az adott időszakban; bv.: borvidék;
 piros szín: változás az előző időszakhoz képest

A két világháború között a kialakult új politikai helyzetben a borvidékek is átfurmálódtek. Az 1936-os FM rendelet hozott jelentősebb változásokat, a korábbi két borvidék négyre vált szét. A Szekszárdi (3 település), a Villány-Siklói (10 település) és a Mecseki (4 település) borvidékek kiterjedését meghatározott települések szőlőkataszteri területéhez kötötték, így területük a korábbinál kisebb lett. A mai értelemben vett Tolnai borvidék a Dunántúli borvidék része lett (7. ábra).

7. ábra. A borvidékek települései 1936-ban (70000/1936. FM rendelet alapján szerk. MÁTÉ A.)

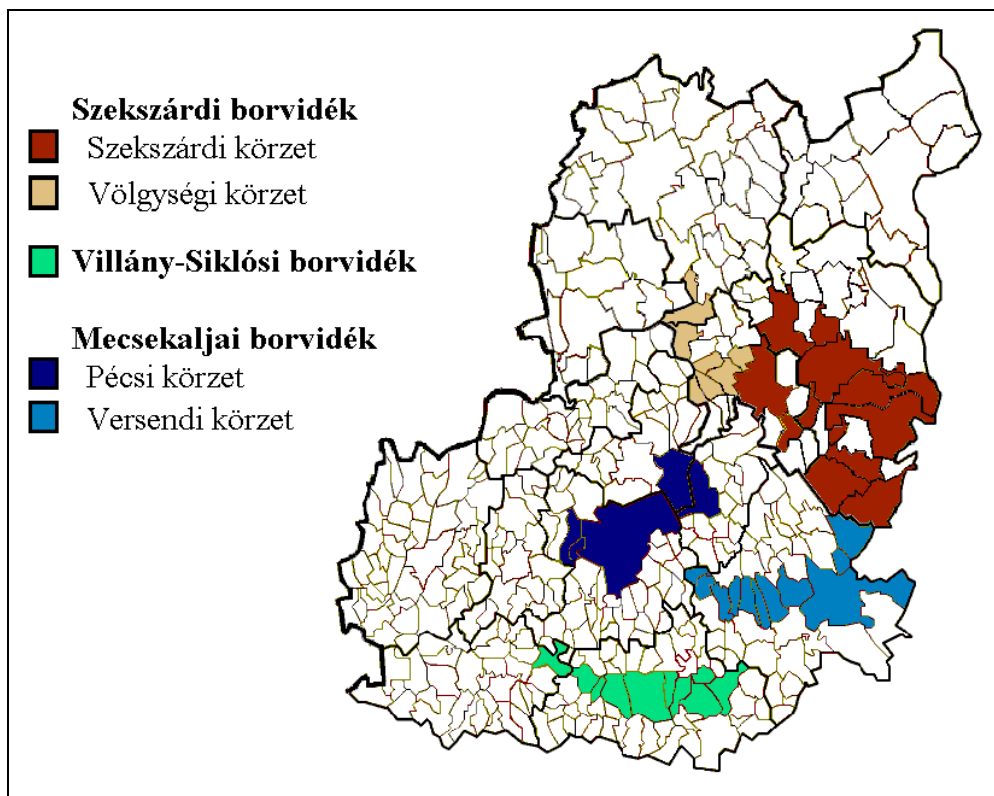

8. ábra. A borvidékek települései 1977-ben (40/1977. MÉM rendelet alapján szerk. MÁTÉ A.)

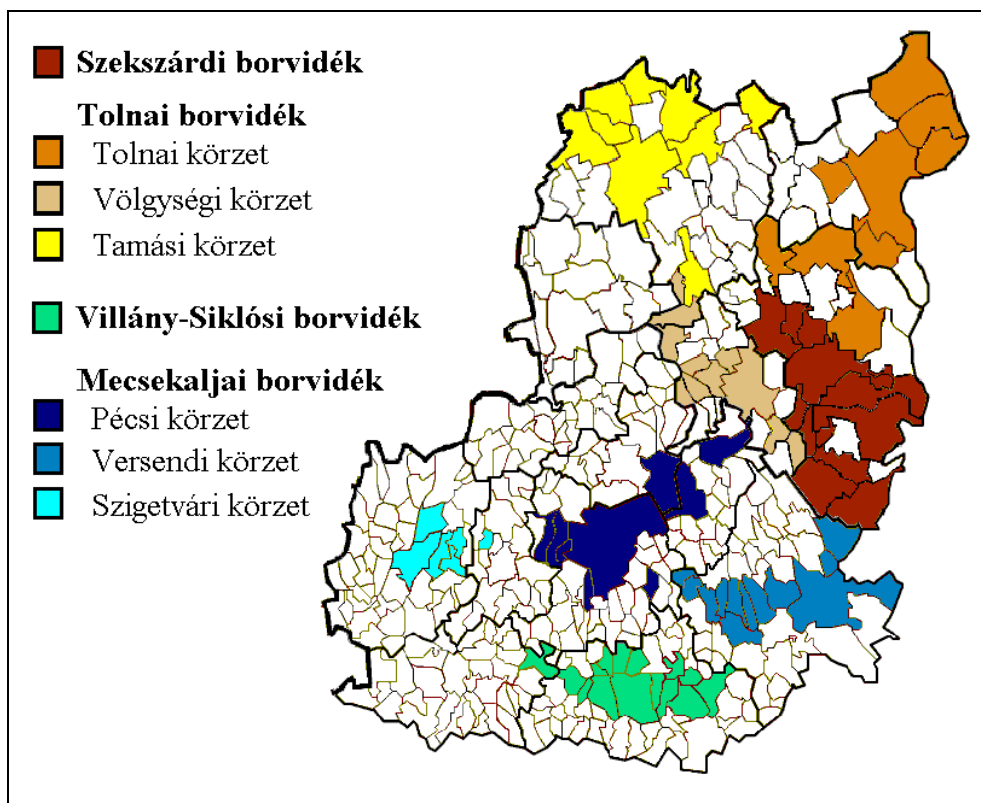
A szocializmus időszakában újabb átalakításon mentek át a borvidékek, így 1970-re a borvidékek száma 14-re csökkent. Bár a Szekszárdi, a Villány-Siklói, és a Mecseki borvidék újabb településekkel bővült, a Tolnai borvidék elvesztette borvidék rangját, 7 települése pedig csak bortermelő helyként szerepelt a rendeletben. Az 1977-es MÉM rendelet új nevet adott a mai Pécsi borvidéknek, amely ekkortól Mecsekaljai néven szerepelt, miközben településeinek száma jelentősen megnövekedett, mivel a Pécs környéki települések mellé Mohács és térsége is felkerült a listára. A Villány-Siklói és a Szekszárdi borvidék településállománya részben bővült, részben viszont néhány település lekerült a listáról (8. ábra, 7. táblázat). A Tolna megyei bortermelő helyek száma 1977 és 1990 között folyamatosan bővültek, vagyis a második szőlőrekonstrukció során a borvidéken kívüli területeken is történt szőlőtelepítés, modernizáció és fajtaváltás.

A következő jelentősebb változások már a rendszerváltozás időszakához köthetők. Az 1970-es évektől folyamatosan növekedett a borvidékek száma, így 1990-re 16-ról 20-ra emelkedett. Az 1990-es FM rendelet körzeteket alakított ki több borvidék területén. A Mecsekaljai borvidéket ekkor különítik el Pécsi és Versendi körzetre. A Szekszárdi borvidékhez csatolják a Völgységi területeket, így Szekszárdi és Völgységi körzetre tagolódik a borvidék, amely megosztás nem tükrözi a természeti adottságok egységét (pl. Bonyhád a Szekszárdi körzetbe sorolták, miközben a város a Völgység központja). A völgységi települések átsorolásával a Tolna megyei bortermelő helyek száma lecsökkent. A Villány-Siklói borvidék területe egy településsel kevesebb lett (9. ábra, 7. táblázat).

Az 1997 évi CXXI. törvény melyet „bortörvény” néven emlegetnek a köznyelvben, végre megújult alapokra helyezte a szőlőtermesztés és borgazdálkodás sorsát. Bár számos kritika érte pontatlanságai, túlzott szabályozásai miatt, mégis megteremtette az Európai Unió csatlakozáshoz szükséges keretfeltételek első körét. A törvény 22-re emelte a borvidékek számát, ezzel is növelve az Európai Unió csatlakozás során elfogadásra kerülő szőlőterületek kiterjedését. Az újonnan megalakult borvidékek között volt a Tolnai és Zalai borvidék, valójában azonban csak visszakapták korábban elveszített rangjukat (10. ábra, 7. táblázat).

9. ábra. A borvidékek települései 1990-ben (7/1990. FM rendelet alapján szerk. MÁTÉ A.)

10. ábra. A borvidékek települései 1997-ben (1997. CXXI. törvény alapján szerk. MÁTÉ A.)

A Szekszárdi borvidék borászainak törekvése volt, hogy a Völgységi körzet kerüljön ki a borvidék kötelékéből. Ez szerepet játszott a Tolnai, Tamási és az ide sorolt Völgységi körzetből álló Tolnai borvidék megalakulásában. Ezzel Tolna megye településeinek közel fele borvidéki településsé vált. A Villány-Siklói borvidék újabb négy település szőlőterületével bővült. A Mecsekaljai borvidék az új települések mellett a Szigetvári körzettel is bővült.

Ettől az időszaktól kezdve megfigyelhető tendencia lett, hogy időnként politikai, vagy gazdasági csoportok érdekharcává vált egy-egy település, körzet borvidéki be- vagy átsorolása.

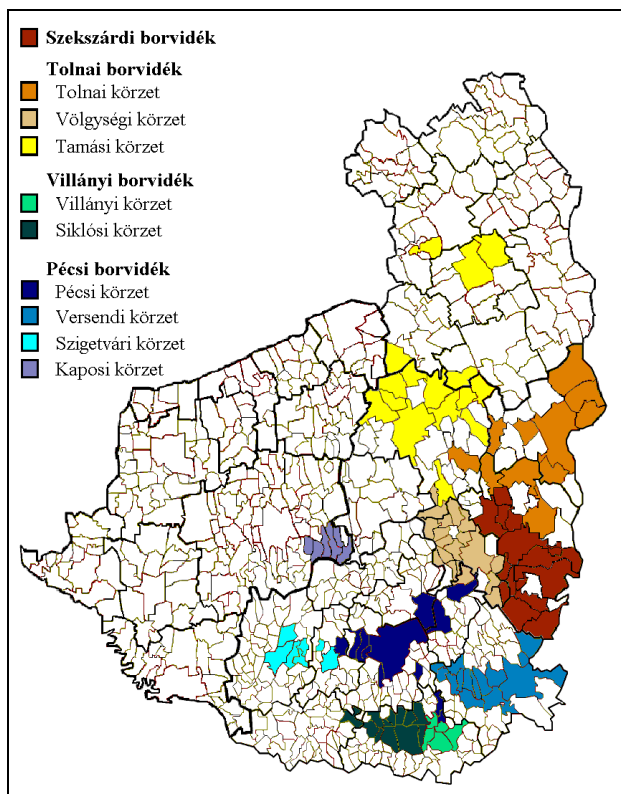
A Villány-Siklói borvidék megnevezése 1999-ben Villányi borvidékre egyszerűsödött, a Siklói megnevezés azonban körzet formájában továbbra is megmaradt, mivel a borvidék két körzetre oszlik. A Tolnai borvidékhez csatolják az első Tolna megyén kívüli települést Hidast, mivel természeti és gazdasági szempontból is a Völgységhez kötődik (7. táblázat).

1999 óta szinte folyamatosan minden évben újabb és újabb településeket csatoltak a borvidékekhez. A Tolnai borvidékhez sorolták 2000-ben a Simontornyával szomszédos Igart, amely az első Fejér megyei települése a borvidéknek. A Mecsekaljai borvidék 2003-ban kapta meg a Pécsi borvidék nevet (7. táblázat).

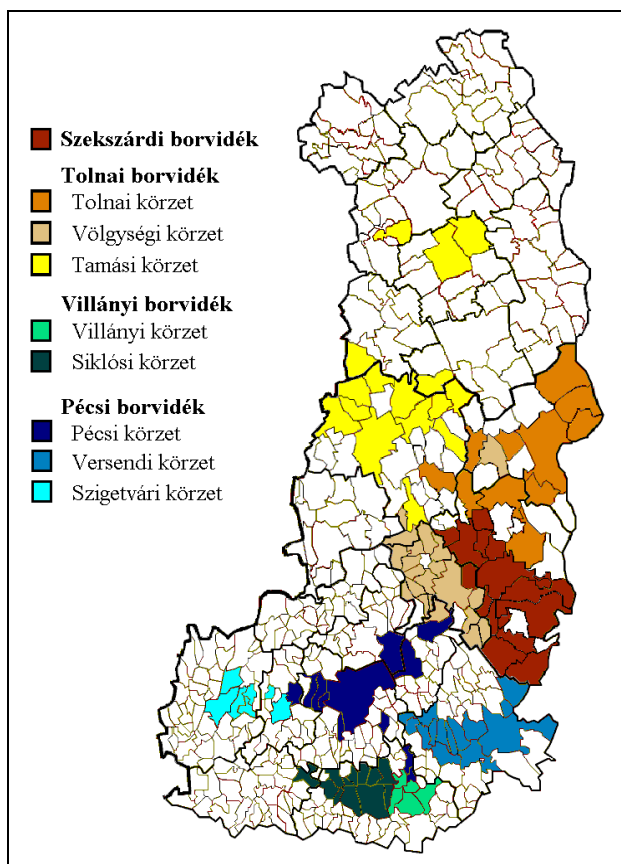
A 97/2004. FVM rendelet olyan változtatásokat hozott, amelyek szakmai megalapozottsága kétségbe vonható, ezzel a borvidékek hitelessége megkérdőjeleződik. A rossz döntéseket igazolja, hogy három vitatható elemet a 9/2006. FVM rendelet visszavont.

A 2004-es változások problémái (11. ábra):

- Mórágót, amely a Tolnai borvidék Völgységi körzetéhez tartozott, a Szekszárdi borvidékhez csatolták, amelyhez korábban soha sem tartozott. Természetesen érthető próbálkozás ez a törekvés, hiszen a két borvidék marketing értéke és a termékek piaci ára között jelentős különbség van, azonban valódi szakmai érvekkel nem támasztható alá. 2006-ban a település visszakerült eredeti körzetébe.

11. ábra. A borvidékek települései 2004-ben (97/2004. FVM rendelet alapján szerk. MÁTÉ A.)

12. ábra. A borvidékek települései 2006-ban (9/2006. FVM rendelet alapján szerk. MÁTÉ A.)

- Kéty és Kakasd települések, – amelyeket 2003-ban a Szekszárdi borvidékhez csatoltak – 2004-ben kikerültek a borvidéki besorolásból, majd a 2006-os rendelet ismét visszahelyezte őket a borvidék keretei közé.
- A Kaposi körzet sorsa hasonlóképpen alakult: 2004 és 2006 között a Pécsi borvidék része lett, majd szintén visszakerült eredeti helyére a Balatonboglári borvidékhez.
- A 2004 évi XVIII. törvény megszüntette a bortermelő hely kategóriát, így szükségessé vált ezen területek borvidéki átsorolása. Ennek következtében a Tolnai borvidék Tamási körzete újabb négy Fejér megyei bortermelő településsel bővül. Míg Igar, Szabadhídvég és Hidas esetében szoros természeti-gazdasági kapcsolatról van szó a Tolnai borvidék településeivel, addig Aba, Seregélyes, Szabadbattyán, esetében a vonzáskörzetük sokkal inkább észak felől, Székesfehérvár és a Velencei-tó térségből érzékelhető. A jelenlegi jogi szabályozás értelmében azonban továbbra is a Tolnai borvidék részét képezik **(11. ábra)**.

2006-ban a fent említett változások mellett, a Szekszárdi borvidék két településsel (Kéty, Kakasd) bővült. A Tolnai borvidék része lett Nagydorog, azonban valamilyen furcsa oknál fogva (remélhetőleg „csak gépelési hiba”) a Völgységi körzet része lett, miközben természetföldrajzilag és megközelíthetőség szempontjából is a Tolnai körzethez kellene tartoznia **(12. ábra)**.

Jelenleg tehát a vizsgált térség négy borvidéke (Szekszárdi, Tolnai, Villányi, Pécsi) nyolc borvidéki körzetből, és 112 település I. és II. szőlőkataszteri területeiből áll össze.

Összességében úgy gondolom, hogy az évről évre történő borvidéki besorolások változtatása az ágazatban dolgozók létbizonytalanságát fokozza. A borvidék földrajzi nevének használata hatással van a termék minőségi besorolására, ugyanis a nem borvidéki települések nem használhatják a minőségi bor kategória megnevezést **(7. táblázat)**. Tehát az átgondolatlan adminisztratív intézkedések hatására egy adott termelő terméke egyik évben minőségi bor, másik évben ugyanaz már csak tájbor, ugyanarról a területről származó bora egyik évben Tolnai másik évben Szekszárdi lesz. A fogyasztókat pedig végképp elbizonytalanítja, ha a megszokott terméket nem találja a polcon, mert éppen borvidéket váltott, illetve

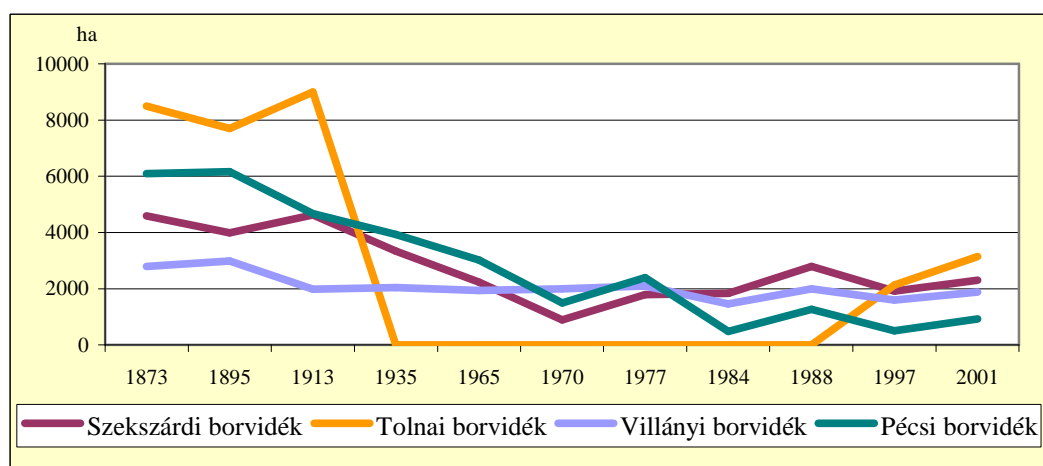
eltántoríthatja őket a vásárlástól, ha a változtatásokat minőségi romlásként fogja fel. A szekszárdi termelők elzárkózása a tolnai termőterületektől nem az együttműködés irányába hat. A Mecsekaljai borvidék és a Villány-Siklói borvidék nevének egyszerűsítése mindenképpen meghatározó marketing értékű, hiszen a Pécsi és Villányi kifejezés jobban értelmezhető földrajzi megjelölése a boroknak.

A borvidékek területének változását az 1873 és 2001 közötti időszakban vizsgáltam a rendelkezésre álló statisztikai adatok és az előbb bemutatott települési változások tükrében. A 8. táblázatban számos forrást használtam fel annak érdekében, hogy az adott időszakra jellemző területnagyságot be lehessen mutatni (13. ábra).

8. táblázat. A borvidékek területének változása (ha) (szerk. MÁTÉ A.)

Borvidék	1873	1895	1913	1935	1965	1970	1977	1984	1988	1997	2001
Szekszárdi	4595	3992	4629	3338	2243	900	1800	1845	2793	1925	2304
Tolnai	8496	7709	8997	n.a.	-	-	-	-	-	2133	3145
Villányi	2790	2991	1985	2048	1948	2000	2100	1471	2003	1601	1891
Pécsi	6088	6164	4666	3932	3023	1500	2400	476	1276	500	936
Pannon borrégió	21969	20856	20277	9318	7214	4400	6300	3792	6072	6159	8276
Forrás	1					2	3	4	5	5	6

Forrás: 1 - Szőlőtermelés. Községsoros adatok 1873–1965; 2 - CSEPREGI P. – ZILAI J. 1973; 3 - TÖRÖK S. 1978; 4 - CSEPREGI P. – ZILAI J. 1988; 5 - HERPAY B.-NÉ 1998; 6 - PINTÉR L. [szerk.] 2002a

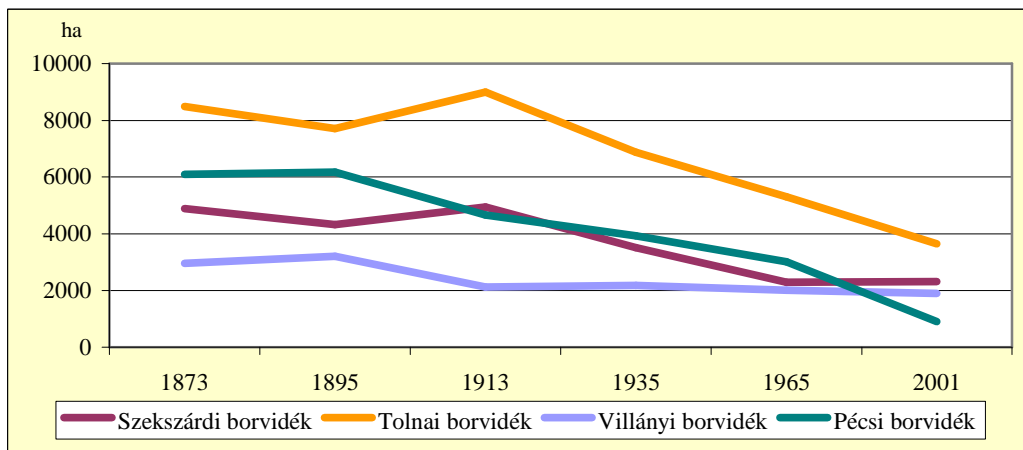
13. ábra. A borvidékek területének változása 1873 és 2001 között (ha) (szerk. MÁTÉ A.)

A borvidékek területe 1873 és 2001 között kevesebb, mint a felére csökkent. A legkisebb területi veszteséget a Villányi borvidék könyvelheti el 30%-os csökkenéssel, a Szekszárdi borvidék területének 50%-át, a Tolnai borvidék pedig

60%-át veszítette el, a Pécsi borvidék eredeti területének mindössze 15%-a maradt meg (8. táblázat, 13. ábra).

Ha végigtekintünk az eltelt 130 éven, akkor a hullámvölgyek mellett voltak pozitív növekedési ciklusok is, még akkor is, ha a végső eredmény a jelentős területi veszteség. Az 1895 és 1915 közötti adatokból látszik, hogy Tolna és Baranya megyében időben eltolódva állították helyre a borvidékek területét a filoxéra vész után. A Villányi és Pécsi borvidékek már 1895-ben javulást tudtak elérni a filoxéra elleni harcban, míg a Szekszárdi és Tolnai borvidéken a XX. század elején értek be az első szőlőrekonstrukció sikerei. A borpiac két világháború közötti nehézségei azonosan befolyásolták a borvidékek sorsát és beindult egy folyamatos területi csökkenés (parlag területek, öregedő szőlők) 1970-ig. A Tolnai borvidék a Dunántúli borvidék részeként eltűnt, majd megszűnt. A második szőlőrekonstrukció hatására az 1970-es évek végéig növekedett a szőlőterület a borrégióban (a borvidékeken és a borvidékeken kívüli területeken). Bár ebben az időszakban olyan területekre is telepítettek szőlőt, ahol nem voltak megfelelőek az adottságok (pl. fagyúgokba), vagy a gépesítés miatt kellett kedvezőtlenebb területek felé terjeszkedni. A későbbiekben azonban a kedvezőtlen fekvésű ültetvények kivágása és a szántóföldi növénytermesztés eröltetése miatt kivontak területeket a szőlőművelés alól. Az utolsó szocialista nagyüzemi telepítések az 1980-as évek közepén kerültek sorra, ezután a gazdasági válság hatására ismét csökkenni kezdtek a területek. A 2001-es KSH felmérés adatai alapján, a helyzet némiképpen javult az 1997-es időszakhoz képest, azonban a növekedés mögött inkább a borvidéki települések számának bővülése áll, mint a szőlőterületek valódi növekedése (13. ábra).

A 14. ábrán azt szemléltetem, hogyan változott volna a jelenlegi borvidékeink területe, ha mindvégig a 2006-os településállományt (112 település) vesszük figyelembe. A szőlőterület csökkenését a mai településállomány mellett sem lehetett volna megelőzni (14. ábra).

14. ábra. A borvidékek területváltozásai 1873 és 2001 között a 2006 évi településállomány területei alapján számítva (ha) (szerk. MÁTÉ A.)

Tehát az egyes településekhez tartozó szőlőterületek jelentős mértékben csökkentek. Ennek a tendenciának számtalan oka lehet:

- a szőlőterületeket más művelés alá vonták, melynek során azokból általában szántó lett (pl. Szent Gaál Kastély – Zomba),
- művelés alól kivont terület lett útépités, bányászat, építkezés, közművesítés miatt (pl. Szársomlyó),
- az urbanizáció hatása, a települések a kedvező fekvésű déli lejtők irányába terjeszkedtek az ültetvények rovására (pl. Pécs, Szekszárd),
- rendszerváltozás utáni tulajdonváltás, kárpótlás, privatizáció hatására művelhetetlen méretű birtoktestek alakultak ki,
- parlag, gazdátlan területek (pl. idősödő gazdák, gondatlan tulajdonosok) növekedése.

Összegezve a Villányi és Szekszárdi borvidék tartotta meg leginkább a területeit, míg a Tolnai és Pécsi borvidék szenvedte el a legnagyobb veszteségeket. Ennek egyik oka az lehet, hogy a szocializmus időszakában a két utóbbi borvidék szőlő- és bortermelését sokkal inkább alárendelték más agrárnövények termesztésének, másrészt viszont a rendszerváltozás után nem kötelezték el magukat eléggé a bortermelés irányába, kevés az árutermelő kis- és közepes családi gazdaság, a vállalkozó szellem kisebb volt (a kedvezőtlen tulajdonosi szerkezet és a hiányos ismeretek miatt is).

6. A DÉL-DUNÁNTÚL BORVIDÉKEINEK VIZSGÁLATA A TERROIR SZEMLÉLET ALKALMAZÁSÁVAL

6.1. A TERMŐHELY ADOTTSÁGAI, A TERROIR ALAPJA

A termőhely geológiai/geográfiai sajátosságainak szerepe nemcsak a bor ízvilágában meghatározó jelentőségű, hanem a szőlőfajták kiválasztásában és a jó minőségű szőlőtermésben is döntő lehet. A talaj- és kőzetadottságok főként a bor jellegét (zamat, illat, különleges ízjegyek, extrakt- és részben savtartalom), valamint érési, fejlődési folyamatát határozzák meg, a klíma pedig döntően a termés cukorfokát (és ennek megfelelően a bor alkoholtartalmát, színanyagait és tanninját, részben savtartalmát) befolyásolja.

Éghajlat

A Dunántúli-dombság területén elhelyezkedő termőterület éghajlata nedves kontinentális, amely különösen a déli területein szubmediterrán jellegű. Az éghajlat alapvetően mérsékelt meleg-mérsékelt száraz, amely azonban az északi területek felé haladva (Mezőföld) a meleg-mérsékelt száraz irányba, míg a Villányi-hegység déli előterében meleg-mérsékelt nedves irányba tolódik el (PÉCZELY GY. 1984, 1996). A Kárpát-medence, illetve Magyarország klímája átmeneti jellegű a szárazföldi, az óceáni és a mediterrán éghajlati viszonyok között. Ezek egyenlőtlenül érvényesülő hatása meglehetősen változatos klímát eredményez. A termőterület magába foglaló délnyugati országrész klímájában az ősszel felerősödő mediterrán ciklontevékenység hatására kialakuló másodlagos csapadékmaximum jelenti a legnagyobb eltérést. Amennyiben a termőterületen belül vizsgáljuk az egyes éghajlati elemeket, nem találunk nagy, meghatározó különbségeket, a csapadék északkelet felé csökkenő tendenciája azonban kimutatható (9. táblázat). Mégsem tekinthetők a Pannon borrhéj borvidékeinek éghajlati adottságai egyformának. A domborzat, a lejtők kitettsége, az anyakőzet és a talaj jelentősen befolyásolja a klímát, kialakítva

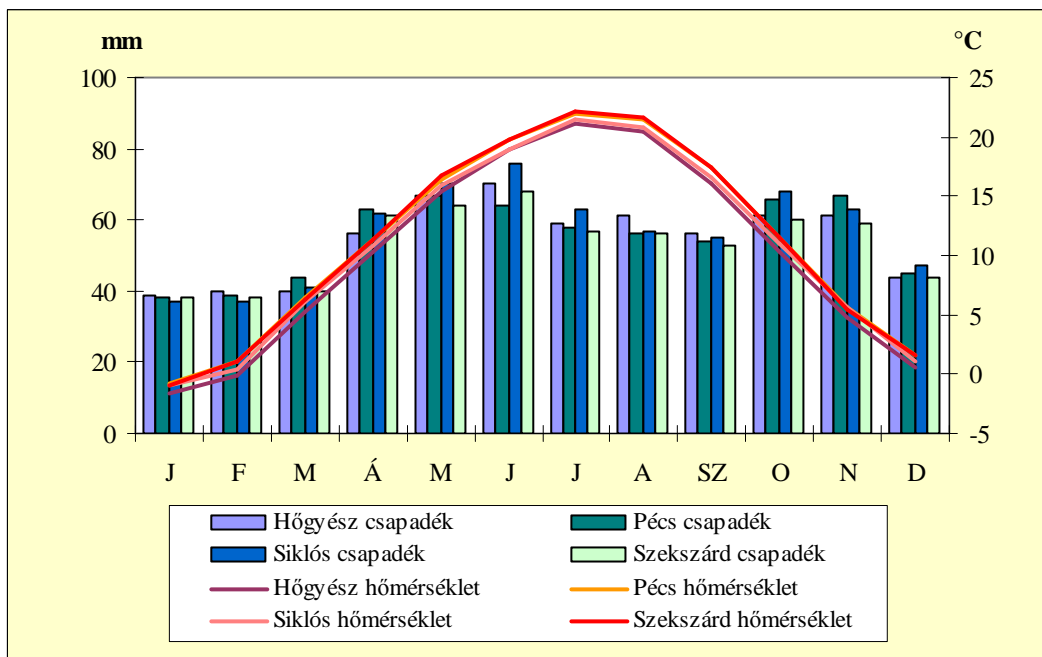
olyan jellegzetes mikroklimatikus különbségeket, melyek megjelennek a bor jellegében, illatában és zamatában (9. táblázat).

9. táblázat. A borvidékek ökológiai jellemzői (szerk. MÁTÉ A.)

Megnevezés		Szekszárdi borvidék	Tolnai borvidék	Villányi borvidék	Pécsi borvidék	borrégiós min-max
Évi középhőmérséklet	°C	10,3	10	10,6	10	10–10,6
Vegetációs időszak középhőmérséklete	°C	17	16,9	17	16,6	16,6–17
Tenyészydőszak hőösszege	°C	3280	3220	3330	3130	3130–3330
Fagymentes időszak	nap	206	203	200	200	200–206
Évi napsütéses órák száma	óra	2055	2025	2060	2070	2025–2070
Éves csapadék mennyisége	mm	680	645	680	705	645–705
Vegetációs időszak csapadék mennyisége	mm	410	360	390	410	360–410

Forrás: MAROSI S. – SOMOGYI S. [szerk.] 1990.

Ez jelentős tényező lehet olyan különbségek (mikroklíma) kialakulásának, melyeket az egyes meteorológiai állomások adataiból nem olvashatunk ki (15. ábra). A szekszárdi és villányi dűlőszelektált, valamint egyes cuvée borok (pl. bikavér) készítésében ezeket a finom különbségeket használják ki a borászok.

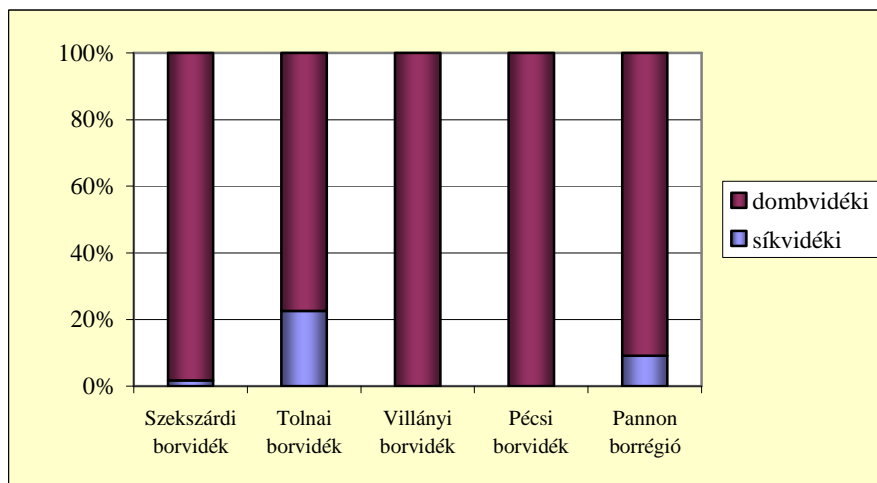

15. ábra. A termőterület négy településének (Hőgyész, Pécs, Siklós, Szekszárd) éghajlati diagramja (szerk. MÁTÉ A.)

(Forrás: Magyarország éghajlati atlasza. Adattár)

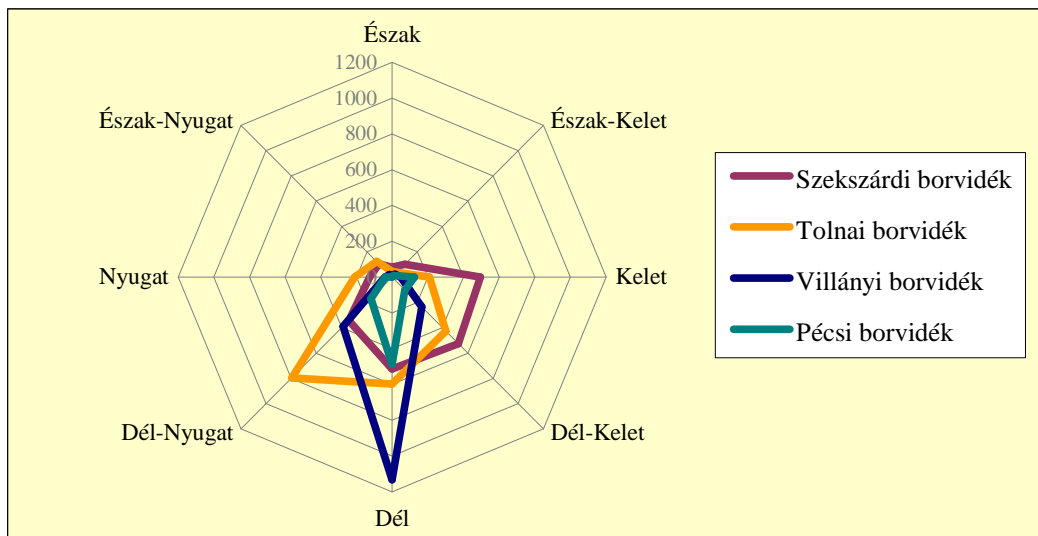
Fekvés és kitétség

A Villányi és Pécsi borvidék ültetvényei csak domboldalakon, hegyoldalakon helyezkednek el. A Szekszárdi borvidéken minimális, míg a Tolnai borvidéken a szőlők több mint 20%-a síkvidéki területekre nyúlik át. Ennek okai részben a történelmi múltban, részben a természeti adottságokban keresendők. A XIX. század végi filoxéravész hatására vezethető vissza, hogy a szőlőterületek jelentős része a domboldalak alacsonyabb lejtőire került át. Másrészt a Tolnai borvidék Mezőföldre átnyúló részei alapvetően síkvidéki jellegűek. A Mezőföld homoki területeinek ültetvényei ugyanis ellenálltak a filoxérának, hiszen a gyökértetű itt nem tudta kiépíteni járatait, mivel azok a laza homokban beomlottak (16. ábra).

16. ábra. Az ültetvények fekvése, 2001 (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: PINTÉR L. [szerk.] 2002a, 2002b)

A 2001-es szőlőültetvény összeírás alapján jól összehasonlítható a borrhégy területeinek égtáj szerinti kitétsége, amely jellegzetes különbségeket mutat. A 17. ábráról leolvasható, hogy a Villányi és Pécsi borvidék ültetvényeinek kitétsége (igazodva a középhegységi területek adottságaihoz) egyöntetűen déli irányt mutat, míg a Szekszárdi borvidéken a délkeleti, a Tolnai borvidéken a délnyugati irány a meghatározó. A délkeleti dűlők előnye, hogy a reggeli harmat hamarabb felszárad az ültetvényeken, így betegsége kevésbé hajlamosak ezek a területek, míg a délnyugati területek több napfényhez jutnak, mint a délkeleti dűlők. A Tolna megyei szőlőterületek egy része északkeleti, illetve északnyugati lejtésű területekre is kiterjed, ezek az ültetvények többnyire dombtetőkhöz közeli területek, így elhelyezkedésük nem annyira kedvezőtlen, mint amire számítani lehetne (17. ábra).

17. ábra. Az ültetvények kiterjedése, 2001 (ha) (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: PINTÉR L. [szerk.] 2002a)

Alapkőzet és talaj

A termőterület talajának alapkőzete, típusa, rétegzettsége, kötöttsége, humusztartalma, mélysége, vízáteresztő és -megtartó képessége, mész- és egyéb tápanyagtartalma, tehát fizikai-kémiai állapota jelentősen befolyásolja a szőlőnövény minőségét (NAGYMAROSY A. 2002a, 2002b, ROHÁLY G. – MÉSZÁROS G. – NAGYMAROSY A. 2004).

A *Tolnai és Szekszárdi borvidékek* földtani felépítése egységesnek tekinthető. A dombság alapját képező – az egykori Pannon-beltő – agyagos-homokos, homokköves üledékei kisebb foltokban a felszínre bukkannak. A pannon rétegeket vastag, pleisztocén szélfúttá homokos lösz fedi (10. táblázat). A két képződmény között, az akár több méter vastagságot is elérő pliocén korú vörösigyag települ (MÁTÉ A. 2000b). A rajta lévő lösztakaró a Völgységben vékonyabb, míg Paks és Szekszárd térségében a vastagsága akár az 50 métert is elérheti. A löszön, mint talajképző alapkőzeten a holocénben homokos-kőzettörmelékes vályogtalaj, barna erdőtalajok, a Mezőföldön barnaföld és csernozjom alakult ki (ÁDÁM L. 1964, PATAKI J. 1961a, 1961b, SZŐKE S. [szerk.] 1994).

A *Villányi borvidék* túlnyomóan meszes-karbonátos kőzetekből, triász dolomitből, márgából, jura és kréta mészkövekből épül fel. A mészkőhegység lejtőit pleisztocén áthalmozott lösz, homokos lösz borítja (10. táblázat). A talajtakaró vékony, kőzettörmelékekkel kevert, és kalciumban gazdag. A barna erdőtalaj, illetve

agyagbemosódásos barna erdőtalaj mellett rendzina- és vázta- talaj is előfordul (BOTOS E. P. 2005).

10. táblázat. A borvidékek geográfiai, talajtani jellemzői (szerk. MÁTÉ A.)

Megnevezés	Szekszárdi borvidék	Tolnai borvidék	Villányi borvidék	Pécsi borvidék
Tájegységek, kistájak	Szekszárdi-domság	Közép-Mezőföld, Dél-Mezőföld, Kelet-Külső-Somogy, Tolnai-hegyhát, Völgyesség, Geresdi-domság	Villányi-hegység, Dél-Baranyai domság	Dél-Baranyai domság, Mecsek, Dél-Zselic
Jellemző alapkőzetek	pleisztocén eolikus és áthalmazott deráziós lösz, homokos lösz, pannon tavi agyagok és homokkővek	pleisztocén eolikus és áthalmazott lösz, homokos lösz, pannon tavi agyagok és homokkővek	pleisztocén eolikus és áthalmazott lösz, homokos lösz, pannon tavi agyagok és homokkővek, mezozóos mészkővek	pleisztocén eolikus és áthalmazott lösz, homokos lösz, pannon tavi agyagok és homokkővek, miocén kavics és homok, permii vörös homokkő
Jellemző talajtípusok	barna erdőtalajok, mezősegi talaj	barnaföldek (barna erdőtalajok), agyagbemosódásos barna erdőtalajok, mészlepedékes csernozjom, homok	rendzina, barna erdőtalaj, humusz-karbonát talaj	podzolos és agyagbemosódásos barna erdőtalajok, rendzina

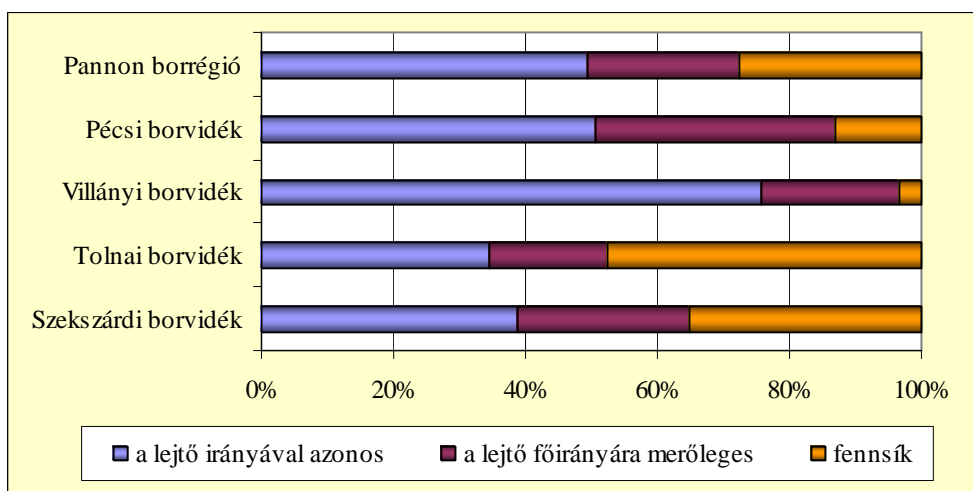
Forrás: MAROSI S. – SOMOGYI S. [szerk.] 1990.

A Pécsi borvidék központi területén, a Nyugat-Mecsek déli lejtőin a perm és alsótriász időszakban képződött kovasavval, vasoxiddal cementált, durvaszemcsés, vörshomokkővek alkotják az alapkőzetet. A homokkőveken vázta- talajok, barna erdőtalajok képződtek. Ezen kívül még jellemzőek a mezozóos mészkővek és palák. A Dél-Baranyai-dombvidék borvidékhez tartozó déli részén pannon korú kavics és homok, valamint az ezeket borító pleisztocén lösz alkotja a dűlők alapkőzetét (NAGYMAROSY A. 2000a, 2000b, KÖRNYEI B. 1985) (10. táblázat).

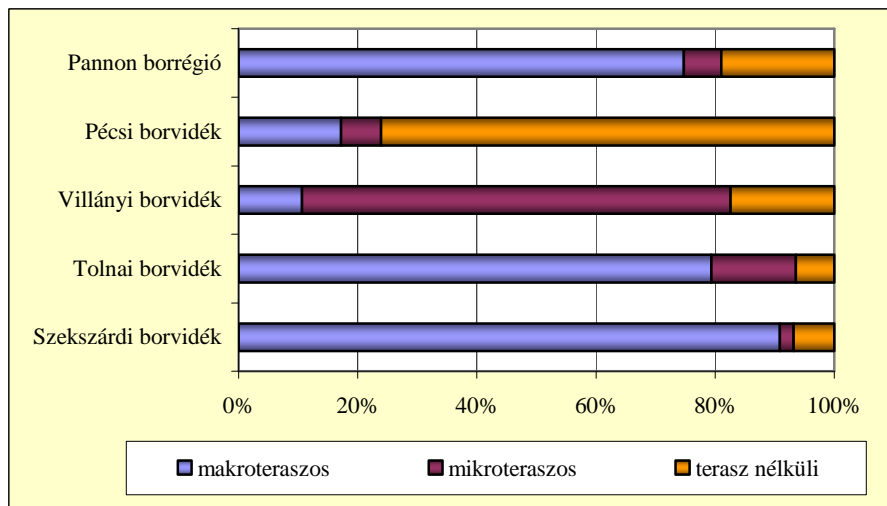
A szőlőterületek egyik legjellemzőbb, a mezőgazdasági tevékenységre káros folyamata a talajerózió (18., 19. ábra). A szőlőművelés a legintenzívebb talajmozgató gazdasági ágazatok egyike. A fedő növénytakaró nélkül maradó talaj (főleg ha a művelt terület lejtős térszín) könnyen az areálisan vagy lineárisan lefolyó

csapadékvíz áldozata lehet. A folyamat ismétlődésével megváltozhat a talajszerkezet, illetve az „A” esetleg a „B” szint lehordásával az erózió teljesen le is pusztíthatja a talajt. A folyamat különösen a löszös alapkőzetű területeken lehet intenzív, mivel a lösz maga is laza szerkezetű, porózus, nagy hézagterfogatú kőzet, amely antropogén „segítséggel” könnyen az erózió áldozatává válik. A Tolnai-Hegyhát és a Szekszárdi-dombság (Szekszárdi és Tolnai borvidék) területén már több helyen az alapkőzeten (löss) folyik a művelés. Az egyre gyakoribbá váló lokális, intenzív csapadék hatására kialakuló barázdás és árkos erózió is ezeken a területeken a legjellemzőbb és a lösz lepusztulásformái is itt a legfejlettebbek. A nagyobb lejtőszögértékek miatt a villányi és a pécsi területek talajeróziója is jelentős, tehát a Pannon borrégió ebből a szempontból kimondottan veszélyeztetett. Ezért fontos megoldani a szőlőterületek megfelelő csapadékvízvezetését, ami jelenti a korábban kiépített hálózat megfelelő karbantartását, szükség szerint újabbak építését.

Az agyagos alapkőzetű (pliocén vörösgyag, pannon agyag) területek másik jellemző felszínformáló, gazdasági tevékenységet veszélyeztető folyamata a csuszamlás, melynek kialakulása, szintén összefüggésben van a csapadékkal, hiszen a csuszamlás létrejöttéhez a talaj és az alapkőzet jelentős vízfelvétele, átítatódása kell. Amennyiben ez bekövetkezik, a völgyek oldalában a lejtő irányában kifutó agyagrétegen elindulhat nagyobb tömegek megcsúszása (szeletes földcsuszamlás, suvadás), kisebb intenzitású kúszása (Szekszárdi-dombság, Görögszó, Hidaspetre).

18. ábra. A dombvidéki ültetvény sorvezetése, 2001 (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: PINTÉR L. [szerk.] 2002a, 2002b)

19. ábra. A dombvidéki ültetvény típusa, 2001 (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: PINTÉR L. [szerk.] 2002a, 2002b)

Összegezve a következők állapíthatók meg:

- A makroklimatikus (csapadék, hőmérséklet) és talajtani adottságok közel hasonlóak.
- Fekvés tekintetében a Tolnai borvidék adottságai a legkedvezőtlenebbek, mivel igen jelentős a síkvidéki területeinek aránya.
- A kőzettani adottságok a Szekszárdi és Tolnai borvidéken tették lehetővé a makroteraszok kialakítását, a Villányi borvidéken ezzel szemben a mikroteraszok jellemzőek, míg a Pécsi borvidéken nem meghatározó a teraszok kialakítása (19. ábra).
- Talajerózió szempontjából a Szekszárdi és Tolnai borvidék, valamint a Pécsi borvidék Versendi körzete a legveszélyeztetettebb.
- Az ültetvények kitétsége a Villányi és Szekszárdi borvidéken a legkedvezőbb, míg a Tolnai borvidéken a legkedvezőtlenebb.
- Alapvetően a Szekszárdi és a Villányi borvidék alkalmas dűlőszelektált borok készítésére, és a dűlőkre alapozott eredetvédelem kialakítására (Villányi eredetvédelem 6.2.4. fejezet).

6.2. A BORVIDÉKEK SZŐLŐ- ÉS BORTERMELÉSE

6.2.1. Történeti áttekintés

A vizsgált terület szőlő- és bortermelésének történeti fejlődése számos közös vonást mutat a makrofolyamatok tekintetében, azonban minden borvidéknek megvan a maga fejlődési sajátossága. Ezek a különbségek széthúzó erők lehetnek egy kialakítás alatt lévő borrégió esetében, vagy kiegészítve erősíthetik egymást.

A történeti fejlődés közös vonásai:

- a római kori örökség (Pannónia),
- az egyház szerepe a középkori szőlő- és bortermelésben,
- a török hódoltság pusztító hatásai,
- a balkáni Kadarka kultúra elterjedése,
- a sváb betelepítés a XVIII. században,
- a filoxéra vész pusztítása,
- a túltermelési válság a két világháború között,
- a svábok kitelepítése a II. világháború után,
- a történeti fejlődés jelentősebb különbségei a filoxéravész után alakulnak ki.

A terület szőlőtermelésének gyökerei a *római korig* nyúlnak vissza, amelyet régészeti feltárások is igazolnak. A korszakból származó szekszárdi szőlőindás szarkofág és amfóra, amelyben bor nyomait fedezték fel, ma a Nemzeti Múzeumban található (a másolat a szekszárdi Wosinszky Mór Múzeumban látható) (TÖTTŐS G. 1987). A középkorban az *egyházi birtokok* (pl. pécsi püspökség, pécsváradi apátság, szekszárdi apátság) központi szerepet töltek be a szőlőművelés fejlődésében, jelentős szaktudás állt a rendelkezésükre. Az egyháznak fontos bevételi forrása volt a király által (az alapító okiratokban) adományozott szőlőterület (MÁTÉ A. 2002c).

A *török hódoltság* időszakának katonai és demográfiai veszteségei mellett is bizonyíthatóan fennmaradt a szőlő- és bortermelés a Dél-Dunántúlon. A Duna-menti városokban jelentős extraneus („idegen” olyan termelő, aki másutt lakik, mint ahol a birtoka van) szőlőbirtoklás alakult ki a létbizonytalanság miatt (CSOMA Zs. 1995,

ÉGETŐ M. 1993). A kezdeti török pusztítások után (amelyet a szerémségi és budai szőlők szenvedtek el), a bor jelentős adójövedelemként jelentik meg, így sajátos jelenség lesz, hogy maguk a hódítók (törökök és egyéb balkáni népcsoportok) is foglalkoznak bortermeléssel (BAKONYI J. 1974, DOBOS GY. [szerk.] s.a., K. BALOG J. [szerk.] s.a., TÖTTŐS G. 1987, LAJBER I. 2000, KÖRNYEI B. 1985). A török hódítókkal együtt érkező, vagy a hódítók elől menekülő rácok honosították meg a *délszláv (balkáni) vörösbor kultúrát*, ők ültették el az első Kadarka vesszőket. A török idők alatt a rácok a Duna mentén egyre északabbra települtek (egészen Szentendrőig), és hatásukra a török hódoltság területén elterjedt a Kadarka szőlő telepítése (ANDRÁSFALVY B. 1957). A török kivonulással a szerbek nagy része elhagyta az országot, azonban Tolna (Medina, Grábóc) és Baranya megyében (Mohács) nagy számmal megmaradtak.

A felszabadító háború eseményei miatt a borvidéki települések jelentős veszteségeket szenvedtek el, lakosságuk elmenekült vagy elpusztult, lakatlaná váltak. Így a háború utáni helyreállító tevékenységnek meghatározó eleme volt a lakosság pótlása betelepítések révén (HOLUB J. 1974). A térség borvidékeire jelentős hatással lesz a *svábok letelepítése*, akik hosszáértő gondossággal művelték a szőlőültetvényeket, új fajtákat (rizling, kékfrankos) és művelési módszereket (trágyázás és karók használata) hoztak magukkal. A németység meghatározó jelenlétét igazolják az átvett német kifejezések (hébér), német eszközök (rajnai kanna, rajnai palack) és a mai is használatos német dülőnevek (Jammertal, Sommsich, Sterntal) (CSOMA ZS. 1995).

A XVIII. század folyamán számos település kapott címet, amelyben a gazdasági tevékenységük jelképei is szerepelnek. A mai *borvidéki települések címereiben* megjelenő szőlőfürt, tőke, heving, kacor igazolja, hogy a szőlő- és bortermelésnek évszázados hagyományai és meghatározó gazdasági jelentősége van (5., 20. melléklet).

A XIX. század meghatározó eseménye a filoxéra pusztítása. A korabeli leírásokból és a *Keleti Károly által szerkesztett statisztika* alapján megállapítható, hogy a magyar bortermelés a világ élvonalába tartozott mennyiségben, elismertségben egyaránt (KELETI K. [szerk.] 1975, MOHOS M. 2003), és kialakult borfogyasztási kultúra jellemezte az országot (MAJDÁN J. 1998). Az 1873-as

statisztikai adatok alapján a szőlőbirtokok átlagos nagysága nagyobb volt (0,5–0,6 ha), mint napjainkban (0,4 ha). Tolna megyében a vörösbortermelésnek (54%) döntő súlya volt, és országos szinten is azon kevés közigazgatási egységhez tartozott, ahol a vörösbortermelés mértéke 50% feletti (MÁTÉ A. 2004). Baranya megyében nem ilyen egyértelmű a helyzet a fehér-, vörös és sillerbortermelés egyharmad-egyharmad arányban oszlik meg (6., 7., 8. melléklet).

Az 1880-as években rohamosan terjedő *filoxéra* vész jelentős pusztításokat végzett a borvidékek ültetvényein, amely a paraszti gazdaságok jólétét veszélyeztette. Azonban Tolna megyében Roboz Zoltán (filoxérabiztos), Baranya megyében Teleki Zsigmond (alanytermesztő és szőlőbirtokos) kitartó munkájának köszönhetően a helyreállítások megkezdődhettek. Az állam megkésve csak az 1890-es években nyújt segítséget a gazdáknak (TÖTTŐS G. 1987, MÁTÉ A. 2002a). A szénkéneggel való gyérítés költséges védekezési módszer volt, amelyet kezdetben csak a gazdag termelők tudtak megfizetni. Az állami támogatással létrehozott szénkéneg raktárak (Szekszárd, Pécs) és a kedvezményes vásárlási feltételek elősegítették, hogy szélesebb körben terjedjen el a használata (BURUCS K. 1998) (21. melléklet). A homoki szőlőtelepítésre Tolna megyében voltak alkalmas területek, amely talaj immunitása (fizikai sajátossága miatt, mivel a kártevő járatai beomlanak) következtében nem pusztultak el az elültetett vesszők. A direkttermő amerikai szőlőfajták (Ripaire-Portalis, Jacquez, Herbemont, York-Madeira, Othello, Isabella, Vialla fajták) telepítése változó mértékben terjedt el. Baranyában a közgyűlés 1893-ban ellene szavazott, mégis itt jött létre az ország egyik legnagyobb amerikai szőlőtelepe. Tolna megyében az Othello használata terjedt el, amelyet erős színanyaga miatt szívesen használtak a Kadarka bor színezéséhez (MÁTÉ A. 2002a, 2003b). A végső megoldást a filoxérával szemben ellenálló amerikai fajokra oltott európai szőlőfajták telepítése jelentette. Ebben Teleki Zsigmondnak óriási szerepe volt, az ő alanyait ma is világszerte használják a telepítésekhez (KÖRNYEI B. 1985).

Az *első szőlőrekonstrukció* erőfeszítései meghozták eredményüket, a borvidékek lényegében kiheverték a filoxéra következményeit. Tolna megye megőrizte szőlőterületeinek eredeti nagyságát (ami nem volt jellemző Magyarországon), míg a baranyai borvidékek némi veszteséggel éltek túl a pusztítását (8. táblázat). A borvidékek ültetvényei területileg alsóbb szintre (tszf magasság)

kerültek, de döntően a domboldalakon maradt. A talpra állást számos tényező segítette. Az államilag támogatott szőlővessző és oltványtelepek (Siklós, Pécsvárad, Villány, Szekszárd, Bonyhád) kedvező feltételekkel biztosítottak vesszőket az újratelepítéshez. A kedvezményes hitelek és az adómentesség bevezetése ösztönözte a szőlők helyreállítását. A termelők áttértek a korszerűbb szőlőművelési eljárásokra (karós művelés, trágyázás, növényvédelem) és modern eszközök (kacor helyett metszőolló, fémprés, permetezőgép) használatára. A telepítések hatására a fajtaösszetétel tisztább lett, a korábbi 60 szőlőfajta a harmadára csökkent, a vörösbort adó szőlőfajták között domináns maradt a Kadarka. A létrehozott vincellér iskolák és vincellértanfolyamok segítették az új ismeretek, és a bonyolult eljárások elsajátítását **(11. táblázat)**.

A második szőlőrekonstrukcióra már a szocializmus időszakában került sor, amelyet az ágazat rendkívül rossz helyzete tett szükségessé. A válsághelyzet kialakulását több évtized negatív eseményeinek egymásra halmozódása idézte elő. A két világháború közötti időszak gazdasági válsága, a piacok elvesztése miatt kialakult túltermelés és borértékesítési nehézségek, valamint az állam szőlőtelepítési korlátozása az ágazat számára súlyos csapást jelentett, és az ültetvények állapotának romlásához vezetett. A második világháború után (a kollektív bűnösség elve alapján) kitelepített németység pótolhatatlan veszteséget jelentett, mivel a helyükre betelepített felvidéki magyarok, székelyek többsége nem értett a szőlőműveléshez. A mezőgazdaságban bevezett beszolgáltatási kényszer miatt a gazdáknak nem érte meg a szőlővel foglalkozni, így tovább romlott az ültetvények állapota, parlagon, műveletlenül maradtak a szőlőterületek. A szőlő- és bortermelés kényszerű kollektivizálása és a borkereskedelem államosítása hatására az ágazat korábbi szerkezete teljesen megváltozott és állami irányítás alá került. Az új szocialista nagyüzemek (állami gazdaság, termelőszövetkezet) sokáig nem tudták kezelni az ágazat problémáit, így a szőlőműveléshez értő emberek az iparba mentek dolgozni (MÁTÉ A. 2000a).

11. táblázat. A szőlőrekonstrukciók összehasonlító táblázata (szerk. MÁTÉ A.)

	I. szőlőrekonstrukció	II. szőlőrekonstrukció	III. szőlőrekonstrukció
Időpont	1880–1915	1960–1975	?
Oka	<ul style="list-style-type: none"> • filoxéra vész 	<ul style="list-style-type: none"> • öregedő szőlők • parlag szőlők • szakértelem, felszerelés hiánya 	<ul style="list-style-type: none"> • öregedő szőlők • csökkenő szőlőterületek • új piaci elvárások • a filoxéra rezisztens lett
Előzménye	<ul style="list-style-type: none"> • Filoxéra Bizottság • Filoxéra Biztos 	<ul style="list-style-type: none"> • állapotfelmérő monográfia • rekonstrukciós terv • városrendezési terv 	<ul style="list-style-type: none"> • a KSH 2001. évi szőlő- és gyümölcsültetvény felmérése
Terület elhelyezkedése	<ul style="list-style-type: none"> • domboldalakon alsóbb szintre került • homoki területek növekedése 	<ul style="list-style-type: none"> • lejtők alján • teraszokon 	<ul style="list-style-type: none"> • vissza a kedvező fekvésű domboldalakra
Szőlőfajták	<ul style="list-style-type: none"> • választék szűkülés • direkttermők megjelenése • Kadarka túlsúlya (70%) 	<ul style="list-style-type: none"> • gépesíthető szőlőfajták • Kadarka, Círfandli csökkenése • Kékfrankos, Olasz rizling, Zweigelt növekszik 	<ul style="list-style-type: none"> • világfajták térhódítása (40% ?) • térségi és tájfajták megőrzése (40% ?) • új és ellenálló fajták kipróbálása (20% ?)
Pénzforrás	<ul style="list-style-type: none"> • adómentesség • állami kölcsön • helyi bankok • filoxéra alap 	<ul style="list-style-type: none"> • állam 	<ul style="list-style-type: none"> • saját tőke ? • hitel ? • állami támogatás ? • pályázati források ?
Következmény Eredmény	<ul style="list-style-type: none"> • terület helyreállt • nincs birtokmozgás • kis mértékű elvándorlás • tisztább fajtaszerkezet • korszerű szőlőművelés (karók, vasprés, permetezés) • szőlőoltvány-telep létesítése • vincellér tanfolyam • vincellér iskola • 1893. évi XXIII. bortörvény 	<ul style="list-style-type: none"> • előre megtervezett • új fajtaarány • nagyüzemi termelés • tömegtermelés • Szekszárdi Bikavér, mint márka megszűnt • gépesítés • talajvédelem • (lejtésre merőleges ültetés, erdősítés, beton vízelvezetők) 	<ul style="list-style-type: none"> • a csökkenő szőlőterületek megőrzése • a legjobb dülők védelme • az építkezések korlátozása • erózió elleni védekezés • korszerűbb fajtaösszetétel • szakirányú képzés • egységes borvidéki arculat

A második szőlőrekonstrukció eredményeképpen sikerült megállítani az ágazat hanyatlását, melynek során a nagyüzemi termelés igényeire alapozva korszerűsítéseket hajtottak végre állami támogatással (11. táblázat). Az új gazdasági célnak megfelelően gépesítették a termelést, és intenzív (ernyő, kordonos) művelési módok kerültek bevezetésre. Jelentős területrendezési és talajjavítási munkálatokat hajtottak végre a termelés növelése és a nagygépek hasznosíthatósága érdekében (teraszok kialakítása, széles sortávolság). Számos szőlőhegyen infrastruktúrális

fejlesztéseket is végeztek, a lejtős területeken utakat, vízelvezető csatornahálózatot, öntözőrendszereket építettek. A történetileg kialakult fajtaválasztékot a nagyüzemi termesztésnek megfelelően alakították, így a tömegtermelésre alkalmas Olaszrizling, Kékfrankos, Zweigelt terjedt el.

Véleményem szerint napjainkban felmerül *a harmadik szőlőrekonstrukció igénye*, amelyet számos tényező indokol. A második rekonstrukció alatti telepítési lelkesedést nem követte folyamatos megújulás, a túlterhelt szőlőültetvények sokkal gyorsabban mentek tönkre, mint a hagyományos művelés során, így a felújításukat sokkal hamarabb kellett volna elvégezni. Az 1990-es évekre az ültetvények előregedtek, a szőlőterületek folyamatosan csökkentek, a gépek állaga leromlott (BODNÁR L. 1996). A mennyiségi termelés a minőség rovására valósult meg a szocializmus alatt, amelyet erősített, hogy az export borok túlnyomóan a KGST igénytelenebb piacát elégítették ki. Központosított borfeldolgozás hatására uniformizált, jellegtelen, mesterségesen édesített borok készültek, amelyek egyre inkább középszerűségbe süllyedtek. A magyar borok veszítettek egyediségükből, nemzetközi hírnevükből. A fajtaszerkezet és a borok minősége már nem felelt meg az új piaci elvárásoknak. Ezek a tendenciák a rendszerváltozáshoz kapcsolódó gazdasági visszaesés miatt tovább folytatódtak. A végrehajtott kárpótlás és privatizáció sem hozta meg a várt javulást, sőt a problémák csak még jobban elmélyültek. Az ágazat jelenlegi állapota igen változatos képet mutat, vannak felújított és parlagon hagyott ültetvények, sok az elaprózott törpebirtok (KOVÁCS T. 1994), de vannak a versenyképes közép- és nagybirtokok is (AMBRUS L. – CSOMA Zs. – SOMLÓI L. 2003), vannak sikeres csúcsborászok és a szőlő kivágásán töprengő elkeseredett gazdák. A magyar szőlő- és borgazdaság segítségre szorul, hiszen rendkívül nagyok az anomáliák. (A jelenlegi helyzetet **a 6. fejezet** további részeiben részletesen értékelem.) Egy kellően megalapozott országos méretű szőlőrekonstrukcióval – megfelelő állami támogatás mellett – orvosolni lehetne a legsürgetőbb problémákat, és ezzel sokat javulna az ágazat és a benne dolgozók helyzete (MÁTÉ A. 2000c, 2006b). Az első két rekonstrukció pozitív és negatív eredményei pedig mintaként szolgálhat a jövőbeli feladatokhoz (**11. táblázat**).

6.2.2. Szőlőfajta szerkezet

A jó bor alapja a jó minőségű szőlő, ehhez azonban a helyi adottságokhoz illeszthető fajtákra és gondozott ültetvényekre van szükség (CSEPREGI P. – ZILAI J. 1973, 1988). A borvidékeken telepíthető szőlőfajtákat 1896 óta a mindenkori Földművelésügyi Minisztérium rendeletben szabályozza. Az első rendelet megalkotását a filoxéravész kapcsán kialakult válsághelyzet indokolta, amely után jelentősen lecsökkent a használt szőlőfajták száma. A telepíthető szőlőfajták beazonosítását megnehezíti, hogy egy-egy szőlőfajtára többféle megnevezést is használtak, valamint ugyanazt a kifejezést különböző szőlőfajtákra is alkalmazták. Ebben az időszakban még a Kadarka és változatai uralták a vörösbortermelést, emellett a Nagyburgundi (ekkoriban tévesen a Kékfrankos megnevezésére használták) és a Merlot (gyakran a Cabernet franc-t nevezték így) termelése volt engedélyezett a régióban. Az 1896-os rendeletben számos, olyan fehér szőlőfajta (Zöld fehér, Kövidinka, Sárfehér, Járdovány, Csomorinka) szerepelt, amelyek ma már nem jellemzőek a termőterületen. A fehér fajták közül az Olasz rizling maradt meg a mai napig is az ültetett fajták között (4. melléklet).

Az 1941-es rendelet alapján bővült a fajtaválaszték. A kék szőlőfajták közé bekerül az Oportó, bár ekkor még csak a Pécsi és Szekszárdi borvidéken. A fehér szőlőfajták között számos csemegeszőlőfajta is megjelent, valamint a Pécsi borvidék listáján helyet kapott a Cirfandli.

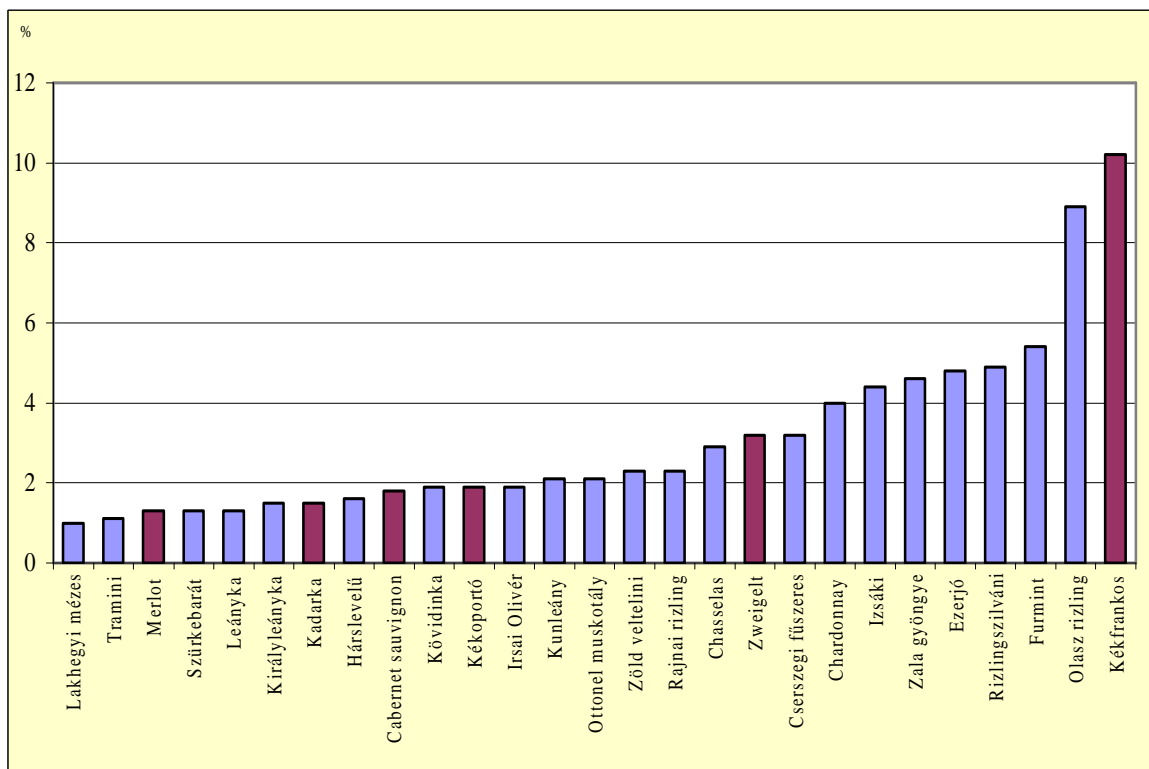
Az 1970 és 1997 közötti időszakban jelentősen korlátozták a telepíthető fajták számát. A fehér fajták között teret hódított az Olasz rizling, a Rajnai rizling, a Chardonnay, ugyanakkor a Cirfandli háttérbe szorult, bár a listán maradt. A kék szőlőfajták között a Kékfrankos és Zweigelt szerzett területeket a Kadarka rovására. Emellett az ültetvényeken megjelentek a Cabernet-ek. A fajtaszerkezet eltolódott a tömegtermelésre alkalmas szőlőfajták irányába.

Az 1997. évi bortörvény változást hozott a telepíthető fajták körében is, melyet a piaci igények és a fogyasztási szokások változása tett szükségessé. A telepíthető fajták köre kibővült azon világfajtákkal, amelyek a világ borpiacán meghatározóak a XX. század végén. A telepítésre ajánlott fajták között szerencsére megmaradtak az egyes borvidékek specialitásait adó regionális és tájfajták (Olasz rizling, Kékfrankos,

Kadarka, Kékoportó, Cirfandli). Az ajánlott fajták mellett kiegészítő és ültetvényes fajták keretéből is lehetett telepítéseket végrehajtani.

A 2004-es FVM rendelet a korábbi rendszertől eltérően nem borvidékenként, hanem megyénként határozza meg a telepíthető fajtákat. Ez ellentmond mindannak, amit egy borvidék jelent, a földrajzi specialitások közigazgatási határok közé szorultak, a megyehatáron belüli borvidékek sajátosságai elmosódnak.

A 2001-es szőlőültetvény összeírás szerint Magyarországon 27 szőlőfajta területi aránya éri el legalább az 1%-ot, amelyek a hazai szőlőterületek 88%-át foglalják el. A fajtaszerkezet még tükrözi a korábbi nagyüzemi termelés örökségét. Az Olasz rizling és a Kékfrankos országos területi kiterjedése a legnagyobb. A térségre jellemző speciális fajták (Kadarka, Kékoportó) országos aránya alig több 3%-nál. A pécsi körzet speciális fajtája a Cirfandli területe, valamint számos világfajta nem éri el az országos részesedésben az 1%-ot. Mindössze négy világfajta (Merlot, Cabernet sauvignon, Rajnai rizling, Chardonnay) aránya 1% feletti. Így is csak a hazai szőlőterületek kb. 10%-át foglalják el, tehát egyelőre nem mondható el, hogy Magyarországon a világfajták átvették volna az uralmat (20. ábra).

20. ábra. Az 1%-nál nagyobb területi arányú fajták Magyarországon, 2001 (%) (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: SZABÓ A. et al. 2003a, 2003b)

A 2001-es állapotokat érdemes összevetni Diófási Lajos, a Pécsi Szőlészeti és Borászati Kutató Intézet egykori igazgatójának javaslatával, a hazai fajtaszerkezet átalakítására. Véleménye szerint a világfajták részesedését növelni kellene és szűkíteni a regionális fajták túlsúlyát, valamint megtartani azokat a tájfajtákat, amelyeket manapság „hungarikum”-ként is szoktak nevezni, hiszen ezek a hazai termőtáj egyediségét adják. Úgy véli, országosan kb. 40–40%-os világfajta és regionális-, tájfajta megoszlás lehetne az ideális. Emellett fontos szerepet szán a fajtaszerkezetben az új és ellenálló fajtáknak is, amelyek részesedését 20%-ban javasolta (DIÓFÁSI L. ex verb.) (12. táblázat).

A magyar szőlészeti és borászati kutatások, nemesítések, új fajták előállításában nemzetközileg is értékes eredményeket értek el és érnek el napjainkban is. Erre nagyon jó példa a Cserszegi fűszeres, amelyet Bakonyi Károly kísérletezett ki Keszthelyen és 20 éves kísérleti munka után 1980-ban ismerték el az új szőlőfajtát (BAKONYI K. ex verb.). Az új szőlőfajtát pedig az angol borpiacon a Hilltop Neszmély Pincészet vitte sikerre (KERESZTURY É. ex verb.). Tehát van létjogosultsága az új fajtáknak a borpiacon, azonban a sikerek eléréséhez többszörös energia és pénzbefektetésre van szükség, mint a közismert világfajták esetében.

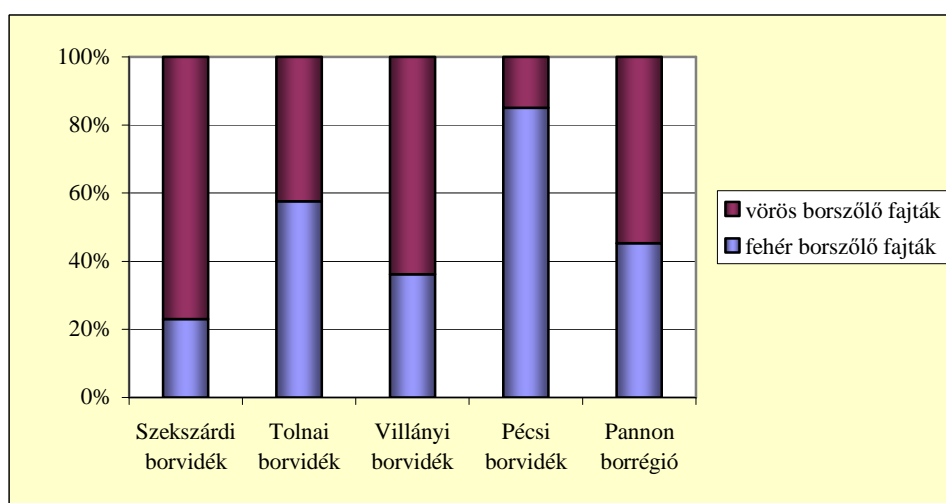
12. táblázat. Szőlőfajták javasolt aránya Diófási Lajos szerint (szerk. MÁTÉ A.)

Szőlőfajta beosztás	Aránya	Színe	Szőlőfajta
Világfajták	40%	fehér	Chardonnay, Sauvignon blanc, Pinot blanc, Rajnai rizling
		kék	Cabernet franc, Cabernet sauvignon, Pinot noir, Merlot, Syrah
Térségi v. Regionálisfajták	40%	fehér	Olasz rizling, Rizlingszilváni (Müller Thurgau), Tramini, Királyleányka, Zöld veltelini, Ottonel muskotály
		kék	Kékfrankos, Kékoportó (Portugieser), Zweigelt
Tájfajták		fehér	Cirfandli, Hárslevelű, Kéknyelű, Furmint
		kék	Kadarka
Új fajták	20%	fehér	Zenit, Cserszegi fűszeres, Irsai Olivér, Csaba gyöngye
		kék	Blauburger
Ellenálló fajták		fehér	Bianca, Duna gyöngye

Forrás: DIÓFÁSI L. ex verb.

A borvidékek jelenlegi ültetvényszerkezetét a rendeletek mellett befolyásolja a korábbi időszakok termelési öröksége, a természeti adottságok területi sajátosságai, valamint a piaci igények, a divat és a borászok ízlése.

Az adatok alapján a kékszőlőfajták termesztése van túlsúlyban a Szekszárdi (78%) és a Villányi (64%) borvidéken, ennek megfelelően élen állnak a vörösbortermelésben (21. ábra). Míg a Tolnai borvidéken a fehérbortermelés 60%-os, a Pécsi borvidéken 80% feletti részesedése. Ezek a borvidéki különbségek azonban, egy kialakítás alatt lévő borrhégió szőlőfajta szerkezetére pozitív hatással lehetnek, hiszen így közel 50–50%-ban biztosít vörös- és fehérbort a piac számára.

21. ábra. Szőlőfajta megoszlás a borvidékeken, 2001 (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: PINTÉR L. [szerk.] 2002a)

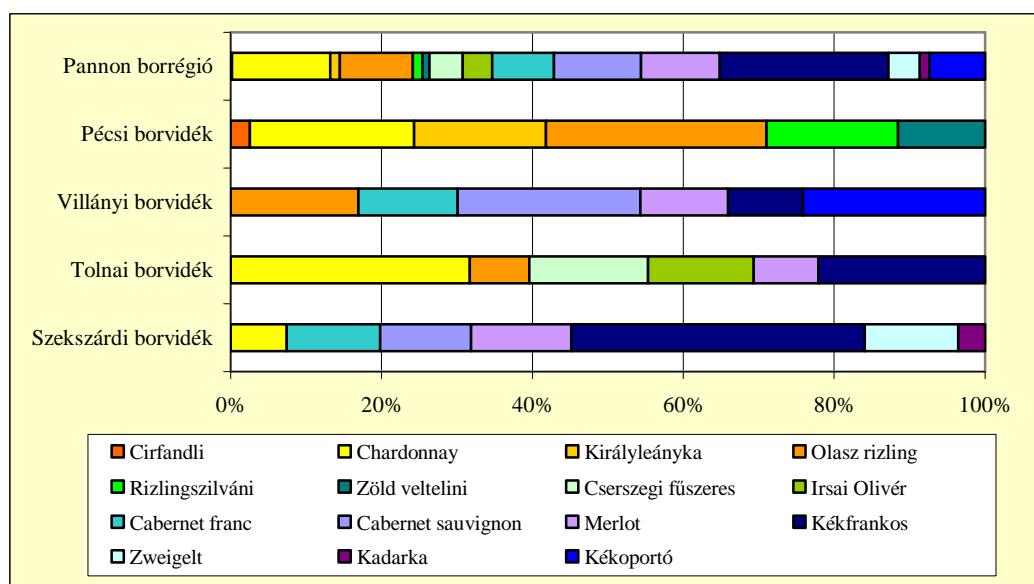
A telepítéshez és borkészítéshez szükséges szőlőfajták kiválasztása a termelő felelőssége, tehát nagy kockázatot vállal, hiszen csak évekkel később derül ki, hogy a döntése sikeres vagy sem. A szőlőfajták kiválasztásának másik dilemmája ragaszkodás a tradíciókhoz, vagy a világpiaci trendek, fogyasztói igények kielégítése a fő cél, esetleg lehet-e középutat találni, amelyben az előző kettő lehetőség pozitívumait lehet összehozni.

Úgy tűnik, hogy a szocializmus időszaka, amely a korábbi tradicionális kötődést és gondolkodásmódot fellazította, lehetővé tette, hogy a rendszerváltozás után a modern fajtaszerkezet és technológiák iránt nyitottabbak legyenek az ágazat képviselői. Tehát a rendszerváltozás után nem az 1945 előtti állapot visszaállítása volt a cél, hanem a borpiac aktuális kihívásaihoz, az új piaci viszonyokhoz való alkalmazkodás. A szőlőfajta szerkezetben nagy hangsúlyt kapnak a világfajták, ezek

közül különösen a Chardonnay, Cabernet sauvignon és Merlot lett népszerű az 1990-es években, megbízható termőképességük és könnyebb kezelhetőségük miatt. A Bordeaux-i borvidék vörösborfajtái és a Burgundi borvidék fehér szőlőfajtája váltak divatossá, mivel a piac ezt igényelte. A Cabernet sauvignon mellett a Cabernet franc kissé háttérbe szorult, pedig egyes vélemények szerint a borrégióban ennek a fajtának sokkal jobb a lehetőségei (HURTONY SZ. ex. verb.). Kétkedéssel fogadták évekkkel ezelőtt Gál Tibor egri borász, azon vállalkozását, hogy Pinot noir-t és Syrah-ot telepített az Egri borvidéken. A kísérletek annyira jól sikerültek, hogy azóta számos más borvidéken, így a Szekszárdi és Villányi borvidéken is egyre többen kísérleteznek ezekkel a fajtákkal.

A világfajták túlzott lelkesedésű telepítése után a borászok figyelme a regionális és tájfajták felé terelődött. Felismerték ezen fajták telepítésének és megőrzésének fontosságát.

A 2004-es adatok alapján, amelyek a borvidékek jelentősebb, de nem az összes szőlőfajtáját tartalmazzák, megállapítható, hogy a Kékfrankos és Chardonnay szőlőfajták területe a legjelentősebb (22. ábra). A szőlőfajták megoszlását tekintve a regionális és tájfajták (55%) vannak még túlsúlyban a világfajtákkal (45%) szemben, de a különbség egyre kisebb. A borvidékeken belül viszont jelentősek a regionális különbségek (ROHÁLY G. – MÉSZÁROS G. – NAGYMAROSY A. 2004).

22. ábra. Jelentősebb szőlőfajták megoszlása a borvidékeken (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: ROHÁLY G. – MÉSZÁROS G. – NAGYMAROSY A. 2004)

A Szekszárdi borvidéken a Kékfrankos a legmeghatározóbb fajta, a Kadarkát, amelyről a hírnevét kapta, alig 60 ha-on termesztik. Szekszárd másik elfeledett értéke a Zweigelt, amely sajnos a szocializmus tömegtermelésének áldozata lett, mivel a gyenge minőséggel hozzák összefüggésbe, pedig megfelelő terméskorlátozás és gondos művelés mellett szép borok készíthetők belőle. A világfajták részaránya 45% körül mozog.

A Villányi borvidéken a Kékoportó mellett a Cabernet sauvignon és az Olasz rizling a legnagyobb arányban termesztett szőlőfajta, összességében azonban a világfajták uralják a szőlőültetvények 50%-át.

A Tolnai borvidéken a Chardonnay és a Kékfrankos uralkodó az ültetvényeken. A Chardonnay az Olasz rizling visszaszorításával került meghatározó pozícióba.

A Pécsi borvidéken a Cirfandli hasonló sorsot járt be, mint a Szekszárdi borvidéken a Kadarka, azonban itt mindössze 10 ha terület maradt fenn belőle. A borvidék legmeghatározóbb fehér szőlőfajtái az Olasz rizling, és a Chardonnay (ROHÁLY G. – MÉSZÁROS G. – NAGYMAROSY A. 2004, ROHÁLY G. – MÉSZÁROS G. 2006).

Összegezve – ahogyan Debreczeni Mónika a Vylyan Pincészet vezérigazgatója mondta – „a borvidékek, még mindig az útkeresés fázisában vannak”. Tehát a jelenlegi arányok csak egy pillanatképet tükröznek. A másik tanulság az, hogy a francia szőlőfajták közül sok otthonra találhat a régióban, függetlenül attól, hogy Bordeaux-i vagy Burgundi, csak a megfelelő dűlőket kell hozzá kiválasztani. A terroir jelentése így nyerhet valódi értelmet. Úgy gondolom, a borvidékeknek saját egyedi fajtaszerkezetet kell kialakítani, és nem az aktuális divatfajtákat kell erőltetni. A Tolnai és Pécsi borvidéknek a fehér szőlőfajtánál érdemes maradniuk, annak ellenére, hogy jelenleg a vörösborfogyasztás a divatosabb. Nagyobb mértékben lenne szükség hazai fehér tájfajtát telepíteniük, ezzel kialakítva az egyedi arculatot (Tolnai borvidéken Rizlingfélék, Pécsi borvidéken Cirfandli), valamint új fehér világfajtákkal (Sauvignon blanc) bővíteni a szőlőültetvényeket. A Szekszárdi borvidék esetében egyértelműen erősíteni kellene a Kadarka telepítését emellett megőrizni a Kékfrankos jelentőségét, a vörös világfajták közül pedig növelni a Cabernet franc szerepét. A Villányi borvidéken a vörös világfajták mellett a Portugieser és Kékfrankos jelentőségének megőrzését tartom szükségesnek. Úgy

vélem, hogy a világfajták 50% feletti térnyerése a borvidékek egyediségének elvesztésével járhat.

6.2.3. Az ültetvények állapota

A borvidékek szőlőültetvényeinek állapotértékelését a KSH által 2001-ben készített szőlőültetvény összeírására alapozom, valamint a terepbejárások és interjúk szolgáltak hozzá információkkal (PINTÉR L. [szerk.] 2002a, 2002b, FRITZ J. 2003, 2005).

A legnagyobb *szőlőterülettel* és a legtöbb *ültetvénnyel* a Tolnai borvidék rendelkezik. A második helyen a Szekszárdi borvidék áll. Sajátos helyzetben van a Pécsi borvidék, hiszen a legkisebb szőlőterülettel rendelkezik, mégis jóval több az ültetvényeinek száma, mint a Villányi borvidéken. Ezek a mutatók hatással lesznek az átlagos ültetvény nagyságra, amely az előzőek alapján azt jelenti, hogy a legkisebb átlagos ültetvény nagyság a Pécsi borvidéken lesz (a hobbikertek túlzott jelenlétét mutatja), míg a legnagyobb a Villányi borvidéken. A Villányi borvidék esetén érezhető, hogy az ártermelés nagyobb területi koncentrációt igényel. A Szekszárdi és Tolnai borvidék átlagos ültetvény nagysága közel azonos (13. táblázat).

13. táblázat. A szőlőültetvények jellemzői a borvidékeken, 2001 (szerk. MÁTÉ A.)

Megnevezés	Szekszárdi borvidék	Tolnai borvidék	Villányi borvidék	Pécsi borvidék	Pannon borrhíó
Az ültetvények száma, db	5 787	7 529	3 725	4 712	21 753
Az ültetvények területe, ha	2 304	3 144	1 891	936	8 277
ebből: termő ha	2 038	2 940	1 652	922	7 554
Átlagos ültetvény nagyság, ha	0,40	0,42	0,51	0,20	0,38

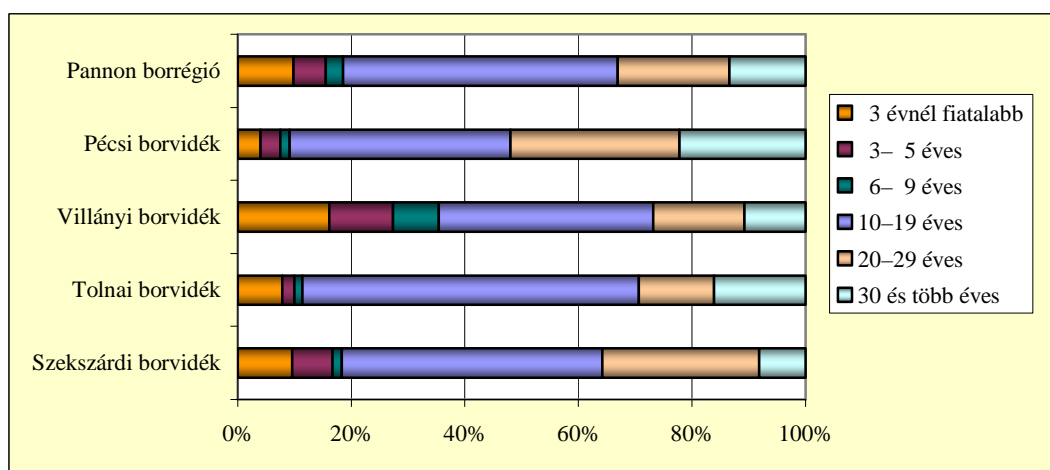
Forrás: Pintér L. [szerk.] 2002a.

Összességében megállapítható, hogy a 0,38 ha-os (3800 m²) átlagos ültetvény nagyság alacsonynak tekinthető. A szocializmus alatt kialakult háztáji parcellák mellett, megjelentek a kárpótlás és privatizáció során visszaszerzett kicsiny ültetvények. A városi (pl. Pécs, Szekszárd) lakosság körében (pl. panell lakók) fizetőképes kereslet jelentkezett kisparcellák művelésére, saját fogyasztásra termelés céljából, vagy a helyi társadalomba való könnyebb integráció érdekében (státusz szimbólum). Az ültetvények elaprózottsága az ágazat egyik kiemelkedő jelentőségű problémája, mivel ez a hatékony termelést, gépesítést, a korszerű ültetvényszerkezet

kialakítását nehezíti. Az Európai Unió szőlőkivágást támogató politikája, pedig tovább ront ezen a helyzeten.

Az *ültetvények életkora* jól mutatja, hogy az egyes borvidékeken megkezdődött-e az ültetvények felújítása. A 3 évnél fiatalabb ültetvények a legfiatalabb telepítések, még nem fordultak termőre, így a költsége jelentős, a megtérülése pedig időigényes. E tekintetben a Villányi borvidék jár az élen, amelyet a Szekszárdi követ.

A 3–9 éves ültetvények az 1990-es évek elején közepén végrehajtott telepítéseket mutatja, amelyek már termőre fordultak, tehát gazdaságilag hasznosíthatók. A 23. ábrából jól látszik, hogy Villány volt az a borvidék, amely a legkorábban belevágott az ültetvények felújításába, így ma már az ültetvények 1/3-a fiatalnak tekinthető (23. ábra).

23. ábra. Az ültetvény életkora, 2001 (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: PINTÉR L. [szerk.] 2002a)

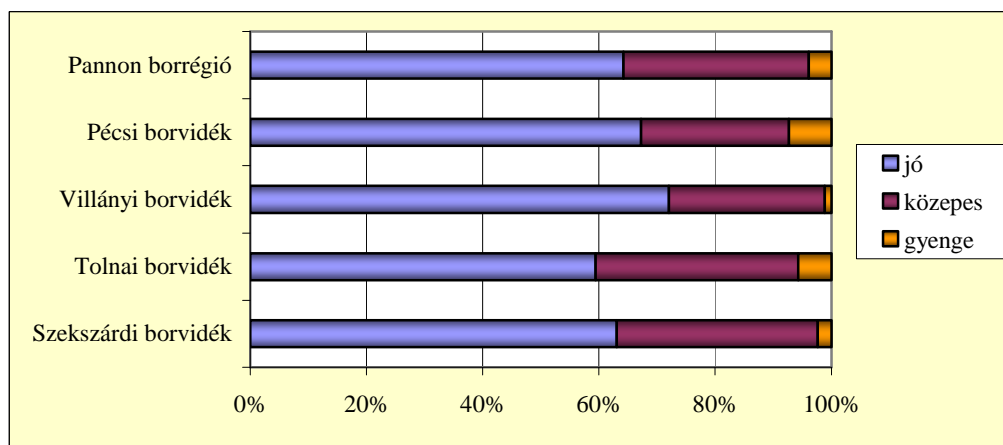
A Szekszárdi borvidéken megközelítőleg 20%-os a felújítások mértéke, mivel 4–5 évvel később kezdtek neki az ültetvények és a fajtaszerkezet átalakításához, mint a Villányi borászok. A Tolnai borvidék ültetvényfrissítésének láthatóan az adott erőteljes lendületet, hogy 1997-ben borvidék rangot kapott, így a borászatok előtt új perspektíva nyílt meg.

A Pécsi borvidék mutatja a legszerényebb változásokat, alig 10%-a került felújításra, pedig a legtöbb idős szőlőterülettel rendelkezik. Az ültetvények több mint 50%-a 20 évnél idősebb, amelyek fele 30 évnél idősebb tőke (a második szőlőrekonstrukció eredménye volt). Tehát az ültetvények állapotának a javítására a

Pécsi és a Tolnai borvidéken jóval nagyobb hangsúlyt kell fektetni, mint ahogy eddig történt, hiszen ilyen idős ültetvényekkel, és a hagyományos fajtaszerkezettel nem tudják felvenni a versenyt a hazai és nemzetközi piacon. A villányi és szekszárdi borászok időben felismerték az ültetvénykorszerűsítés fontosságát, így még állami támogatások is hozzájutottak a munkálatok sikeréhez.

Az ültetvények termőképességére hatással van az ültetvény kora. A 3 évesnél fiatalabb tőkék még nem termőképesek, a 30 évesnél idősebb szőlők terhelése és ezáltal a termőképessége pedig csökken. A szőlészek véleménye, megoszlik abban a tekintetben, hogy a szőlő mely életkorát tartják a legkiválóbb korszaknak. Egyes vélemények szerint a 10–20 év közötti, mások szerint a 20–30 év közötti az igazi, de ez a fajtától és a termelési módszerektől is függ.

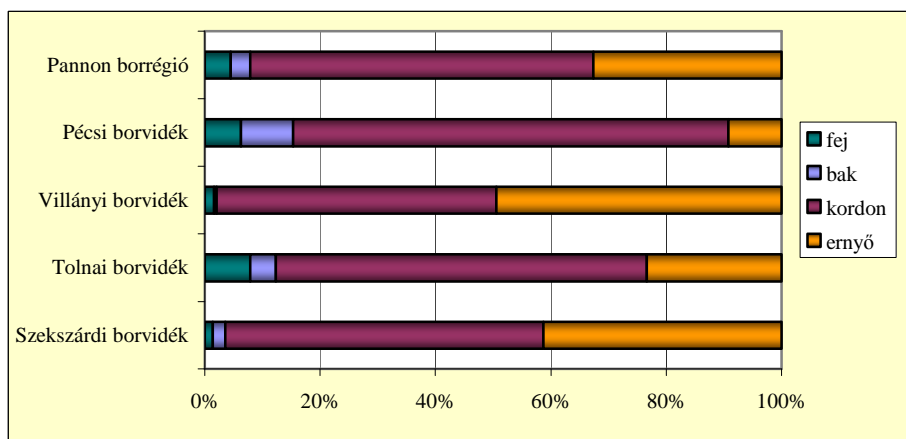
A termőképességet befolyásolja az *ültetvények gondozottságának mértéke* is. Ebben a Villányi és a Pécsi borvidék jár élen, míg a Szekszárdi és Tolnai borvidéken a közepesen kezelt ültetvények aránya a magasabb. A gyengén kezelt területek aránya a borrhéióban 10% alatti, ezen belül a Pécsi és Tolnai borvidéken található a legtöbb ilyen ültetvény (24. ábra).

24. ábra. Az ültetvény kezeltsége, 2001 (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: PINTÉR L. [szerk.] 2002a)

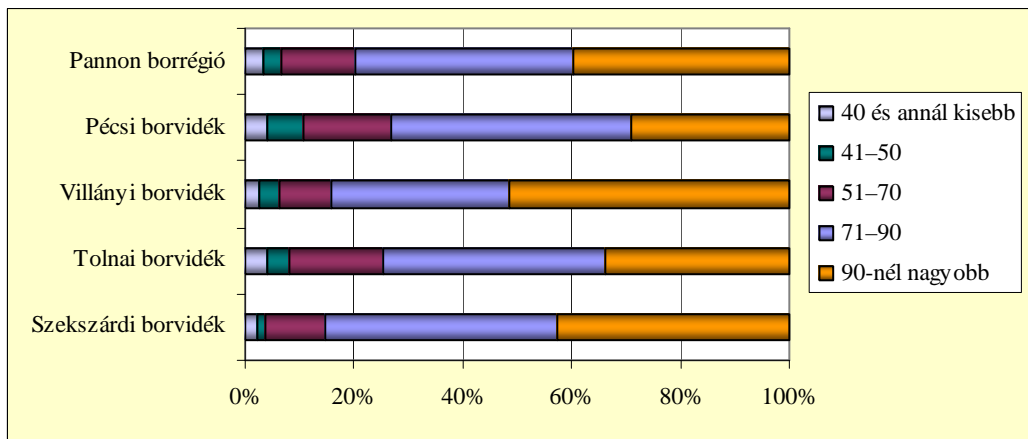
A termőképességre hatással van a *művelési mód* is. A hagyományos *fej- és bakművelés* sok kézi munkát igényel, a mai piaci viszonyok között ez nem hatékony, mivel nem gépesíthető, termés hozama bizonytalan, inkább alacsony (25. ábra). A szőlő minősége azonban az alacsony terhelés miatt kiváló maradhat, és a növény akár 80–100 évig is termő lehet. Többségében az apró családi, hobby kertekben maradt

fenn ez a művelési mód, elsősorban a Pécsi és Tolnai borvidékeken. A Szekszárdi borvidéken a Kadarka ültetvények egy része ilyen formában vészelte át a szocializmus időszakát, és néhány borász ilyen régi ültetvények szőlőit vásárolja fel a minőségi Kadarka borához (VIDA P. ex. verb.). Az ernyő- és kordonművelés a nagyüzemi termelés hatására terjedt el a borvidékeken a szocializmus időszakában. Az *ernyőművelés* alkalmas volt a tömegtermelés igényeinek kielégítésére, a túlzott terhelés (szellős lombozat, nehéz válogatni a fürtöket) következtében azonban a növény hamarabb elöregedett, és hamarabb kellett pótolni őket. A minőségi termelés és a korszerű gazdálkodás együttes igényeinek a *kordonos művelés* felel meg leginkább, mivel a tőkék terhelése kisebb (kevesebb fürt – jobb minőség), az ültetvény élettartama növelhető, jól gépesíthető, az új telepítéseket alapvetően ebben a típusban alakítják ki. A termelők többsége úgy véli, hogy a gépesítés ellenére a minőségi alapanyag előállításához egyes munkafolyamatoknál (pl. terméskorlátozás, fürtök válogatása, szüret) a kézi munkaerőt célszerű előnyben részesíteni. A Pécsi és Tolnai borvidéken alacsony az ernyős művelés aránya, míg a Villányi borvidéken a legnagyobb (25. ábra).

25. ábra. Az ültetvény művelési módja, 2001 (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: PINTÉR L. [szerk.] 2002a)

Mindezek alapján megállapítható, hogy a borvidékek ültetvényeinek 40%-a nyújt 90%-nál magasabb, és újabb 40%-a biztosít 71–90% közötti *termőképességet*. Az ültetvények fennmaradó 20%-ának termőképessége 70% alatti. A legmagasabb termőképességű területek a Villányi és Szekszárdi borvidékeken vannak, így a gazdaságos és hatékony termelés szőlészeti alapjai itt biztosítottak leginkább (26. ábra).

26. ábra. Az ültetvény termőképessége, 2001 (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: PINTÉR L. [szerk.] 2002a)

Összegezve megállapítható, hogy a Villányi borvidék ültetvényszerkezete van a legjobb állapotban és ezek alapján a leghatékonyabb termelésre képes. Villány termelékenységét a Szekszárdi borvidék közelíti meg, és egyre inkább felzárkózik hozzá. A két borvidék közötti különbség legfőbb okát az új telepítések időbeli (4–5 év) eltolódásában látom. Az ültetvények korszerűsítését a Pécsi borvidék indította el a legkésőbb, azonban kis területe miatt ez nem akkora probléma, mint a Tolnai borvidéken. A Tolnai borvidék termőképessége messze elmarad a Szekszárdi borvidékétől, helyzetét nehezíti, hogy miután a legnagyobb szőlőterülettel rendelkezik, ezért a szerkezetátalakítása a legtöbb időt igényli, felzárkózása a leglassabb lesz. Úgy vélem, hogy ezen a borvidéken áll fenn leginkább az EU által támogatott szőlőkivágások veszélye. Látszólag ezzel csökkenhet a régió belüli konkurencia, azonban hosszú távon elveszíthetik azt az esélyt, hogy a nagykereskedők mennyiségi igényeit ki tudják elégíteni a piacon.

6.2.4. A bortermelés változása

A bortermelés változásának vizsgálata, még nehezebb feladat, mint a területi változások követése. A termelés mennyiségére országos és megyei adatsorok vannak, nem pedig borvidékiek. Hiányosak az adatok arra vonatkozóan, hogy hogyan alakult a fehér- és vörösbortermelés aránya, még kevesebb információ van arról, hogy ezek mekkora arányban kerültek palackozásra.

A bortermelés mennyiségi és minőségi alakulását számos tényező befolyásolja:

- Az *évjáratok* évről évre eltérő termésmennyiséget biztosítanak. A kontinentális éghajlat miatt, az időjárás változékonyságára kell felkészülni. Ez befolyásolja a növényvédelem alkalmazásának mértékét, a mesterséges terméskorlátozást, de a szőlő minőségét is (cukor-, savtartalom). Emellett számolni kell hirtelen bekövetkező elemi károokra is (jégeső, óriási zápor, felhőszakadás, fagykár).
- A kiválasztott *szőlőfajták* tenyészideje, fagyűrő- és szárazságtűrő képessége, a megfelelő adottságú helyre telepített fajták szintén befolyásolják a várható termésmennyiséget. A szőlő minőségét jelentős mértékben befolyásolja a tőke terhelése, hiszen „a pince kulcsa a borász kezében lévő metszőolló” (VIDA P. ex verb.)
- A *borász* maga a harmadik befolyásoló tényező. A borász személye igen összetett, döntését számos tényező befolyásolja, míg elkészül a végső termék, a bor. Ezek a tényezők pedig:
 - A „*bortermelő lelki alkata*” (SZEKFÜ GY. 2002) vagyis a vállalkozó szellem, nyitottság az újdonságokra, változások iránti fogékonyság. Szekefy Gyula ennek a belső tényezőnek a gyengeségét tartotta a magyar borászat legnagyobb problémájának 1922-ben. Úgy tűnik, hogy ezt a hibát csak szerény mértékben küzdötte le a borásztársadalom. Bár a termelés korszerűsítésére megvan a hajlandóság, azonban a bormarketing és a borturizmus iránti nyitottság változó mértékű.
 - A *borász ízlése*, amelyet jelentős mértékben befolyásol az, hogy kinek a borait, vagyis honnan származó borokat kóstol. Az információk szűk körűek maradnak, ha a borász nem lép ki a falu, a hegyközsége határain. Vagy nyitott és tanulni akar, ezért ellátogat más hazai borvidékekre, sőt hajlandó akár országhatárokat, kontinenseket is átszelni. Képes az információkat adaptálni, saját gazdaságában felhasználni. A ma sikeres szekszárdi és villányi borászok többsége megtette ezt az utat. A tanulmányutak, a külföldi pincészeteknél eltöltött munka meghatározó jelentőségűvé vált számukra.

- A pincékben folyó munkát nagymértékben befolyásolja a borászat *pénzügyi helyzete*, valamint az *ágazati politika* ösztönző vagy megszorító intézkedése. A minőségi bortermelés igen komoly technológiai fejlesztéseket igényel, amelyhez a tőkeszegény kis- és középvállalkozásoknak hitelre, pályázati forrásra, állami támogatásra van szükségük. A politikának tehát nagy felelőssége van abban, hogy a jelenlegi csúcsborászatok köre ki tud-e bővülni a második, és harmadik hullámban feljövő kiváló borászatokkal, vagy a középszerűség szintjén rekeszti meg őket (ROHÁLY G. ex verb.). Az első szőlőrekonstrukció sikere minta lehetne, hiszen az állami támogatások ösztönözték a termelés helyreállítását, korszerűsítését, a gazdák képzését, valamint a hitelintézményeket az ágazat felkarolására.
- A *technológia* korszerűsítésével, a termelés hatékonysága növelhető, a bor minősége könnyebben szabályozható. Ezzel lehetőség van a kieső szőlőterületek csökkenése mellett a bortermelés szinten tartására, esetleg növelésére.

A borkészítés technológiájának megválasztása éppen akkora dilemma, mint a megfelelő szőlőfajták kiválasztása. A gazdák több lehetőség között dönthetnek: a tradíció a hagyományok megőrzése, az innováció, új technológiák alkalmazása, vagy a kettő valamilyen mértékű ötvözése között.

A borrégióban többféle borászati technológia alkalmazása jellemző:

A vörösbor készítésének hagyományos technológiája a *kácis lesározott készítési mód*, amely a Kadarka szőlő balkáni elterjedése kapcsán alakult ki, és terjedt el Szekszárd és Villány térségében (ANDRÁSFALVY B. 1957, 1976). Szüretkor csöbrökben vagy puttonyokban hordták a présházba a szőlőt. A beérkező szőlőt taposókádba öntötték, vagy közvetlenül a csöbrökben taposással zúzták össze. Utána beöntötték a kácikba (azaz fa kádakba) és naponta többször lenyomták az erjedő mustba a képződő törkölykalapot. Az erjedés utolsó fázisában a törkölykalapot szőlőlevelekkel takarták be, lőszös sárral betapasztották, így a levegőtől elzártan érlelődött a bor. Mivel a szüret októberben kezdődött, és a lőszpincék ilyenkor már hidegek, ezért az erjedés lassú volt, 20–25 napig is eltartott, ezalatt a bor almasav

tartalma lebomlott, így bársonyos karaktert kapott tőle az ital. (A gazdák ezzel a módszerrel olyan ma is kívánatos technológiát valósítottak meg, amely végső hatásában megfelel napjaink legkorszerűbb eljárásainak.) Ma már nagyon kevés idős gazda ismeri ezt a technológiát, félő hogy a feledés homályába vész ez a tradíció (MÓDOS E. ex verb.).

A bor készítésének hagyományos módja az *oxidatív technológia*, amely nem olyan bonyolult eljárás, mint az előbbi. A bort fahordóban érlelik, amely a levegővel érintkezve oxidálódik, így másodlagos illat és zamatanyagot kap az ital. Testes, nehéz, magas alkoholtartalmú borok ezek. Az ászkolás 1–3 évig is tarthat. Ez a gyakorlat a legelterjedtebb a régióban, azonban a jelenlegi piac új elvárásokat támaszt (KATONA J. – DÖMÖTÖR J. 1963, KATONA J. 1987).

A mai ízlés a *reduktív technológiával* készült boroknak kedvez. A módszer célja, hogy kizárják az oxidáció lehetőségét, így a szőlő eredeti illat és zamatanyagát megőrzi a bor számára. A bort rozsdamentes acéltartályban tárolják rövid ideig (3–6 hónapig), így fiatalos, üde, gyümölcsös ízű, alacsony alkoholtartalmú italt kapunk (KATONA J. 1987, EPERJESI I. – KÁLLAY M. – MAGYAR I. 1998). Ez a technológia különösen a könnyű fehér- és vörösborok, rosé, és siller borok készítésénél meghatározó.

Számos pincészet alkalmazza a reduktív technológiát, majd boraikat hordós érlelés után palackozzák. Tehát a két technológia nem feltétlenül zárja ki egymást.

A borrhéjában a *rosé (rozé) és siller borok* készítésének történelmi gyökerei vannak, mivel a középkorban betelepült svábok és rácok szívesen készítettek siller (kastélyos) borokat az időjárástól függetlenül is, ezt igazolják a róluk elnevezett borfajták, amelyek a készítésbeli eltérésre is utalnak.

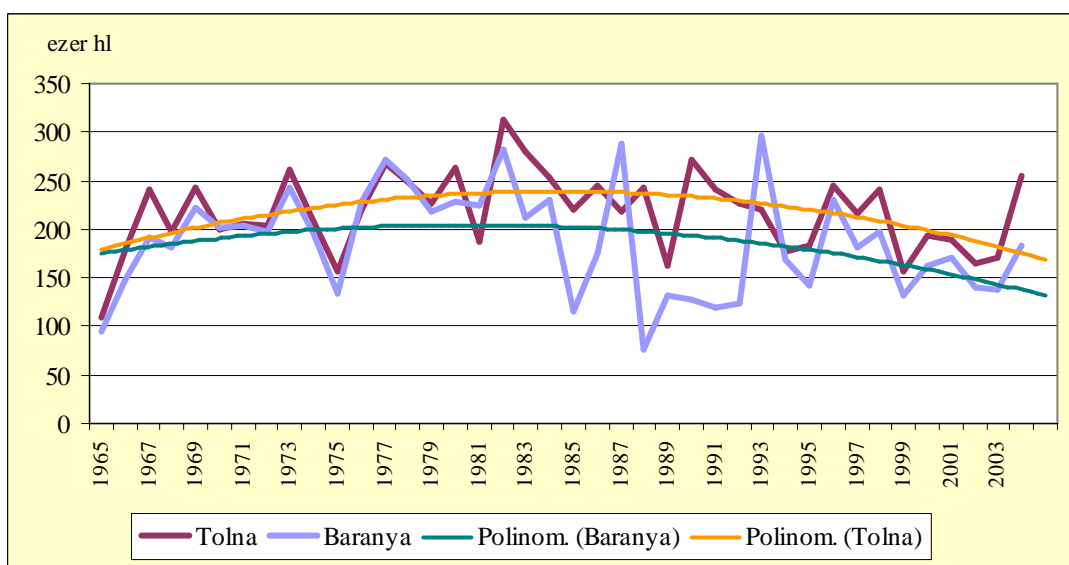
- A sváb siller esetében a szőlőt csak rövid ideig (néhány óráig) hagyják a héjon, így enyhe narancsos, hagymahéj színű lesz a bor, tulajdonképpen napjaink rosé borának felelt meg.
- A rác siller készítésénél a szőlőt legalább egy napig rajtahagyták a héjon, ettől lett valóban „félvörös” a bor. Ez hasonlít inkább napjaink sillerboraihoz (POLGÁR G. ex verb.).

Napjainkban a rosé és siller borok készítését az aktuális bortörvény szabályozza.

Ma igen divatos eljárás a *barrique borok készítése* (új kislevegés érlelés), amely a kereslet igényeit elégíti ki. Ennek a technológiának az a lényege, hogy belülről megégetett kiváló minőségű 220–240 l-es tölgyfahordókban minimális szabad kénsavszint mellett 6–18 hónapig tárolják a bort (ROHÁLY G. – MÉSZÁROS G. 2006). A barrique borban a tölgyfából kioldott finom cserzőanyag és a vaníliás tónus hatása érvényesül. Csak magas alkoholtartalmú, dús cserzőanyagú testes borokat szabad így érlelni. A hordót háromszor lehet megtölteni. Összességében ez költséges eljárás, ezért a barrique borok sokkal drágábbak, mint a hagyományos borok.

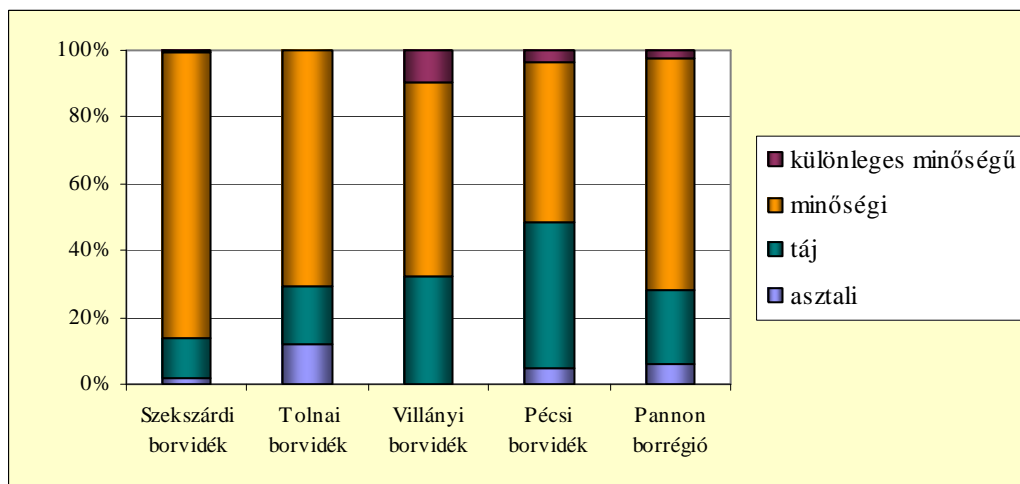
A több szőlőfajta felhasználásával készült táj- vagy minőségi borok esetében a *cuvée (küvé)* kifejezést kell használni. Ezek alapján a Szekszárdi borvidéken készített bikavér, amelyről egykor igen híres volt, szintén cuvée-nek számít (DÚZSI T. ex verb.). A Szekszárdi Bikavér helyzetéről a **6.2.5. fejezetben** írok részletesebben.

Tolna és Baranya megye *bortermelését* vizsgálva jól látható, mennyire ingadozó a térség bortermelése, amelynek okai a fent említettekben rejlenek. Az okok közül az időjárás változékonysága tudja egyik évről a másikra a legjelentősebb különbségeket kialakítani. Az 1965 és 2004 közötti időszak bortermelése összességében csökkenő tendenciát mutat, amely a szőlőterület csökkenésével is összefügg, azonban a termésnövekedés kisebb mértékű, mint a területi veszteség mértéke (**27. ábra**).

27. ábra. Tolna és Baranya megye bortermelésének alakulása 1965 és 2004 között (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: (<http://talis.kee.hu/borinfo>))

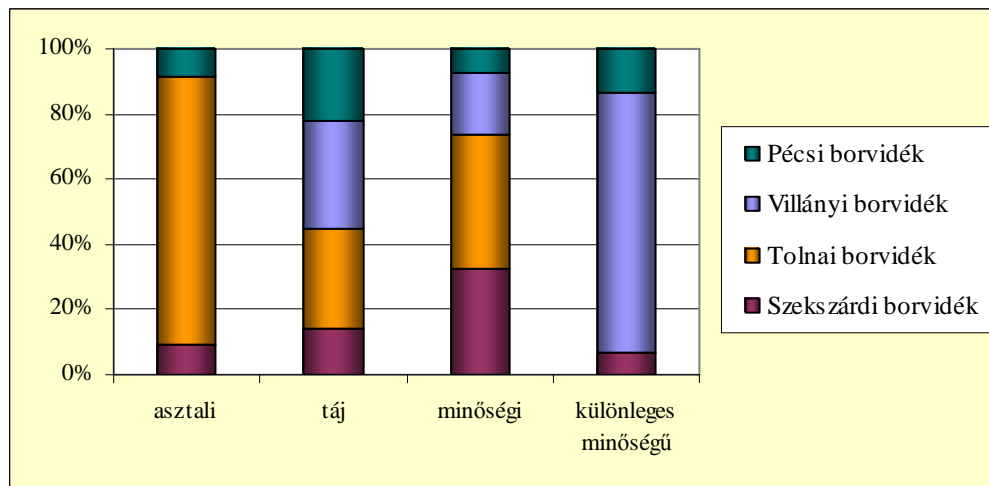
A Hegyközségek Nemzeti Tanácsának 2001-es szüreti adatai alapján, következtetni lehet arra, hogy milyen minőségi kategóriájú borok készültek a régióban (28. ábra).

28. ábra. A borvidékek minőségi kategóriáinak megoszlása területi egységenként a 2001-es szüret alapján (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: <http://www.kee.hu/borinfo/hnt/szuret2001/szuret>)

A borvidékek termékeinek 68%-a a *minőségi kategóriába* tartozik, közel 21%-a tájbor, kb. 6%-a asztali bor, 3%-a pedig különleges minőségű kategóriába tartozik (29. ábra). A régió belüli megoszlás megmutatja a borvidék jellegzetességeit. A Villányi borvidéken állítják elő a különleges minőségi borok 75%-át, míg az asztali bor kategória nem jellemző a borvidéken. Az asztali borok 80%-át a Tolnai borvidék állítja elő, ez a borvidéken belüli termelés 12%-át jelenti. A Szekszárdi borvidék termékeinek 85%-a minőségi kategóriába tartozik, míg a Villányi borvidéken ez 58%. A tájbor termelése a Villányi (32%) és Pécsi (42%) borvidékeken a legjellemzőbb (29. ábra).

A minőségi bortermelés további növelésével lehet az újonnan megalakuló Pannon borrégió hírnevét méltó módon megalapozni, ezzel is igazodva az Európai Unió borpiaci igényekhez, és nem utolsósorban ezáltal tudnak a termelők magasabb értéket előállítani.

29. ábra. A borvidékek minőségi kategóriái a 2001-es szüret alapján (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: <http://www.kee.hu/borinfo/hnt/szuret2001/szuret>)

A bortermelés minőségi javulását igazolja, hogy a legtöbb „Év bortermelője” címet a Dél-Dunántúl kapta, és emellett számtalan hazai és nemzetközi borverseny kítűnő eredményeivel is büszkélkedhet a térség (14. táblázat). Az eredményekből azonban kitűnik, hogy a Villányi borvidék ért el először jelentős sikereket, melyek mögé a Szekszárdi borvidék hamar felzárkózott. A Pécsi és a Tolnai borvidék nem tudott ilyen mértékű minőségi fejlődést elérni.

14. táblázat. Az „Év bortermelője” cím kitüntetettjei a borvidékeken (szerk. MÁTÉ A.)

Év	Bortermelő	Borvidék
1991	Tiffán Ede	Villányi
1993	Vesztergombi Ferenc	Szekszárdi
1994	Gere Attila	Villányi
1996	Polgár Zoltán	Villányi
1997	Bock József	Villányi
2004	Takler Ferenc	Szekszárdi

Eredetvédelem

Az európai gyakorlatban az eredetvédelem a származási hely megnevezésének védelmét jelenti. Ez már a hazai jogszabályokban is érvényesül, alkalmazása azonban még kialakulófélben van (TATTAY L. 2001). A 97/2004. (VI.3.) FVM rendelet megalkotta a bor eredetvédelmi szabályait, melyet a 9/2006. (II.3.) FVM rendelet módosított. A rendelet a tájborok, a meghatározott termőhelyről származó minőségi borok, valamint a védett eredetű borok meghatározásait tartalmazza.

Az elmúlt két évben a Villányi, a Nagy-Somlói védett eredetű borok kategóriája, és a Kunsági borvidéken készített Izsáki Arany Sárfehér kapott eredetvédelmet.

Az eredetvédelem célja, hogy:

- a jó minőségű borok, egyedi termékek piacra lépését könnyebbé tegye a földrajzi és technológiai eredet, valamint a minőség garantálásán keresztül,
- kizárja a nem megfelelő minőségű borokat a névhasználatból,
- elősegítse a borhamisítás visszaszorítását,
- védje a térségi hagyományokat, a kultúrtáj és a földrajzi környezet értékeit,
- a fogyasztókat részletesen tájékoztassa a bor megbízhatóságáról.

Az eredetvédett borok előállítására szigorú szabályok vonatkoznak a telepítéstől a palackozásig. A kritériumrendszernek megfelelő borok használhatják a latin *Districtus Hungaricus Controllatus (DHC)*, azaz a Magyar Ellenőrzött Körzetek megjelölést. Magyar Ellenőrzött Körzet megnevezés jelentősége:

- a DHC logónak jelentős marketing szerepe van,
- a DHC logót viselő borok nagyobb presztízsre tehetnek szert a hazai és a nemzetközi piacon azáltal, hogy a jelzés garanciát jelent az állandó és kiváló minőségre,
- a latin megnevezés a külföldi vásárlók bizalmának elnyerését is szolgálja.

A villányi eredetvédelem két kategóriát dolgozott ki, amelyet az 91/2005. (X. 18.) FVM rendelet szabályoz (9. melléklet):

- A villányi védett eredetű *classicus bor*:
 - a borvidék nevét és a körzet vagy a település nevét használhatja,
 - csak Cabernet franc, Cabernet sauvignon, Chardonnay, Hárslevelű, Kadarka, Kékfrankos, Kékoportó, Királyleányka, Merlot, Olasz rizling, Ottonel muskotály, Pinot blanc, Pinot noir, Rajnai rizling, Sauvignon blanc, Syrah, Szürkebarát, Trimini, Zengő, Zöld veltelini és Zweigelt szőlőfajtákból lehet készíteni,
 - a címkéjének alsó harmada kiegészül az alábbi információval: Villányi Védett Eredetű Classicus Bor.

- A villányi védett eredetű *premium bor*:
 - a borvidék és a körzet, vagy a település nevét, vagy a rendeletben felsorolt dűlő nevét viselheti.
 - Villányi védett eredetű premium bort csak Cabernet franc, Cabernet sauvignon, Chardonnay, Hárslevelű, Kadarka, Kékfrankos, Kékoportó, Merlot, Olasz rizling, Ottonel muskotály, Pinot noir, Rajnai rizling, Sauvignon blanc, Syrah, Traminer és Zweigelt szőlőfajtákból lehet készíteni. A felsorolt fajták arányának, mind az egy fajta jelölésű, mind a cuvée (küvé) borok esetében el kell érniük a 100%-ot.
 - a címkéjének alsó harmada kiegészül az alábbi információval: Villányi Védett Eredetű Premium Bor. A "Villány" szó helyett annak a körzetnek, településnek, illetve dűlőnek a neve is szerepelhet, amely a bor földrajzi eredetére egyértelműen utal.

A címkén minden esetben fel kell tüntetni a „*Districtus Hungaricus Controllatus Villány*” vagy „DHC Villány” szövegrészt. A címke alsó harmadában a villányi védett eredetű borok jelképét, a magyar kikerics (*Colchicum hungaricum*) növényről készült grafikát kell elhelyezni (91/2005. (X. 18.) FVM rendelet).

A magyar eredetvédelemnek azonban van néhány sajátossága, és problémája:

- az FVM teljesen passzív szerepet játszik a folyamatban, az eredetvédelem kialakítását az FVM teljesen a szőlősgazdákra hagyja,
- eredetvédelmet akkor kaphat egy borvidék, vagy egy annál kisebb terület egy vagy több bortípusa, ha azt az adott vidéken termelő gazdák közösen kezdeményezik,
- a dűlőszelekció megvalósítása mindaddig bizonytalan, míg nem történik meg a pontos lehatárolásuk, ehhez a nyilvántartási rendszernek működőképessé kell lennie,
- az FVM nem fordít kellő figyelmet az eredetvédett borok népszerűsítésére, sajtóvisszhangjára, amely abban is megnyilvánult, hogy a Magyar Bormarketing KHT pénzügyi finanszírozását hónapokig halogatta, visszatartotta,

- a hazai eredetvédelem fontos szerepet szán a földrajzi megjelölés mellett a szőlőfajták feltüntetésének is, ez azonban ellentétes az Európai Unióval azzal a törekvésével, hogy a fajta megnevezés ne szerepeljen a címkéken.

6.2.5. Esettanulmány: A Bikavér legendája

A bikavér igazi magyar vörösbortípus: nemes száraz vörös bortípus. Az előállítás módja szerint pedig több (minimum három) vörösborszőlő-fajta házasított borából készült borkülönlegesség. A fantáziánév a vér vörös színét és a bika által jelképezett vad természeti erő képzetét egyesíti. A bikavér legendáját az is táplálja, hogy a bor születésének helyét, időpontját, készítésének eredeti módját homály fedi, a dicsőségért sokáig vetekedett két város: Eger és Szekszárd.

A „bikavér” kifejezés 150 éves múltra tekint vissza, bár a tudatos névhasználat ennél kicsit fiatalabb. Ilyen mély telt vörös színű bortípusat már korábban is készítettek az Egri és a Szekszárdi borvidékeken. A bikavér készítése az egri és a szekszárdi borvidékek dűlőinek eltérő természeti adottságaira vezethető vissza. Egy gazdának több dűlőben volt kisebb-nagyobb szőlőültetvénye, amelyeket a természeti csapások (fagy, jégeső) és a betegségek nem egyforma mértékben érintenek, így soha nem ment tönkre az összes termés, és nagyobb biztonsággal számíthatott sikerre. A különböző adottságú – fekvésű, mikroklímájú – dűlők eltérő minőségű terméseit együtt feldolgozva optimális minőségű bort készíthettek maguknak a gazdák.

Korábban a vegyes szőlőfajtájú ültetvényekből egyszerre szüretelték a különböző szőlőket, és vegyesen dolgozták fel. A kékszőlőt taposással zúzták szét, majd a kádban rövid héjon erjesztéssel készült az egri vörösbor, amely a szőlőhéjből kiázott festékanyagtól sötétvörös, szinte feketébe hajló színt kapott. Keleti Károly által szerkesztett Magyarország szőlőszeti statistikája (1860–1873) a következőket írta: „Az egri borvidék pinczekezelése is különböző a termesztők szerint, s míg egyes kiválóbbak a legnagyobb gondot fordítják reá, fentartván vele az egri bor világhírét, mások s a nép általában még nem jutottak el a zárt erjedésig, a szorgalmas fejtésig, szóval az okszerűbb kezelés általános elfogadásáig.” [...] „Tolna borvidékein az új bor a zajos erjedés után azonnal a hordóba kerül törkölyéről. A zárt erjedés a legnagyobb pontossággal szokott végrehajtani.” (KELETI K. [szerk.] 1875)

Az elmúlt 100–150 évben azonban átalakult a bikavér készítésének filozófiája és technológiája. A szőlőültetvények a szőlőrekonstrukciók hatására egyre egységesebb képet mutattak, az eltérő szőlőfajtákat külön-külön ültették, egymástól elkülönítve szüretelték, és tárolták. Majd a fajtatiszta borokból házasítással készítették a bikavért.

A szőlőművelési és borászati eljárások fejlődésével megváltozott a bikavér fajtaösszetétele is. A XIX. századig szinte kizárólag a Kadarka és annak változatai jelentették a vörösbor alapanyagát a két borvidéken. Az első szőlőrekonstrukció (1880–1910) hatására a fűszeres zamatú Kadarka mellett más kékszőlők jelentősége is megnőtt.

Egerben megjelent a mélyvörös, testes Kékfrankos (ekkoriban Nagyburgundi néven emlegették), a tüzes és illatos Medoc noir (francia neve Mornen noir), valamint a lágyságot adó Oportó, néha Cabernet. Az így összeállított Egri Bikavér vált annak idején világhírűvé.

Szekszárdon a Kadarka, a Kékfrankos és a Merlot szőlőkből titkolt recept alapján készült a karakteres, fűszeres, gazdag ízvilágú, gránátvörös színű, zamatos, testes bikavér.

A nagyüzemi termelés bevezetésével a tömegtermelésre alkalmatlan Kadarka és a Medoc noir kiszorult, a helyükre Kékfrankos, Zweigelt, Merlot, itt-ott Cabernet került. Ezután a bikavér alapját a Kadarka helyett a Kékfrankos adta, a tüzességet, pedig a Cabernet-fajták nagyobb részarányával próbálták biztosítani, bár ezáltal átalakult a bikavér korábbi karaktere. Az utóbbi időszakban újra szorgalmazzák a szőlősgazdák a Kadarka telepítését, és keresik az utat a bikavér eredeti ízvilága felé.

A honfoglalás után a szekszárdi bencés apátság I. Béla király által kiállított alapító oklevele tartalmazta az első biztos adatot a környék szőlőműveléséről, amely felsorolta az 1061-es adományokat. Ebben név szerint is szerepeltek a Csin és Bika nevű szőlőskertek, amelyek a mai napig létező dűlőnevek. Sokan azt a következtetést vonták le, hogy a bikavér kifejezés a Bika dűlőnévből alakult ki.

Az egri hagyományok a bikavér elnevezést Eger első, 1552-es török ostromához kötik. Úgy tartják, hogy a vár parancsnoka, Dobó István kapitány az ostrom szorongató óráiban vörös bort hozatott a várfalon harcolóknak. Az asszonyok hordták a falra a vérszínű folyadékot, mely vörösre festette a védők szakállát, sőt

olykor még a páncélját is. Az ostrom döntő napjaiban az a hír terjedt el a török seregben, hogy a magyar katonák bikavért isznak. Így a bika ereje lüktet a magyarok ereiben, ettől váltak olyan vadakká, ezért inkább abbahagyták az ostromot.

A kutatások szerint azonban hazánkban a török hódoltságig csak fehérbort készítettek. A törökök elől menekülő, illetve a török seregekkel együtt beérkező rácok hozták magukkal a Kadarka fajtát és a héjonerjesztéses vörösborkészítés technológiáját Magyarországra. A Kadarka alapvetően a török hódoltság területén terjedt el, így jutott el a Budai, Egri, Szekszárdi, és a Villányi borvidékre (1541 Buda és Szekszárd, 1596 Eger elfoglalása). A XIX. század közepéig azonban nem jelenik meg a bikavér kifejezés írott formában sem összeírásokban, sem oklevelekben, sem útleírásokban.

A XIX. századtól kezdve számos irodalmi alkotásban megjelenik a szekszárdi táj, és legfőbb jellegzetessége, a bor. Szekszárd Garay Jánosnak – a nagyotmondó, kicsit itókás Hány János-figura megalkotójának – köszönheti a helyi óvörös borra használt bikavér nevet, amelyet először a Szekszárdi bordal című versében írt le 1846-ban.

„Töltsd pohárba, és csodát látsz!

Színe mint a bikavér,

S mégis a gyöngy, mely belőle

Fölragyog, mint hó, fehér.

És a töke, melyen termett,

Nemde oly zöld, mint a rét?

Hol leled föl szebben együtt

Szép hazánk háromszinét?”

Ő jegyzi le először azokat a népmondákat is, amelyek a sárközi szőlőörzés hagyományait, a metszésekör könnyező szőlők legendáját kapcsolják a történelem régi századaikhoz.

Az Erdélyi János által szerkesztett Magyar Közmondások Könyvében a „Bikavér” címszónál a következőt olvashatjuk: „Így nevezik az erős veresbort, például az egrit”. A szócikk nem zárja ki más borvidék hasonló névhasználatát, de nem is említett más vidéket. Azt azonban érdemes megjegyezni, hogy ebben az időszakban – 1850 és 1852 között – Garay, aki korábban Erdélyivel közösen indította

el a Regélő Pesti Divatlapot, az egri fürdőkben próbált gyógyulást találni súlyos betegségére. Így nem zárható ki, hogy a költő személye hatással volt a bikavér kifejezés terjedésére.

A „ki használta előbb a nevet” vitában nem érdemes egyik borvidék felett sem pálcát törni, mivel az Egri és a Szekszárdi Bikavér a hazai borászat különlegességének számít, és sikerei az ország hírnevét öregbítették évtizedeken át.

Az első tudatos bikavér-készítők – mint például a Gröber család – a XX. század elején tűntek fel. Vagyis a század első felében már Egerben és Szekszárdon egyaránt készítettek bikavért. A fejlődés sokáig töretlen volt, ám a második világháború után a szocializmus időszakának tervutasításos rendszere nem kerülte el a borvidékeket sem. Eldöntötték, hogy az Egri Bikavérből exportmárkát faragnak. Ez egyet jelentett azzal, hogy Szekszárdot megfosztották a névhasználat jogától, a Szekszárdi Bikavért száműzték a szakkönyvek, az értelmező szótárak oldalairól. Ahogyan Garay János emléke a magyar irodalomban a feledés homályába merült, úgy vesztette el Szekszárd a bikavér hírnevét. Az Egri Bikavért ugyan világszerte ismert márkává tették, ám nem kiváló, hanem gyenge, vagy csak közepes minőségű áruként, ami a nagyüzemi tömegtermelés elkerülhetetlen következménye volt.

A változást az elmúlt tizenhét év hozta meg. Szekszárd például újra használhatja a bikavér nevet, bár ezt Egerben inkább veszteségként élték meg. A Szekszárdi Bikavér visszakerült a borászati kiadványokba, de még mindig csak egy-egy rövid mondatban utalnak létezésére, míg az Egri Bikavér kiválóságáról hosszasan írnak (MÁTÉ A. 2003a).

Az 1997. évi CXXI. törvény III. fejezete rögzítette először, hogy a Szekszárdi és az Egri Bikavér bort csak a Szekszárdi és az Egri borvidékbe sorolt településeken szabad előállítani. Továbbá az Egri Bikavér és a Szekszárdi Bikavér kizárólag palackozva exportálható, belföldön szintén csak palackozva kerülhet forgalomba. Ettől eltérni kivételként csak az adott borvidék területén a termelők által forgalomba hozott hordós bor esetében lehet.

A 2004. évi XVIII. törvény megerősítette az előző bortörvényt és kimondta, hogy a „Bikavér kizárólag az Egri és a Szekszárdi borvidéken szüretelt szőlőből előállítható bor. A bikavér névhasználat az egri borvidéken, valamint a szekszárdi borvidéken engedélyezett”.

A 130/2003. (XII.31.) FVM rendelet keretében szabályozásra került az Egri bikavér, mint védett eredetű bor. A rendelet rögzíti a szőlő származási helyét, a szőlőtermesztés mennyiségi és minőségi feltételeit, a bor kezelésének módszerét, valamint az ellenőrzés és nyilvántartás szabályait. Ezek alapján a borvidéken két bikavér kategória készíthető:

- „Egri bikavér védett eredetű bor legalább három, az adott hegyközség fajtalistáján ajánlott fajtaként szereplő szőlőfajta borának házasításával állítható elő. A termőhelyre javasolt fajták: Kékfrankos, Kékoportó, Kadarka, Blauburger, Kékmedoc, Zweigelt, Cabernet franc, Cabernet sauvignon, Merlot, Pinot noir.”
- „Egri bikavér superior védett eredetű bor az egri borvidék egri körzete hegyközségeinek fajtalistáján ajánlott fajtaként szereplő szőlőfajták közül legalább négyfajta borának házasításával állítható elő úgy, hogy egy fajta aránya sem haladhatja meg az 50%-ot, és nem lehet kevesebb 5%-nál.”

Az egri borvidék eredetvédelmi szabályozása eltér a Villányi borvidéken használt módszerektől, azonban ez fontos előrelépés annak érdekében, hogy a „Bikavér” márkanév megítélése javuljon. A Szekszárdi borvidéken az eredetvédelmi szabályozásnak sem a villányi, sem az egri típusú változata nem készült el, bár évek óta folyamatban van kidolgozása. A késlekedést azzal indokolták, hogy megvárják a villányi eredetvédelem tanulságait, mielőtt kialakítják a szekszárdi változatot (KELEMEN E. ex verb.).

Ahhoz, hogy az Egri és a Szekszárdi Bikavér megtépzott hírneve helyreálljon, sok idő és munka kell még.

6.3. AGRÁRFOGLALKOZTATÁS ÉS ÜZEMSZERKEZET

6.3.1. A terület társadalmi helyzete és az agrárfoglalkoztatás jellemzői

Mielőtt a terület agrárfoglalkoztatottságát értékelném, bemutatom társadalmi helyzetének néhány sajátosságát, amely befolyásolja a terület humánerőforrását, foglalkoztatási jellemzőit, népességmentartó erejét.

A borvidékek társadalmi helyzetét a 2001-es népszámlálás adatai alapján értékelem, mivel a községsoros adatok segítségével össze lehetett állítani a területre vonatkozó jelenlegi helyzetképet. A termőterületek településállományát a 2006. évi borvidéki besorolás alapján végeztem, azonban a Tolnai borvidék adatait az öt Fejér megyei település adatai nélkül állítottam össze (*10. melléklet*).

Ezek alapján a vizsgált terület 107 településén 439000 lakos él. A települések 15%-a város, 85%-a község, a borrhégy népességének 77%-a városlakó. A települések 50%-a 1000 fő alatti lakossággal rendelkezik, a legtöbb kistelepülés a Pécsi, Tolnai, Villányi borvidéken található, itt él a borrhégy lakóinak 6,6%-a. A terület településeinek 38%-a az 1000–5000 fős településekhez tartozik, a borrhégy 20%-a él itt. A Tolnai borvidéken található a legtöbb ilyen lélekszámú település, és néhány város is ehhez a kategóriához sorolható (*15. táblázat*).

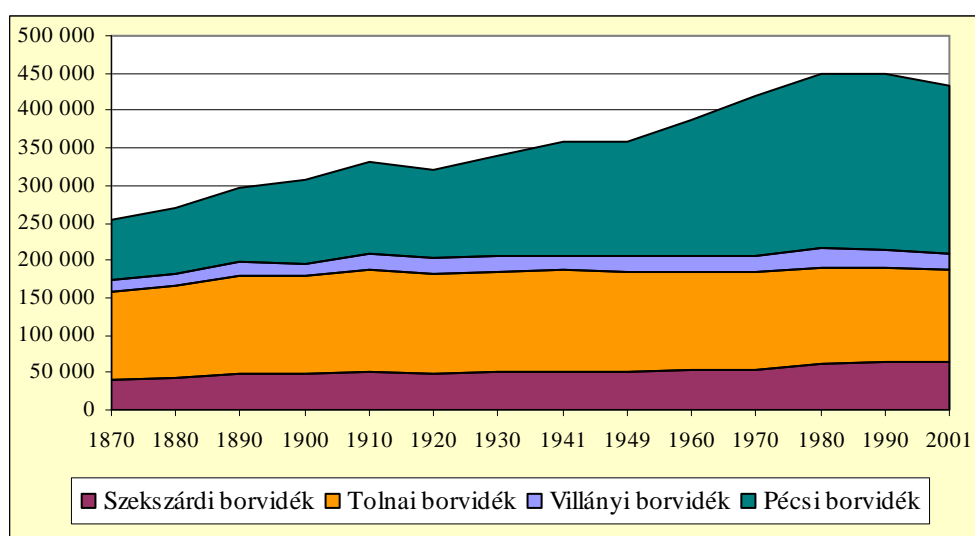
15. táblázat. A településtípusok lakossága a borvidékeken, 2001 (fő) (szerk. MÁTÉ A.)

Terület	Összes népesség	Városok	Községek	500 alatt	500–1000	1000–5000	5000–10000	10000 felett
Szekszárdi borvidék	63402	43 142	20260	0	3813	16447	6913	36229
Tolnai borvidék	120411	70 838	49 573	3927	6205	44017	18920	47342
Villányi borvidék	23402	16 396	7006	3075	2228	7761	0	10338
Pécsi borvidék	232411	208 334	24077	2723	7129	22283	7202	193074
<i>Pannon borrhégy</i>	<i>439626</i>	<i>338710</i>	<i>100916</i>	<i>9725</i>	<i>19375</i>	<i>90508</i>	<i>33035</i>	<i>286983</i>

Forrás: Népszámlálás 2001.

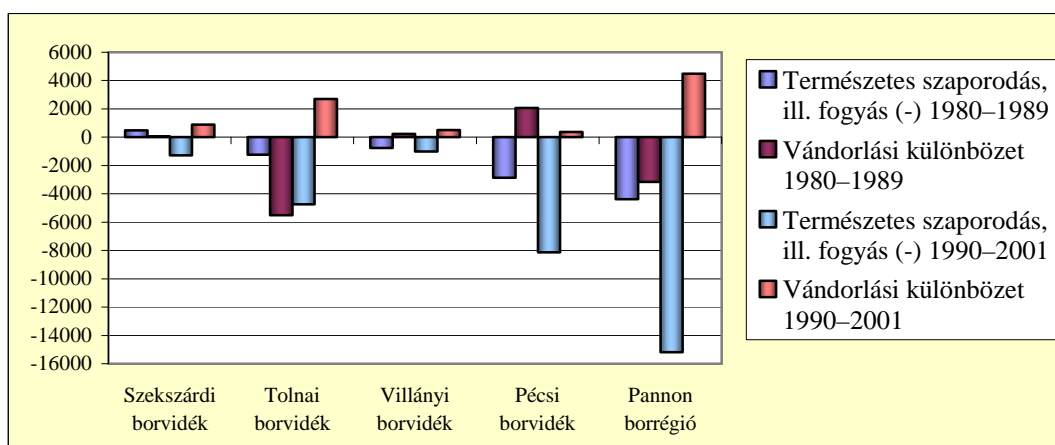
A legtöbb város az 5000 fő feletti lakosú településekhez tartozik, itt él a térség lakóinak 72%-a. A Pécsi borvidék rendelkezik a legnagyobb lélekszámmal, mivel Pécs az egész Dél-Dunántúl legnépesebb települése. A Tolnai borvidék a második legnépesebb terület, hiszen 43 település (több mint 120000 lakója) tartozik hozzá. A Szekszárdi és Villányi borvidék a két legkisebb lakosú terület, bár a településszámuk szinte azonos, azonban a tolnai megyeszékhely miatt az első irányába billen a mérleg. A borvidékek lélekszámbeli különbsége kihatással lehet néhány egyéb mutatóra (15. táblázat).

A borvidékek népességszáma hullámzóan, de 1980-ig folyamatosan növekedett (30. ábra). Az időszakos visszaeséseket és növekményeket különböző történelmi események befolyásolták. Az 1890–1910 közötti időszakban a filoxéravész negatív gazdasági hatásai miatt megélénkült a kivándorlás Németország, Amerikai Egyesült Államok irányába, azonban ennek mértéke nem volt akkora, hogy a szőlő- és bortertermelésben jelentős munkaerőhiányt okozott volna (THIRRING G. [szerk.] 1912, *A Magyar Szent Korona Országainak kivándorlása és visszavándorlása 1899–1913*). Az 1910–1920 valamint 1941–1949 között a világháborús veszteségek, valamint a német kitelepítések miatt csökkent a népesség. A német szőlőművelő lakosság elvesztése és a hozzá nem értő népesség betelepítése, jelentős károkat okozott (műveletlen ültetvények) az ágazat számára. A háborúk után növekedett a természetes szaporulat, illetve a bevándorlások és betelepítések miatt a térség pótolta a demográfiai veszteségeit.

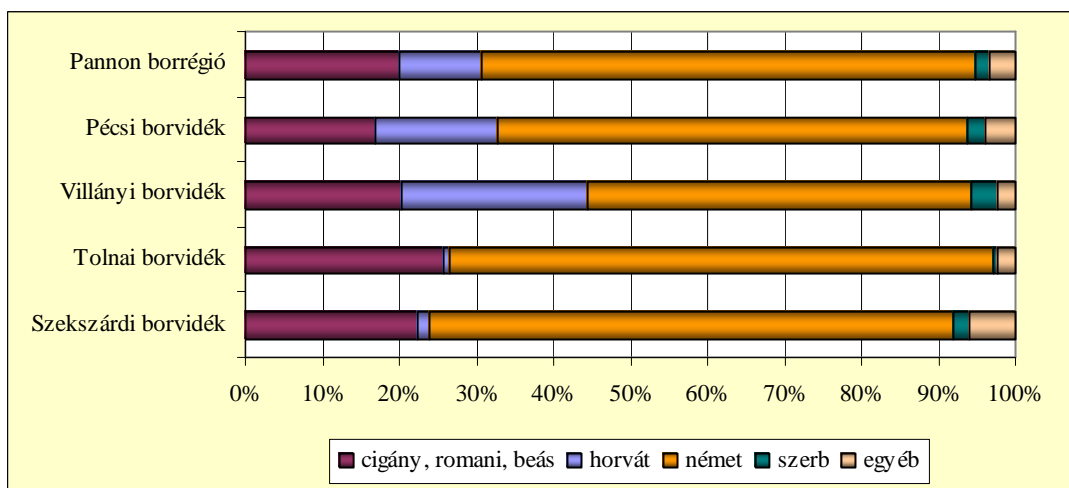
30. ábra. A népesség számának alakulása a borvidékeken, 1870–2001 (fő) (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: Népszámlálás 2001)

A jelenlegi kedvezőtlen demográfiai helyzet háttérében erőteljes természetes fogyás áll, vagyis magasabb a halálozások aránya, mint a születések aránya, és ezt a folyamatot nem tudja ellensúlyozni a pozitív vándorlási különbözet (31. ábra). A népesség korösszetételét előregedés jellemzi, ami az agrárnépességben még inkább kimutatható. A borrhéi korfája megmutatja, hogy egyre kevesebb gyermek születik, a férfiak halandósága magasabb, mint a nőké, így a nyugdíjas korúak között jóval több lesz a nő (10. melléklet).

31. ábra. Népszaporodás, 1980–2001 (fő) (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: Népszámlálás 2001)

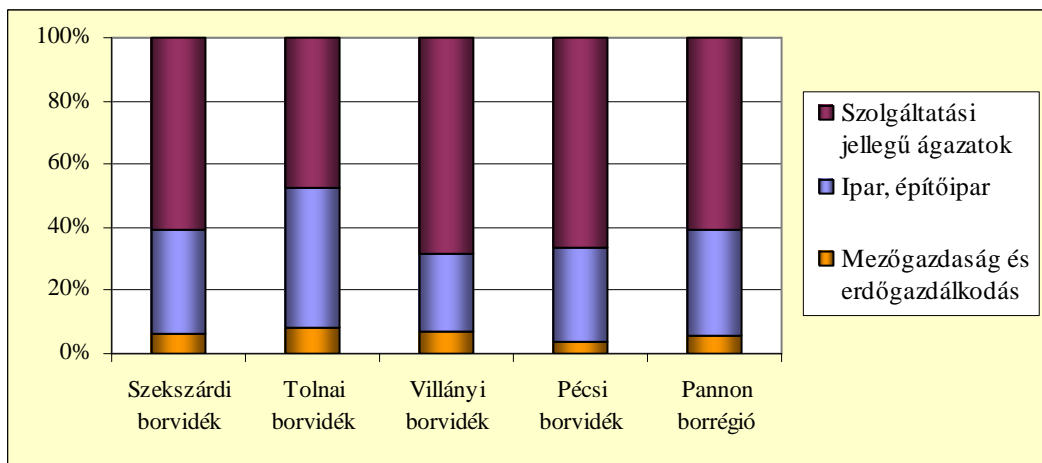
A nemzetiségek jelenléte fontos a szőlőművelés, a régió kulturális és gasztronómia sokszínűsége miatt (32. ábra). Az egykori szerb közösség, akiknek köszönhetően a Kadarka kultúra a régióba érkezett, rendkívül megfogyatkozott.

32. ábra. A kisebbségek megoszlása nemzetiségi hovatartozás szerint, 2001 (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: Népszámlálás 2001)

A német nemzetiség jelenléte, szerepe a történelmi múltban és a mai gazdasági életben is jelentős. A XVIII. századi betelepítések kapcsán magukkal hozták a Rajna vidék szőlőtermelési hagyományait, szőlőfajtáit, ma vállalkozó szellemükkel, kitarításukkal mutatnak példát a többi termelőnek. Kapcsolatuk az anyaországgal ma is fontos befektetési és piaci kapcsolatot hoz a magyar borok számára is (10. melléklet).

A foglalkoztatásban a mezőgazdaság szerepe az országos tendenciához hasonlóan lecsökkent a területen. A Tolnai borvidék őrizte meg a legmagasabb agrárfoglalkoztatott arányt. Másrészt érdemes a szolgáltató ágazatban dolgozók arányát is áttekinteni. A Villányi borvidéken a legmagasabb a terciér szektorban dolgozók aránya, ez a speciális helyzet azért alakulhatott ki, mivel szűk településállományról van szó, Harkány, mint gyógyfürdő kiemelt jelentőségű az ágazat szempontjából. Másrészt az élénkülő borturizmus a szolgáltató szektorban növekvő foglalkoztatást idéz elő. A terciér ágazatban történő foglalkoztatás a Pécsi borvidéken is igen jelentős, ebben elsősorban Pécs kereskedelmi, kulturális és turisztikai központi szerepe a meghatározó. A szolgáltató szektor aránya a Tolnai és Szekszárdi borvidéken a legalacsonyabb, ennek oka abban keresendő, hogy egyik térség sem tud átütő erejű kiemelkedő jelentőségű vagy speciális értéket felmutatni, amely a terciér szektor erősödését biztosíthatná. A turizmussal kapcsolatos egyéb sajátosságokat a 6.4. fejezetben részletezem (33. ábra, 10. melléklet).

33. ábra. A foglalkoztatottak megoszlása összevont nemzetgazdasági ág szerint, 2001 (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: Népszámlálás 2001)

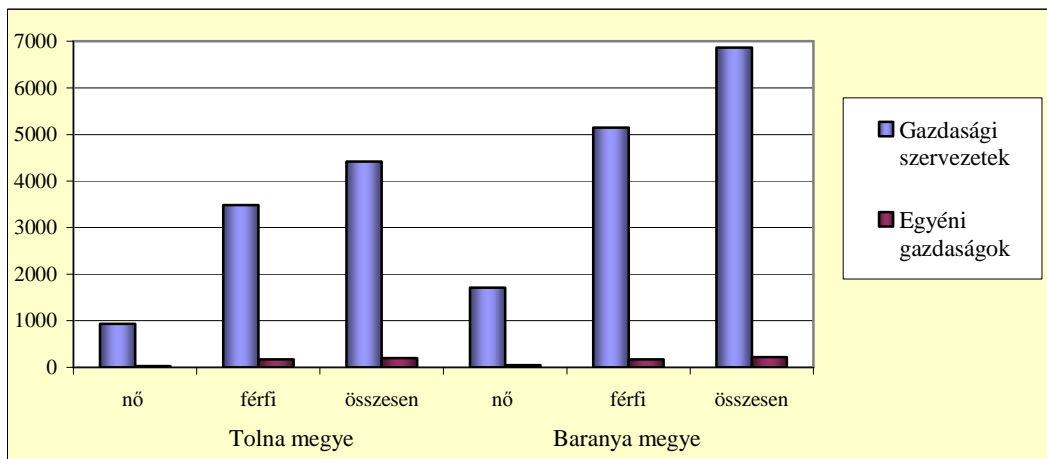
Az agrárfoglalkoztatás jelenlegi helyzetét a KSH 2003. évi gazdaságszerkezeti összeírása alapján értékelem. Az adatok az agrárfoglalkoztatás egészére vonatkoznak, így a szőlőtermelő gazdaságokra a tendenciák csak közvetve alkalmazhatók, illetve a kimutatás során készített interjúk és terepbejárások segítségével tudok következtetni a jellemző trendekre. Az agrárgazdaságban dolgozó alkalmazottakról az információk lényegesen szerényebbek, mint az egyéni gazdálkodókról és a családi munkaerőről összegyűjtöttek.

A KSH által használt fogalmak értelmezései a következők:

- Gazdasági szervezet: jogi és nem jogi személyiségű vállalkozás, az egyéni vállalkozók és az egyéni gazdasági tevékenységet folytatók nélkül.
- Egyéni gazdaság: a mezőgazdasági tevékenységet folytató háztartás és az adószámmal rendelkező egyéni vállalkozás által működtetett gazdaság.
- Egyéni gazdálkodó: a mezőgazdasági tevékenységgel foglalkozó háztartás és az adószámmal rendelkező egyéni vállalkozás.
- Gazdálkodó: az a tulajdonos vagy bérlő, aki a gazdaság működéséért a gazdasági és jogi felelősséget viseli.
- Családi munkaerő: a gazdaságot alkotó 14 éves és idősebb személyek, akik a gazdaságban nem alkalmazottként munkát végeznek.
- Mezőgazdasági végzettség: az iskolarendszerben és iskolarendszeren kívül ténylegesen megszerzett legmagasabb mezőgazdasági végzettség, amelynek szintje lehet: gyakorlati tapasztalat, alapfokú, középfokú, felsőfokú.

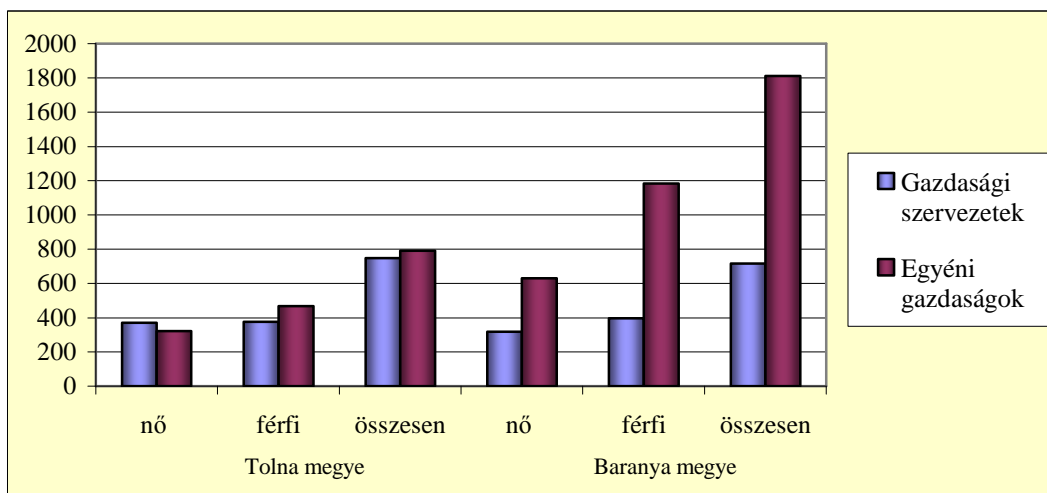
Az agrárszektorban jellemző, hogy a férfiak foglalkoztatása sokkal magasabb, mint a nők foglalkoztatása, amit a 2003-as adatok is megerősítenek.

Az *állandó alkalmazottak* legnagyobb részét gazdasági szervezetek foglalkoztatják, **egyéni gazdaságoknál még alig jellemző**. Az állandó alkalmazottak 75–80%-a férfi, ez az arány nemcsak a gazdasági szervezeteknél jellemző, hanem az egyéni gazdaságoknál is. A területi különbség nem jelentős, Tolna megyében kb. 5%-kal alacsonyabb a nők foglalkoztatása Baranyához képest **(34. ábra)**.

34. ábra. Az állandó alkalmazottak száma nemek és területi egység szerint, gazdaságcsoportonként, 2003 (fő) (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: PINTÉR L. [szerk.] 2004)

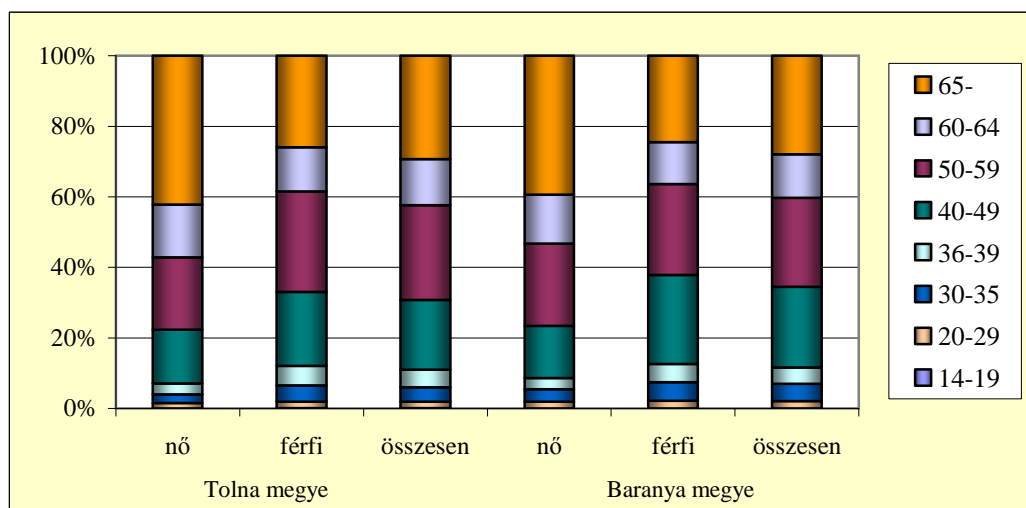
Az *időszaki alkalmazottak* munkáját az egyéni gazdaságok nagyobb mértékben veszik igénybe, mint a gazdasági szervezetek. Tolna megyében az egyéni gazdaságok csak 2–3%-kal, míg Baranyában 40%-kal több időszaki alkalmazottat foglalkoztatnak. Az időszaki alkalmazottak esetében is a férfiak foglalkoztatása a magasabb, azonban a nemek közötti különbség sokkal kisebb. A gazdasági szervezeteknél csaknem 50–50% a két nem foglalkoztatási aránya, míg az egyéni gazdaságoknál 40–60% a férfiak javára (35. ábra).

35. ábra. Az időszaki alkalmazottak száma, gazdaságcsoportok és nemek szerint, területi egységenként, 2003 (fő) (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: PINTÉR L. [szerk.] 2004)

Az *egyéni gazdaságokban dolgozók foglalkoztatási jellemzőiről* részletesebb információk állnak rendelkezésre (36. ábra). Az egyéni gazdaságokban a foglalkoztatottak 90%-a 40 év feletti, vagyis rendkívül alacsony a fiatal felnőtt

gazdálkodók száma. A nemek arányának is jellegzetes a megoszlása: a férfi gazdálkodók 50%-a a 40–59 éves korosztályból, 40%-a a 60 év feletti korosztályból kerül ki. A nők esetében ezek az arányok fordítva alakulnak: a női gazdálkodók 55–60%-a, a 60 év feletti, és csak 30–35%-uk a 40–59 év közötti. Tehát a nők esetében különösen magas a nyugdíjas (és a férfiak magas halandósága miatt az özvegy) korosztály a gazdálkodók között (36. ábra).

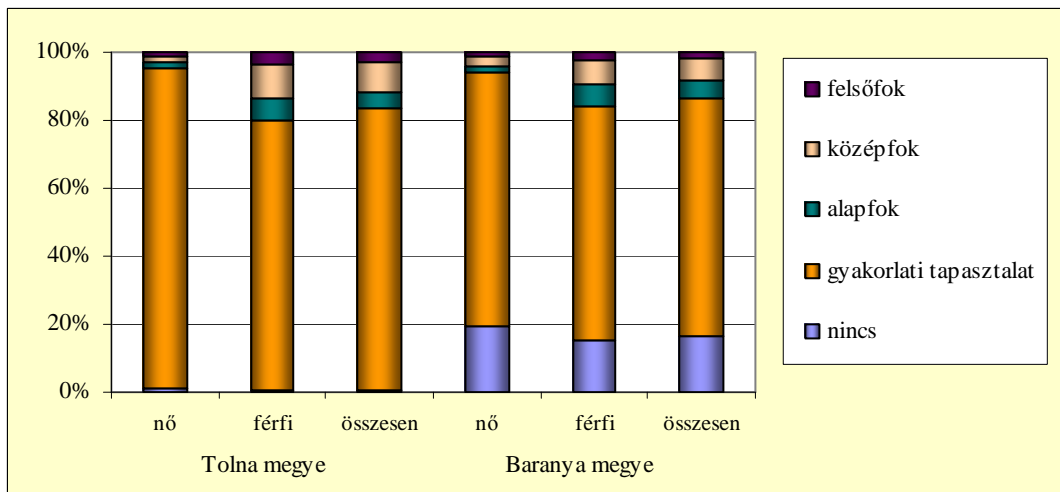

36. ábra. A gazdálkodók számának megoszlása az egyéni gazdaságokban korcsoportok (év) és nemek szerint, területi egységenként, 2003 (fő) (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: PINTÉR L. [szerk.] 2004)

Bár pontos kutatások és adatfelmérések nem történtek, azonban szomorú tendencia vette kezdetét a borászok körében az utóbbi 3–4 évben. A sok stressz, a túlfeszített munkatempó hatására számos kiváló borászt, pincészetalapítót veszített el a Dél-Dunántúl és Magyarország. Köztük van Debreceni Pál (a Vylyan Pincészet alapítója), Báthori Tibor (etyeki borász „1992. év bortermelője”), Gál Tibor (egri borász, „1998. év bortermelője” és számtalan hazai és külföldi pincészet tanácsadója) (DLUSZTUS I. 2004), Bajnok Sándor (Probus pince társtulajdonosa, a Szekszárdi borút aktív tagja), Steitz János (a Tolnai borút elnöke és lelke). Emellett több borász egészségügyi állapota romlott le az utóbbi években szívinfarktus, rákbetegség, túlzott alkoholfogyasztás miatt, ennek ellenére mégis kitartóan és kiválóan végzik munkájukat.

Az egyéni gazdálkodók iskolai végzettségét vizsgálva megfigyelhető, hogy rendkívül magas az iskolai végzettség nélküli, csak gyakorlati tapasztalattal rendelkező gazdálkodók aránya (37. ábra). Ez a mutató a nők esetében 90% feletti, a

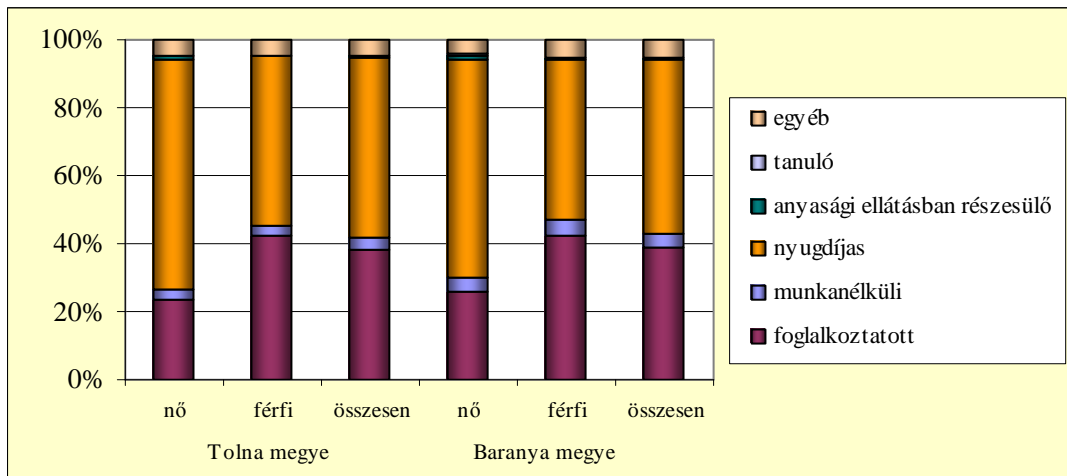
férfiak esetében 80% körüli. Tehát az agrártermelésben dolgozó idős generációnak nincs modern szakmai ismerete, ez versenyhátrányt jelent, hiszen nem tudják követni a piac változó igényeit. Az újdonságokkal szemben bizalmatlanok, a hagyományos, megszokott termelési szerkezet megtartása jellemzi őket (37. ábra).

37. ábra. A gazdálkodók számának megoszlása az egyéni gazdaságokban a legmagasabb mezőgazdasági végzettség szerint, területi egységenként, 2003 (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: PINTÉR L. [szerk.] 2004)

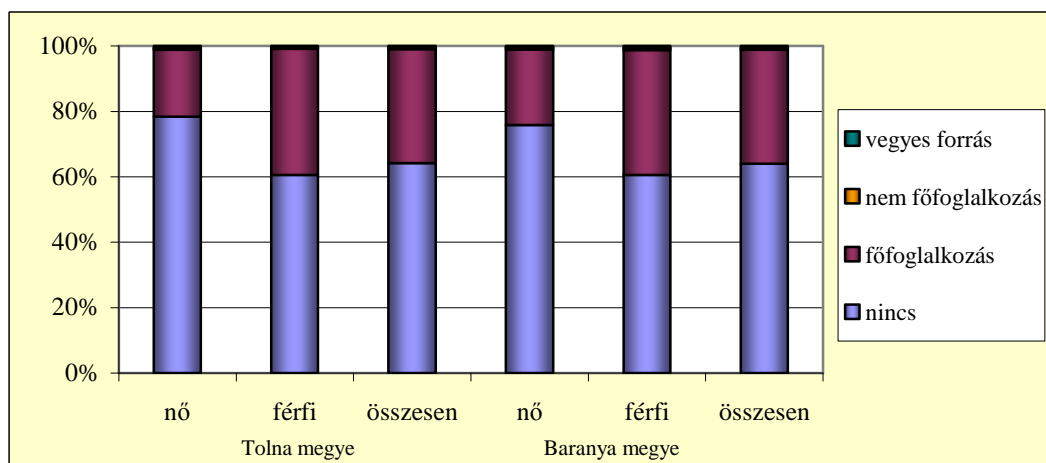
Bár Magyarországon biztosított az alap-, közép- és felsőfokú agrároktatás, amely számos területen kiemelkedő színvonalú, az egyéni gazdálkodók között mégis alacsony a szakmai végzettséggel rendelkezők száma. Ez sajnós a magyar agrárgazdaság paradoxon jelensége, túlképzés van agrárszakemberekből, az agrárfoglalkoztatás csökken, miközben az agrárszektorban dolgozók jelentős része alulképzett (37. ábra). A középfokú végzettség magasabb aránya a borvidékeken működő szakközépiskoláknak (pl. Villány, Szekszárd, Lengyel) köszönhető, azonban a felsőfokú képzettség megszerzéséhez már át kell lépni Tolna és Baranya megye határát. Az Európai Unió pályázatok, illetve támogatások szigorú feltétele miatt a gazdák a képzettségét növelni kell. Ezen a helyzeten próbálnak javítani az Agrárkamarák, alapfokú tanfolyamok (pl.: borász technikus) szervezésével, a termelők tanulásra való ösztönzésével (VENDÉGH E. ex verb.). A magasabb végzettség tekintetében a férfiak állnak jobban, az agráregyetemek azon kevesek közé tartoznak, ahol a hallgatóknak csak 25%-a nő. Azonban megfigyelhető az a tendencia is, hogy egyre több nő választja a borászatot szakmájának, vagy jelenik meg pincészetek vezetőjeként, arányuk még igen csekély, de jelen vannak a piacon (pl. Vylyan Pince, Márkvárt Pince, Bodri Pince).

Az egyéni gazdálkodók tevékenységüket – ahogy a korcsoportok megoszlása alapján várható volt – 55%-ban nyugdíjasként, 40%-ban foglalkoztatottként végzik (38. ábra). A nők többsége (65%) inkább nyugdíj mellett gazdálkodik, míg a férfiaknál a nyugdíjas és főfoglalkozású gazdálkodók egyenlő arányban (45–45%) oszlanak meg.

38. ábra. A gazdálkodók számának megoszlása az egyéni gazdaságokban a gazdasági aktivitás szerint területi egységenként, 2003 (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: PINTÉR L. [szerk.] 2004)

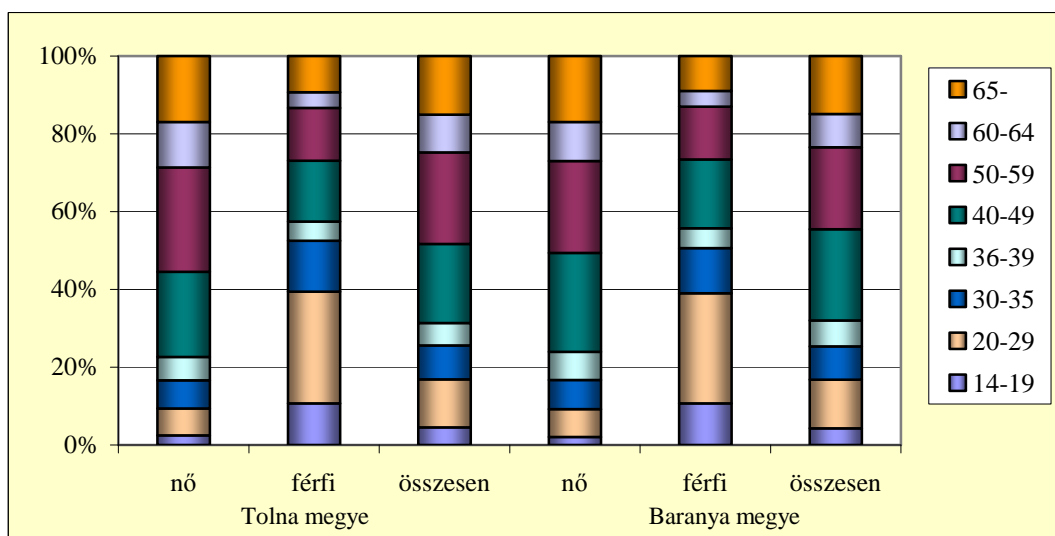
Az egyéni gazdálkodók 62%-ának az agrártevékenység a főfoglalkozása, 37%-ának más a főfoglalkozása, az agrártevékenységet, mellék- vagy kiegészítő tevékenységként folytatja. A főfoglalkozású agrártermelők többsége nyugdíjas, így ezzel a tevékenységgel egészítik ki szerény jövedelmüket (39. ábra).

39. ábra. A gazdálkodók számának megoszlása az egyéni gazdaságokban a gazdaságon kívüli jövedelemszerző tevékenység szerint területi egységenként, 2003 (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: PINTÉR L. [szerk.] 2004)

Mivel az agrártermelés jövedelmezősége évről évre kiszámíthatatlan az időjárás és számtalan egyéb tényező miatt, így a nem nyugdíjas korúak többsége inkább a főfoglalkozása mellett végzi az agrártevékenységet. A nők között közel 15–20%-kal magasabb a főfoglalkozású agrártermelő, ez abból is adódik, hogy a nyugdíjas korúak között a nők vannak többségben (39. ábra).

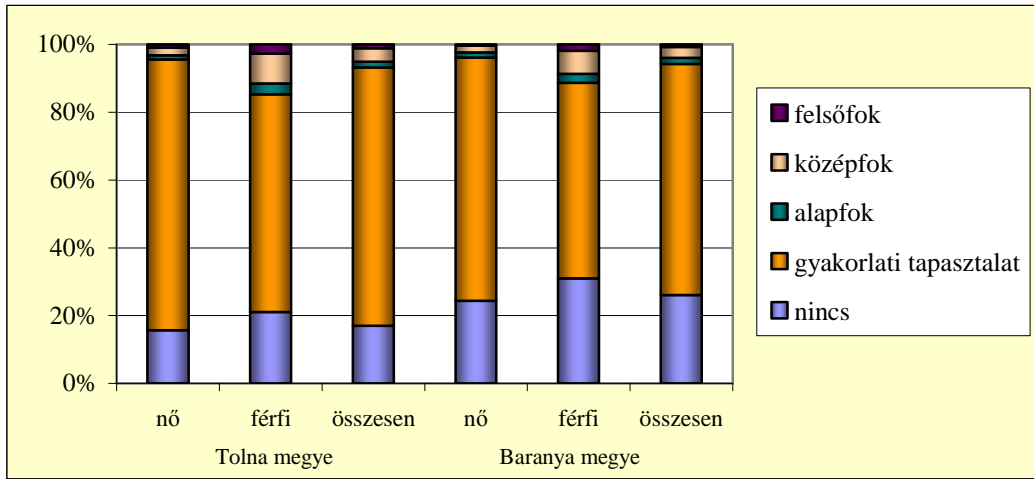
Az egyéni gazdaságok gyakran alkalmaznak családi munkaerőt a tevékenységük során. A családi munkaerő korösszetétele jelentős különbséget mutat az egyéni gazdálkodók korösszetételéhez képest. A családi munkaerő 30%-a fiatal felnőtt (vagyis 14–39 év közötti), 45%-a idős felnőtt korosztály (40–59 év) és csak 25% időskorú (60 év feletti). Jelentős különbség van a női és férfi családi munkaerő korcsoportja között. A nők esetében a családi munkaerő 50–55%-a idős felnőtt, 25%-a időskorú, és kb. 22%-a fiatal felnőtt. A férfi családi munkaerő esetében 55–58% a fiatal - közülük is a 20–29 éves korosztály részvétele a legjelentősebb (30%) – 30%-a az idős felnőtt, 12%-a pedig az időskorúak közül kerül ki (40. ábra).

40. ábra. A családi munkaerő számának megoszlása az egyéni gazdaságokban a korcsoportok és nemek szerint területi egységenként, 2003 (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: PINTÉR L. [szerk.] 2004)

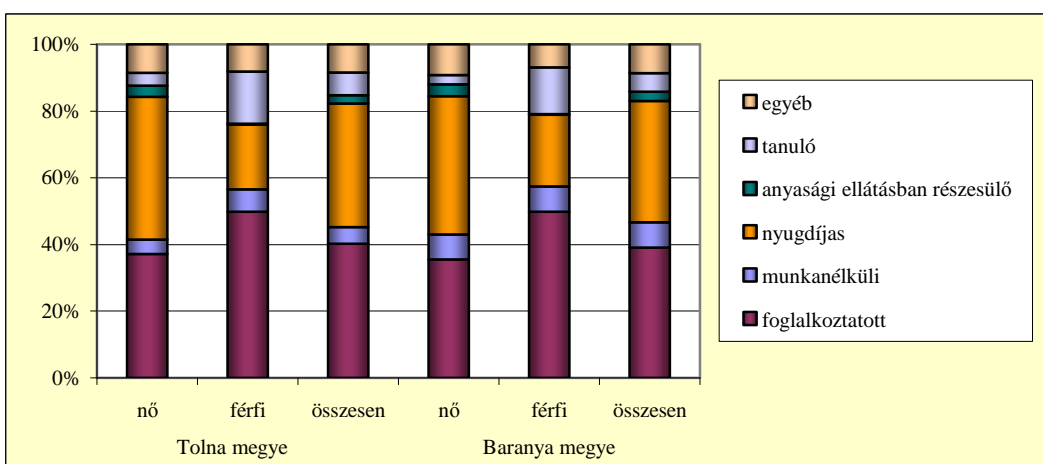
Ez azt jelenti, hogy bizonyos feladatok ellátását a gazdaságban a nők, vagyis a feleségek, nagymamák segítik, mint pl. zöld munkák, szüretelés, vendégfogadás. Azokat a feladatokat, amelyekhez jelentősebb fizikai erő kell a (fiatal) férfiak végzik el, mint pl. gépi kapálás, permetezés, puttonyok ürítése, szőlő darálása, préselése. A családi munkaerő alkalmazásában a tradicionális munkamegosztás érvényesül a mai napig is (40. ábra).

A családi munkaerő képzettsége igen alacsony, 20–25%-uknak még gyakorlati tapasztalata sincs, 70%-uknak pedig csak gyakorlati tapasztalata van. A férfiak 10%-ának, a nők 5%-ának van csak szakképzettsége (41. ábra).

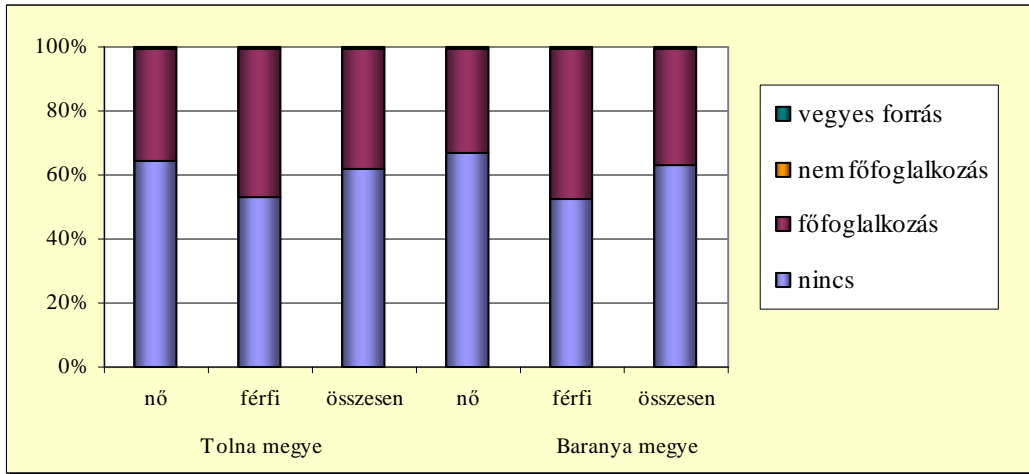
41. ábra. A családi munkaerő számának megoszlása az egyéni gazdaságokban a legmagasabb mezőgazdasági végzettség szerint, 2003 (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: PINTÉR L. [szerk.] 2004)

A családi munkaerő gazdasági aktivitása igen változatos. Átlagosan 40–50%-uk dolgozik foglalkoztatottként az egyéni gazdaságokban. A nők nyugdíjasként (40%), vagy anyasági ellátás mellett vesznek részt a tevékenységben. A férfiaknál kevesebb a nyugdíjas (20%) családi munkaerő, ebben továbbra is a férfiak magas halandósága játszik szerepet, viszont helyettük a munkanélkülivé vált (8%), illetve a közép- és felsőoktatásban (15%) résztvevő férfiak szerepe nőtt meg (42. ábra).

42. ábra. A családi munkaerő számának megoszlása az egyéni gazdaságokban a gazdasági aktivitás szerint területi egységenként, 2003 (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: PINTÉR L. [szerk.] 2004)

Az egyéni gazdaságokban dolgozó családi munkaerő 60%-ának ez a tevékenység a fő jövedelemforrása, 40%-uk pedig a főfoglalkozása mellett segít be a családi gazdálkodásba (43. ábra).

43. ábra. A családi munkaerő számának megoszlása az egyéni gazdaságokban a gazdaságon kívüli jövedelemszerző tevékenység szerint, területi egységenként, 2003 (szerk. MÁTÉ A.) (Forrás: PINTÉR L. [szerk.] 2004)

Összességében megállapítható, hogy az egyéni gazdaságok humánerőforrása erőteljes öregedést mutat, és alacsony képzettségük miatt a versenyképességük is gyenge lábakon áll. A gazdaságok tevékenységében a családtagok közül a feleségre és a nagyszülőkre lehet számítani. A fiatalok közül kevesen válnak egyéni gazdálkodóvá, inkább elhagyják az agrárpályát az alacsony jövedelmek miatt, családi munkaerőként azonban besegítenek a szülők vállalkozásába, illetve a más szakterületen szerzett tudásukkal (közgazdaság, jog, stb.) közvetve segítik őket. Azok a fiatalok, akik bekapcsolódnak a családi vállalkozásba főfoglalkozásként, többségükben agrár közép- vagy felsőfokú végzettséget is szereznek hozzá, vagy átképzik magukat erre a szakterületre.

A bemutatott tendenciák tükrözik a szőlőtermesztő gazdaságok jelenlegi helyzetét. Úgy vélem, hogy a jövőt illetően az egyéni gazdaságok száma csökkenni fog, ahogy kiöregszik a most dolgozó generáció. Az utódok pedig inkább eladják majd a földeket vagy kivonják a művelés alól, hiszen az Európai Unió ezt komoly összegekkel támogatja. Ahol a fiatal generáció át tudja venni a pincészet működtetését, ott várhatóan a magasabb képzettséggel, új, modern szemlélettel, az Európai Uniós támogatások kihasználásával, versenyképesebbé tehetik vállalkozásukat a jelenleginél (hiszen ebből nekik hosszútávon kell megélniük).

6.3.2. A gazdálkodás üzemszerkezete

A KSH által 2003-ban végzett mezőgazdasági gazdaságszerkezeti összeírásoknak köszönhetően az agrárfoglalkoztatás sajátosságai mellett információkat kapunk a szőlőtermesztő gazdaságok üzemszerkezetéről és birtoknagyságáról. A rendszerváltozás után az állami gazdaságok és termelőszövetkezetek helyét a gazdasági szervezetek és egyéni gazdaságok vették át. Mivel az adatok megyei bontásban kerültek közlésre, így Tolna és Baranya megye adatait vizsgáltam.

A szőlőtermesztő gazdaságok száma 2000 és 2003 között növekedést mutat. Úgy vélem, hogy a neves borászok sikere ösztönözött számos termelőt, hogy komolyabb szőlészeti, borászati fejlesztésekbe fogjon, és hosszútávon elkötelezze magát az ágazat mellett.

Az adatok alapján jól látható, hogy a *szőlőtermesztő gazdasági szervezetek* nagy területi egységeken üzemelnek. Baranyában a gazdasági szervezetek egyharmada (21 db) 10 ha feletti, egyharmada 2–10 ha közötti, a maradék egyharmaduk pedig 2 ha és 1000 m² közötti ültetvényeken gazdálkodik. Tolna megyében az arányok másképpen alakulnak, a gazdasági szervezetek 55%-a (29 db) 10 ha feletti, 25%-a 2–10 ha közötti, 20% pedig 2 ha és 1000 m² közötti szőlőterületen működik (16., 17. táblázat).

16. táblázat. Szőlőtermesztő gazdaságok száma gazdaságcsoportok és területi egységek szerint, 2000, 2003 (db) (szerk. MÁTÉ A.)

Területi egység	Gazdasági szervezetek		Egyéni gazdaságok		Összes gazdaság	
	2000	2003	2000	2003	2000	2003
Baranya megye	29	63	10796	11193	10825	11256
Tolna megye	34	52	11332	11456	11366	11508

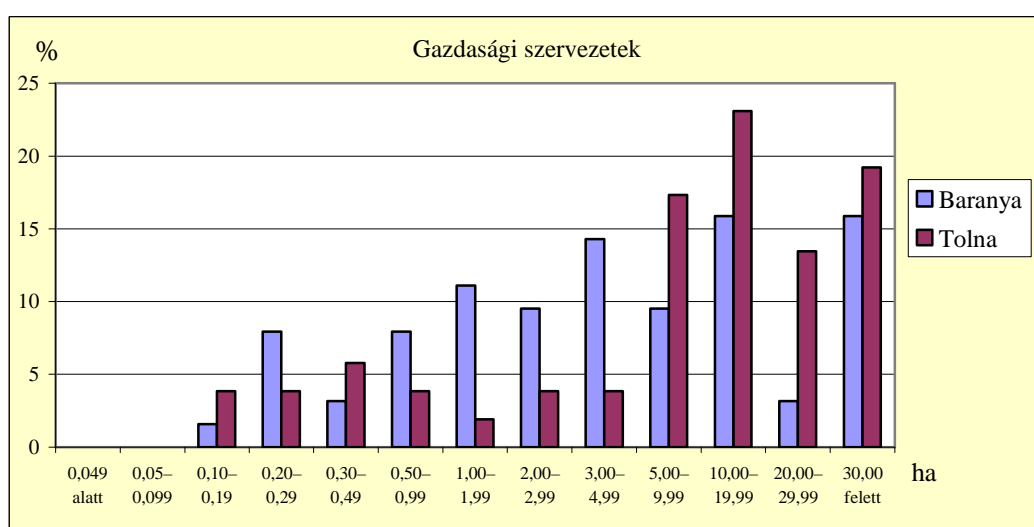
Forrás: PINTÉR L. [szerk.] 2004.

17. táblázat. Szőlőtermesztő gazdaságok száma, területe és átlagos területnagyságuk, 2003 (szerk. MÁTÉ A.)

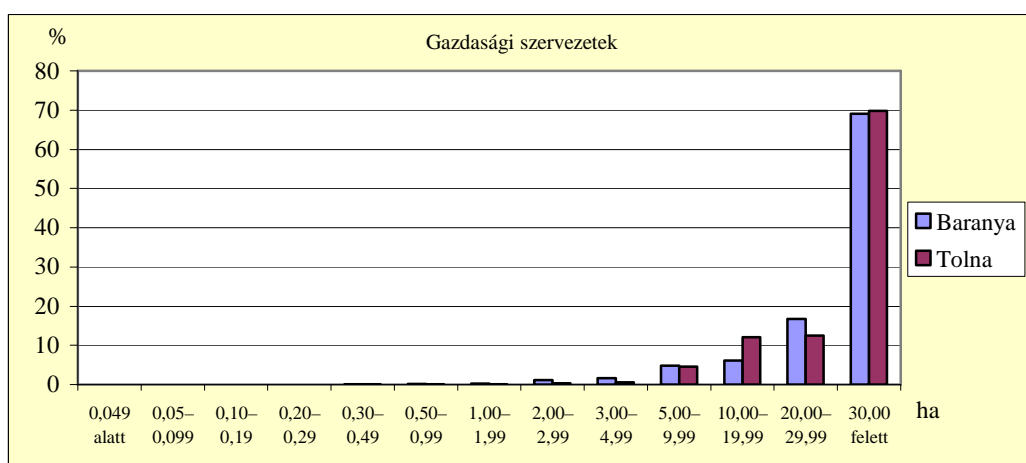
Területi egység	Gazdasági szervezetek			Egyéni gazdaságok		
	száma (db)	területe (ha)	átlagos területnagyság (ha)	száma (db)	területe (ha)	átlagos területnagyság (ha)
Baranya megye	63	1246	19	11193	2159	0,2
Tolna megye	52	1375	26	11456	3170	0,28

Forrás: PINTÉR L. [szerk.] 2004.

Bár Baranyában több a gazdasági szervezet, mint Tolnában, mégis a 10 ha-nál nagyobb területű üzemekből Tolnában van több. A gazdasági szervezetek területi koncentrációja viszont nagy hasonlóságot mutat a két megyében. Vagyis a 10 ha-nál nagyobb területtel rendelkező gazdaságok kezében van a gazdasági szervezetek szőlőterületének 93–94%-a, míg a 10 ha alatti üzemekre a maradék 6–7% terület jut. Az átlagos területnagyság azonban azt mutatja, hogy Tolna megyében bár kevesebb gazdasági szervezet működik, az ültetvéynagyság 25%-kal nagyobb, mint Baranyában. A különbségek okait elsősorban abban látom, hogy Tolna megyében közel kétszer akkora szőlőterület áll rendelkezésre, mint Baranyában (44., 45. ábra).

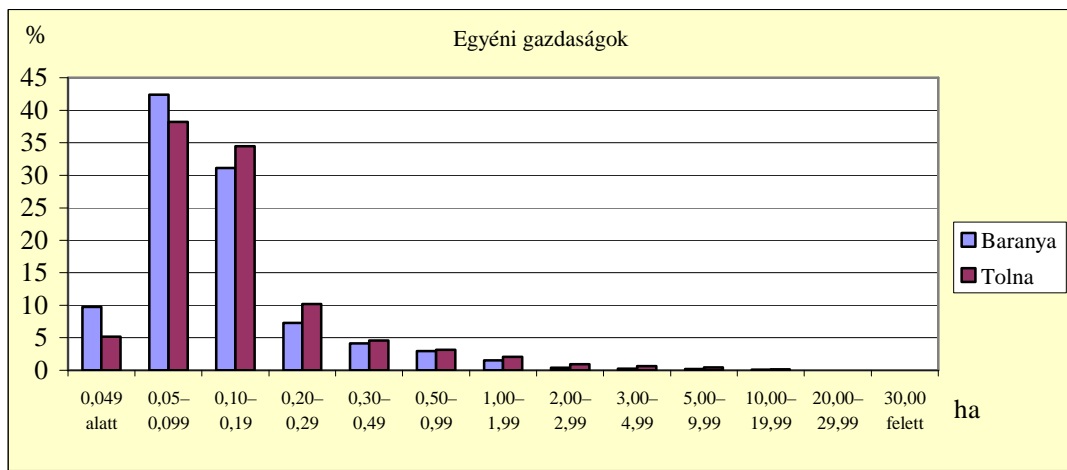
44. ábra. A szőlőtermesztő gazdasági szervezetek megoszlása a szőlőterület nagyságkategóriái és területi egységek szerint, 2003 (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: PINTÉR L. [szerk.] 2004)

45. ábra. A szőlőterület megoszlása a szőlőterület nagyságkategóriái és területi egységek szerint, a szőlőtermesztő gazdasági szervezeteknél, 2003 (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: PINTÉR L. [szerk.] 2004)

A vállalkozói kedv Baranyában élénkebb, hamarabb vágnak bele a vállalkozások fejlesztésébe és gazdasági társasággá való átalakításába, mint Tolna megyében.

A szőlőtermesztő egyéni gazdaságok száma szintén növekedést mutat 2000 és 2003 között a régióban. Az egyéni gazdaságra jellemző, hogy többségük igen kis területen termel. Ez azt jelenti, hogy az egyéni gazdaságok 80%-a 2000 m² alatti szőlőterülettel rendelkezik (46. ábra).

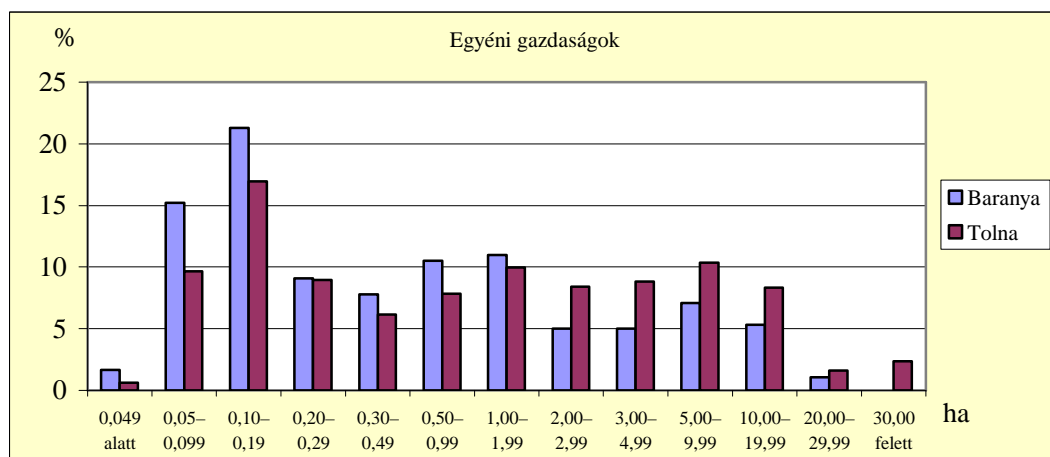
46. ábra. A szőlőtermesztő egyéni gazdaságok megoszlása a szőlőterület nagyságkategóriái és területi egységek szerint, 2003 (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: PINTÉR L. [szerk.] 2004)

Úgy vélem, fontos kiemelni azt a tényt, – amely például a francia bortermelő gazdákra is jellemző –, hogy a szőlőműveléshez, borkészítéshez nagyon erős érzelmi kapcsolat köti az embereket. Szekszárdon például csak az lehet „igazi szekszárdi”, akinek van saját szőlője és bora. Ez az érzelmi kötődés erősebb a reális gazdasági, pénzügyi előnyöknél, hiszen itt nem a haszonszerzés az elsődleges cél, hanem a presztízs, a státusz, amit ezzel el lehet érni a helyi társadalomban.

Ezt a fajta érzelmi kötődést azonban a 6.3.1. fejezetben bemutatott társadalmi és foglalkoztatási helyzet idővel át fogja értékelni, hiszen a mostani gazdálkodó réteg kiöregedésével párhuzamosan a fiatal generációk értékrendje jelentősen átalakul.

Az egyéni gazdaságok alig 1–2%-a tartozik a 2 ha feletti gazdaságok közé, vagyis ez az a szűk kör, amely alkalmas arra, hogy jelentősebb termelékenységet érjen el. Az egyéni gazdaságok terület megoszlásában viszont jelentősebb különbségek alakultak ki Tolna és Baranya megye között. Baranyában a 2 ha alatti egyéni gazdaságok kezében van a szőlőterület 77%-a, míg ez az arány Tolna

megyében csak 61%. Így a 2 ha feletti egyéni gazdaságok Baranyában a területek 23%-ával, míg Tolnában a 39%-ával gazdálkodhatnak. Ez már előre vetíti azt a tényt, hogy az átlagos ültetvény nagyság az egyéni gazdaságok esetében is Baranyában lényegesen kisebb lesz, mint Tolna megyében (47. ábra).

47. ábra. A szőlőterület megoszlása a szőlőterület nagyságkategóriái és területi egységek szerint, az egyéni gazdaságnál, 2003 (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: PINTÉR L. [szerk.] 2004)

Összegezve megállapítható, hogy a szőlőtermesztő gazdaságok 0,5%-a gazdasági szervezet, 99,5%-a egyéni gazdaság. A gazdasági szervezetek rendelkeznek a szőlőterületek egyharmadával. Az egyéni gazdaságok bár a szőlőterületek kétharmadát művelik, de átlagos területnagyságuk rendkívül elaprózott, így működési hatékonyságuk igen alacsony, inkább a hobbykert szintnek felel meg. Tehát a gazdaságok kb. 2%-a termel gazdasági hasznot a régió szőlőterületeinek a felén.

6.3.3. Esettanulmány: Gazdasági modellek

Kisparcellás (hobby) birtokok

A családi kisbirtok 1–2 ha alatti hobbikertet jelent. A családok saját célra, vagy eladásra termelnek, esetleg a szabadidős pihenést szolgálja, de semmiképpen sem ez a főfoglalkozásuk. A szőlő hosszú időn keresztül nyújtott mellékjövedelmet a tulajdonosainak és hozzájárult jólétükhöz. Ma azonban megváltozott a helyzet. Sokan azért vesznek szőlőt, hogy a panellakásokból hétvégére kimeneküljenek egy nyugodt helyre. Akik pedig a szőlő eladásából szeretnék jövedelemhez jutni, azoknak több problémával is szembe kell nézniük. A művelési költség magas, a piac telített, ezért az átvételi árak alacsonyak, vagyis a megtérülés közelebb áll a nullszaldóhoz, mint a nyereséghez. A szőlősgazdák jelentős része önellátásra termel, illetve a megtermelt borral ellátják a családot, rokonságot, barátokat.

A szőlőművelés technológiája igen alacsony színvonalú, ennek legfőbb oka a tőkehiány. Látványosan visszaesett a műtrágya és a növényvédőszer alkalmazása, amit nem a tudatos környezetbarát technológia érdekében tesznek, hanem azért mert nincs rá pénzük. A kisparcellás szőlősgazdák elavult szőlőművelő és borkészítő gépekkel rendelkeznek. A legelterjedtebb eszközeik a kéziszerszámok, a háti pumpás permetező és a rotációs kapa. A pincék felszerelése is rendkívül hiányos. Leggyakoribb a daráló és a prés alkalmazása illetve valamilyen kád (beton vagy fa) használata. A hordók kapacitása többnyire arra elegendő, hogy az éves bortermést tárolják benne, míg a pincék ennek a többszörösét is befogadnák. Ez pedig azt a problémát vetíti előre, hogy a következő évi bortermést csak akkor tudják tárolni, ha az előző évit elfogyasztották, vagy eladták már. A szőlő és borértékesítés terén azok szerencsések, akik le tudnak szerződni valamelyik felvásárlóhoz. A többi gazdának állandó bizonytalanságot hoz a piac.

Véleményem szerint, akik a szőlőművelésből bevételekhez akarnak jutni, három lehetőség előtt állnak. Az egyik lehetőség: integrálódni a felvásárlókkal, kölcsönös bizalomra alapozni a hosszú távú kapcsolatokat, elfogadni a cégek minőségi-művelési követelményeit, cserébe elfogadható felvásárlási árat kiharcolni. A másik lehetőség: szövetkezeti, pinceszövetkezeti összefogás a gazdák részéről, vagyis összefognák a teljes bor vertikumot, a termelést, feldolgozást, értékesítést. Ezt

a kölcsönös bizalmatlanság és tőkehiány miatt jelenleg úgy tűnik nehéz kivitelezni. A harmadik lehetőség: a szőlők kivágása, amelyért az Európai Unió igen komoly összegeket is hajlandó kifizetni.

Pinceszövetkezetek a Szekszárdi borvidéken:

Négy borvidéken hoztak létre állami támogatással *pinceszövetkezeteket* (Kecskeméten, Badacsonyan, Tokaj-hegyalján, és Szekszárdon) 1929-ben. Az első világháború után elmaradtak a borfelvásárlók, a monarchia kereskedői. A kistermelők 5–10 hl borral rendelkeztek, viszont a vendéglők 50–100 hl bort vásároltak egyszerre, és lehetőleg egy gazdától és egy fajtából. Ezért a város vezetői és a borosgazdák 1925-től minden fórumot igyekeztek meggyőzni arról, hogy a létesítendő állami pinceszövetkezetek egyikét Szekszárdon állítsák fel. Az állam kamatmentes kölcsönt biztosított, amelyet 10 év alatt kellett visszafizetni. A kamatmentes támogatáson felül a Földművelésügyi Minisztérium, Tolna vármegye, Szekszárd város jelentős értékű részvényt is jegyzett. Ezek az üzletrészek kezekedtek arról, hogy a helyi és állami vezetésnek állandó lehetősége legyen az ellenőrzésre. 1929. március 10-én megalakult a Szekszárdi borvidék állami ellenőrzés alatt álló pinceszövetkezete (250000 pengő pénztőkével). A megalakuláskor a tagok száma 357 volt, akik 4107 üzletrészt jegyeztek. A pinceszövetkezet a tagoktól átvette a bortermést, de nem vásárolta meg, hanem az irányár 60%-a erejéig előleget adott, a teljes összeg a bor átadásakor került kifizetésre, ha a szövetkezet anyagi ereje engedte. A szövetkezet hordókat, fejtőgépeket és palackozógépeket vett, pincéket vásárolt és bérbe is vett. Bár a pinceszövetkezet a borexportot nem tudta serkenteni, viszont borkimérések és italboltok létesítésével a belső piac szélesítésében jobb eredményeket tudott felmutatni. Mohácson nagybani lerakatot tartottak fenn. A pinceszövetkezet még a háborús évek alatt is jól gazdálkodott. A pinceszövetkezetet húsz éves sikeres működés után államosították 1949-ben, vagyona a pécsi központú Dél-Dunántúli Nemzeti Borforgalmi Vállalat tulajdonába került. A vállalat begyűjtő, átvevő pinceként üzemeltette a szekszárdi egységet, a bor továbbfeldolgozása Pécsre került át (NAGY F. 1990). Ez a pinceszövetkezet jó mintával szolgálhat napjainkban.

Hosszú évek várakozása után 2006-ban megalakult a *Szekszárdi Pinceszövetkezés Kft.* A szövetkezést a Szekszárdi borvidék 50 szőlőtermelője hozta létre. Az alapítás során alapvető szempont volt, hogy egy szövetkezethez hasonló gazdasági társaságot hozzanak létre, ezért sok korlátozó tényező került a szervezeti és működési szabályzatba. A kft.-ben tagsági jogviszonnyal rendelkező üzletrész tulajdonos 10 szavazatot megtestesítő üzletrésznél magasabb üzletrészt nem szerezhethet. A szőlőterület nélküli személyek, vagy gazdasági társaságok is lehetnek alapító tagok, de ők együttesen az alapító okiratban meghatározott törzstőke legfeljebb 10%-áig vásárolhatnak üzletrészt. A társaság a keletkezett nyereség után osztalékot fizet a tagoknak, a felét a törzsbetéti után, a másik felét az alapításkor felajánlott szőlő értékének arányában. A feldolgozó üzem a saját erőn kívül Európai Unió pályázati pénzek és hitelek segítségével kívánják megépíteni. A szövetkezés várhatóan a 2008-as szüretre építi meg a borászati üzemét. A szőlőtermesztés során meg fogják határozni ültetvényenként a maximális tőketerhelést. A szövetkezés szaktanácsadók segítségével tervezi támogatni a szőlőtermesztők tevékenységét. A feldolgozás során a minőségi palackos bor előállításán lesz a hangsúly, így könnyebb lesz az egyöntetűen jó minőségű, nagy mennyiségű palackozott bort a kereskedelemben eladni (HEIMANN Z. ex verb.). A pinceszövetkezet tehát egyelőre tervekben létezik, csak hosszú távon fog kiderülni, hogy működőképes lesz-e.

Ártermelő kis- és közepes családi gazdaságok

A családi pincészeteknek a külföldi és hazai nagy tőkebefektetők mellett nem lett volna sok esélyük elindulni, ha a kárpótlással nem jön létre a földpiac, ahol apránként, viszonylag változatos helyeken és viszonylag nyomott áron lehetett termőterülethez jutni. Olyan termelők szereztek így területet a kárpótlás után (nem mint kárpótoltak, hanem mint vállalkozók), akik felismerve a terület értékét, megvették a szőlőültetvényeket a kárpótoltaktól.

A borászat fő foglalkozásukká vált, amelyet általában családi vállalkozásként működtetnek (**16. melléklet**). Ezen vállalkozások átlagos nagysága a kezdeti időszakban 5–20 ha között mozgott, napjainkra azonban néhány közülük már 30–80 ha közötti területen termel:

- Szekszárdi borvidék:

- 5–20 ha: Vida pincészet, Dúzsi pincészet, Heimann pincészet
- 30–80 ha: Takler pincészet, Szent Gaál Kastély

Ahhoz, hogy az egész családot eltartsa, a szőlőültetvényt folyamatosan növelni, a feldolgozó üzemet fejleszteni kell. A terület gyarapodásával egyes idénymunkákhoz szükségessé válik idénymunkások alkalmazása, ez persze függ a szőlőterület és a család nagyságától is. A kisebb méretű családi gazdaságok még nem elég erősek ahhoz, hogy folyamatosan embereket alkalmazzanak a családtagokon kívül, viszont a nagyobb családi gazdaságok, amelyek a borászat mellett a borturizmus irányába is fejlesztették gazdaságukat, kb. 5–20 fő közötti alkalmazotti létszámmal is dolgozhatnak. Az ültetvény műveléséhez mezőgazdasági gépeket alkalmaznak. Sokkal jobb a műszaki ellátottságuk, mint a kisparcellás gazdaságoké, azonban bizonyos műveleteket inkább kézi erővel végeztetnek el a szőlő minőségének megőrzése érdekében (pl. szüret, szőlőválogatás). Lényeges, hogy más a hozzáállásuk a borászathoz, nem zárkoznak el az újdonságoktól, hosszú távra terveznek, stabil, megbízható minőségre törekednek. A bevételek legnagyobb részét újból befektetik szőlőtelepítésekbe, gépek vásárlásába, pincék felszerelésébe. Többségüknek saját palackozója van. Az itt előállított borokhoz a saját nevüket adják, vagyis nem mindegy, milyen terméket állítanak elő. A pince kapacitásának kialakításánál törekednek arra, hogy egyszerre több évjáratot is tudjanak tárolni, palackban érlelt több éves borokkal is meg tudjanak jelenni a piacon.

A családi pincészetek jelentős része a gasztronómián, borszaküzleteken, és borturizmuson keresztül értékesíti termékeit, de egy részük megjelenik a kis- és nagykereskedelmi láncok polcain is.

Egyre többen egészítik ki tevékenységüket borturisztikai szolgáltatásokkal (borkóstolás, pincelátogatás, étkezés, szállás). A kisebb pincészeteknél családtagok, a nagyobbaknál már alkalmazottak segítségével oldják meg ezt a feladatot. Kevés pincészet rendelkezik turisztikai (végzettségű) szakemberrel, a megkérdezett szekszárdi pincészetek közül (a 16-ból) csak négy rendelkezett ilyennel (16. melléklet). Sajnos számos pincészet a borturizmust csak kiegészítő tevékenységnek (be nem vallott jövedelemnek) tekinti, nem pedig jelentős kereskedelmi (direkt értékesítési) csatornának. A megkérdezett szekszárdi pincészetek közül csak három adott választ arra, hogy mekkora turistaforgalmat bonyolít le. A turisták átlagos

összköltésére már nyolcan válaszoltak, az átlag 1100–3000 Ft között mozgott (16. melléklet). Véleményem szerint ez az érték alulbecsült, mivel ez az ár a szekszárdi borkóstolók árát reprezentálja borvásárlás és étkezés nélkül.

A vállalkozásoknak problémát jelent a borpiac mennyiségi igénye, ugyanis a kereskedők sokkal nagyobb mennyiségben szeretnének egy-egy évjáratból vásárolni, mint amennyit a pincészet elő tud állítani. A családi gazdaságok másik problémája a tőkeszegénység. A vállalkozások folyamatos fejlesztéséhez az kell, hogy szinte a teljes nyereségüket visszaforgassák a vállalkozásukba. A bankhitel a magas kamat miatt igen kockázatos, mégis számos vállalkozás 10–20 évre is eladósította magát, hogy a fejlesztésekkel ne kelljen leállniuk.

Vida Pincészet, Szekszárd:

Vida Péter mielőtt önálló vállalkozásba kezdett az Aranyfürt Tsz-nél dolgozott hasonló területen. A családi pincészet a Baranya-völgyben (2 ha), Baktán (2 ha) és Hidaspetrén (6,5 ha) összesen 10,5 ha-on gazdálkodik. 1990-ben lépett piacra saját palackozású boraival. Az ültetvényeken Cabernet Franc, Merlot, Zweigelt, Kékfrankos kékszőlőfajtákat termel. A Kadarkát úgy vásárolja általában idős gazdáktól hagyományos művelésű területekről. Jelentős eredményeket ért el hazai és nemzetközi borversenyeken (Challenge International du Vin, Concours Mondial Bruxelles, Pannon Bormustra, Vinagora). A pincészet csúcsterméke a nemrégiben kialakított „La Vida” márkatermék, amelyet csak a legkiválóbb évjáratokból készítenek. A pincészet piacai elsősorban a budapesti, és nagyvárosi éttermek, szállodák, vinotékák, de a világ számos országába is eljut a Vida bor, a legtávolabbi helyek Japán és Új-Zéland. A pincészet bejelentkezéssel látogatható, elegáns fogadótér, új, de tradicionális építésű pince várja a látogatókat. Reméli, hogy gyermekei közül lesz aki folytatni akarja megkezdett munkáját (VIDA P. ex verb.).

Takler Pincészet, Szekszárd:

A Takler család az 1700-as évek óta él Szekszárdon, és foglalkozik szőlő- és bortermeléssel. A családi vállalkozást Takler Ferenc két fiával Ferencsel és Andrással együtt viszi. Az idősebb és fiatalabb Ferenc a szőlőművelést és a borkészítést irányítja, András pedig a marketinget és a turizmust felügyeli. A sikeres

munkamegosztás 2006-ban meghozta eredményét, amikor is id. Takler Ferenc az „év bortermelője” lett. Jelenleg 46,5 hektáron gazdálkodnak, valamint 5,5 ha terület vár beültetésre. A pincészet kínálatában a világfajták borai (Merlot, Cabernet franc és Cabernet sauvignon) mellett a tájjelegű vörösborok (Kadarka, Kékfrankos) és a Szekszárdi bikavér is megtalálható. A vörösborok mellett rosé-t, valamint fehérborokat is készítenek. Jelentős sikereket értek el hazai és nemzetközi borversenyeken (Vinalies Nemzetközi Borverseny Párizs, Les Citadelles du Vin Bordeaux, Concours Mondial Bruxelles, Pannon Bormustra, Vinagora). A budapesti és nagyvárosi éttermekben, szállodákban, bortársaságoknál értékesítik termékeiket, a nemzetközi piacon pedig az Egyesült Államokban értek el eredményeket. Márkatermékeik: Bikavér Reserve Magnum, Regnum Cuvée, Trió Cuvée. A pincészet bejelentkezéssel látogatható, új építésű borház fogadja a vendégeket (TAKLER A. ex verb.).

Nagyüzemek

A mai piaci feltételeknek megfelelő szőlőtermesztés és borkészítés rendkívül tökeigényes. Így az egykori állami gazdaságok, borkombinátok felvásárlásának és korszerűsítésének anyagi hátterét, vagy a külföldi befektetők, hazatelepülő, illetve itthon befektető magyar származású családok, vagy pedig a fővárosi vállalkozók (egyéb ágazatokban megszerzett profitja), politikusok, bankárok biztosították. Napjainkra a magyar befektetők körében egyre divatosabb, presztízis befektetéssé válik a borászat. A nagyüzemek tehát nagyobb tőkével rendelkeznek, mint a családi pincészetek.

- Szekszárdi borvidék: Liszt pincészet, Aranyfürt termelőszövetkezet
- Villányi borvidék: Csányi pincészet, Vyllyan pincészet
- Tolnai borvidék: Danubiana Bt., Eurobor Kft.

Bár a kárpótlás lecsökkentette az egykori állami gazdaságok és a termelőszövetkezetek szőlőterületét, nem feltétlenül kerültek felszámolás alá, és működésüket sikerült új alapokra helyezni. Az új befektetők megjelenésével, a kárpótlás kedvezőtlen alakulása ellenére szőlőfelvásárlásba és új telepítésbe fogtak, mellyel a piac igényeinek megfelelő fajtaösszetételű ültetvények kerülnek kialakításra.

A mezőgazdasági nagygépek segítségével hatékonyan és gyorsan tudnak elvégezni egy-egy szőlészeti műveletet. Így lehetőségük van arra, hogy bizonyos feladatokat gépekkel végezzenek el kézi munkaerő helyett (pl. szüretelés). A pincészetüket a legkorszerűbb technológiával szerelik fel, amely alkalmas nagy mennyiségű szőlőtermés feldolgozására.

Kapacitásuknál fogva nagyobb mennyiségben tudnak jó minőségű bort előállítani, így könnyebben ki tudják elégíteni a piac nagyobb mennyiségi igényeit. Így a kis- és nagykereskedelmi láncok polcain lehet a termékeikkel találkozni, valamint az exportpiacon is meg tudnak jelenni jelentősebb tételekkel.

Feldolgozó-kapacitásuk általában nagyobb, mint amennyi szőlőt termelnek, így nagy mennyiségben vásárolnak fel szőlőt a környékbeli gazdáktól, ezért jelentős ármeghatározó szerepük van a szőlő átvételekor. A nagyüzemek és kistermelők között azonban a kereskedelmi kapcsolat még nem a bizalmon alapszik. A kistermelők a felvásárlási árakkal, a felvásárlók a minőséggel elégedetlenek. A borrégió sikeres működésének fontos feltétele lenne, hogy mindkét fél megtalálja a számítását.

Liszt Pincészet, Szekszárd:

A Liszt Pincészet a Szekszárdi Mezőgazdasági Rt. borászati üzeme volt. Elődje, a Szekszárdi Állami Gazdaság részeként 1960-ban építették. A privatizáció során részvényei a német Twickel család tulajdonába kerültek. A befektetést Twickel Bárány feleségének (született Zichy Grófnő) magyarországi családi kötődése ösztönözte. 1994-ben közel 400 millió forintos beruházás történt, a német tőke segítségével, így új szőlőfeldolgozó és palackozóüzem is épült. A feldolgozóüzem a legkorszerűbb technológiai követelményeknek felel meg. Az alapanyag szükséglet 60%-át saját szőlőültetvényeiken termelik, a többit felvásárlásból biztosítják. A pincészet 240 ha szőlőterülettel rendelkezik (ebből 42 ha új telepítés), amelyek Görögszó és Bátaszék telephelyen találhatóak. A feldolgozott szőlőfajták a borvidék jellemző fajtái: Kékfrankos, Merlot, Cabernet sauvignon és franc, Pinot Noir, Syrah, Kadarka (kevés), Rizlingszilváni, Olaszrizling, Tramini képezik az alapanyagot. A régi borválaszték, termékcsaládok: a „Liszt Pincészet Grand Selection” (a gasztronómia számára készült), a „Liszt” borcsalád (minőségi borok), „ASTOR” szekszárdi cuvée

borok (márkaborok) voltak. Az új márkatermékek megnevezésében megjelennek az arisztokrata gyökerek: „Domaine Gróf Zichy” (prémium kategória), „Château Kajmád” (a kajmádi kastély renoválását az időközben elhunyt Báróné támogatta), „Liszt” borcsalád (a zeneszerző szekszárdi kötődése miatt megmaradt). A termékek 85%-át belföldön értékesítik, áruházláncokon, a „Domaine Gróf Zichy” és a „Château Kajmád” márkát a Zwack borházon keresztül. A fennmaradó rész exportra kerül, amelynek célországai Németország, Norvégia, Finnország. Jelentős sikereket értek el Concours Mondial de Bruxelles, Vinalies International Paris, Mundus Vini Deutschland, AWC Vienna, Challenge International Du Vin Bordeaux, Concours Mondial De Bruxelles borversenyeken. A pincészet borszaküzlettel, két török időkből származó pincével, felújított barrique pincével, borkóstoló helyiséggel (Liszt Terem) és Tanácsteremmel áll a vendégek rendelkezésére előzetes bejelentkezés után (HURTONY SZ. ex verb.).

6.4. A BORTURIZMUS HELYZETE

6.4.1. A borturizmus jelentősége

A borturizmus szűkebb értelmezése szerint borvidékek, borüzemek, borfesztiválok, borkóstolók látogatása felüdülés, pihenés céljából. Ez a meghatározás kizárja a látogatás és a munka összekapcsolását, és hangsúlyozza, hogy a tevékenység csupán szórakozás, ráadásul mellőzi a bor és a turizmus szélesebb összefüggéseit.

A borturizmus komplexebb értelmezésben a turizmusnak olyan speciális ága, mely a borhoz, mint vezérmotívumhoz kapcsoltnan elsősorban az adott térség, régió, borvidék szőlőtermesztésének és borászatának eredményeit mutatja be, de mellette a történelmi, kulturális és gasztronómiai jellegzetességeket is prezentálja.

A borturizmus egy fogalom és egy termék, mely még mindig lényeges fejlődésen megy keresztül. Átölel két ágazatot, a borászatot és a turizmust, melyeknek lényeges elemei a helyi gazdaságok, a környezet, a kultúra és az életmód. A bor és a turizmus együttműködése hozzájárul az ágazatok és az érintett vidékek együttes fejlődéséhez (HALL, C. M. et al. 2002a, SARKADI E. – SZABÓ G. – URBÁN A. 2000).

A borturizmus által a vendégek közvetlen, személyes kapcsolatba kerülnek a vendéglátókkal, ezáltal személyre szabott szolgáltatásokat kaphatnak, különleges, személyes tapasztalatokat gyűjthetnek. A borturizmus nem rombolja a helyi kultúrát, értékeket, hanem óvja és megőrzi azokat. A táj arculatában nem idéz elő számottevő változásokat, fokozottan védi a kultúrtáját és a természeti értékeket.

A borturista jellemzői:

A borturista egyszerű meghatározással az a látogató, aki pihenés, felüdülés, rekreáció céljából ellátogat szőlészetekbe, pincészetekbe, borfesztiválra vagy borkóstolóra. Egy különleges érdeklődési körű réteg, akik érdeklődnek a borvidék vagy a bortermelés vagy mindkettő iránt. A tipikus borturisták rendszeres borfogyasztók, a közepesnél több tudással a borokról, és évente többször is felkeresnek pincészeteket vagy borvidékeket, rendszerint 30–50 év közöttiek, viszonylag magas keresettel

rendelkeznek. Ahhoz, hogy részletes profilt alkothassunk a borturistákról és a borturizmus szegmenseiről, illetve kiderítsük, hogy a borturizmus hogyan viszonyul más turista tevékenységekhez további látogatói piackutatásra van szükség.

A pincészet látogatók bor iránti érdeklődésének fenntartása rendkívül fontos, és a fogyasztók oktatásával elérhető. Ahol a borfogyasztásnak még nincsenek meg a mindennapi életben a hagyományai, a borturizmus nagyon fontos szerepet játszhat a fogyasztókkal a kóstoltatás megismertetésében és tudásuk fejlesztésében, egy kellemes baráti társasági esemény keretében. A borismeret oktatás szerepe jelentős, mivel egy képzett és jól informált piac jobb eladási eredményeket hozhat (OSZOLI Á. 2003, ZOMBAL N. – SZÉKELY G. 1995, CHARTERS, S. – ALI-KNIGHT, J. 2002, KOLESCH, H. – BÄTZ, G. 2006, KOLESCH, H. 2006, MITCHELL, C. et al. 2002, ESZTERHAI I. ex verb.).

A borturista érdeklődését befolyásolja az a kultúrkörnyezet, amelyből érkezik, a motivációi, amelyek felkeltették érdeklődését a borok iránt, és az információi, amelyek alapján döntött a kiválasztott úticélról. Az információk változatos forrásokból, leginkább az élelmiszerrel, borral és utazással foglalkozó újságokból, folyóiratokból, utazási irodákból, prospektusokból, útikönyvekből, Internetről, barátoktól, rokonságtól származnak, de a korábbi utazási, pincelátogatási tapasztalatok is szerepet játszhatnak (18. táblázat).

18. táblázat. A borturizmus Maslow-féle szükséglet piramisa, Mill-Morrison kiegészítésével (szerk. MÁTÉ A.)

	Szükségletek	Motiváció
1.	fiziológiai	<ul style="list-style-type: none"> • feloldja, levezeti a feszültséget • megkönnyíti a kapcsolatteremtést • kikapcsolódást nyújt a stresszes hétköznapok után • finom bort inni és hozzá jókat enni (bor és gasztronómia találkozása)
2.	biztonság	<ul style="list-style-type: none"> • az egészségügyi kutatások igazolták a vörösbor jótékony hatását bizonyos megbetegedésekre • antioxidánst, nyomelemeket, vitaminokat tartalmaz
3.	valahová tartozás	<ul style="list-style-type: none"> • a pincészetek látogatása társasági program barátokkal, rokonokkal • személyes kapcsolatok erősítése üzleti partnerekkel, ismerősökkel, borászokkal • borklubok, ínycnklubok szerveződése
4.	megbecsülés	<ul style="list-style-type: none"> • státusz szimbólum • társadalmi elismertség
5.	önmegvalósítás	<ul style="list-style-type: none"> • saját borospince, bortrezor megszerzése • saját névre szóló címkék a boron • saját vélemény a témáról • önálló ízlésvilág felvállalása • borrendi tagság
6.	tudni, megérteni	<ul style="list-style-type: none"> • érdeklődés a bor iránt a szőlőtermesztéstől a borkészítésig • nyitottság újabb ismeretek befogadására, elsajátítása • megismerni újabb termelőket, borvidékeket • új, ismeretlen termékeket (borokat) kipróbálni • részt venni a borkészítés folyamatában
7.	esztétikai	<ul style="list-style-type: none"> • a borvidék, mint esztétikai élmény • a rendezett kultúrtáj szépségei • a borvidéki települések értékeinek (helyi emberek, pincék, présházak, helyi gasztronómia) felfedezése • a hagyományok tisztelete és elfogadása

A borturizmus a szükségletpiramis minden a hét szintjén jelentkező motivációk kielégítésére alkalmas (LENGYEL M. 1994, 1999, AUBERT A. [szerk.] 2006).

A borászatok látogatásának fő okai:

- borászatok megtekintése,
- borkóstolás és vásárlás,
- ismeretszerzés a borokról és a borkészítésről,
- találkozás a borással,
- ételek fogyasztása a borászatoknál (étterem, kávézó vagy piknik),
- borút,
- fesztiválokon és más eseményeken való részvétel,
- közös időtöltés családdal és a barátokkal,
- városnézés, más látványosságok megtekintése,
- pihenés, szórakozás, más aktív tevékenységek,
- a városi stressztől való menekülés (HALL, C. M. et al. 2002a).

A borturizmus előnyei a borászatok számára:

- egyes borászatokban az üzlet meghatározó alapja maga a borturizmus, különösen azoknak, akik életmódnak választották a bortermelést,
- más borászatoknak a borturizmus az üzlet egy másodlagos része, habár számottevő, potenciális eladási csatorna, és/vagy az ügyfél tájékoztatás egyik eszköze,
- növekvő vásárlókör a közvetlen eladásokon keresztül,
- fogyasztói hűség kialakulása, állandó vásárlóerő,
- piacképes termékek értékesítéséről közvetlen visszacsatolás,
- fogyasztói reakció közvetlen megismerése (borturisták próbálhatják ki először az új termékeket),
- piacképes vásárló közönség, levelező lista létrehozása a borászati látogatókról, vásárlói ügyfél adatbázis kialakítása,
- oktatási lehetőség, a pincészetlátogatások segítik a tudatos borfogyasztás kialakulását.

A borturizmus hátrányai a borászatok számára:

- növekvő költségek és több az irodai munka,
- egy borkóstoló egység üzemeltetése költséges lehet különösen, ha fizetett személyzetet kell fenntartani,
- kisebb pincészeti forgalom esetén, egy városi üzletben intenzívebb lehet a forgalom,
- a látogatók számát a pincészet vonzásköre, ismertsége korlátozza, és ha egy borászat nem adja el az összes készletet, akkor más elosztó csatornákat kell használnia.

A borturizmus pozitív hatása a borrégióra:

- növeli a gazdasági fejlődés esélyeit, a termékek változatosságát és az új foglalkoztatási lehetőségeket a borrégióban,
- növeli a borrégió borainak hírnevét, különösen a magas minőségűekét,
- növeli a boros pincék kereskedelmi adottságait, mind a közvetlen eladásban, mind pedig egyéb elosztási csatornákon keresztül,
- hozzájárul a vidéki falvak régi szokásainak felfedezéséhez és megőrzéséhez, környezettudatos szemlélet kialakulásához.

6.4.2. Borturisztikai vonzerők a térségben

A borturizmus két szignifikáns összetevője a borpiac és a turizmus. Évszázadok óta a borkereskedők utaztak, de ma inkább a nagyközönség indul felkutatni a borvidékeket, borokat. Egyre nagyobb az érdeklődés a bor iránt, vonzó területek lettek a bortermelő helyek.

A borturizmus sikeres működtetéséhez a vonzerők széles választékának kell rendelkezésre állnia, amelyekre alapozva programcsomagokat, vagy borutat lehet szervezni. Ezek az adottságok mind a négy borvidéken megtalálhatók. A kedvező földrajzi fekvés befolyásolja a vonzerők megközelíthetőségét. A dombsági, hegyvidéki jelleg a szőlőterület esztétikai értékét növeli, a déli, délkeleti lejtők magasabb napsütéses óraszámú kedvezőbb mikroklímát biztosít a szőlő fejlődéséhez és a turizmushoz. A széles borfajta választék (hungarikumok és világfajták) igazolja

a vidék borászati hagyományainak értékét, valamint az újítások, modern eljárások területén elért sikereket is. A borturizmus szempontjából kiemelkedő jelentőségűek a pincék, prэшázak, pincefalvak, borházak jelenléte a borvidéken. Ezek az építmények a vendégfogadás legfontosabb helyszínei, amelyek meglátogatására, megismerésére nagy igény van, és a legmeghatározóbb élményt nyújtják a vendégek számára.

Az alapvető borturisztikai vonzerők mellé számos kiegészítő attrakciót is fel kell vonultatni, amelyek segítségével a látogatókat hosszabb tartózkodási időre lehet ösztönözni. Emellett a célcsoportok eltérő érdeklődési köre miatt is szükség van a változatos kínálatra. A borvidéken lévő történelmi emlékhelyek, múzeumok, tájházak, kézművesek, rendezvények biztosítják ezeket az élményeket a borturisták számára. Az attrakciók egyediségét a térség gasztronómiai sokszínűsége erősíti (TAKÁCS ZS. [szerk.] 1999, 2001, AUBERT 2005, GEÖNCZEÖL A. 2003).

A borturisztikai vonzerő leltár szerkezetét a hazai (SZABÓ G. 2001, SARKADI E. – SZABÓ G. – URBÁN A. 2000) valamint a külföldi (HALL, C. M. et al. 2002b, *Deutscher Weinatlas* 1994) szakirodalom figyelembevételével saját elgondolásom alapján állítottam össze. A hagyományos vonzerőleltár természeti, kulturális és speciális felosztása helyett a vonzerőket a borturizmus szempontjából más tematikus rendszerben csoportosítom. A csoportosítás kialakításánál a borturista utazási motivációi meghatározóak voltak. Ezek alapján a borturisztikai vonzerőleltárt „BOR-KUL-TÚRA” leltárként kezeltem, amelyben három prioritás szerepel: bor, kultúra, aktivitás. A vonzerőleltár elemeit a 19. táblázatban gyűjtöttem össze. Fontosnak tartom, hogy a borturisztikai vonzerőleltár rendszeresen kerüljön frissítésre, mivel a borászatban, turizmusban évről évre jelentős változások mennek végbe, valamint a borturista értékrendje a globalizáció, illetve az aktuális divat hatására szintén változhat (19. táblázat).

A borturisztikai vonzerőleltár értelmezésekor a Szekszárdi borvidékről mutatok be pozitív és negatív példákat a teljesség igénye nélkül. Az értékelés részben a terepbejárás, az interjúk, és a borászokkal készített kérdőív alapján készült (16. melléklet).

19. táblázat. „BOR-KUL-TÚRA” leltár, a borturisztikai vonzerőleltár elemei (szerk. MÁTÉ A.)

Bor	Kultúra	Aktivitás (Túra)
borvidék, termőhely domborzat; fekvés; klíma; szőlőültetvény; szőlőfajta; hangulat	városok történelme; hangulata; szórakozási lehetőség	természetjárás védett területek, tájkép; tanösvények; kiépített túra útvonalak
borászat hírneve; elérhetősége; pincefalvak, tradicionális pincék, présházak; új építésű borházak, látvány- pincék; borászati technológia; személyzet; fogadókészség	falvak nyugodt környezet; falusi vendéglátás; tradíciók; népművészeti értékek	kerékpározás kerékpárutak, parkolók, kölcsonzók
	múzeum, kiállítás, tájház multimédiás technológia; látogatóbarát, többnyelvűség	lovaglás, lovas kocsizás lovardák, lovas iskola, lovas kocsi
borász hírneve, ismertsége; személyisége	gasztronómia tájspecifikus ételek; helyi termékek	vízi sportok jachtkikötők; vízitúra- pihenőhelyek
bortermék minőség, bormárkák; borverseny eredményei; választék; egyediség; ár	rendezvény fesztivál folklor, nemzetiségi; szüreti vásárok; gasztronómiai; zenei, művészeti; konferencia	gyógy- és élményfürdők egészségügyi és wellness szolgáltatás, kúrák; változatos élmény- elemek
borút minőség; választék; programcsomagok; fogadó környezet, fogadó kapacitás; elérhetőség	történelmi emlékek vár, kastély; templom	golfozás golfpályák
	kézműves mesterség bemutató műhelyek	játékparkok gyermek-központú szórakoztatás
	legendák; híres személyek	egyéb hobbi tevékenység horgászat, vadászat

A borturisztikai vonzerők fő elemei

Borvidék, szőlőtermő helyek

A kellemes napfényben gazdag déli fekvésű domboldalok, vagy átalakított hegyoldalok, változatos szőlőfajták, gondozott szőlőültetvények, a bortermelés központjai. A különleges hangulat vonzza a látogatókat.

- Bartina, Parászta dűlő – jó kilátóhelyek
- Görögszó dűlő – látványos ültetvények

A pincészetek, borászatok

A pincészet hírneve, termékei, fogadókészsége, elérhetősége befolyásolja a látogatottságát. A pincészeteknél alkalmazott technológia, a feldolgozó üzem építményei és a fogadótér érdekességei szintén felkeltik a látogatók érdeklődését. A korrekt vendéglátás megkívánja a megfelelő nyitvatartási időt, idegen nyelvek ismeretét. A személyzetnek barátságosnak, szervezettnek, udvariasnak kell lennie. A pincéket elérhetővé kell tenni a turisták számára, szükség esetén utakat, parkolókat, – melyek nem sértik meg a környezet (sz)épségét – kell kialakítani.

Az Internet nemcsak eladási lehetőséget kínál a borászatok számára, hanem tájékoztatás céljából számos információt is tartalmaz a pincészetekről üzleti partnerek, vevők, borbarátok számára. A borok leírása, a vezetőök bemutatása, a borászat története, postai megrendelési ajánlatok, térképek a turisták számára, hogy személyesen kóstolhassák meg a borokat, fórumok ahol a vevők megoszthatják a borral kapcsolatos véleményüket, információk a környék turista látnivalóiról, eseménynaptár, linkek a partnerek weblapjaira, receptek és hozzájuk illő borajánlatok, bortárolással kapcsolatos tanácsok, és egyéb információk (HALL, C. M. et al. 2002b) (**11. melléklet**).

- pincefalvak, tradicionális pincék, présházak:
 - Margit Pince, Dúzsi pince,
 - Jelentős az állagromlás: Sióagárd, Szekszárd – Kadarka utca.
- új építésű borházak, látványpincék:
 - Fritz Borház, Takler Pince, Vesztergombi Borház, Sárosdi Pince, Vida Pince, Heimann Pince
- elérhetősége:
 - a vízelvezető beton-úthálózatnak köszönhetően a hegyoldalakon lévő pincék is jól megközelíthetők,
 - a szekszárdi pincészetek jelentős részének nincs honlapja,
 - hiányosak az útjelzőtáblák.
- személyzet:
 - turisztikai képzettség hiányos,
 - német, angol nyelvismeret a jellemző.
- nyitva tartás:

- o alig van rendszeres nyitva tartású pince a Szekszárdi borvidéken, előre kell bejelentkezni.

A borász

A borász hírneve, ismertsége befolyásolja a pincészetének, borainak népszerűségét. A szakma és a fogyasztók elismertségének megszerzéséhez kitartó munka, folyamatos, stabil minőség és kapcsolattartás szükséges. A vendégfogadás során fontos a borász személyisége (pl. udvarias, közvetlen, tartozkodó, közönséges), kommunikációs készsége (pl. anekdotázó, filozofikus, „költői”). A borászok előszeretettel idéznek költőtől, íróktól, hogy a szakmai bemutatók hangulatát feloldják. Különösen Hamvas Béla filozófiája népszerű, számos gazda szereti a borok és a nők közötti hasonlóságot felidézni:

„A SZEKSZÁRDI kifejezetten nőbor, éspedig leginkább huszonhét-huszonnyolc éves asszonyhoz hasonítanám, erejének és szépségének teljességében, szerelmi tudásának csúcspontján, tökéletesen felszabadulva, de bámulatra méltó ízléssel és elképzelhetetlen édes tűzzel. A SZEKSZÁRDI a lakodalom bora. Ez emeli át a menyasszonyt a házasságba. A merő tiszta Vénusz-bor. A fiatal SZEKSZÁRDI-t sohase keverd, de az öreget soha ne igyad tisztán, ha nem akarsz vesztetre törni.”
(HAMVAS B. 2000)

A bortermék

A borok minősége, a pincészetek által kialakított márkanevek vonzereje folyamatosan növekszik, ahogy egyre többet megismernek belőlük a fogyasztók. A borversenyek eredményei egyre nagyobb hírverést kapnak, és bár a borbírálatok véleménye szubjektív (pl. függ a bíráló ízlésétől, egészségügyi állapotától, a helyszíntől stb.), azonban egyes célcsoportoknak ez meghatározó információ. Az egyediség fontos alapeleme a turizmusnak, ezt ki lehet használni a borturizmusban is hiszen az egyes évjáratok újdonságokkal, változatossággal tudnak szolgálni, ezért érdemes újra visszatérni egy pincészetbe, és kipróbálni az évjáratok, vagy a cuvée-k közötti különbséget. A borokat elérhetővé kell tenni a vásárlók számára, tehát palackozott borokkal kell rendelkezniük. Az ár/érték arány befolyásoló tényező lehet a borkóstolók összeállításánál, a pincészet kiválasztásánál, és a borvásárlásnál.

- A borok minősége:
 - az Országos Borminősítő Intézet engedélyével lehet forgalomba hozni,
 - mégis vannak a borvidéken cukorral, citromsavval mesterségesen édesített borok, és illegálisan értékesített háziborok.
- Bormárkák a Szekszárdi borvidéken:
 - Takler, Vesztergombi, Vida, Dúzsi, Sárosdi,
 - Regnum, Cerveus, Óvörös, Fürtike, Indigó, Gradus, Badarka,
 - Szekszárdi Bikavér: pincészetenként eltérő titkos recept.
- Kiemelkedő évjáratok a Szekszárdi borvidéken:
 - 1997, 1999, 2000, 2003, 2006
- Sikerek a hazai és nemzetközi borversenyeken
 - Hazai borversenyek: Vinagora; Pannon Bormustra,
 - Nemzetközi versenyek: Challenge International du Vin, Bordeaux; Mundus Vini, Németország; Concours Mondial de Brussels; Vinalies, Párizs; Páneurópai Vörösborverseny.
- Ár/értékarány:
 - Az Aliscavin (Szekszárd-Zomba) új tulajdonosainak üzletpolitikája: a Szent Gaál kastély túldimenzionált árainak csökkentése, így a bor valódi tartalmához illeszkedő ár kialakításával háromszoros forgalomnövekedést értek el (KOVÁCS T. ex. verb.),
 - A Szekszárdi borvidéken a borkóstolók árának kialakítása (6 féle bor esetében): 1500–3000 Ft/fő, amely nem feltétlenül tükrözi a borok minőségi különbségét, és a bemutató személy hozzáértését.

Borút

A borút a látogatók számára a minőség garanciáját jelentheti, hiszen egy jól működő borút a szolgáltatások széles választékát, programcsomagokat, jó elérhetőséget (fizikailag és virtuálisan), megfelelő fogadó környezetet, színvonalas fogadó kapacitást nyújt. A borút szerepét részletesebben a **6.4.4. fejezetben** mutatom be.

- A Szekszárdi borút elérhetősége:
 - csak 2007 júniusa óta működik honlapja (www.szekszardiborut.hu),
 - hiányos jelzőtábla rendszer.

A borturisztikai vonzerők kulturális elemei

A bor és kultúra vonzerőinek összekapcsolódása nagyon erős, mivel a borvidék területén lévő települések, és az ott élő helyi lakosság által évszázadok alatt teremtett történelmi, kulturális értékek a borrhíó egyediségét erősítik.

Városok, falvak

Meghatározó szerepe van annak a vonzaskörzetnek, amely a borvidéket körbeöleli. Az urbánus, vagy rurális tér számtalan értékkel tudja a borturisták látogatását kibővíteni érdeklődésüktől függően (MÁTÉ A. – PAP N. 2007).

A közeli nagyvárosokat történelmi múltjuk, szórakozási lehetőségeik, mozgalmas hangulatuk, míg a falvakat nyugodt tiszta környezetük, a falusi vendéglátás, tradíciók, népművészeti értékeik teszik érdekessé.

Múzeum, kiállítás, tájház; történelmi emlékek; kézműves mesterség

A borturisták számára az egykori szőlészeti, borászati technológiát bemutató kiállítások mellett a borvidék helytörténeti, néprajzi, művészeti értékeit is érdemes bekapcsolni a programok közé. Ahogy a boraszatban elvárják a fejlődést és az új technológiát, úgy válik fontossá a látogatóbarát környezet, személyzet, a többnyelvű ismertető, a multimédiás technológia alkalmazása a múzeumok, kiállítások esetében is.

A várak, kastélyok, templomok azok a történelmi emlékhelyeink, amelyek fennmaradtak az elmúlt évszázadokból, és változatossá teszik a kiállítások körét.

Számos olyan kézműves dolgozik a borvidékeken, akik termékeit a pincészetek díszítésénél, terítékénél felhasználják, azonban mégis alig tudnak róluk a látogatók, pedig különösen a gyermekek foglalkoztatása szempontjából igen hasznosak lehetnek.

- Szekszárd: Wosinszky Mór Megyei Múzeum, Babits Ház, Bogár Tanya, Petrics Mézeskalács és Gyertyaöntő Múzeum és Cukrászda,
- Decs: Tájház, Babamúzeum,
- Bába: Tojás múzeum, Feketególya Múzeum,
- bormúzeum nincs a Szekszárdi borvidéken,

- hiányzik az idegennyelvű tájékoztató felirat a kiállítóhelyeken,
- a kastélyok többsége iskola, néhány szállodaként (Szent Gaál Kastély) üzemel, néhány pedig elhanyagolt állapotban várja új funkcióját.

Gasztronómia

A borturizmusban nagyon fontos a bor és gasztronómia szoros kapcsolata, akár fogadópincészetekről, akár éttermekről legyen szó. A térségi kötődést helyi borokkal és a tájspecifikus (halak, vadak), nemzetiségi (magyar, székely, német, szerb, horvát) ételekkel lehet tovább erősíteni. A borvidékek többségének számtalan egyéb helyi agrárterméke (sajt, fűszerpaprika, spárga, sonka, szalámi, pálinka) van, amelyet a bor mellett/mellé érdemes kipróbálni, azonban idáig kevés figyelmet fordítottak rá.

Rendezvények, fesztiválok

A rendezvények, fesztiválok teszik mozgalmassá és változatossá egy adott térség turisztikai kínálatát. A rendezvények rendkívül változatosak lehetnek: folklór, nemzetiségi, szüreti, gasztronómiai, zenei, művészeti, illetve konferencia, vásárok. A bor egyes rendezvénytípusok meghatározó vezérmotívuma lehet, míg más típusoknál kiegészítő szerepet tölthet be. A rendezvények, fesztiválok előnye, hogy a borászok olcsón ismertethetik meg boraikat az új vásárlókkal, növelhetik a profitot. A bortermelők lehetőséget kapnak, hogy kapcsolatot teremtsenek a fogyasztókkal és így megismerhetik a véleményüket. A borrhíók sajátos identitást építhetnek ki, ami különbözik a többiekétől. A kiállítások, rendezvények nagy előnye, hogy sok szakértő gyűlik össze egy helyen, ami felkeltheti a média figyelmét is.

- Szekszárd:
 - Szekszárdi Szüreti Napok: az elmúlt két évben sokat javult a minősége,
 - Szent László napi bor és pörköltfőző ünnep,
 - Duna menti folklórfesztivál: három évente rendezik meg.
- Sárköz:
 - Sárközi Lakodalom: évente más településen,
 - Keszefesztivál: Bába.
- Kevés az állandó évente megrendezésre kerülő rendezvény.
- Kevés a szakmai konferencia.

- A rendezvények hatóköre inkább regionális, mint országos, vagy nemzetközi jelentőségű.

A borturisztikai vonzerők „aktív” elemei

A borturizmus vonzerőinek legelhanyagoltabb részei az aktivitáshoz tartozó elemek, pedig a térség természeti környezete biztosítja hozzá az adottságokat. A borturizmus és az aktív turizmus korlátozott kapcsolatának oka az infrastruktúra alacsony kiépítettsége és a látogatók alacsony tájékozottsága a lehetőségekről.

Természetjárás

A védett területek turisztikai kiépítettsége a Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóságának felügyelete alatt van a Dél-Dunántúlon. Az utóbbi időben számos tanösvényt építettek ki, valamint országos és regionális útvonalak biztosítják a túrázás lehetőségeit.

Kerékpározás

A kerékpárutak, -parkolók, -kölcsonzók korlátozott kiépítettsége megnehezíti a borúti állomások és egyéb szórakozási lehetőségek környezetbarát megközelíthetőségét.

Lovaglás, lovaskocsizás

Lovardák, lovas iskola, lovaskocsizás lehetősége biztosított, azonban a lehetőségek helyileg korlátozottak, a borrhégy bejárására nincs mód, városnézéshez, vagy szőlőhegyi bortúrákhoz sem lehet igénybe venni ezt a közlekedési lehetőséget.

Vízi sportok

A vízi turizmus egy újabb olyan lehetőség, amellyel nem él a régió. Jachtkikötők, kiépített pihenőhelyek nélkül ezeket a szegmenseket sem tudja hasznosítani.

Gyógy- és élményfürdők

Az egészségügyi és wellness szolgáltatások egyre népszerűbbek az egészséges életmód filozófiájának terjedésével (Tolnai borvidék: Tamási, Hőgyész; Villányi

borvidék: Harkány). A tartózkodási idő növelésében meghatározó szerepe van, azonban kiépítése óriási költségekbe kerül.

Golfozás

A borvidékeken nincs jelentős golfpálya, pedig egyre divatosabb időtöltés, amelyet akár a borvidékek szőlőtelepítésre alkalmatlan területein is ki lehetne építeni.

Játékparkok

A borturizmusnak gyakran felrótt hátránya, hogy a családi üdülésre kevésbé alkalmas, mivel a gyermekek számára nem nyújt szórakozási lehetőséget. Ezért lenne fontos, hogy olyan szolgáltatások is kiépüljenek, amelyek gyermekek igényeinek is megfelelnek.

Egyéb hobbi tevékenység

Nagy hagyománya van a horgászatnak, vadászatnak, azonban a borturizmussal való összekapcsolása, ezidáig nem volt jellemző.

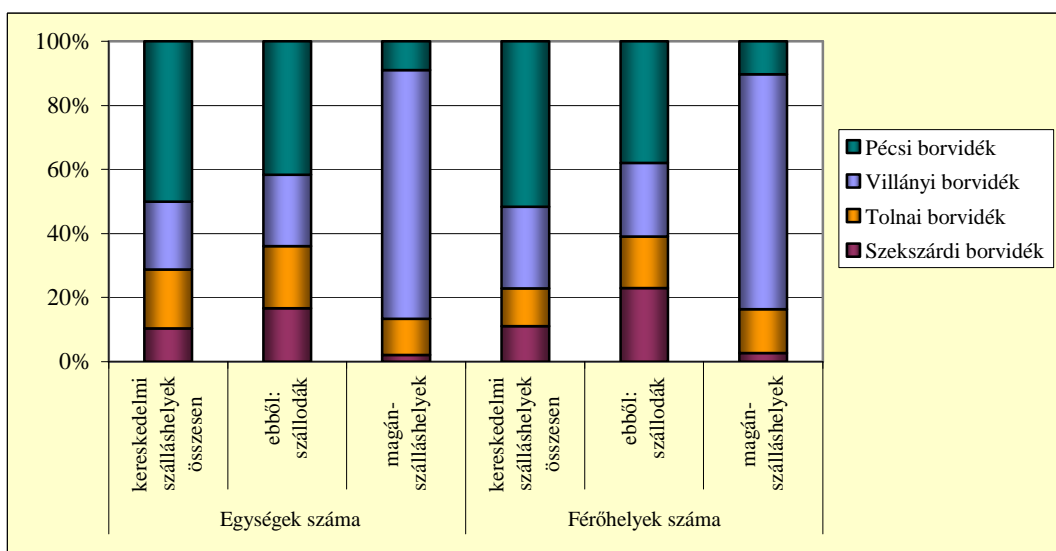
6.4.3. A turisztikai infrastruktúra állapota

A turisztikai infrastruktúra a turisztikai termék meghatározó eleme, hiszen a kínálat színvonala, minősége függ attól, hogy milyen szolgáltatások várják a célterületre érkezőket.

A borvidékek turisztikai infrastruktúráját befolyásolja, hogy Tolna és Baranya megye ellátottsága különböző mértékben fejlődött az eltérő jelentőségű turisztikai forgalom miatt (SZABÓ G. 2005). Baranya megye kereskedelmi- és magán szálláshely-kapacitása négyszerese Tolna megye kapacitásának, ennek megfelelően a vendégforgalom is négyszerese a Tolna megyeinek. A kereskedelmi szálláshelyeken a tartózkodási idő azonos (2,5 nap) a két megyében, a megoszlásuk azonban kismértékben eltérő. A külföldi vendégek tartózkodási ideje Baranyában, a belföldi vendégeké Tolna megyében magasabb. A megyei adatok tükröződni fognak a borrhíó adataiban is (*12. melléklet*).

A szálláshely kapacitás 75%-ával a Pécsi és a Villányi borvidék települései rendelkeznek, annak ellenére, hogy kevesebb település tartozik hozzájuk.

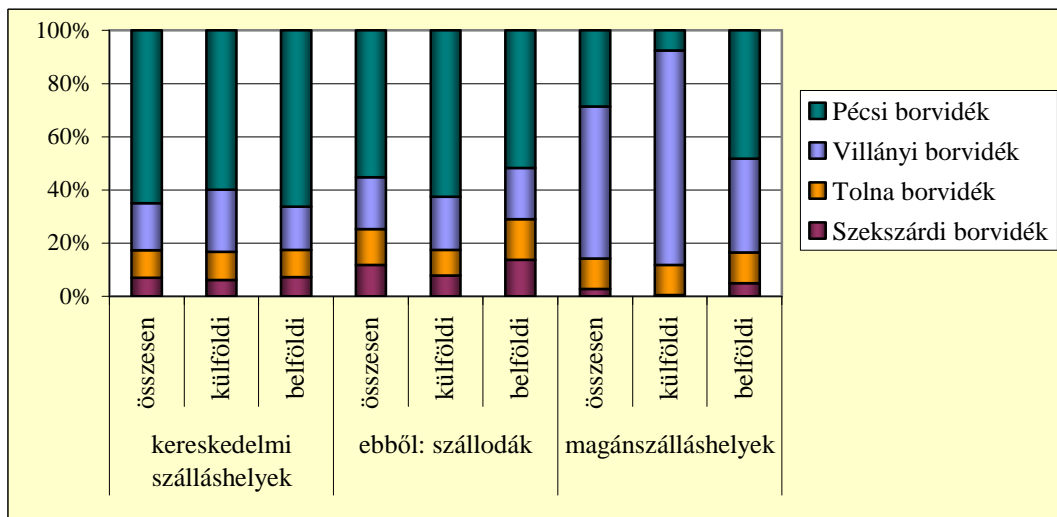
A Pécsi borvidéknek van a legnagyobb *szállodakapacitása* (40%), a Villányi borvidéknek van a legmagasabb *magánszálláshely* kapacitása (70%). A Tolnai és Szekszárdi borvidék a szálláskapacitás 25%-ával rendelkezik a régióban, a Szekszárdi borvidék szállodakapacitása a Villányihoz hasonló, míg a Tolnai borvidéknek van a második legtöbb magánszálláshelye (48. ábra).

48. ábra. A szálláshelyek kapacitása a borvidékeken, 2003 (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: Idegenforgalmi statisztikai évkönyv 2003)

A borvidékeken 38 *szálloda* található. Ezek közül mindössze 2 db a négy csillagos, 16 db háromcsillagos, 16 db két csillagos és 4 db az egycsillagos jelzésű. A legnagyobb kapacitásokkal és a legmagasabb minőséggel (1 db négycsillagos és 8 db háromcsillagos) a Pécsi borvidék rendelkezik, bár ez egyértelműen Pécs központi turisztikai szerepének köszönhető. A Villányi borvidéken található a második legtöbb szálloda, és bár szobaszáma több mint a Szekszárdi borvidéken, mégis közel azonos férőhelyszámmal rendelkeznek. Ez abból adódik, hogy a Villányi borvidéken a kétágyas, a Szekszárdi borvidéken a háromágyas szobák túlsúlyban. A Tolnai borvidéknek van a legkisebb szállodai kapacitása, azonban a térség második négycsillagos szállodája és két kastélyszállója is itt található (48. ábra, 13. melléklet).

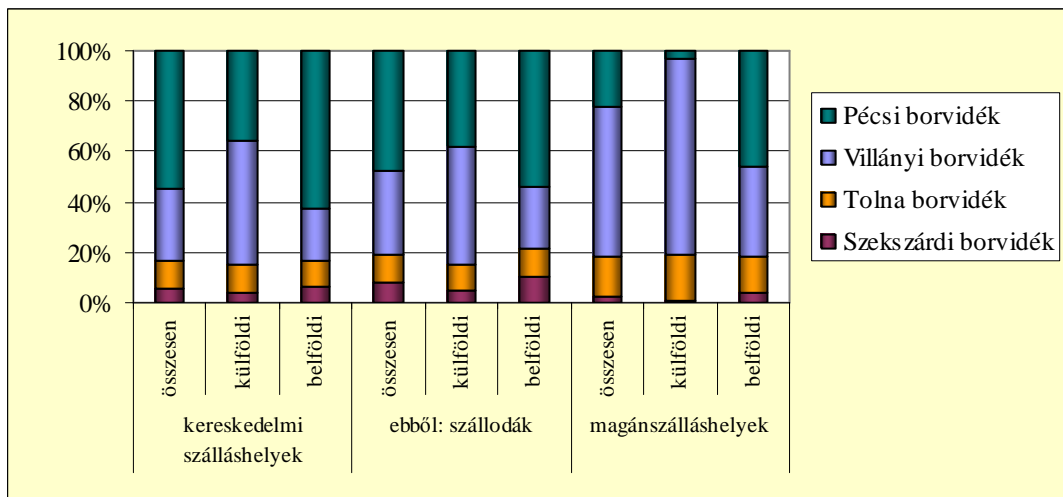
A *kereskedelmi szálláshelyeken* a legnagyobb *vendégforgalommal* a Pécsi borvidék rendelkezik, a második helyen a Villányi borvidék áll, a Szekszárdi és Tolnai borvidék eredményei a legszerényebbek, a külföldi és belföldi vendégek arányát tekintve. A Pécsi és Szekszárdi borvidéken a belföldi vendégek aránya nagyobb (49. ábra).

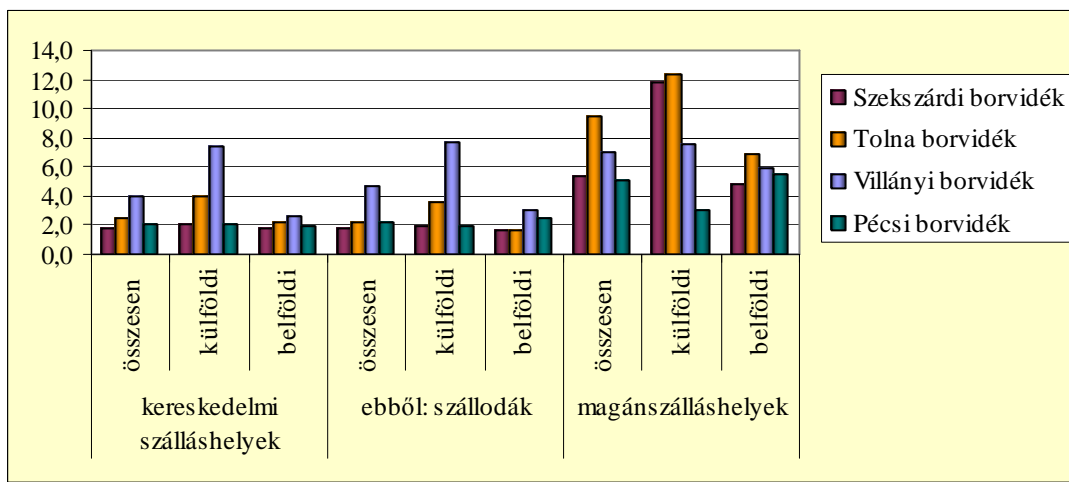
49. ábra. A szálláshelyek vendégforgalma a borvidékeken, 2003 (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: Idegenforgalmi statisztikai évkönyv 2003)

A magánszálláshely vendégforgalmában a Villányi borvidék messze az élen áll. A második helyen a Pécsi borvidék, utána a Tolnai borvidék következik, a Szekszárdi borvidéké rendkívül szerény. A legjelentősebb külföldi vendég számmal a Villányi borvidék, a legjelentősebb belföldi vendég számmal a Pécsi borvidék rendelkezik. A Szekszárdi borvidéken a belföldi, a Tolnai borvidéken a külföldi vendégforgalom nagyobb (49. ábra).

A kereskedelmi szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák alapján kiszámított tartózkodási idő megmutatja a borvidékek közötti különbséget. A Pécsi borvidék bonyolítja le a legnagyobb vendégforgalmat, azonban a tartózkodási idő csak 2 nap, éppen annyi, mint a Szekszárdi borvidéken, ahol a forgalom a legalacsonyabb. A legmagasabb tartózkodási időt (4 nap) a Villányi borvidék éri el, mind a külföldi, mind a belföldi vendégek körében. Különösen a külföldiek tartózkodási ideje magas csaknem 8 nap, ezt a mutatót azonban elsősorban a harkányi gyógyfürdőnek köszönheti a térség. A külföldiek tartózkodási ideje a Szekszárdi, a Tolnai, és a Pécsi borvidéken is magasabb, de nincs akkora különbség, mint Villány esetében (50., 51. ábra).

50. ábra. A szálláshelyek vendégéjszakáinak alakulása a borvidékeken, 2003 (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: Idegenforgalmi statisztikai évkönyv 2003)

51. ábra. A tartózkodási idő alakulása a borvidékek szálláshelyein, 2003 (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: Idegenforgalmi statisztikai évkönyv 2003)

A vendégéjszakák alapján számított *tartózkodási idő a magánszálláshelyeken* magasabb, mint a kereskedelmi szálláshelyeken. Bár a Tolnai borvidék vendégforgalma szerény a tartózkodási idő mégis itt a legmagasabb (9 nap), a második helyen a Villányi borvidék (7 nap) áll, a harmadik helyen a Szekszárdi, majd a Pécsi borvidék következik. A Szekszárdi borvidék magánszálláshelyein szintén alacsony a vendégforgalom, azonban a külföldiek tartózkodási ideje (11,8 nap) majdnem olyan magas, mint a Tolnai borvidéken (12,4 nap). A Villányi borvidéken a külföldiek, míg a Pécsi borvidéken a belföldiek tartózkodási ideje magasabb, éppen úgy mint a kereskedelmi szálláshelyeken. (51. ábra)

Tolna és Baranya megye *vendéglátóhely* ellátottsága között kisebb a különbség, mint a szálláshelyeknél jellemző. A térségben a vendéglátó egységek 38–40%-a Tolna megyében, 60–62%-a Baranya megyében található. A vendéglátó egységek 63%-a étterem, cukrászda, 37%-a bár, borozó, söröző kategóriába tartozik.

Az *utaztató szervezetek* 30%-a Tolna megyében, 70%-a Baranyában található, azonban a többségük nemzetközi és szervezett belföldi utakat értékesít. Az utazási irodákra összességében nem jellemző, hogy rendelkeznek előre összeállított programcsomagokkal, amelyek a borvidékekhez kapcsolódnának, de egyéni kérésre megszervezik. Egyedül Villányban működött olyan utazási iroda, amely speciálisan borturisztikai programcsomagokat állított össze, értékesített és vendégekért szervezett a borvidéknek. Néhány éve azonban megszűnt ez a szolgáltatás, amelynek oka az volt, hogy az állami irányítás által megszabott új adminisztratív keretek között már nem tudták gazdaságosan működtetni (BECKER E. ex verb.), másrészt viszont az utazási iroda megkésve jött létre, amikor már telített volt az utazásszervezés piaca (SZABÓ G. ex verb.). A borturisták jelentős része azonban ma már inkább az Internetről keres információkat, illetve közvetlenül veszi fel a kapcsolatot a szolgáltatókkal.

Az utazási irodák mellett a *Tourinform irodáknak* van jelentős szerepük abban, hogy információval lássák el a borrégióba érkező turistákat. A Szekszárdi borvidéken két Tourinform iroda működik. Az egyik elsősorban a megyeszékhelyről ad tájékoztatást, a tágabb környezetről azonban szűkösebb a kínálata. A másik a megyei Tourinform iroda, amely elsősorban az egész megye átfogó turizmusmarketingjével, szóróanyagok összeállításával foglalkozik, tájékoztató szerepe korlátozott, mivel annyira eldugott helyen található, hogy akinek nincs helyismerete, az nem fogja megtalálni. A Tolnai borvidéken a hat város közül háromban (Tamási, Paks, Dunaföldvár) található Tourinform iroda, amelyek a város értékei mellett a vonzáskörzet turizmusáról is adnak tájékoztatást, azonban a Völgységi körzet kimarad ebből a körből. A Villányi borvidéken két Tourinform iroda (Harkány, Siklós), és egy Borúti Információs Pont (Villány) áll a vendégek rendelkezésére, bár a Borúti Információs Pont egy mellékutcában található Villányban. A Pécsi borvidéken négy Tourinform iroda található (Pécs, Pécsvárad, Bóly, Mohács), a legnagyobb forgalmat természetesen a pécsi bonyolítja le. A borvidék Pécsi és

Versendi körzetének turisztikai információ ellátottsága biztosított, azonban a szigetvári körzetben hiányzik.

A borvidékekről, borrégióról szerezhető információk másik fontos forrása az *Internet*, amely egyre népszerűbb az utazások szervezésénél, szerepe évről évre hatványozódva növekszik. Ezért nélkülözhetetlen, hogy a borrégióról minél több információ álljon rendelkezésre. Számos összefoglaló borászati vagy borturizmushoz tartozó honlap létezik már (lásd 13. fejezet), azonban ezek többsége csak a legáltalánosabb alapinformációkat tartalmazza, frissítésük rendszertelen. A Pannon borrégió Egyesületnek nincs önálló honlapja, így a legmegbízhatóbb borturisztikai információkat a borutak honlapjai szolgáltatathatják jelenleg. Korábban egy Phare pályázatnak köszönhetően, – amely segítségével jöttek létre a borutak a Dél-Dunántúlon, – volt közös borturisztikai honlapja a régiónak (6 borút adatait, szolgáltatóit tartalmazta), azonban kb. két éve ez az oldal megszűnt (ennek okai valószínűleg pénzügyi és személyes konfliktusok voltak). Jelenleg a Villány-Siklói, a Szekszárdi és a Mohács-Bóly Fehérborútnak van önálló honlapja, amely a borúti szolgáltatók mellett számos kiegészítő információt is nyújt a szállás és étkezési lehetőségekről, rendezvényekről. Ajánlanak bortúrákat, a tájékoztatást, pedig térképek és piktogramok segítik. A Tolnai borút esetében az Internetes elérhetőség nem működik, bár van domain neve, amely a kiadványaikon is szerepel.

Egy még folyamatban lévő INTERREG pályázatnak köszönhetően (VINTOUR projekt), kialakítás alatt van egy komplex borturisztikai honlap, amely a három konzorciumi partnerhez (a Dél-Dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség, a spanyolországi Ciudad Real Önkormányzata, az olaszországi Treviso megye) tartozó borvidékeket mutatja be (ANGLER K. ex verb.). A Dél-Dunántúli régió öt borvidékének és borútjainak a legfrissebb adatai kerülnek majd fel az oldalakra. A honlap akkor válik majd igazán sikeressé, ha adatai folyamatosan frissítésre kerülnek, és a hozzá tervezett foglalási rendszer is működni fog. A foglalási rendszer koordinátora a Villányi Borúti Információs Pont lenne, de a rendszer működőképessége csak a jövőben fog kiderülni (FÜRDŐS K. ex verb.).

A turisztikai infrastruktúra fontos eleme a *tájékoztató és információs táblák rendszere*. A borutak nemzetközi és hazai fejlesztése során igen szisztematikus, egymásra épülő jól értelmezhető informáló és bemutató táblarendszert alakítottak ki.

Az információs táblák három típusa:

- Borútra irányuló táblák,
- Borutat jelző táblák,
- Borúti tájékoztató táblák (SARKADI E. – SZABÓ G. – URBÁN A. 2000).

Az idegenforgalmi táblák nemzetközi színe barna/fehér. A borutak nemzetközileg elfogadott jelrendszere (piktogramok) a hazai és külföldi vendégek számára is érthetővé teszik a szolgáltatások típusát (17. melléklet).

A Phare támogatásoknak köszönhetően a Dél-Dunántúl öt borútján elkészült az információs táblarendszer, látványtervekkel, a borutak logóját tartalmazó borúti táblákkal, azonos stílusú fából készült barna/fehér jelző táblákkal, rajtuk a borúti piktogramokkal. A táblarendszer a Villány-Siklói borúton épült ki a legjobban (PUCZKÓ L. RÁ CZ T. 2000). A Tolnai borút nyitottsága miatt a táblák szétszórtan helyezkednek el, így nehezebben tűnik fel, hogy borúton járunk. A Mohács-Bóly Fehérborút kitáblázása megfelelő, azonban mivel a Pécsi borvidéknek csak a Versendi körzetére terjed ki, a borvidék másik két körzete kiesik a kitáblázott területekből, így a borturisztikai hasznosításuk még körülményesebb. A Szekszárdi borút táblái igen szétszórtan helyezkednek el és nehezen fedezhetők fel, ez leginkább a borút központjára igaz. Szekszárdon az a sajátos helyzet alakult ki, hogy a borúti táblák kihelyezése folyamatosan nehézségekbe ütközött. Szekszárd vezetése, a Műemlékfelügyelet, és a Közútkezelő Kht. felváltva akadályozta a táblák kihelyezését esztétikai okokból („nem illeszkedik a város arculatába”), vagy engedélyek hiányára hivatkozva. A megkésve és elszórtan kihelyezett borúti táblák mellett, 2006-ban az idegenforgalmi táblák egy újabb változata is megjelent a megyeszékhelyen. Fémből készült, zöld irányjelző táblák, apró fehér feliratokkal piktogramos jelrendszer nélkül. Sajátos módon ezeket a táblákat minden nehézség nélkül kihelyezték a városban, annak ellenére, hogy minőségük igen gyenge és még a nemzetközi turisztikai szabványokhoz sem igazodnak (18. melléklet).

6.4.4. Dél-Dunántúl borútjai

A bor, borkultúra olyan hívó szó, vonzerő, amely egyre népszerűbb a turisták körében. A borvidékek kínálatának tematikus úttá szervezése biztosíthatja leghatékonyabban az értékek bemutatását és a borturizmus működtetését. A borút olyan összetett turisztikai termék, amely széleskörű élményt szolgáltat sajátos egyedi kínálatán keresztül. Akkor működtethető sikeresen, ha a résztvevők felismerik közös érdekeiket, és képesek térségben gondolkodni. A borút jellemzője, hogy helyi összefogáson alapszik, szervezett egységben működik, és szolgáltatásai minősítettek. A borút termékeinek piacra jutását közösségi marketing segíti.

A borút kialakításához, hosszú távú működtetéséhez számos feltételnek kell teljesülnie. Alapfeltétel, hogy kizárólag borvidéken belül létesüljön (ez pillanatnyilag még nem teljesül a magyar gyakorlatban), a borút bejárható legyen, és esztétikai látványértékkel bírjon. A borút garantálja a termékek és szolgáltatások minőségét, ezáltal védelmet nyújt a fogyasztó számára. Kultúrált, rendezett települési környezetet, valamint megfelelő elérhetőséget biztosít. A borút célja hasonló a helyi társadalom céljaival, amelyek a helyi értékek megőrzése, védelme, a társadalom fejlődésének elősegítése, és népességmegtartó erejének növelése. A borutak igénylik a lakosság, a vállalkozók, a civil szervezetek és az önkormányzatok együttműködését, mivel gazdasági és társadalmi előnyeit együtt fogják élvezni.

A borút széles térségi kínálatot nyújt, a fogyasztópiac házhoz érkezik, így a termékek szállítási költség nélkül, közvetlenül értékesíthetők. A borút és a turisták elvárásai ösztönzően hatnak a településkép javítására, hozzájárul a térségi felzárkózáshoz, a hátrányos helyzetű kistelepülések fejlődéséhez. Ez a komplex turisztikai szolgáltatás helyben teremt új munkahelyeket, ezáltal csökkenti a térség munkanélküliségét, illetve kiegészítő jövedelmet biztosít a résztvevők számára. A tevékenység hatására környezettudatos szemlélet, regionális kooperáció, és kapcsolatépítés alakul ki a helyi társadalom résztvevői között (SARKADI E. – SZABÓ G. – URBÁN A. 2000).

A borút nem egyszerűen látogatható pincék füzére, hanem olyan igény szerint alakítható, sokszínűen szervezhető mobil program váza, melyre a látogató kívánsága és érdeklődése szerint változtatva, alkalmazkodva képes egyedi élményt adni. A

város, a borvidék kulturális és gasztronómiai jelentőségét tudatosítják ezek a programok a magyar és külföldi látogatókban.

A borutak három fő típusa:

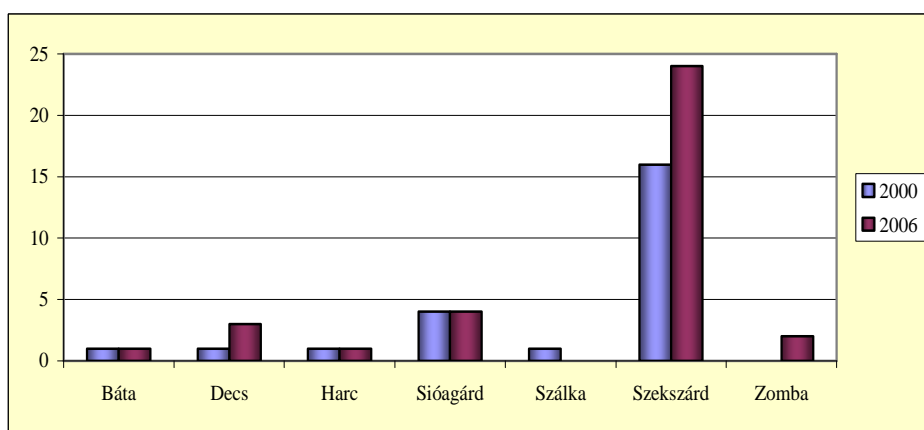
- *Klasszikus borút:* Konkrét bejárható útvonal, ahol minősített borkínáló és eladóhelyek, vendéglők, szálláshelyek, valamint látnivalók, rendezvények várják a turistákat. A látogatókat információs táblák irányítják a keresett szolgáltatáshoz. Ehhez a típushoz tartozik a Villány-Siklói, és a Szekszárdi borút.
- *Tematikus borút:* A borkóstoló helyek speciális, kulturális, természeti vagy a gasztronómiai programokkal egészülnek ki. Ehhez a típushoz tartozik a Mohács-Bóly Fehérborút.
- *Nyitott borút:* Borkóstoló helyek laza hálózata. Borkóstolásra, étkezésre és vendéglátásra felkészült egységek egy idegenforgalmi régióban. Ehhez a típushoz tartozik a Tolnai borút (SZABÓ G. 2002a, 2003a).

A Dél-Dunántúli Régióban hozták létre Magyarország első borútját, a Villány-Siklói borutat 1994-ben. A Phare Előcsatlakozási Alapoknak köszönhetően 2000-ben újabb négy borút alakult meg a régióban, ezek közül három tartozik a vizsgált borvidékekhez: a Szekszárdi, a Tolnai és a Mohács-Bóly Fehérborút. A Pécs-Mecseki Borút Közhasznú Egyesület 2005-ben jött létre, amely a Pécsi borvidék Pécsi és Szigetvári körzetét öleli fel. Az első minősítéseket 2007-ben hajtották végre a borúton, amely jelentős potenciállal rendelkezik a jövőbeli bővítésekhez. A Pécs-Mecseki borút még fejlesztés alatt áll, így összehasonlító értékelést még nem lehet adni a tevékenységéről. A természeti és termelési adottságok sajátosságai miatt a Szekszárdi, a Tolnai, a Villány-Siklói és a Mohács-Bóly Fehérborút jelentős különbséget mutat.

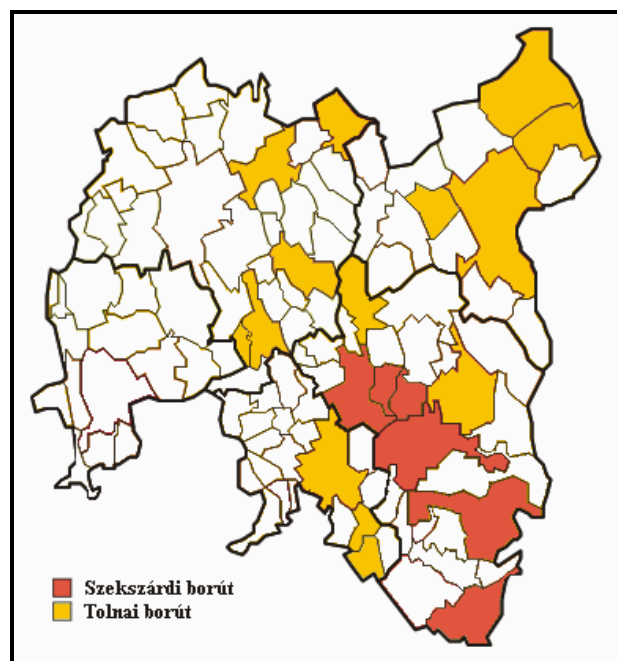
A Szekszárdi borút

A Szekszárdi borút a klasszikus borutak közé tartozik, útvonala bejárható összefüggő egység. A borvidék 15 települése közül csak 6 rendelkezik minősített szolgáltatókkal, de emellett több település pártoló tagként vesz részt a borút működtetésében. A borút központja Szekszárd, amely a borúti szolgáltatások

többségét (68%) biztosítja, ez a koncentráció 2000 és 2006 között csak tovább erősödött. Összességében az elmúlt időszakban a szolgáltatók száma 32%-kal növekedett. Hazai és nemzetközi sikereket elért borászok teszik nevéssé a borutat. Ezt az előnyt tovább erősítik az „Év borásza” címet elnyert borúti szolgáltatók (Vesztergombi Ferenc 1993, Takler Ferenc 2004). A szőlőültetvényeket apró tanyák sokasága szabdalja szét. A borút hátránya, hogy nem tud olyan pincefalu örökséget felmutatni, mint a Villány-Siklói borút. Sióagárd pincesorai tudnák ezt az élményt pótolni, azonban ez az adottság még kiaknázásra vár (52., 53. ábra).

52. ábra. A borúti szolgáltatók száma a Szekszárdi borút településeiben 2000 és 2006 között (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: ANGLER K. ex verb., SZABÓ G. 2003a)

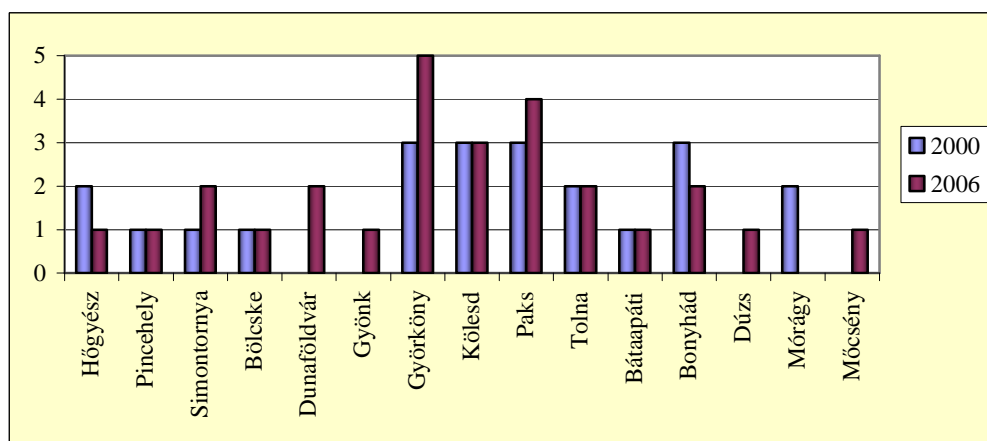

53. ábra. Minősített szolgáltatók települései Tolna megye borútjain 2006-ban (szerk. MÁTÉ A.)

A pincefalvak helyett, a borút látványos borházakkal (Heimann, Vida, Fritz, Takler, Vesztergombi Pince) fogadja a látogatókat (AUBERT A. 2005). A borvidék egyik kiváló borászának testvére (Heimann Ferenc) specializálódott az újonnan épített, mégis régies, archaizáló borházak építésére, kiváló munkája a borrégió más borvidékein (Wunderlich Látványpince – Villány) is elismerést arat (MÁTÉ A. 2006a, 2007a, 2007b) (52., 53. ábra).

A Tolnai borút

A Tolnai borút a nyitott borutak típusába tartozik, mivel a Tolnai borvidék három körzetében szétszórtnak helyezkednek el a borúti állomások. Így a borvidék 48 települése közül 14 rendelkezik minősített szolgáltatókkal, azonban a településeket magába foglaló borút összefüggő útvonalként nem járható be. A borút központja Kölesden található az Apponyi kastélyban. A szolgáltatók száma 2000 és 2006 között 18%-kal növekedett, miközben Kölesd mellett Györköny és Paks szerepe is megerősödött, valamint bővült a szolgáltató települések száma. A Tolnai borút számos pincefalu (Györköny, Paks, Bölske, Dunaföldvár, Nagymányok) épített örökségét őrzi, amelyek a szolgáltatások fő helyszínét adhatják, azonban kihasználtságuk alacsony, állapotuk folyamatosan romlik (53., 54. ábra).

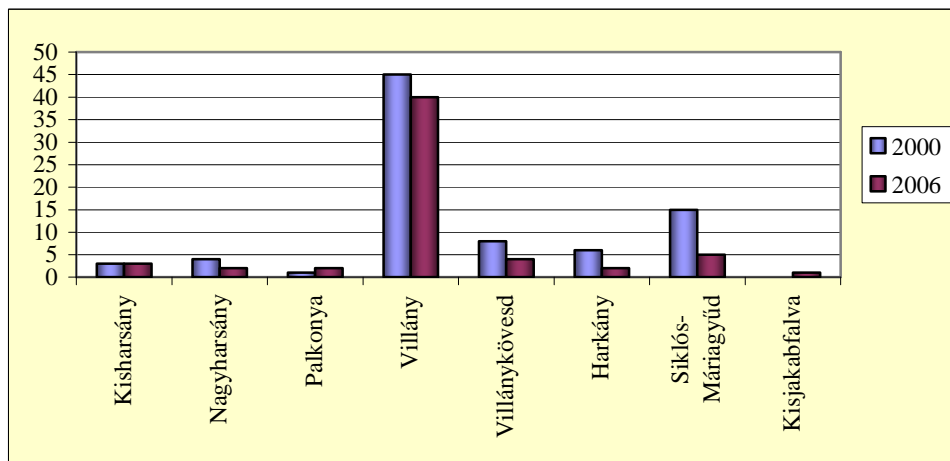
54. ábra. A borúti szolgáltatók száma a Tolnai borút településein 2000 és 2006 között (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: ANGLER K. ex verb., SZABÓ G. 2003a)

Jelen körülmények között a helyi rendezvények kapcsán történik jelentősebb vendégfogadás a pincékben (SZABÓ G. 2003a). A borút termelői között nincs neves borász, aki erősíthetné a térség hírnevét. Helyettük két nagyüzem (Danubiana Bt.,

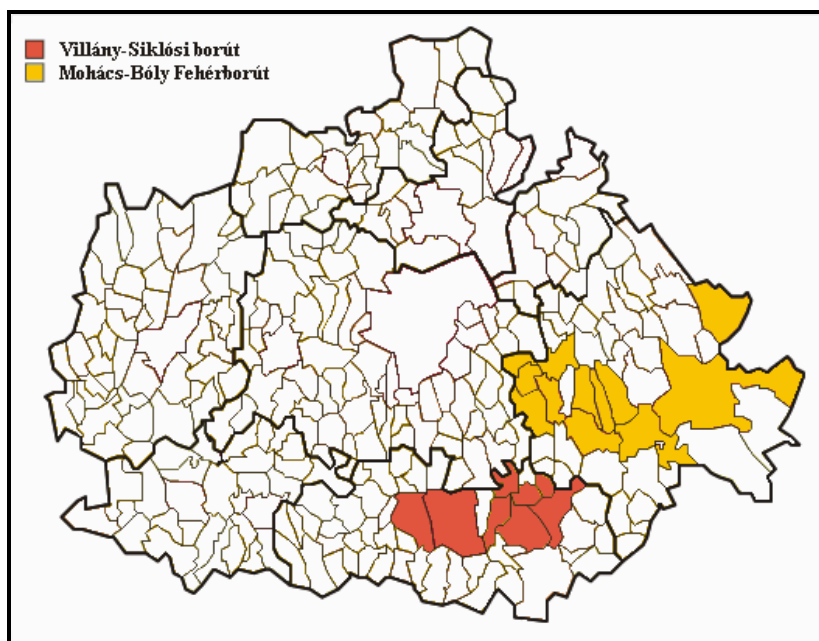
Eurobor Kft.) ért el jelentősebb borászati eredményeket, azonban a cégek tevékenységében a borturizmus szerény mértékben jelenik meg. A borútról hiányoznak a kis és közepes családi pincészetek (MÁTÉ A. 2006a, 2007a, 2007b) (53., 54. ábra).

A Villány-Siklói borút

A Villány-Siklói borút a klasszikus borutak közé tartozik, útvonala bejárható összefüggő egység. Elsőként jött létre hazánkban, és mintapéldája volt a Dél-Dunántúli borutaknak. A borvidék 16 települése közül 7 borvidéki és egy borvidéken kívüli település rendelkezik borúti szolgáltatókkal (SZABÓ G. 1995, 2000b, 2002b, 2003a). A borút központja Villány és Siklós, azonban a borúti szolgáltatások megoszlását tekintve Villány a meghatározó (68%), míg Siklós jelentősége csekély (8%). A szolgáltatók száma 30%-kal csökkent a borúton 2000 és 2006 között. A legnagyobb veszteséget Siklós szenvedte el, mivel szolgáltatóinak a száma az egyharmadára esett vissza, de Villányban, Villánykövesden, Harkányban, Nagyharsányban is kevesebb lett. A borutat szintén a hazai és nemzetközi sikereket elért borászok teszik nevéssé, és erősítik hírnevét a piacon. Ehhez az előnyhöz négy „Év borásza” címet elnyert termelő (Tiffán Ede 1991, Gere Attila 1994, Polgár Zoltán 1996, Bock József 1997) is nagyban hozzájárult. Az ültetvényeket a borvidéken nem aprózzák fel szőlőhegybe épített présházak, hanem a bortermelő falvak határában pincefalvakat hoztak létre, ahol a feldolgozást és tárolást végezték. Ma ezek a műemléki védelem alatt álló pincefalvak a borturizmus legfontosabb látványosságai. A pincefalvak építményeinek korlátozott látogató és feldolgozó kapacitása miatt új látványpincék (Wunderlich Bortrezor és Látványpince, Csányi Pince), kibővített, átalakított borházak szálláskapacitással (Polgár Pince, Bock Pince) épültek és épülnek jelenleg is (55., 56. ábra).

55. ábra. A borúti szolgáltatók száma a Villány-Siklói borút településein 2000 és 2006 között (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: FÜRDŐS K. ex verb., SZABÓ G. 2003a)

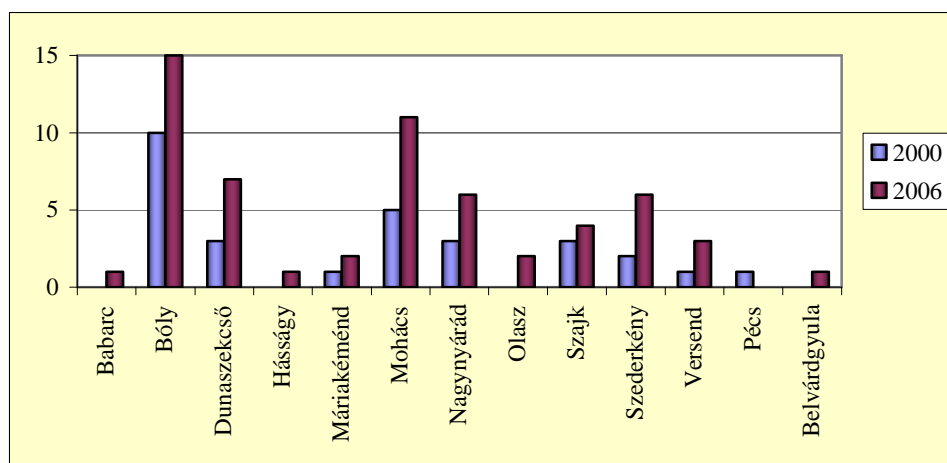

56. ábra. Minősített szolgáltatók települései Baranya megye borútjain 2006-ban (szerk. MÁTÉ A.)

A Mohács-Bóly Fehérborút

A Mohács-Bóly Fehérborút a névben is jelzi, hogy a fehérborokra és a hozzá kapcsolódó rendezvényekre specializálódott, területileg pedig a Versendi körzetre koncentrálódik a Pécsi borvidéken belül. Így a borúti típusok közül a tematikus borutak kategóriájába lehet sorolni (SZABÓ G. 1995, 2000b, 2002b, 2003a). A borvidék 33 települése közül 11 borvidéki és 1 borvidéken kívüli település rendelkezik borúti szolgáltatókkal. A települések szolgáltatóinak száma itt

növekedett a legnagyobb mértékben, 50%-kal 2000 és 2006 között. A borút két központi településén van a legtöbb szolgáltató, Bóly a szolgáltatók 25%-ával, Mohács a 18%-ával rendelkezik. Emellett a többi településen is növekedett a számuk, valamint négy új település szolgáltatói is csatlakoztak a borúthoz. A borászoknak még nem sikerült jelentős országos eredményeket elérniük, azonban a borutat a nemzetiségi sokszínűség (szerb, horvát, német), és a hozzájuk kapcsolódó népszokások, rendezvények igazán különlegessé teszik. A korábbi termelési hagyományoknak köszönhetően itt is fennmaradtak pincefalvak a (Máriakéménd, Szederkény, Bóly, Nagynyárád), amelyek borturisztikai hasznosítása részben már megkezdődött (56., 57. ábra).

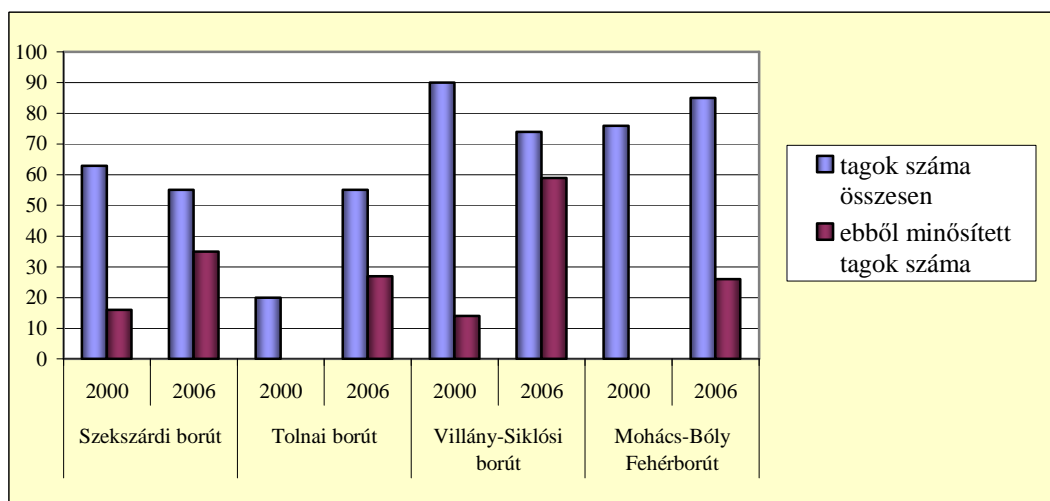
57. ábra. A borúti szolgáltatók száma a Mohács-Bóly Fehérborút településein 2000 és 2006 között (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: ALACKERNÉ V. K. ex verb., SZABÓ G. 2003a)

A borvidékek borútjainak összehasonlítása

A borutakat civil szervezetek, egyesületek működtetik. A tagok, önkormányzatok tagdíjaiból, pályázati pénzekből tartják fenn magukat, amelyből csak a Villány-Siklói borút képes egy állandó alkalmazottat fenntartani. Az egyesületek pénz- és humán erőforrás hiányos működését néhány lelkes tag aktív munkája kompenzálja.

A borutak tagsága megalakulásuk óta folyamatosan bővült, ami 2000 és 2006 között 8%-os növekedést jelentett. A legnagyobb minősített taglétszámmal, a tagok 40%-ával a Villány-Siklói borút rendelkezik. A második legnagyobb létszám a

Szekszárdi borúton van, amely még így is csak fele a Villányinak. A Tolnai borút 2000-ben a legkisebb borútnak számított, bár 2006-ra javult a helyzet, de még mindig elmarad a Mohács-Bólyi borút létszámától. A borutak tagsága azonban jelentős változáson ment keresztül, a minősített tagok száma a négyszeresére növekedett, így jelentősen csökkent a még nem minősített tagok létszáma, azonban a pártoló tagok mennyisége továbbra is fontos maradt (58. ábra).

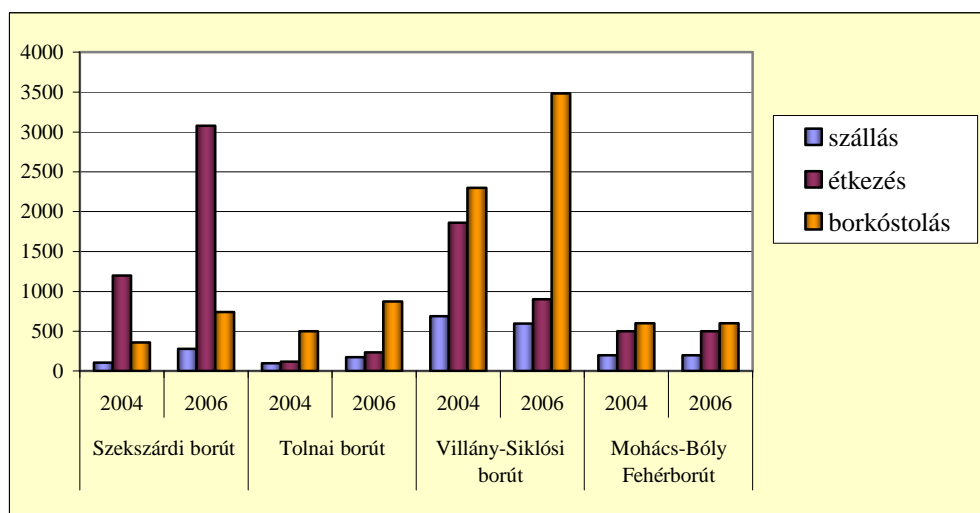

58. ábra. A borutak tagsága 2000 és 2006 között (db) (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: Borúti menedzserek)

A taglétszám mellett a borút szolgáltatói kapacitása is bővült. 2004 és 2006 között a szállások férőhelye 13%-kal, az étkezési lehetőségek 22%-kal emelkedtek. Legnagyobb mértékben a borkóstolási lehetőségek növekedtek 45%-kal. A kapacitások borvidéki megoszlása jelentős különbséget mutat. A Mohács-Bóly Fehérborút kapacitása az adatok szerint nem változott az elmúlt két évben. A Tolnai borvidéken enyhe növekedés ment végbe mindhárom szolgáltatás típusnál, a legjelentősebb növekedés a borkóstolási lehetőségeknél következett be (40%). A Szekszárdi borúton az étkezési lehetőségek bővültek a legjelentősebben, csaknem 2,5-szeresére. A Villány-Siklói borúton az adatok szerint az étkezési lehetőségek a felére csökkentek, viszont a borkóstolási helyek 30%-kal növekedtek (59. ábra).

A borúti menedzserektől kapott adatok alapján a következő tendenciák állapíthatók meg a borrhíó borúti kapacitásairól:

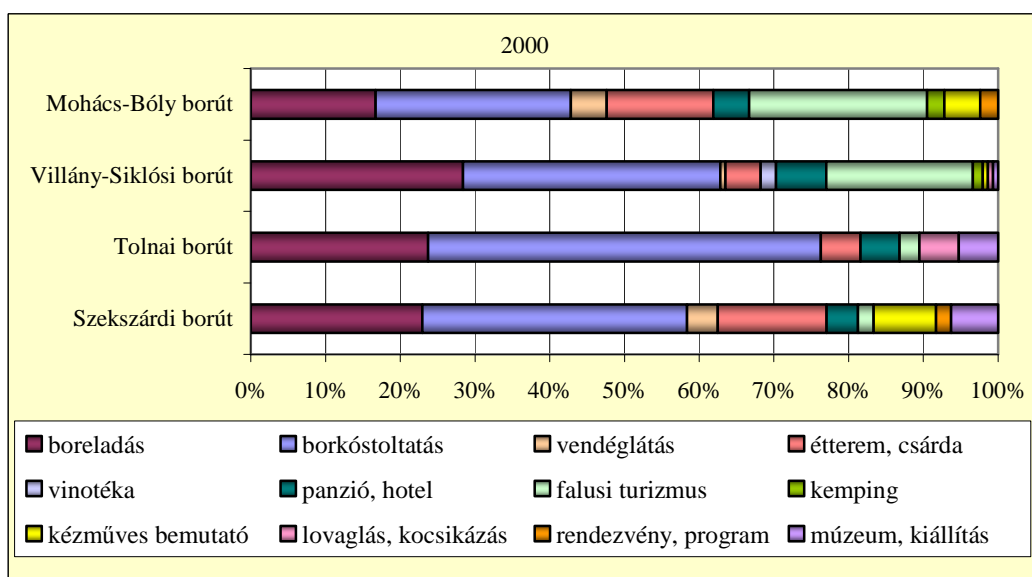
- A borutak közül a Szekszárdi rendelkezik a legjelentősebb étkezési kapacitással (65%), azonban ehhez képest a szállás kapacitása (22%), és borkóstolási lehetőségei (13%) szerénynek tekinthető.
- A Villány-Siklói borút rendelkezik a legtöbb szálláshellyel (48%), valamint a legtöbb borkóstolási lehetőséggel (61%). A Szekszárdi borvidék után a második legtöbb étkezési lehetőséget biztosítja.
- A Mohács-Bóly Fehérborúton a kapacitások fejlesztése a jelek szerint stagnálást mutat. A Tolnai borút a felzárkózás jeleit mutatja, különösen a borkóstolási lehetőségek terén, hiszen kapacitásai most már meghaladják a Mohács-Bóly Fehérborút borkóstolási lehetőségeit (59. ábra).

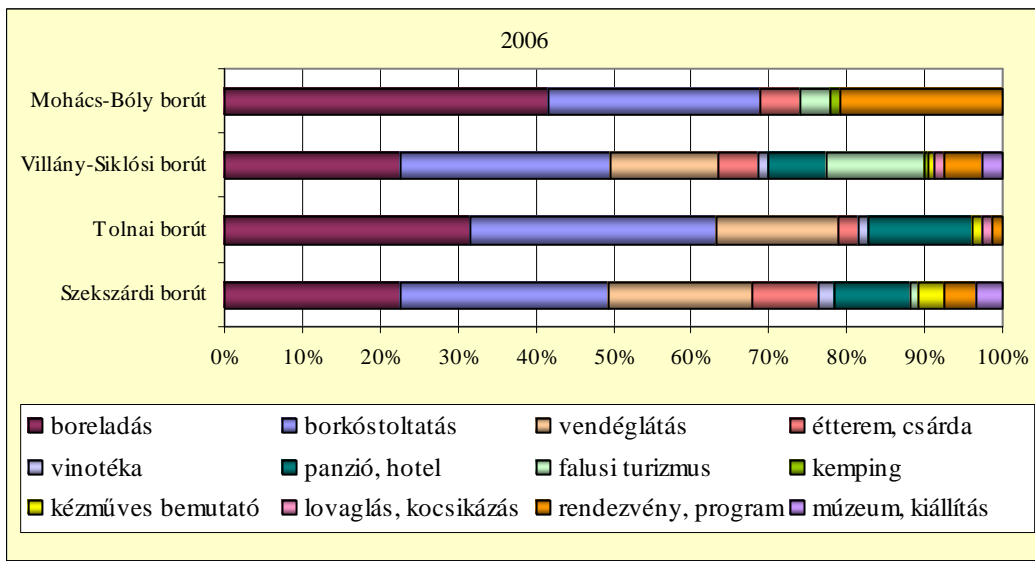
59. ábra. A borúti szolgáltatások kapacitása 2004 és 2006 között (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: Borúti menedzserek)

A borúti szolgáltatások összetétele 2000 és 2006 között szintén változást mutat. A Tolnai, Szekszárdi, Villány-Siklói borúton 2000-ben a boreladás és borkóstoltatás volt a legmeghatározóbb szolgáltatás, 2006-ra bár arányuk csökkent, de jelentőségük továbbra is megmaradt. A Mohács-Bóly Fehérborúton 2000 és 2006 között a boreladás és borkóstoltatás szerepe növekedett meg a leginkább, 2006-ban a szolgáltatások 70%-a ebbe a két kategóriába tartozott. 2000-ben az éttermi szolgáltatások jelentősége nagyobb volt, mint a vendégfogadó pincészetek vendéglátó kapacitása. 2006-ra a Szekszárdi, Tolnai, Villány-Siklói borúton jelentősen megnövekedett a pincészetek vendéglátó kapacitása, így az éttermek

jelentősége megmaradt, de részarányuk csökkent. A Mohács-Bóly Fehérborúton az adatok szerint úgy tűnik, hogy a pincészetek szolgáltatásaikat alig fejlesztették a vendéglátás irányába. Bár a vinotékák szerepe nem jelentős, és számuk 2000 és 2006 között alig változott, viszont most már a Villány-Siklói borút mellett a Tolnai és Szekszárdi borút is nyújt ilyen szolgáltatást (60., 61. ábra). A borúti szálláslehetőségek arányai is megváltoztak az elmúlt 6 évben. 2000-ben a Mohács-Bóly és Villány-Siklói borút szolgáltatásai között a panzió, falusi turizmus, kemping jelentős arányt képviselt (25–30%), viszont a Szekszárdi, Tolnai borúton a jelentőségük sokkal szerényebb volt (5–8%). 2006-ra a Mohács-Bóly borúton sajnos a szállásslolgáltatás komoly mértékben lecsökkent (5%-ra), a Villány-Siklói borúton növekedett a panziók szerepe és csökkent a falusi vendéglátók aránya.

60. ábra. A borúti szolgáltatások megoszlása 2000-ben (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: SZABÓ G. 2003a)

61. ábra. A borúti szolgáltatások megoszlása 2006-ban (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: Borúti menedzserek)

A Tolnai és Szekszárdi borúton viszont a kétszeresére növekedett a szálláslehetőségek aránya, elsősorban a panziók aránya növekedett meg, a falusi turizmus sajnos még jelentéktelenebbé vált. Sajátos jelenség, hogy a falusi turizmus és a borturizmus kapcsolata Baranyában sokkal erősebb, mint Tolna megyében, pedig az adottságok mindkét megyében kiválóak. A rendezvények, programok, fesztiválok jelentősége mind a négy borúton megnövekedett az elmúlt 6 évben. Nemcsak a rendezvények mennyisége, hanem több esetben a minősége is javult, valamint egy-egy rendezvény esetében a regionális szintről országos szintre emelkedett. Az egyéb kiegészítő szolgáltatások (kézműves bemutató, lovaglás, múzeum, stb.) aránya 2006-ra lecsökkent (60., 61. ábra).

Összegezve megállapítható, hogy:

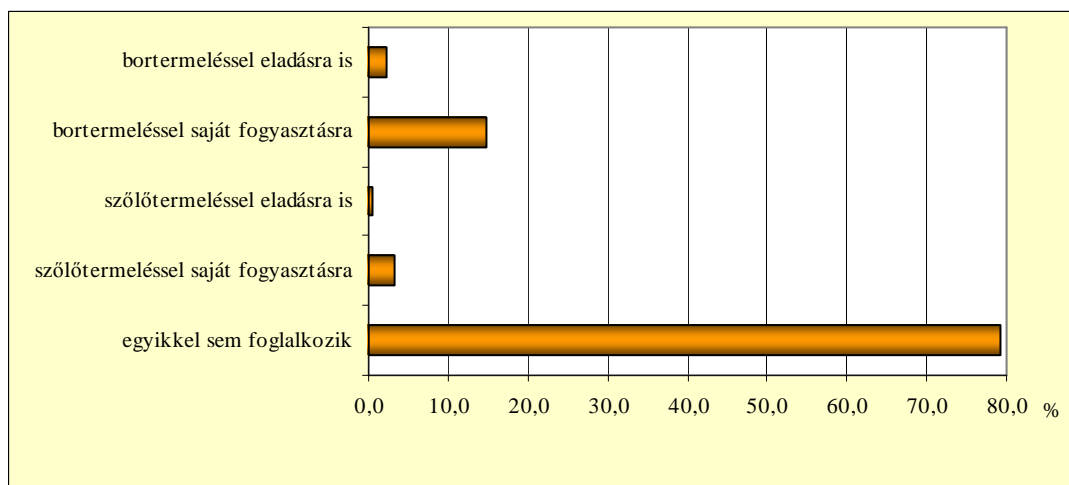
- a borutak együttműködése a térségi együttműködés legerősebb eleme,
- a Dél-Dunántúli borutak pályázati együttműködései erősítik a borrégiós törekvéseket,
- a borutak közötti együttműködés sokkal erősebb, mint a borvidékek közötti (hegyközségek közötti),
- jelentős regionális különbségek vannak a négy borút tagságának összetétele, a szolgáltatások mennyisége és minősége között,

- a borturisták fogadására a Villányi borút a legfelkészültebb (legtöbb minősített szolgáltató, változatos szolgáltatások),
- az elmúlt 6 évben a Szekszárdi borút zárkózott fel a legjobban, különösen a gasztronómiát erősítette meg, viszont szálláskapacitás fejlesztésében igen jelentős a lemaradása,
- a Mohács-Bóly Fehérborút fejlődése megtorpant, szolgáltatáskínálata beszűkült,
- a Tolnai borút taglétszáma a legkisebb, pedig a terület legnagyobb borvidéke áll mögötte, az elmúlt 6 évben fokozatosan fejlődött és bővült a kínálata, legkiemelkedőbb eredményt sajátos módon a szálláskapacitás fejlesztésében érte el,
- a Szekszárdi és Tolnai borút eltérő kapacitás szerkezete jól kiegészítheti egymást, ha összefogásuk megvalósul,
- a termelői bor-kimérések felmérése alapján (TÓTHNÉ KISS V. 2003) jelentős potenciál van még a borvidékeken, amelyek hasznosíthatóak lennének boríti szolgáltatókként, ezáltal a minőség ellenőrzése is fokozódhatna.

6.4.5. Esettanulmány: A borturizmus helyzete és fejlesztési kérdései lakossági és önkormányzati kérdőíves felmérés alapján Tolna megyében

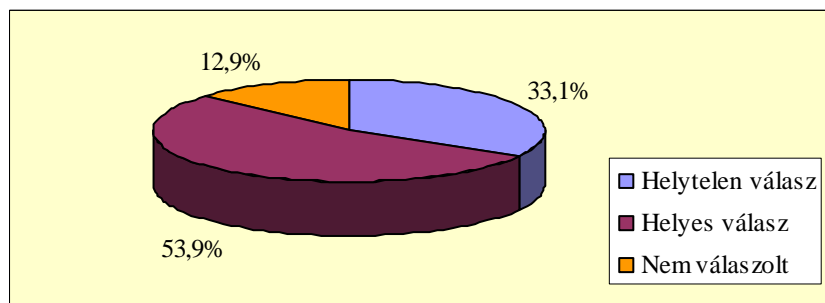
A lakossági megkérdezés eredményei, 2004 (14. melléklet)

A 2004-es felmérések alapján a családok 22%-a foglalkozik szőlőműveléssel vagy borkészítéssel, többségük saját fogyasztásra, illetve a rokonok, barátok ellátására termelnek. Igen alacsony azok száma, akik jövedelemszerzés céljából foglalkoznak a tevékenységgel, ennek oka az alacsony felvásárlási árak, és az agrártevékenység csökkenő szerepe a jövedelem kiegészítésben (62. ábra).

62. ábra. Foglalkozik a család szőlőműveléssel, borkészítéssel? (szerk. MÁTÉ A.)

A kérdőíves felmérés során kontroll kérdés volt, hogy a lakosság mennyire tájékozott abban, hogy a településük, melyik borvidékhez tartozik. A megkérdezettek 54%-a adott helyes választ, 33% helytelen, 13% nem tudott válaszolni (63. ábra).

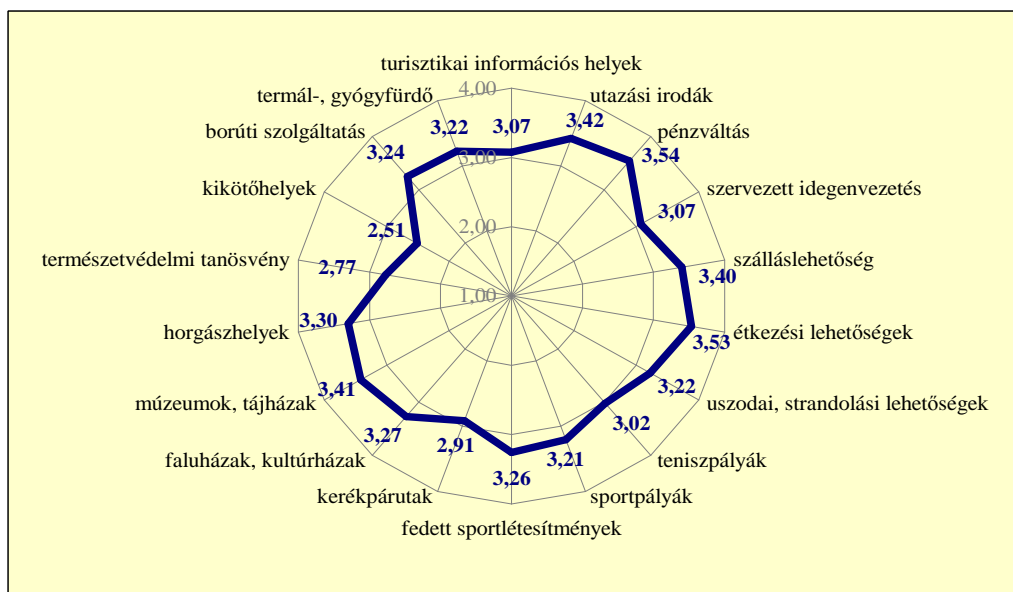

63. ábra. Az Ön lakóhelye melyik borvidékhez tartozik? (szerk. MÁTÉ A.)

A feltett kontroll kérdés már megelőlegezi azt a tényt, hogy a lakosságnak inkább csak felületes ismeretei vannak a borászat, borturizmus kérdéskörben, és

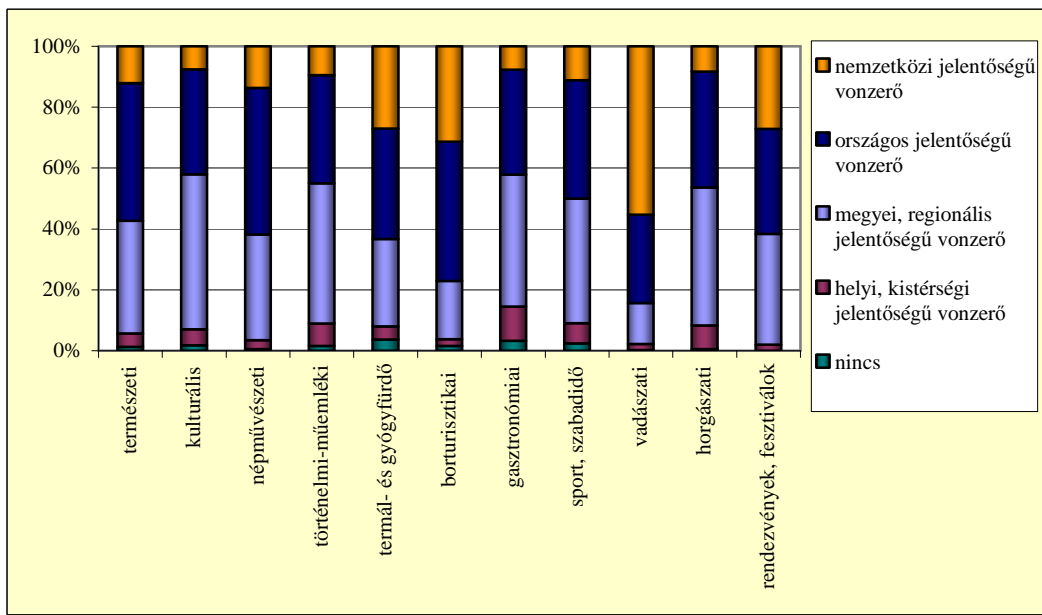
esetleg nehezen tudnak különbséget tenni a Tolnai és Szekszárdi borvidék, borúti települései között.

A megkérdezett lakosság Tolna megye turisztikai infrastruktúráját közepesnek ítélte meg, vagyis legnagyobb részük szerint fejlesztésre szorul. Legkevésbé a kikötőkkel, tanösvényekkel, kerékpárutakkal voltak elégedettek, a turizmus szempontjából szerepüket inkább jelentéktelennek ítélték meg (2–2,99 közötti érték). Számos infrastrukturális elemet jelentősnek ítélték meg, azonban fejlesztésükre nagy szükség lenne (3–3,49 közötti érték), ide sorolták a borúti szolgáltatásokat, szálláshelyeket is. Az étkezési lehetőségekkel és a pénzváltási lehetőségekkel voltak leginkább megelégedve (3,49–4 közötti érték) (64. ábra).

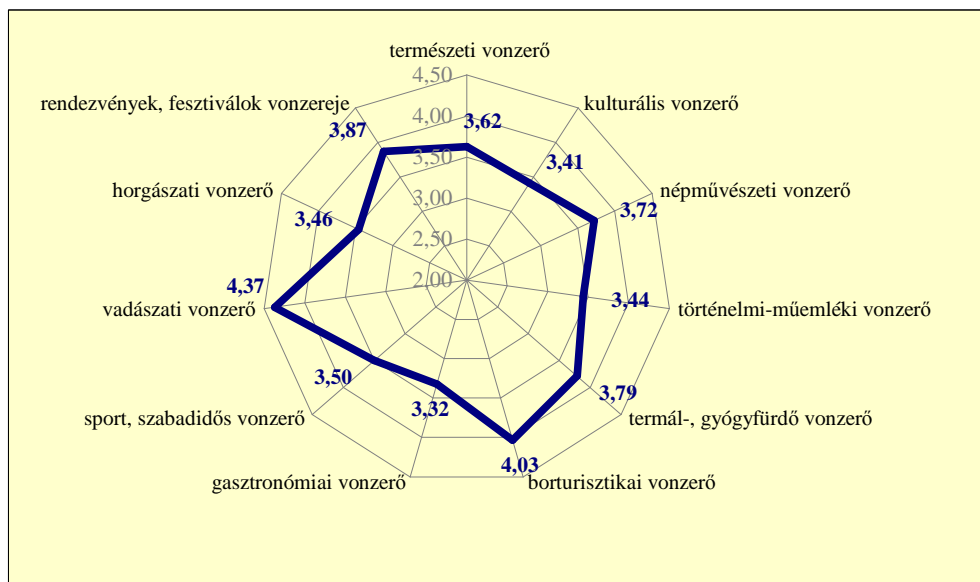
64. ábra. Tolna megye turisztikai infrastruktúrájának lakossági értékelése (szerk. MÁTÉ A.)

A lakosság a vadász-, a borturizmust, valamint a termál- és gyógyturizmust tekinti Tolna megye legkiemelkedőbb, nemzetközi jelentőségű vonzerejének. Emellett a borturisztikai, természeti és népművészeti értékeit tartják országos szintű vonzerőnek. Tehát a helyi lakosság érzékeli azt a különbséget, hogy nem minden vonzerőt lehet nemzetközi szinten sikeresen eladni, illetve melyek azok az attrakciók, amelyek jelentős belföldi forgalmat hozhatnak a megyének (65. ábra).

65. ábra. A Tolna megyei turisztikai vonzerők földrajzi hatáskörének lakossági értékelése (szerk. MÁTÉ A.)

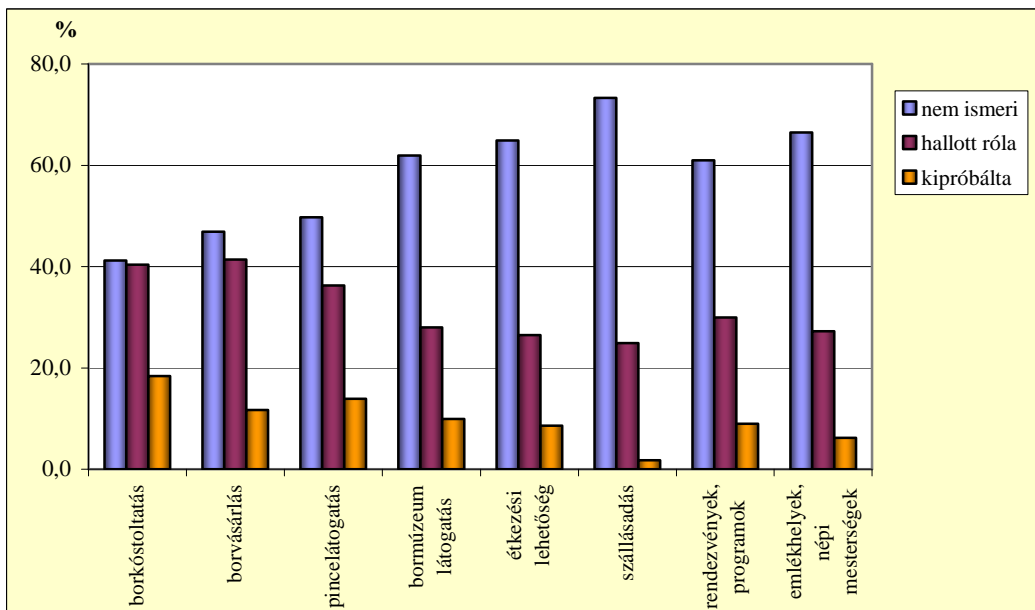
A lakosság Tolna megye gasztronómiai, kulturális, történelmi-műemléki és sport-szabadidős vonzerőit értékeli le leginkább, mindössze megyei-regionális jelentőségűnek tartják. Ez a vélemény azért is érdekes, mivel a rendezvényeket sokkal jobban felértékelték, pedig ezeket a fesztiválokat elsősorban a fent említett vonzerőkhöz kapcsolódva szervezik (66. ábra).

66. ábra. Tolna megye turisztikai vonzerőinek lakossági értékelése (szerk. MÁTÉ A.)

A megkérdezettek 10,7%-a használta már a Tolnai borút szolgáltatásait, 3%-a a Szekszárdi borút és 10,9%-a a megyén kívüli borutak szolgáltatásait. Az alacsony értékekre az ad magyarázatot, hogy a lakosság nem ismeri, milyen borúti szolgáltatásokat lehet igénybe venni (67. ábra).

A megkérdezettek többsége (50–60%-a) annyit tud, hogy borkóstolásra, borvásárlásra és pincelátogatásra van csak lehetőség a borutakon. A kiegészítő szolgáltatásokat még kevésbé ismerik (25–35%), vagyis kevesen tudnak arról, hogy a borutak étkezési és szálláslehetőséget is nyújtanak.

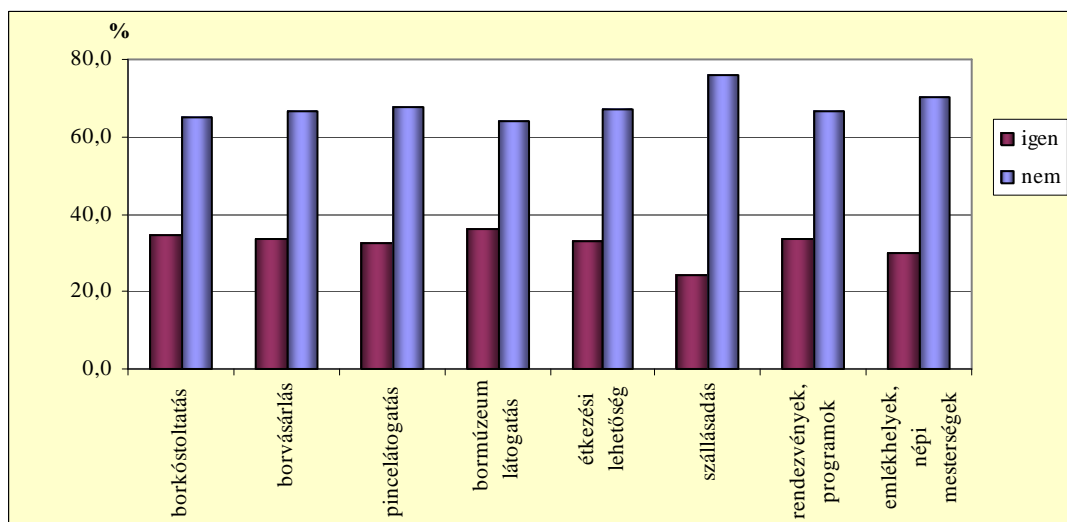

67. ábra. A lakosság ismeretei Tolna megye borúti szolgáltatásairól (%) (szerk. MÁTÉ A.)

A szolgáltatások közül a borkóstolást, borvásárlást valamint a pincelátogatást próbálták ki a legtöbben, míg a borúti szállásokat használták a legkevésbé. Ezek a tényezők a lakosság alacsony informáltsága mellett azzal is magyarázhatók, hogy a megye lakosságának jelentős része (15%-a) készít saját fogyasztásra házi bort, amellyel ellátják a családot, a rokonságot is, így viszont csökken a motiváció a vásárolt borok kipróbálására. Másrészt a borturák többsége egynapos utak, ilyen rövid idő azonban nem alkalmas arra, hogy komplexebb programot ismerjenek meg egy borvidéken, és a szálláskapacitások igénybevételét sem segíti elő (67. ábra).

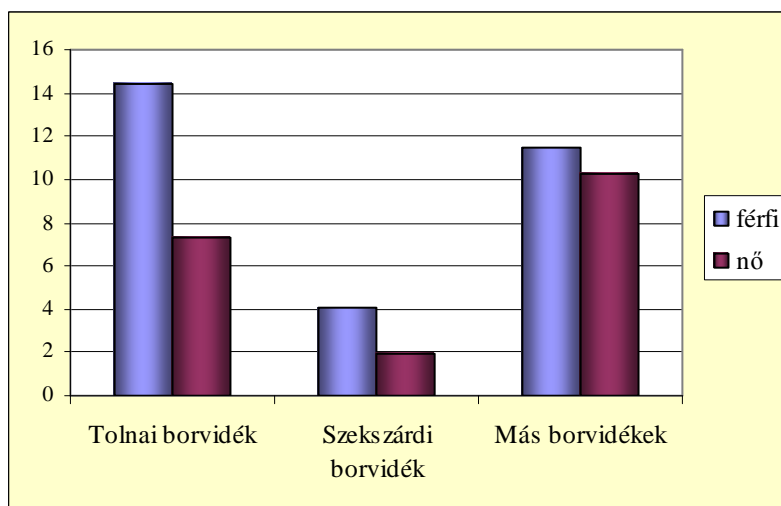
Akik hallottak vagy kipróbálták már a borúti szolgáltatásokat, azoknak csak 30%-a ajánlotta másoknak. Ebben az ágazatban rendkívül fontos, hogy az elégedett vendég továbbvigye a szolgáltatások pozitív hírét, és ezáltal is reklámozza a térséget.

Ha a lakosság nem ismeri a helyi borutakat (Szekszárdi, Tolnai), nem fogják ajánlani ismerőseik, barátaiak számára. A helyi lakosság, mint marketing közvetítő csatorna nagyon szerény mértékben hasznosul. Ez az arány úgy növelhető, ha minél többen megismerik és megtapasztalják a borutak kínálatát (68. ábra).

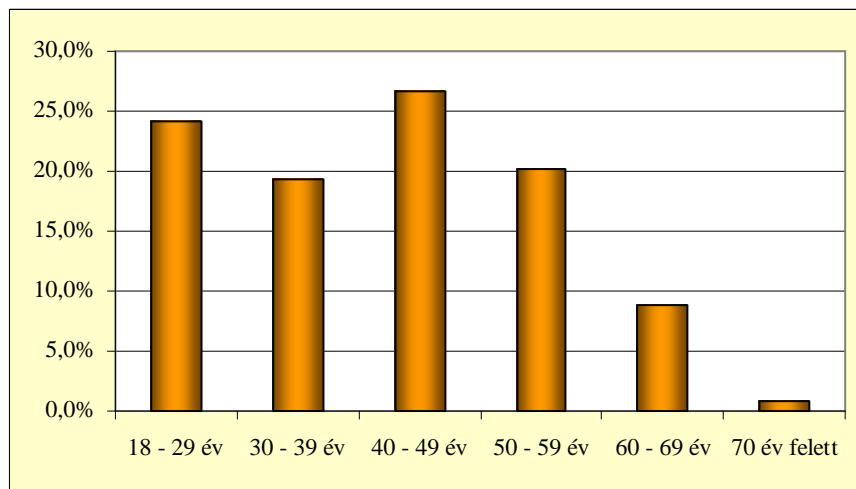
68. ábra. Aki ismeri vagy kipróbálta a borutak szolgáltatásait, az ajánlotta-e másoknak? (szerk. MÁTÉ A.)

A vizsgálatok szerint a borúti szolgáltatásokat a férfiak nagyobb mértékben veszik igénybe, mint a nők (69. ábra).

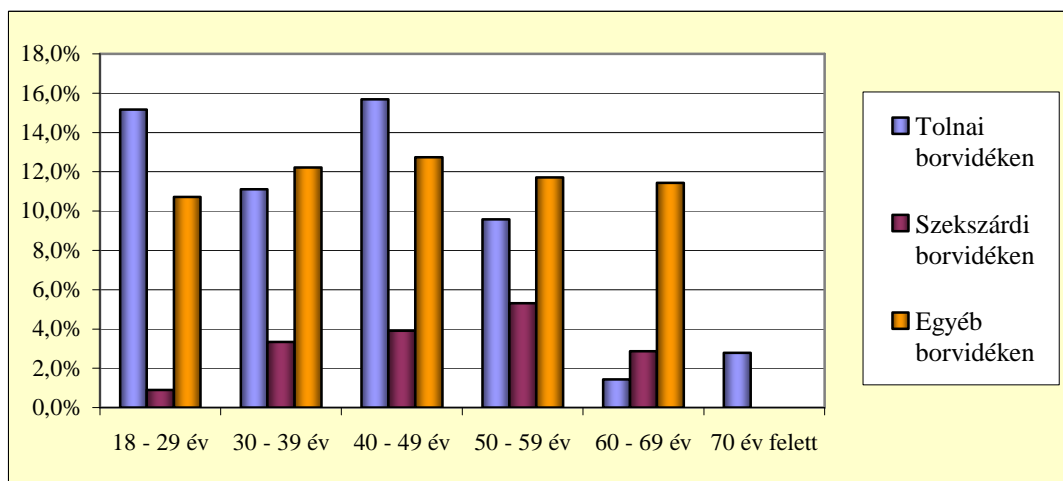
69. ábra. A borút-állomások szolgáltatásainak használata nemek szerinti megoszlásban (%) (szerk. MÁTÉ A.)

A korosztályok közül a 18–29 év és 40–49 év közöttieket érdekli leginkább a borturizmus, de második körben a 30–39 éves és 50–59 éves korcsoportok részvétele is jelentős (70. ábra).

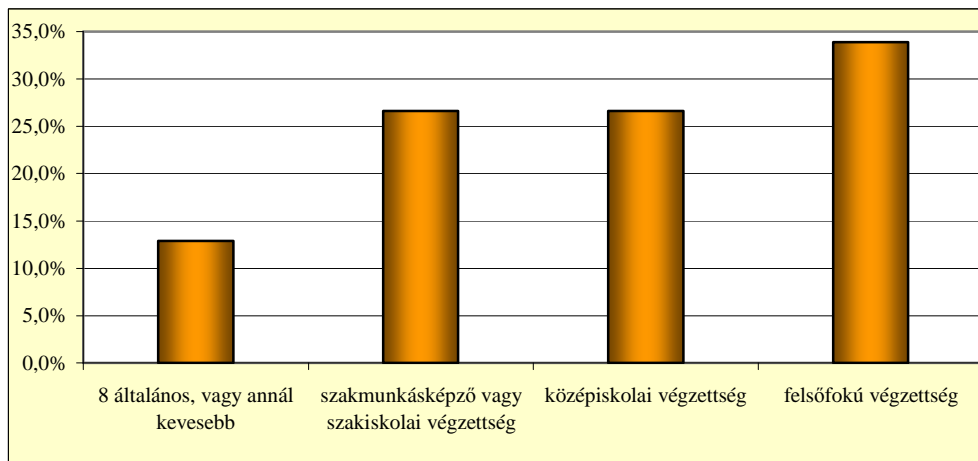
70. ábra. A borút-állomások szolgáltatásainak használata korcsoportok szerinti megoszlásban (%) (szerk. MÁTÉ A.)

A fiatal korosztályból nagyon kevesen próbálták ki a Szekszárdi borút szolgáltatásait, ennek oka lehet a saját bortermelés mellett, az információ hiány, de a szolgáltatások magas ára is. Az idősebb korosztálynál kimutatható a Szekszárdi borvidék iránti egyre jelentősebb érdeklődés (71. ábra).

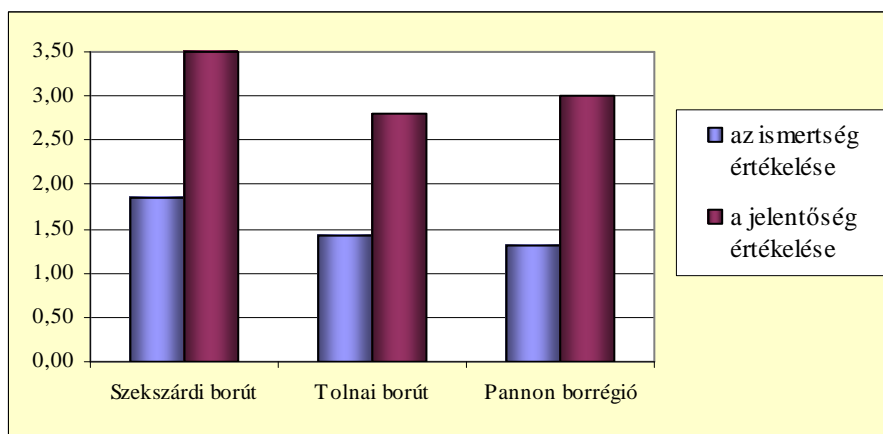
71. ábra. A borút-állomások szolgáltatásainak használata korcsoportok és borvidék szerinti megoszlásban (%) (szerk. MÁTÉ A.)

Az iskolai végzettség is befolyásoló tényező a borturizmusban, hiszen az érdeklődés és motiváció az iskolai végzettség növekedésével emelkedik, így a borturisták egyharmada a felsőfokú végzettségűek közül kerül ki (72. ábra).

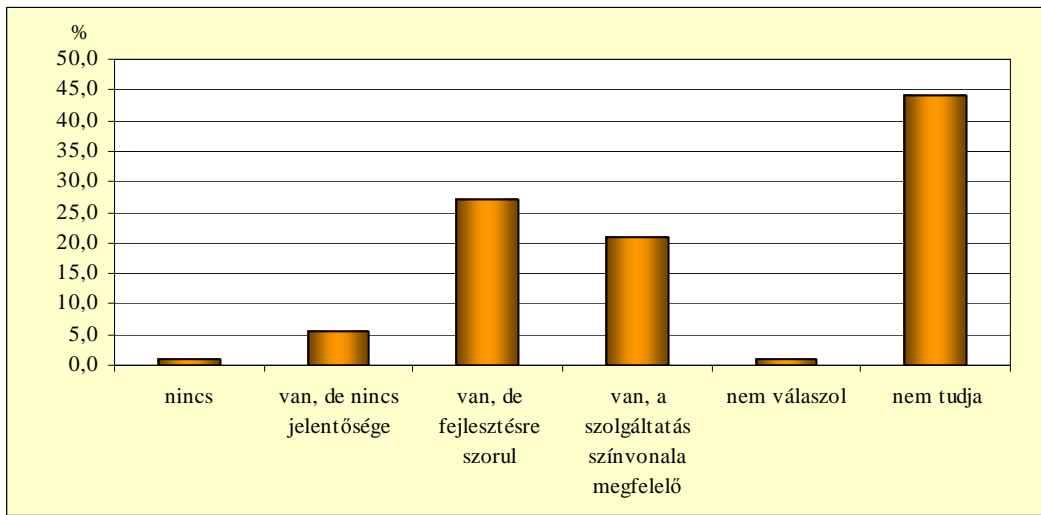
72. ábra. A borút-állomások szolgáltatásainak használata iskolai végzettség szerinti megoszlásban (%) (szerk. MÁTÉ A.)

A lakosság igen szerény ismeretekkel rendelkezik azokról a szervezetekről, amelyek a borturizmus kapcsán információval látnák el őket, illetve megkönnyítenék a minőségi szolgáltatások közötti választást. Legtöbben a Szekszárdi borutat ismerték, pedig a Tolnai borúttal egy időben jött létre. Itt látszik, hogy a borvidék termelőinek sikere kihatással van a borutak ismertségére. A Pannon borrégióról csaknem ugyanannyi ismeretük volt, mint a Tolnai borútról, annak ellenére, hogy a kérdőívzés előtt egy évvel jött csak létre (73. ábra). Bár kevés információja van a lakosságnak ezekről a szervezetekről, azonban jelentőségüket felértékelik. A három szervezet közül a Szekszárdi borútnak tulajdonítják a legnagyobb jelentőséget. A Pannon borrégiót fontosabbnak tartották, mint a Tolnai borutat.

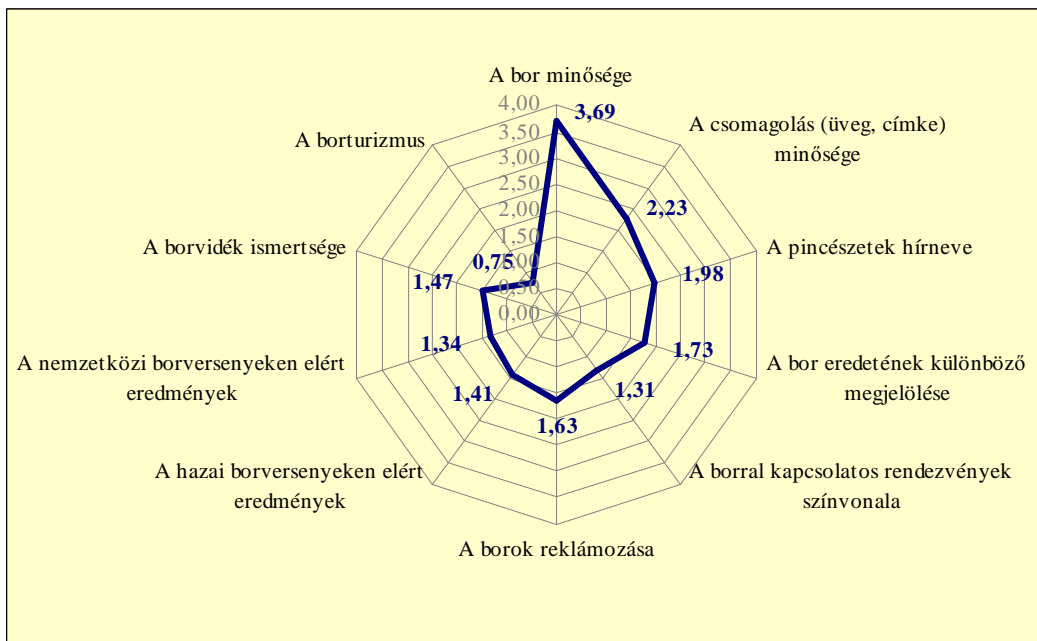
73. ábra. Egyes szervezetek ismertségének és jelentőségének értékelése a lakosság részéről (szerk. MÁTÉ A.)

Tolna megye megkérdezett lakossága közül sokan azért nem tudják értékelni a borítói szolgáltatásokat, mert nem ismerik, ez a megkérdezettek 46%-át jelenti. A lakosság 5,7%-a szerint nincs jelentősége a borutaknak, 27% elégedett a szolgáltatások minőségével, és 21% szerint még fejlesztésre van szükség (74. ábra).

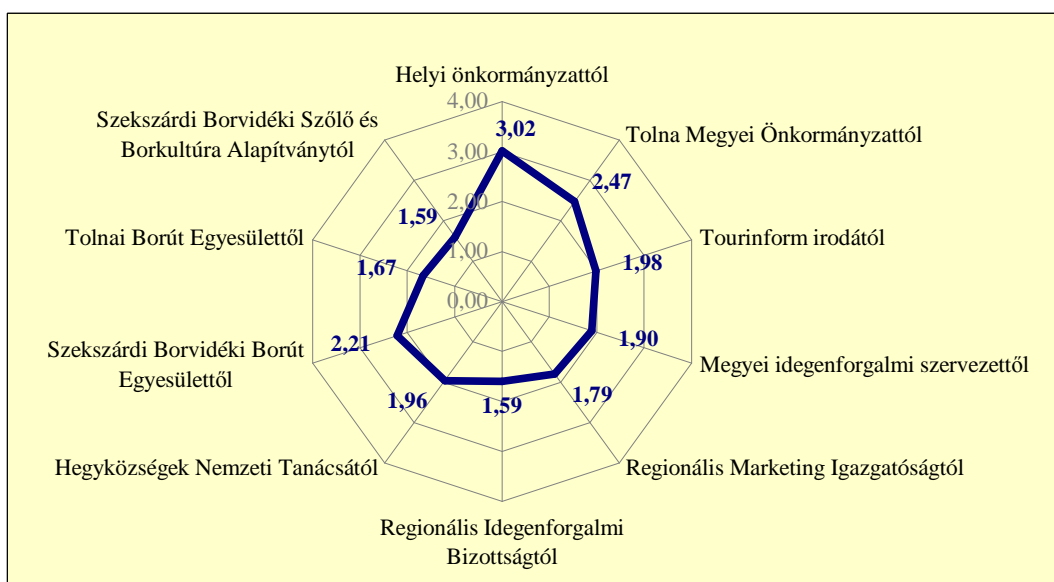
74. ábra. A lakosság értékelése Tolna megye borítói szolgáltatásairól (%) (szerk. MÁTÉ A.)

A borvidékek hírneve szempontjából a megkérdezettek többsége a bor minőségét, a csomagolást és a pincészet hírnevét tartják a legfontosabb tényezőnek, míg a borturizmus szerepét a legkevésbé fontosnak értékelik. Ezt a jelenséget azért kell kiemelni, mert a borturizmus sikeres működtetésétől azt várják a szakemberek, hogy javítja a borvidékek ismertségét, megítélését, és ezzel megkönnyíti a borászati termékek értékesítését. Ezt a lakosság, mint helyi fogyasztópiac nem így látja, és ameddig a helyi lakosság informáltsága alacsony szintű, addig a borturizmus marketing hatékonysága is alacsonyabb lesz. Ugyanakkor a borok eredetvédeltségét a negyedik legfontosabb elemnek tartották, így tehát célszerű lesz az eredetvédelem kidolgozását felgyorsítani Tolna megyében (75. ábra).

75. ábra. A Szekszárdi és a Tolnai borvidékek borainak hírneve szempontjából mennyire fontosak a felsorolt tényezők a lakosság számára (szerk. MÁTÉ A.)

A borturizmus fejlesztésében a lakosság úgy véli, hogy a helyi és megyei önkormányzatnak kell az élen járni. Úgy vélem, hogy ez jogos elvárás, hiszen a lokális döntéshozatali szervezeteknek kell megalkotni azokat a stratégiákat, amellyel hozzá lehet jutni a 2004–2006 és a 2007–2013 közötti költségvetési időszakban a turizmus fejlesztéséhez szükséges támogatásokhoz (76. ábra).

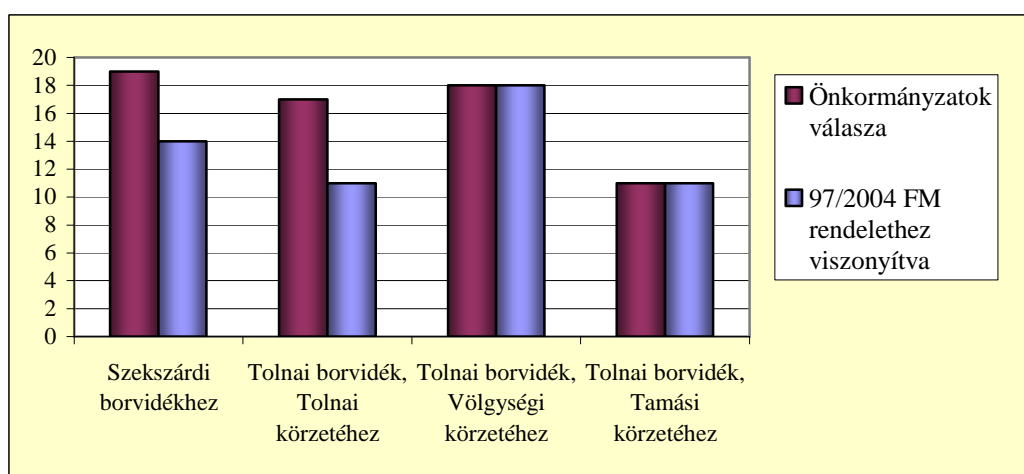

76. ábra. A lakosság kitől várna leginkább segítséget a borturizmus fejlesztéséhez? (szerk. Máté A.)

Emellett pedig a borúti egyesületek, a hegyközségek és a helyi/térségi Tourinform irodák szerepét tartották a legfontosabbnak. A borturizmus fejlesztése, akkor lehet sikeres, ha azok a szakmai szervezetek is részt vesznek a stratégia kialakításában, a termékfejlesztésben, amelyek összefogják az ágazat vállalkozóit, és kapcsolatot teremtenek a fogyasztópiaccal. A regionális szervezetektől várják legkevésbé a segítséget, ebben az esetben úgy vélem, hogy a lakosság keveset tud ezen szervezetek szerepéről a turizmus fejlesztésében.

Az önkormányzati megkérdezés eredményei, 2004 (15. melléklet)

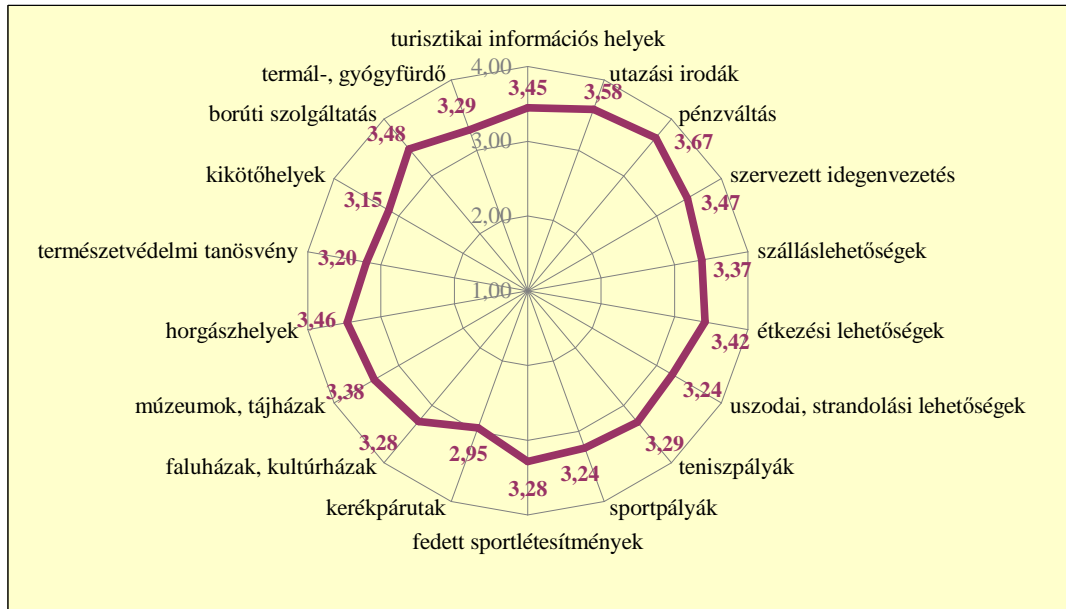
Az önkormányzatoknak feltett kontrollkérdés a lakosságéhoz hasonló volt. Az önkormányzatok tájékozottabbak, mint a helyi lakosság. A 77. ábráról leolvasható, hogy a Szekszárdi borvidékhez, illetve a Tolnai borvidékhez több település szeretett volna tartozni, mint amennyinek hivatalosan lehetősége volt 2004-ben. Tolna megyének 3 települése a Szekszárdi borvidékhez, 13 települése pedig a Tolnai borvidékhez tervezte a csatlakozását (77. ábra).

77. ábra. Az Ön települése melyik borvidékhez tartozik? (szerk. MÁTÉ A.)

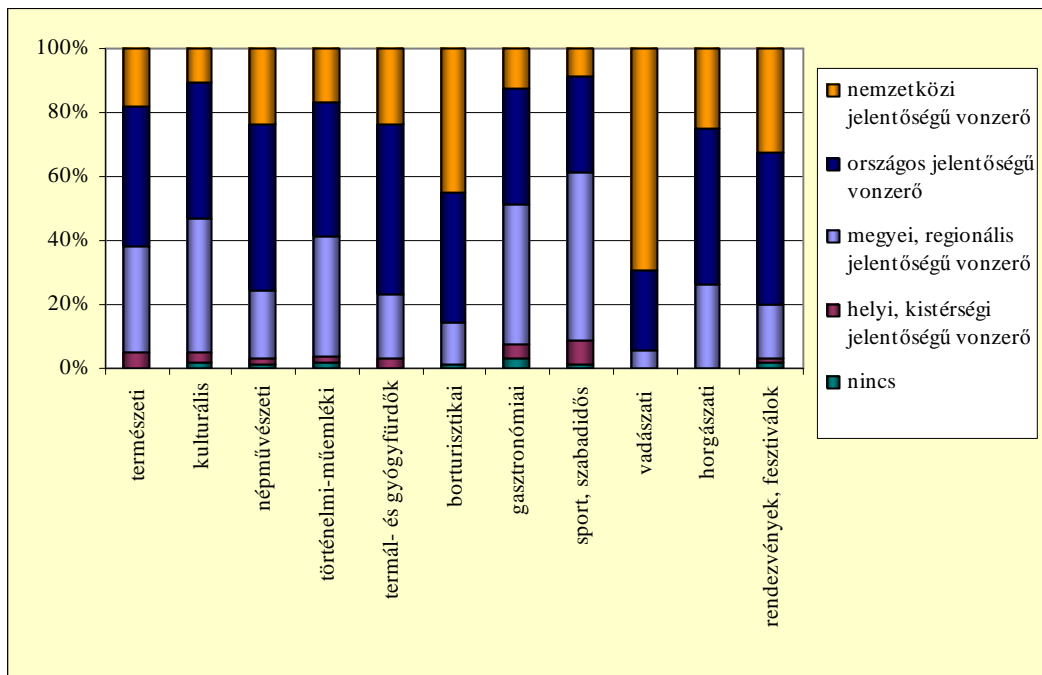
Az önkormányzatok Tolna megye turisztikai infrastruktúráját közepesenél valamivel jobbnak ítélték meg, de összességében szerintük is fejlesztésre szorul. Legkevésbé a kerékpárutakkal voltak elégedettek, a turizmus szempontjából szerepüket inkább jelentéktelennek ítélték (2–2,99 közötti érték). Számos infrastrukturális elemet jelentősnek tartanak, azonban fejlesztésükre nagy szükség lenne (3–3,49 közötti érték), ezek közé sorolták a borúti szolgáltatásokat,

szálláshelyeket, étkezési lehetőséget is. Az utazási irodákkal és a pénzváltási lehetőségekkel voltak leginkább megelégedve (3,49–4 közötti érték) az önkormányzatok (78. ábra).

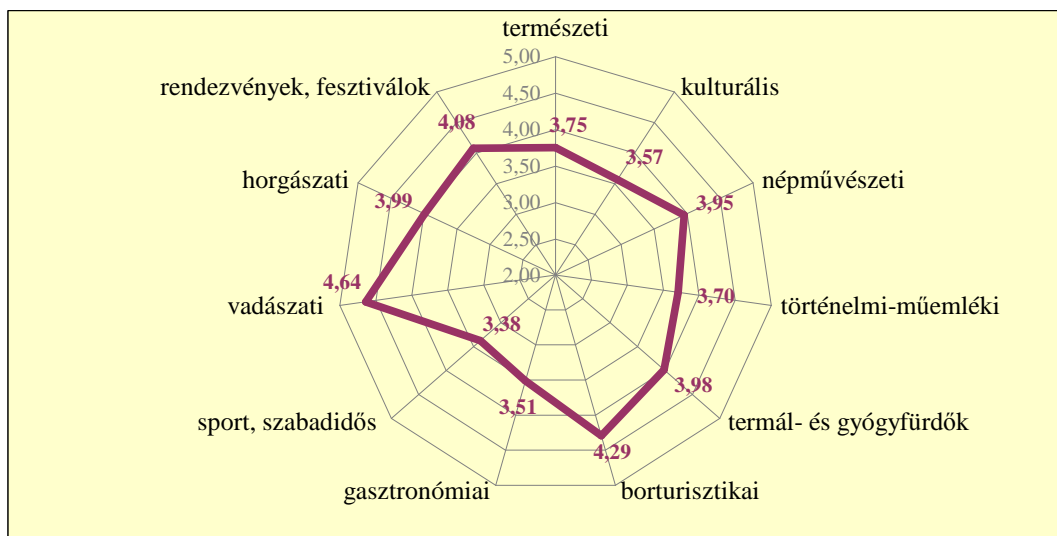

78. ábra. Tolna megye turisztikai infrastruktúrájának önkormányzati értékelése (szerk. MÁTÉ A.)

Az önkormányzatok a vadász- és borturizmust tartják Tolna megyében a legfontosabb, nemzetközi jelentőségű vonzerőnek. Úgy ítélik meg, hogy a termál- és gyógyfürdők, népművészeti értékek, valamint a rendezvények már inkább országos jelentőségűek. Az önkormányzatok Tolna megye gasztronómiai, kulturális, történelmi-műemléki és sport-szabadidős vonzerőit értékelik le leginkább, mindössze megyei-regionális jelentőségűnek tartják (79., 80. ábra).

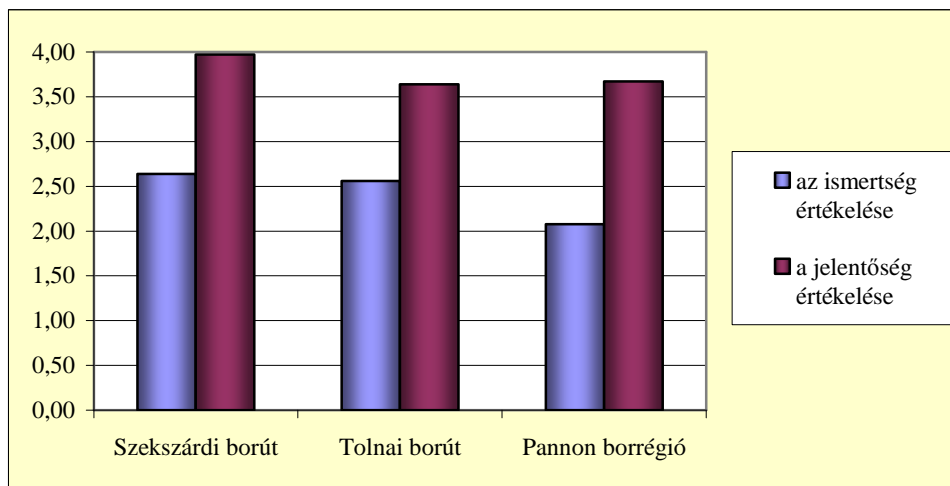
79. ábra. A Tolna megyei turisztikai vonzerők földrajzi hatáskörének önkormányzati értékelése (szerk. MÁTÉ A.)

80. ábra. Tolna megye turisztikai vonzerejének önkormányzati értékelése (szerk. MÁTÉ A.)

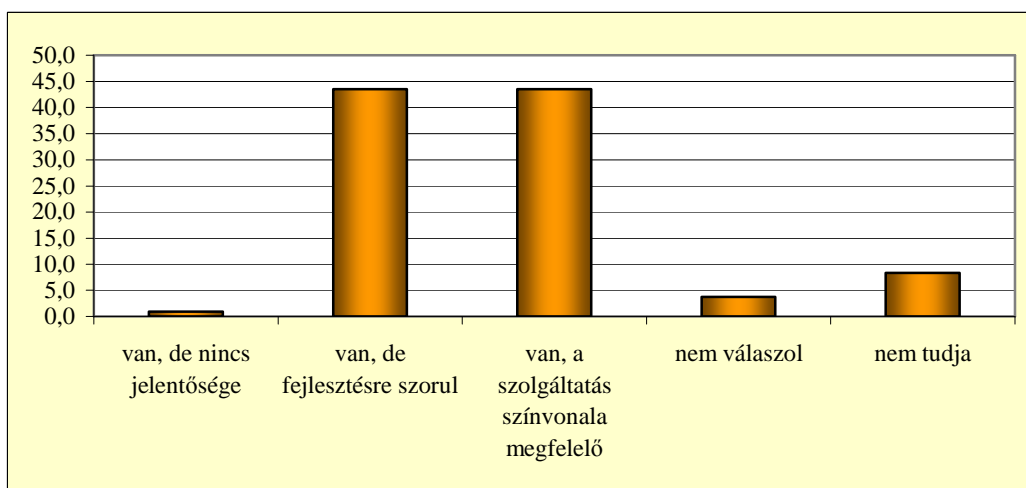
A megkérdezések alapján 2004-ben 28 település tartozott a Szekszárdi és Tolnai borúthoz, és további 37 tervezte csatlakozását valamelyik borúthoz. Az önkormányzatok valamivel több ismerettel rendelkeznek a Tolna megyei borutakról és a Pannon borrhéjióról, hiszen egy részük a szervezetek kialakításában, tagságában is részt vett. A legtöbb önkormányzat a lakossághoz hasonlóan a Szekszárdi borutat

ismeri leginkább, és a Pannon borrégióról volt a legkevesebb információjuk. A három szervezet közül a Szekszárdi borútnak tulajdonítják a legnagyobb jelentőséget. A Pannon borrégiót valamivel fontosabbnak tartották, mint a Tolnai borut (81. ábra).

81. ábra. Egyes szervezetek ismertségének és jelentőségének értékelése az önkormányzatok részéről (szerk. MÁTÉ A.)

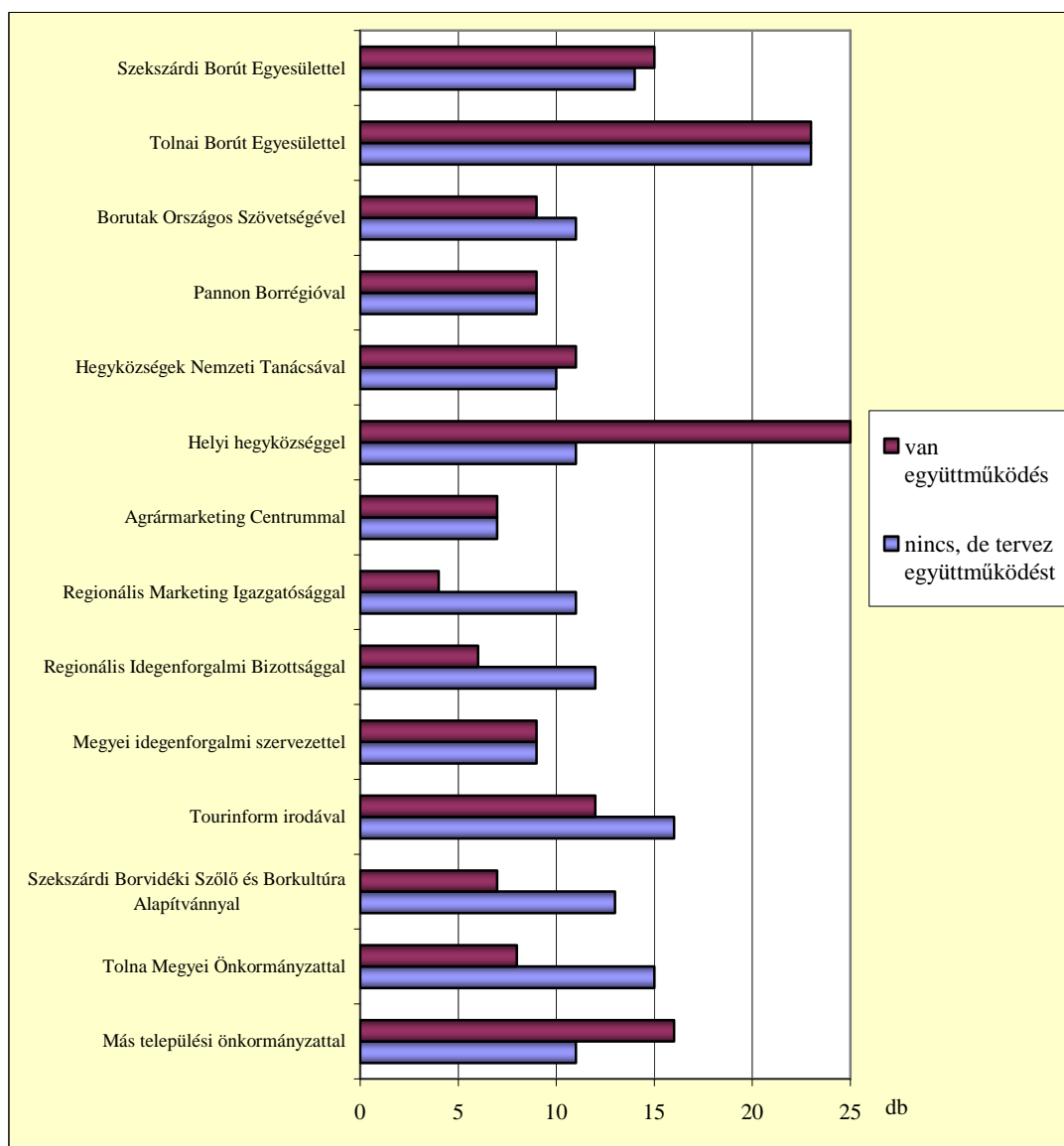
Az önkormányzatok tájékozottsága nagyobb a borturizmus témakörben, ami kiderült abból, hogy a borúti szolgáltatások értékelésénél a polgármesterek 88%-a tudott választ adni. A lakossághoz hasonlóan fele-fele mértékben voltak elégedettek a szolgáltatásokkal, és szükségesnek érezték a további fejlesztéseket (82. ábra).

82. ábra. Az önkormányzatok értékelése Tolna megye borúti szolgáltatásairól (%) (szerk. MÁTÉ A.)

Tolna megyében 27 település kapcsolódott be a borutak tevékenységébe, és további 33 település tervei között szerepelt a borúti tagság létesítése. Azonban az

önkormányzatok kapcsolatteremtése a szakmai szervezetekkel (borászati, turisztikai stb.) igen szükségesnek mondható. Ilyen kapcsolatok nélkül viszont nehéz a fejlesztési stratégiákat megvalósítani, és sikeres pályázati munkát végezni. A kapcsolatok korlátozottsága mögött az a tényező állhat, hogy az önkormányzatok egy része szerint a borturizmus fejlesztése elsősorban a vállalkozók feladata és nem a településeké (83. ábra).

83. ábra. Az önkormányzatok kapcsolata borászati, turisztikai és egyéb szervezetekkel (szerk. MÁTÉ A.)

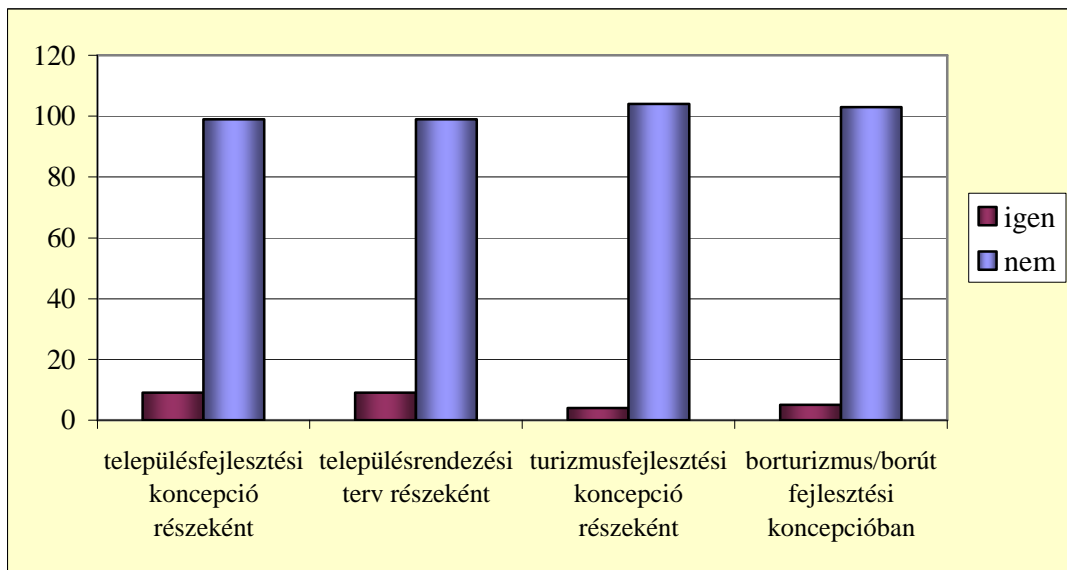
Ha ebben a megosztó és távolságtartó szellemben fognak a további fejlesztések megvalósulni, akkor valóra válhat az a jogos félelem, hogy az újvilági borok fognak

teret hódítani Európában és a hazai borászat a rá épülő borturizmussal együtt a nemzetközi verseny vesztese lesz.

A legtöbb kapcsolatot a borúti egyesületekkel és a hegyközségekkel, a legkorlátozottabb kapcsolatot a regionális és országos turisztikai, marketing szervezetekkel alakítottak ki. Nagyon kevés település épített ki kapcsolatot Tourinform irodákkal, vagy a Tolna megyei idegenforgalmi szervezettel (ma ez a Megyei Tourinform Iroda), pedig számos önkormányzat a turizmust tartja a településfejlesztés kitörési pontjának. Másrészt a települések egymás közötti, illetve a települések és megye közötti kapcsolatrendszerben a borászat és turisztikai területen szintén nem mutatkozik erős együttműködés, mindössze 25 pozitív válasz volt rá. A további kapcsolatok kialakításának terve sem azt mutatja, hogy a települések sokkal több partnerségre vágnak.

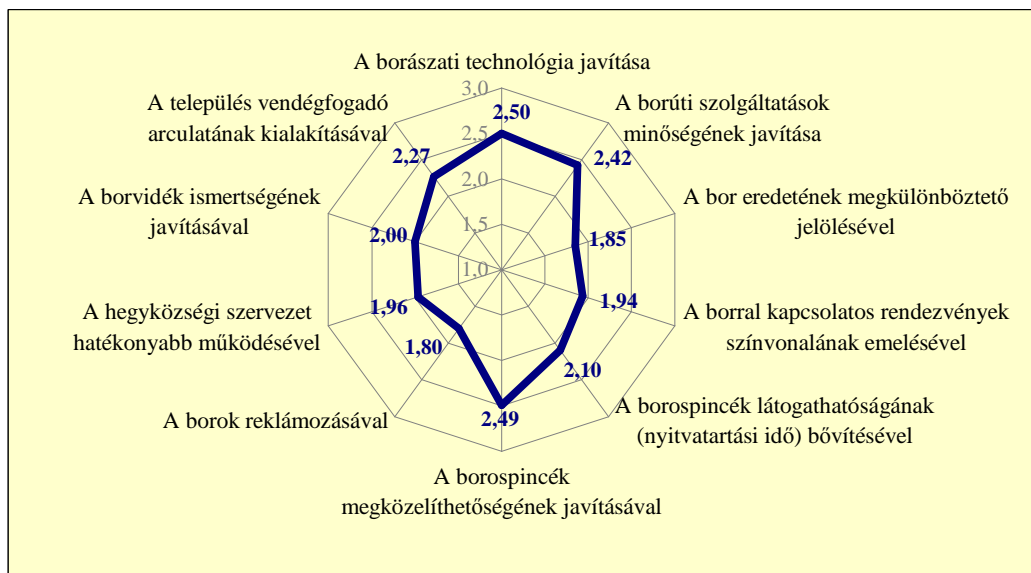
A jövőben az önkormányzatok elsősorban a borutakkal, helyi Tourinform irodákkal kívánják felvenni a kapcsolatot, míg a megyei, régiós vagy országos szervezetekkel alig tervezik a kapcsolatrendszer bővítését.

A Tolna megyei települések többsége (57 db) továbbra is támogatja a borturizmust, azonban az önkormányzatok fejlesztési dokumentumaiban alig szerepel a borturizmus, mindössze 9 településfejlesztési és 5 települési turizmusfejlesztési koncepcióban foglalkoztak a témakörrel. A fent említett borúti csatlakozási terveket inkább csak ötlet szintjén lehet értékelni, mivel nincs közép- vagy hosszú távú terv a gyakorlati megvalósításról. A települések egymás közti összefogásának hiányát mutatják, hogy 51 település nem kívánja támogatni ezt a terméktípust, vagyis még nem ismerték fel a borturizmusból származó térségi előnyöket, és nem gondoltak arra, hogy nemcsak pincészetek kapcsolódhatnak a borutakhoz (84. ábra).

84. ábra. Önkormányzati fejlesztési dokumentációk borturizmus/borút témában (szerk. MÁTÉ A.)

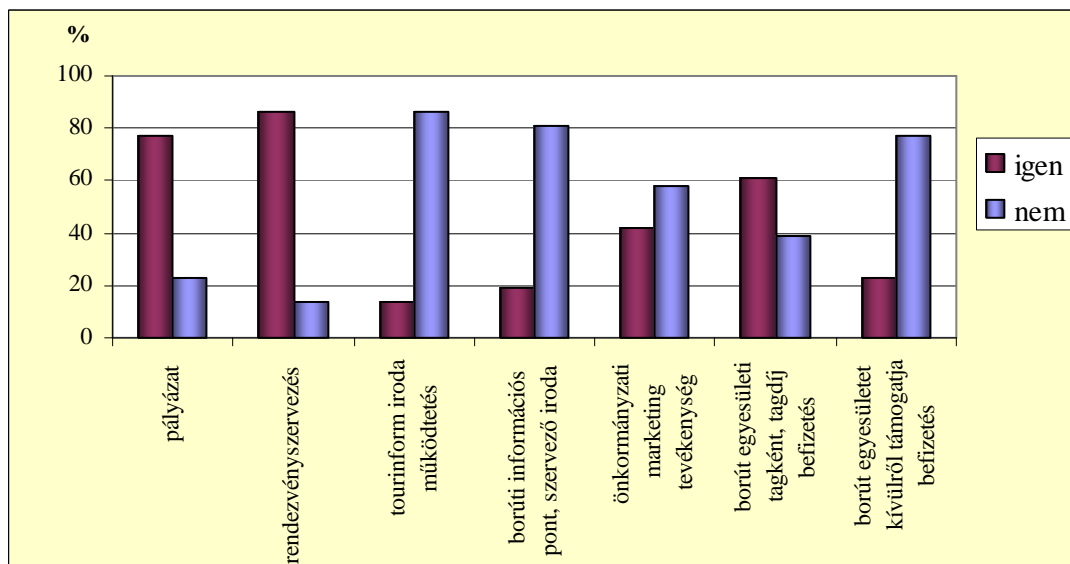
A borturizmus helyzetének javítása nemcsak a borúti szolgáltatók, hanem az önkormányzatok feladata is, mivel a települési infrastruktúra kialakításában, arculatában, közösségi rendezvények szervezésében jelentős a szerepük. Az önkormányzatok a válaszadásnál a harmadik és negyedik helyre tették a borospincék megközelíthetőségének javítását és a település vendégfogadó arculatának kialakítását (85. ábra).

85. ábra. Az önkormányzatok véleménye a borturizmus javításának lehetőségeiről (szerk. MÁTÉ A.)

Azonban amikor már a konkrét cselekvésre került a sor, akkor a pályázati forrásokat, a tagdíjbefizetést és rendezvények szervezését emelték ki támogatásként.

Emellett a támogató települések 40%-a (27 db) az önkormányzat marketing tevékenységével (pl. kiadvány készítésével stb.) segítené a borturizmust. Információs pontok kialakítását és működtetését tartják a legkevésbé fontosnak (86. ábra).

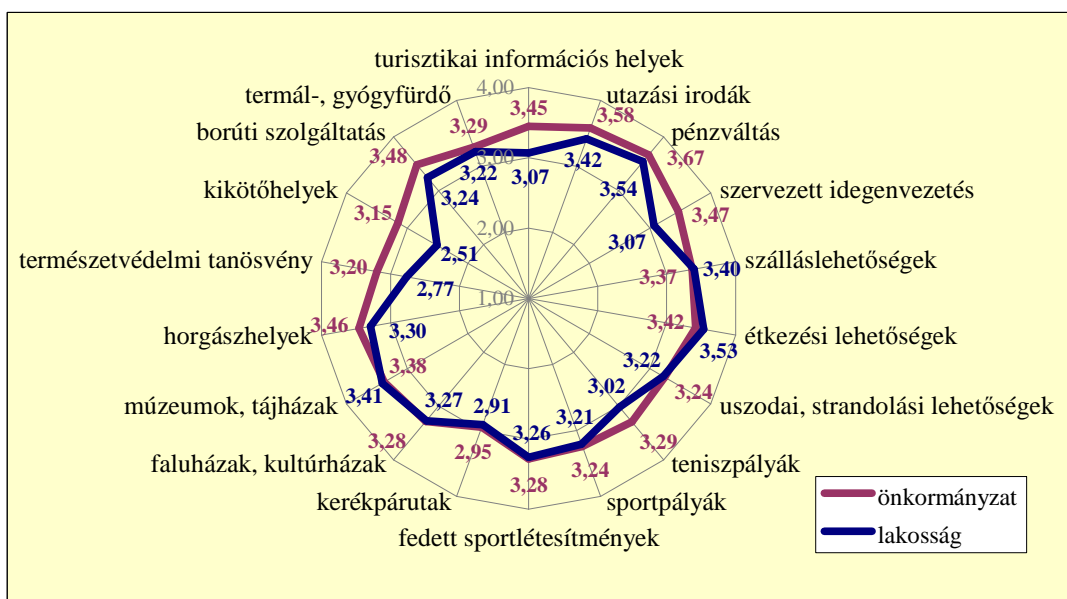

86. ábra. A borturizmus fejlesztését célzó önkormányzati támogatások (%) (szerk. MÁTÉ A.)

Az önkormányzatok esetében megállapítható, hogy a fejlesztési dokumentumaikban alig szerepel a borturizmus, pedig jelentőségét kiemelten kezelik. Kevés együttműködést alakítottak ki szakmai és turisztikai szervezetekkel. A borturizmus támogatását rendezvényszervezéssel, kiadványkészítéssel, marketing tevékenységgel képzelik el, annak ellenére, hogy a borturizmus helyzetének javításában a vendégfogadó települési arculatot és a szolgáltatók jobb megközelíthetőségét emelték ki. Ez jelentős ellentmondás, hiszen tudják mit kellene tenni, de a gyakorlatban mégis mást tesznek a borturizmus érdekében. Másrészt az önkormányzatok marketing tevékenysége veszít hatékonyságából, ha hiányzik mögötte a civil és vállalkozói szférával kialakított együttműködés és információcsere. Vagyis az érintett önkormányzatok többsége még nem tisztázta, hogy mekkora szerepet vállal pénzügyileg, szervezetileg a borturizmus fejlesztésében.

A lakossági és az önkormányzati kérdőívezés eredményeinek értékelése, 2004

A lakossági és az önkormányzati kérdőívek eredményeit összehasonlítva látható különbségek vannak a vélemények között. A turisztikai infrastruktúrát áttekintve a lakosság sokkal elégedetlenebb volt, mint az önkormányzatok. Mindössze a szállás, étkezés, múzeumok és tájházak kaptak magasabb értékelést a lakoságtól. A lakosság véleményére azért fontos figyelni, mert fogyasztópiacként és marketingeszközként is jelentős a szerepük. Sajnálatos, hogy az egyik legalacsonyabb értéket a kerékpárút kapta. A lakosság és az önkormányzatok többsége a kerékpárúthálózat szerepét jelentéktelennek tartja, és fejlesztését sem tekintik fontosnak. Ez azt jelenti, hogy a kerékpárturizmus jövője megkérdőjeleződik, ha egyik szféra felől sem jelentkezik rá igény. Úgy vélem ebben benne van az önkormányzatok szűkös anyagi kerete, másrészt a társadalom elkényelmesedett, autóhoz szokott életmódja. A kikötők lakossági alacsony értékei mögött valószínűleg az áll, hogy horgászaton, csónakázáson kívül nem sok hasznát látják, míg az önkormányzatok a turisztikai és gazdasági hasznosításában bíznak (87. ábra).

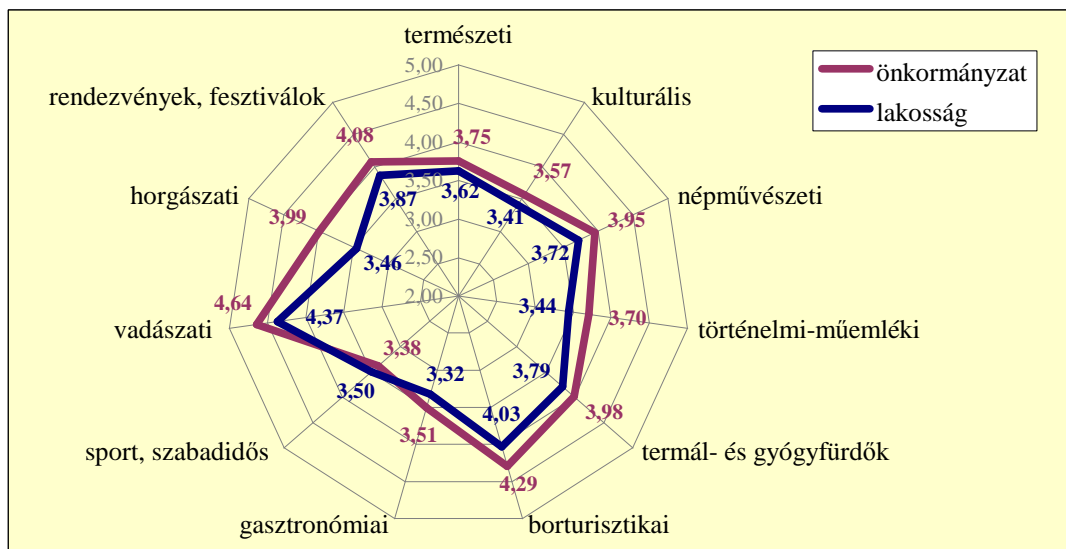

87. ábra. Tolna megyei turisztikai infrastruktúra lakossági és önkormányzati értékelésének összehasonítása (szerk. MÁTÉ A.)

Jelentős a különbség a tanösvények megítélésében, a lakosság inkább jelentéktelennek ítéli meg, pedig az ország egyik legértékesebb védett területe a Duna-Dráva Nemzeti Park Gemenci tájegysége található a megyében, azonban láthatólag fogalmuk sincs arról, hogy milyen szolgáltatásokat nyújt. A lakosság

elégedetlenebb volt a turisztikai információs helyekkel, a szervezett idegenvezetés lehetőségeivel, a tenisz és horgászati helyekkel, mint az önkormányzatok. Tolna megyében több turisztikai információs hely (Tourinform irodák) működésével, személyzetével, nyitvatartási idejével, tájékoztató anyagaival évek óta probléma van, azonban ezek megoldására a fenntartó önkormányzatok ezidáig kevés lépést tettek. A többi infrastruktúráról a lakosság és az önkormányzat véleménye igen hasonló volt. A borúti szolgáltatásokat fontosnak, fejlesztésére szorulónak ítélték meg (87. ábra).

A turisztikai vonzerők értékelésénél a lakosság véleménye szintén „szigorúbb” az önkormányzatokénál, bár mindkét csoport a vadászati és borturizmust tartotta a legfontosabbnak. A természetet inkább vadászati lehetőségként értékelik fel, viszont a természetjárás szempontjából alábecsülik jelentőségét. A borturizmust Tolna megye lakossága és önkormányzatai is a legfontosabb vonzerőnek tartják, így fontos, hogy a fejlesztésekben is megjelenjen ez a prioritás. A harmadik helyre a rendezvények, fesztiválok kerültek, azonban azok az értékek (népművészet, kultúra, történelmi, gasztronómiai vonzerők), amelyre a rendezvényeket építeni lehet sokkal szerényebb minősítést kaptak. Úgy gondolom, hogy a rendezvények szerepét felülértékelték valós helyzetüknél, bár kétségtelen, hogy a rendezvények, fesztiválok ügyében pozitív változások történtek, több van belőlük, színvonaluk évről évre javul, de közel sincs átütő erejű sikerük. Ennek okát a rendkívül gyenge térség- és turizmusmarketingben látom (88. ábra).

88. ábra. A Tolna megyei turisztikai vonzerők lakossági és önkormányzati értékelésének összehasonítása (szerk. MÁTÉ A.)

Az önkormányzatok a horgászati vonzerőt a termál- és gyógyfürdők, valamint a népművészeti értékekkel azonos jelentőségűnek értékelték, a lakosság azonban a horgászati lehetőségeket sokkal hátrébb sorolta. Az utóbbi véleménnyel tudok egyetérteni, bár a Duna és holtágai, a mesterséges halastavak biztosítják a horgászati lehetőségeket, azonban kiépítettségük átlagos, és nem ad a megyének olyan egyedi vonzerőt, mint a vadállománya, a bora, vagy a néphagyományai. Elgondolkodtató tény, hogy mindkét szféra leértékeli a történelmi-műemléki, kulturális, és gasztronómiai értékeit. Ha a helyi társadalom alulértékeli kulturális, történelmi értékeit, akkor nem fog törekedni megőrzésére sem, ami már most is érzékelhető, hiszen műemlék jellegű XIX. századi épületek tűnnek el, hogy helyükre a XXI. század kocka társasházai, lakóparkjai vagy bevásárlóközpontjai kerülhessenek. Másrészt a kultúra passzív, hagyományos, bemutató jellegű megismertetése a fiatalok tömegét kevésbé motiválja (inkább elriasztja), így nem szeretteti meg saját lakhelyének egyedi értékeit, inkább a globalizált világ, uniformizáló értékrendjét teszik magukévá. A bor és a gasztronómia értékelése között igen jelentős a különbség, amiből látszik, hogy Magyarországon a bor és gasztronómia között még nincs olyan elválaszthatatlan kapcsolat, mint ahogy az Franciaországban, vagy Olaszországban jellemző. A borturizmus további fejlődési szintre léphet, ha szorosabban kapcsolódik a speciális, nemzetiségi konyhákhoz (pl. magyar, sváb, szerb, horvát, székely) és egyéb helyi termékekhez (pl. sajt, fűszerpaprika, szalámi, sonka stb.) (88. ábra).

6.5. A PANNON BORRÉGIÓ BORVIDÉKEINEK SWOT ELEMZÉSE

	Erőségek	Gyengeségek	Lehetőségek	Veszélyek
Természeti adottságok	<ul style="list-style-type: none"> • kiváló termőhelyi adottságok • kellemes éghajlati, domborzati viszonyok • látványos, esztétikus, bejárható szőlő-ültetvények 	<ul style="list-style-type: none"> • elhanyagolt borvidéki ültetvények magas aránya • elöregedett ültetvények 	<ul style="list-style-type: none"> • szőlőterületek korszerűsítése, felújítása • szőlőterületek állapotának ellenőrzése, kezelési hiányosságok szankcionálása • értékes dűlők meghatározása, védelme 	<ul style="list-style-type: none"> • urbanizáció erősödése a szőlőterületek rovására • EU borreform miatt szőlőterületek további csökkenése
Humán erőforrás, társadalmi tényezők	<ul style="list-style-type: none"> • vendégszeretet • érzelmi kötődés a szőlőtermő tájhoz • tradíciók, nemzetiségi kultúra megőrzése • bővülő, megújuló borászati ismeretek • a Pécsi Szőlészeti-Borászati Kutató Intézet K+F tevékenysége • a PTE idegenforgalmi szakmenedzser FSZ és turizmus-vendéglátás képzése 	<ul style="list-style-type: none"> • környezettudatos szemlélet hiánya • bizalmatlan vállalkozói légkör, személyes sértettség, ellentét a borász szakma képviselői között • elöregedő agrár, szőlész, borász népesség • egyéni agrár-gazdálkodók alacsony szakmai végzettsége • turisztikai, idegennyelv használati és marketing szempontból képzetlen borászok és alkalmazottak • fiatal generáció az idős generáció mentalitásának szorításában • a kulturált borfogyasztói szokások hiánya • régiós identitás hiánya 	<ul style="list-style-type: none"> • kulturált borfogyasztás és a borkultúra ismereteinek terjesztése • a bor és az egészséges életmód kapcsolatának felismerése • továbbképzések, tanulmányutak szőlész-borász és borturizmus vállalkozások számára • generációváltás • újabb versenyképes szaktudással rendelkező vállalkozások létrehozása 	<ul style="list-style-type: none"> • a növekvő alkoholizmus miatti alkohol-fogyasztás elleni kampányok • a márkás égetett szeszek és a sör fogyasztásának növekedése a fiatalok körében • a felsőoktatás átalakításának bizonytalan kimenetele • alacsony szolgáltatói színvonal a szakmai ismeretek hiánya miatt • a fiatalok végleg elhagyják az agrárpályát • családi vállalkozások szűnnek meg az utánpótlás hiányában

	Erősségek	Gyengeségek	Lehetőségek	Veszélyek
Infra- struktúra	<ul style="list-style-type: none"> • kedvező földrajzi fekvés • a borrégió határközeli fekvése • változatos közlekedési lehetőségek (közút, vasút, légi, vízi közl.) • kiépített kereskedelmi és magán-szálláshely kapacitások • bővülő vendéglátói és kereskedelmi szolgáltatások 	<ul style="list-style-type: none"> • a borrégió közlekedési infrastruktúrájának rossz állapota • a borrégiós települések épület-állományának romló állapota • pincék, présházak romló állapota • a szőlőhegyi építmények hiányos közmű-ellátottsága • a kereskedelmi, magán-szálláshely és a vendéglátói szolgáltatások borrégiós eloszlása egyenlőtlen 	<ul style="list-style-type: none"> • M6–M56, M9 részben autópálya és autópálya fejlesztés felgyorsítása • V/C korridor nemzetközi forgalomnövelő szerepe • a borrégió változatos megközelítésének megőrzése és bejárhatóságának bővítése (gyalog, lovon, szekéren, kerékpáron) 	<ul style="list-style-type: none"> • lassú és körülményes megközelíthetőség miatt turistaforgalom csökkenése • vállalkozói fejlesztések elmaradása
Szőlészet- borászat termelési sajátosságai	<ul style="list-style-type: none"> • a szőlőfajták (világ, regionális, táj) gazdagsága • változatos termelési hagyományok • fejlett borászati technológia terjedése • vörös- és fehérbor-termelés kiegyenlített aránya • Villányi és Szekszárdi vörösbortermel és hazai és nemzetközi sikerei • növekvő, sikeres családi gazdaságok • befektetői tőke megjelenése az ágazatban • Villányi eredetvédelem kidolgozása 	<ul style="list-style-type: none"> • ültetvények állapota, kezeltsége változó • táj- és regionális szőlőfajták arányának túlzott csökkenése • a borrégió fehérbor-termelés e gyengébb jelentőségű • széles borfajta kínálat, korlátozott mennyiségben • elaprózott birtokszerkezet • vállalkozások tőkeszegénysége • kistermelői összefogás hiánya • jelentős a feketemunka 	<ul style="list-style-type: none"> • szőlőültetvények felújításának támogatása • a borrégió speciális szőlőfajtáinak megőrzése • pinceszövetkezetek létrehozása • együttműködések létrehozása termelésre és értékesítésre • új piacok keresése a Pannon borrégió borai számára 	<ul style="list-style-type: none"> • EU borreformja és a hazai szabályozás hatásának bizonytalansága • a szőlő rekonstrukció elmarad • vállalkozások eladósodása • eladatlan borkészlet felhalmozódása

	Erősségek	Gyengeségek	Lehetőségek	Veszélyek
Szervezet, intézmény-rendszer	<ul style="list-style-type: none"> • a Pannon Borrégió Egyesület 2003 óta létezik • erős a civil szervezetek jelenléte a borrégióban • hegyközségi szervezet-rendszer kialakult 	<ul style="list-style-type: none"> • a borrégió egyesület pénzügyi és humán erőforrása hiányzik • a civil szervezetek, hegyközségek pénzügyi forrása szűkös • az érdekképviselő és érdekvégyesítés gyenge 	<ul style="list-style-type: none"> • a hegyközségek szerepének erősítése: adatgyűjtés, ellenőrzés • a civil szervezetek működésének támogatása • borrégiós iroda létrehozása 	<ul style="list-style-type: none"> • túlzottan elaprózott civil szervezetek a hatékony érdekképviselő rovására megy
Borturisztikai kínálat és a borutak	<ul style="list-style-type: none"> • a borrégió borkultúrája és épített öröksége vonzó, látványértéke jelentős • a borrégió borturizmusának kulturális vonzereje széles körű (gasztronómia, folklór, fesztiválok, műemlékek) • a Villány-Siklósi Borút sikere mintaértékű • a borrégióban 4 borút működik, amelyek azonos célokat tűztek maguk elé • a borúti egyesületek alulról szerveződött non-profit szervezetek • a borúti egyesületek regionális együttműködése erős • közös borúti pályázatok (Phare, Interreg) 	<ul style="list-style-type: none"> • kevés a borturisztikai programcsomag • a borrégió borturizmusának aktivitást támogató vonzereje igen szerény • a borturisztikai vonzerők, szolgáltatások mennyiségi és minőségi hiányosságai • a borúti egyesületeknek (kivéve Villány-Siklósi borút) nincs irodája, alkalmazotta, a menedzsereknek nincs fizetése • gyenge a borúton belüli többirányú információ-áramlás • nehezen mozgósítható a borúti tagság, • nincs borrégiós borturisztikai koncepció • nincs borturisztikai adatgyűjtés, felmérés 	<ul style="list-style-type: none"> • a borturisztikai fejlesztések összehangolása • a borturisztikai vonzerők, szolgáltatások mennyiségi és minőségi fejlesztése • Pannon borrégiós borút és programcsomag kidolgozása • belső tapasztalatcsere a borrégió borútjai között • összehangolt borúti minősítési rendszer megvalósítása • közvetlen kapcsolat kialakítása az állami-önkormányzati, vállalkozói és a civil szférával • borrégiós borturisztikai adatgyűjtések, felmérések 	<ul style="list-style-type: none"> • a borturizmus fejlesztését célzó pályázati források esetlegessége • jellegtelen, alacsony színvonalú borúti szolgáltatások az érdeklődés csökkenéséhez vezethetnek • a borkultúra épített értékeinek lepusztulása

	Erősségek	Gyengeségek	Lehetőségek	Veszélyek
Marketing	<ul style="list-style-type: none"> • borfesztiválok, rendezvények növekvő száma • a borrendek imázs-teremtő szerepe • a legtöbb „Év bortermelője” a Pannon borrégióban van • hazai és nemzetközi borversenyek kitűnő eredményei • Nemzeti Bormarketing Kht. létrehozása • a borutak információs rendszere (táblarendszer, logó) kiépített • a Villány-Siklósi és a Mohács-Bóly Fehérborút honlapja 	<ul style="list-style-type: none"> • nincs borrégiós és borvidéki marketing • nincs, vagy elavult marketing stratégia a borutaknál • gyenge közösségi marketing • vállalkozások internetes elérhetősége hiányos, marketing tevékenysége gyenge • kevés a jó minőségű kiadvány és a prospektus a borrégióról • a borvidékekről szóló internetes honlapok változó minőségűek • a Tolnai és a Szekszárdi borútnak nincs honlapja 	<ul style="list-style-type: none"> • nemzetközi partnerkapcsolat kiépítése • szorosabb együttműködés a vendéglátással, a gasztronómiához kötődő marketing erősítése • borrégiós marketingstratégia kidolgozása • bor eredetvédelmének népszerűsítése • piackutatás • új (EU-n kívüli) piacok megcélzása 	<ul style="list-style-type: none"> • az állam részéről határozott, támogató hozzáállás hiánya (bor, turizmus) marketing ügyben (Nemzeti Bormarketing Kht., AMC finanszírozása évről évre bizonytalan, késik) • negatív versenyszellem miatt nem lesz termelői összefogás • a borhamisítás imázs-romboló hatása
Finanszírozás	<ul style="list-style-type: none"> • hazai és EU-s pályázati források borászati, borturisztikai, marketing tevékenységhez • a borutak tagdíjbefizetése 	<ul style="list-style-type: none"> • a tagdíjfizetési fegyelem laza • nincs központi támogatás • hiányoznak az önerőt biztosító pénzeszközök • magas kamatú bankhitelek 	<ul style="list-style-type: none"> • finanszírozást segítő hatékony projektek • részvétel nemzetközi projektekben • bormarketing, borturizmus EU-s támogatása • a borturizmus fejlesztése kiemelt jelentőségű DDOP-ban 	<ul style="list-style-type: none"> • állami finanszírozás bizonytalansága • az önkormányzatok romló anyagi helyzete • az egyesület működése, fenntartása veszélybe kerül
Törvényi szabályozás	<ul style="list-style-type: none"> • borrégió és eredetvédelem szabályozása 	<ul style="list-style-type: none"> • a bortörvény folyamatos módosítása nehezen követhető • a borvidéki besorolás folyamatos változása • hiányos ellenőrzés, végrehajtás 	<ul style="list-style-type: none"> • egyszerűbb EU-s és hazai szabályozás • nemzetközi lobbizás az EU borreform negatív intézkedései ellen 	<ul style="list-style-type: none"> • kiszámíthatatlan állami szabályozás, ösztönzés • EU borreform miatt piacvesztés

A *helyzetelemzés* alapján látható, hogy a Pannon borrhéio meghatározó erőssége a természeti adottsága, amely az évezredes borkultúra alapja, a hagyományok (ünnepek, épített örökség) megörzése és újraélesztése, valamint az évszázadok alatt elért borászati sikerek, amelyek igazolják a megújulásra való készséget. Ezzel szemben számos társadalmi, politikai, gazdasági gyengeség és veszélyforrás teszi kérdésessé a borrhéio jövőjét. A termelés alapja bizonytalan, az ültetvények állapota, szerkezete elavult, a szőlő- és bortermelés technológiája hiányos, a gazdaságpolitika kiszámíthatatlan. Amihez a humánerőforrás változó felkészültsége párosul, alacsony vállalkozó szellem és nagyfokú bizalmatlanság mellett.

A *jövőkép* azonban egyértelmű a borrhéio mihamarabbi létrehozása, versenyképességének növelése, a borászati és borturisztikai potenciáljának fejlesztése. Ehhez a borgazdaság és a turizmus térségi együttműködésére van szükség a gazdasági siker érdekében. Az alapstratégiának a minőség, a marketing és a partnerség hármas pillérére kell épülnie, a fejlesztési célokat ennek megfelelően kell kialakítani. A *fejlesztési feladatokat* a következő alpontokban lehet összefoglalni (MÁTÉ A. 2006a, 2007a, 2007b):

- *Szőlészeti, borászati és borturisztikai fejlesztések a minőség javítása érdekében.* A harmadik szőlőrekonstrukció tervszerű végrehajtása szükséges, valamint az eredetvédelem kiterjesztése a minőségi termelés biztosítása érdekében. A települések, pincefalvak állapotának, fogadóképességének javítása, a megközelíthetőségük, infrastruktúrájuk fejlesztése kell. A borutak szolgáltatásainak bővítése, az egységes borturisztikai minősítési rendszer elterjesztése, a turisztikai információs táblarendszer kiépítése a borrhéioiban a megbízhatóság garanciája lehet. A borvidékek szálláshely kapacitásának és kiegészítő szolgáltatásainak minőségi javítására is szükség van. A vendégfogadó borászok, borászatok turisztikai, nyelvi, marketing képzése ajánlatos (MÜLLER I. [szerk.] 1997, 2003). A garantált, rendszeres borúti programcsomagok kialakítása, a rendezvények minőségi fejlesztése a vendégkör és turisztikai szezon bővülését hozhatja.
- *Marketingtevékenység megvalósítása.* A bor többet jelent alkoholos italnál, élelmiszernél, ma a fogyasztók életstílust, hobbit, szórakozást, emocionális értékeket, élményeket kapcsolnak hozzá. A borrhéio és borainak imázsépítését

ennek figyelembevételével kell kialakítani (HAJDU I.-né [szerk.] 2004, 2005). Szükség van a kiadványok minőségi javítására, a borutak, borászatok, szolgáltatók közvetlen Internet elérhetőségének kialakítására, tartalmuk folyamatos frissítésére. Fontos feladat a helyi lakosság borkultúrához, borúti szolgáltatásokhoz kapcsolódó ismereteinek bővítése és bevonásuk a borúti programokba, rendezvényekbe.

- *Partnerség kiépítése.* A fejlesztések sikeres végrehajtásához a civil, a vállalkozói és az önkormányzati szféra hatékony együttműködésére, valamint a helyi lakosság fogadókészségére van szükség. A közösségi marketing tevékenység kialakításához, hazai és nemzetközi pályázati források elnyeréséhez össze kell hangolni a különböző érdekeket.

A vidéki térségek fejlesztésében meghatározó szerepe van a borászat és a hozzá kapcsolódó turizmus támogatásának (LABAY A. 1998). Az agrárágazatok fejlesztési forrásait egyre inkább a *vidékfejlesztési keretekbe* csoportosítják át, ez az Európai Unió elvárása, és a hazai gyakorlat is ehhez igazodik (BUDAY-SÁNTHA A. 2001, 2003, KOVÁCS T. 2003). Az Új Magyarország Vidékfejlesztési Stratégiai Tervben (ÚMVST) és Programban (ÚMVP) „A mezőgazdasági termékek értéknövelése” intézkedés nevesíti a szőlőművelés, és feldolgozás technológiai fejlesztését, valamint ösztönzi a termelői összefogást és együttműködést a piacképes, jó minőségű kínálat érdekében. A vidékfejlesztési programot megalapozó új Nemzeti Borstratégia azonban hiányzik, hiszen a legutolsó verzió 2002-ben készült az Európai Unió borreform törekvése előtt (BOTOS E. P. [szerk.] 2002). A *borturizmus fejlesztése* kiemelt helyen szerepel a Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégiában, a Dél-Dunántúli Régió turizmusfejlesztési stratégiájában és a megyei fejlesztési tervekben is (PÁLMAI Zs. 2006, AUBERT A. – SZABÓ G. 2005). Ezekre épül a Dél-dunántúli Operatív Program (DDOP), amely „A turisztikai potenciál erősítése a régióban” című prioritás intézkedéseivel adnak lehetőséget a borturizmus és kiegészítő szolgáltatásainak a fejlesztésére. Emellett az ÚMVP „Nem mezőgazdasági tevékenységgé történő diverzifikálás” intézkedése biztosít fejlesztési forrásokat a borturizmus számára. Mindezek a 2007–2013 közötti költségvetési időszakban állnak rendelkezésre.

7. AZ EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA

A mezőgazdaság stratégiai fontosságú ágazat, még akkor is, ha a foglalkoztatásban és a GDP termelésében betöltött szerepe csökken. Éppen ezért az agrárgazdaságban végbement változások nyomon követésére és értékelésére óriási szükség van. Véleményem szerint az *agrárföldrajz megújulására* van szükség, hogy az elmúlt két évtizedben rendkívül elhanyagolt szakterület ismét a méltó helyére kerüljön. Ehhez a vizsgálati módszerek bővítésére, újszerűségére is szükség van. A leíró jellegű vizsgálatokat, ágazatspecifikus elemzésekkel, empirikus vizsgálatokkal, valamint az idegenforgalmi földrajz és szociálgeográfia módszereivel kell kiegészíteni. Az agrárföldrajzi vizsgálatok jövője szempontjából kiemelkedő fontosságúnak tartom, hogy szoros kapcsolat alakuljon ki a turizmusföldrajzzal.

Az agrárföldrajzon belül a szőlő- és bortermelés vizsgálatához dolgoztam ki javaslatokat, mivel az ágazat teljes átalakulása és rohamos fejlődése megköveteli a szemléletváltást. Véleményem szerint szüksége, hogy az agrárgeográfia értelmezze és alkalmazza a *terroir (termőhely) kifejezést*, mint komplex földrajzi térkategóriát, valamint használja a hozzá kapcsoló elemzési módszert, így a szőlő- és bortermelés természeti alapja mellett a történeti, társadalmi, gazdasági, turisztikai háttérnek vizsgálatára is sor kerül.

Az agrárföldrajznak figyelemmel kell kísérnie a borrégiók szerveződését, működési tapasztalatait. Ehhez szükség van a borrégió fogalmának értelmezésére, amely rendkívül összetett feladat. A földrajzi szempontok figyelembevételével a *Pannon borrégió fogalmát* a következőképpen értelmezem:

- A *földrajzi régió* ismérveinek figyelembevételével jelenleg nem lehet földrajzi régióként definiálni, mivel nem képez természeti egységet, nincsenek természetes határvonalai, amellyel elkülönül a szomszédos régióktól, sőt kérdéses, hogy esetleg a Balatonboglári és a Hajós-Bajai borvidékkel együtt kellene a jövőjét megfogalmazni. A történelmi múltban kiforrálódott közösségének, – bár vannak közös jellemvonásai és mint téregység alulról szerveződik, – hiányzik a régiós identitástudata.

- A 2004. évi XVIII. törvény alapján megfogalmazott borvidéki borrégió *agrárrégióként* fogható fel. Amennyiben **2007–2008 során megszületik** a Pannon Borvidéki Borrégió szabályozása, akkor olyan gazdasági körzet lesz, amely a szőlő-bor ágazat gazdasági kapcsolatrendszerét foglalja magába, azonban a földrajzban pusztán ágazati alapon nem értelmezhető a régió. A borrégió jelentősége ma a marketingben van.
- A Pannon Borrégió Egyesület célkitűzéseinek figyelembe vételével úgy vélem, hogy a borrégiót *formális kultúrrégióként* lehet megfogalmazni, amely sajátos természeti, agrár és borkulturális jegyek ötvözetével rendelkező kisebb területi egység, amelynek határai nehezen meghatározhatók.

A Villányi és Szekszárdi borvidék előnye, hogy a szocializmus időszakában kialakult állami gazdaságok és termelő szövetkezetek olyan szakembergárdát neveltek ki, akik a rendszerváltozás után önálló vállalkozásokat hoztak létre, illetve ezek a nagyüzemek alkalmassá váltak a privatizálásra. A *Villányi borvidéken* a 1980-as évek végén már megjelentek a mai legnevesebb borászok vállalkozás kezdeményei (pl. első palackozott borok). Ezek a borászok a kárpótlás és a privatizáció beindulásakor már céltudatos jövőképpel rendelkeztek, tudták, mely területeket érdemes megszerezni, és nyitottak voltak a modern borászati technológia adaptálására. Emellett úgy vélem, hogy a sváb gyökereknek meghatározó szerepe van a nagyobb vállalkozó szellem jelenlétében, mindemellett a borturizmus korai megjelenését is ösztönözték a német kapcsolatok és tapasztalatok. A *Szekszárdi borvidéken* ez a folyamat csak az 1990-es évek elején indult el, éppen ezért a kedvező területek megszerzése is kitolódott, amely az ültetvények drágulását, és széttagoltságát idézte elő. Valószínűleg 1993 után, – amikor Vesztergombi Ferenc az „év bortermelője” lett – eszmélnek fel Szekszárdon, hogy a borászatban van perspektíva. A Szekszárdi borvidék termelői a szőlő- és bortermelés élvonalához tartoznak, azonban a borturisztikai szolgáltatások terén még jelentős lemaradásban vannak. A két borvidék óriási szerencséje, hogy a nemzetközi és idővel a hazai fogyasztási szokások is a vörösborok irányába tolódtak el, így egyre nagyobb igény volt és van a piacon a minőségi vörösborokra.

A Tolnai és a Pécsi borvidék nagy hátránya, hogy évszázadok óta a Szekszárdi és Villányi borvidék árnyékában termeltek (pezsgőgyártásnak, nagyüzemeknek alárendelve), és a szocializmus időszakában sem alakult ki olyan állami gazdaság, amely a termelésüket összefogta volna, sőt inkább szétaprózták őket hobbi kertté. Másrészt nincs határozott, önálló identitás tudatuk (lásd. névváltozások alakulása, területi kiterjedés bizonytalansága). Mintának tekintik a vörösboros borvidégeket, hiszen Tokajon kívül nincs sikeres fehérbort termelő borvidék, azonban a tapasztalatokat nem lehet teljes egészében adaptálni. Véleményem szerint éppen ezért hibás stratégia lenne ezeken a borvidékeken a – pillanatnyi divatot követve – kékszőlőfajták erőltetett telepítése. Ezt különösen a Pécsi borvidéken kellene megfontolni, hiszen a kis területet nem érdemes még több szőlőfajtaival szétaprózni. A Tolnai borvidéken az adottságoknak megfelelő fajtaszerkezetet kellene kialakítani, amelyben a kékszőlőfajták nem kerülnek túlsúlyba. A megfelelő minőségű és mennyiségű bor hiányában a Tolnai és a Pécsi borvidék borturizmusa csak korlátozottan tud kibontakozni.

A harmadik szőlőrekonstrukció államilag támogatott végrehajtása különösen a Tolnai és a Pécsi borvidékek számára lenne rendkívül fontos, mivel itt vannak a legnagyobb lemaradások az ültetvények korszerűsítésében. A Villányi és Szekszárdi borvidék szőlőinek felújítása önerőből (a gazdák eladósodásával) és pályázati forrásokból már az 1990-es években elindult, ezek a fejlesztések azonban csak részleges eredményt hoztak, nem pedig teljeskörű sikert. A szőlőrekonstrukció felgyorsíthatja ezt a folyamatot és növelné a versenyképességet. Az Európai Unió szőlőkivágási politikájával szemben a szőlőterületek megőrzését és korszerűsítését tartom szükségesnek.

A borrhíóban az egyéni gazdaságok *humánerőforrása* erőteljes előregedést mutat, alacsony képzettségük miatt viszont a versenyképességük is gyenge lábakon áll. A gazdaság tevékenységében a családtagok közül a feleségre és a nagyszülőkre lehet számítani. A fiatalok közül kevesen válnak egyéni gazdálkodóvá, inkább elhagyják az agrárpályát az alacsony jövedelmek miatt, családi munkaerőként azonban besegítenek a szülők vállalkozásába, valamint a más szakterületen szerzett tudásukkal (közgazdaság, jog, stb.) közvetve segítik őket. Azok a fiatalok, akik főfoglalkozásként kapcsolódnak be a családi vállalkozásba, többségük agrár közép-

vagy felsőfokú végzettséget is szerez hozzá, vagy átképzik magukat erre a szakterületre. Úgy vélem, hogy a kiöregedő generációval összefüggésben az egyéni gazdaságok száma csökkenni fog, a fiatalok, pedig inkább eladják majd a földeket vagy kivonják a művelés alól, hiszen az Európa Unió ezt komoly összegekkel támogatja. Azoknál a gazdaságoknál, ahol lesz olyan fiatal generáció, aki szívesen átvenné a gazdaság működtetését, ott várhatóan a gazdálkodók képzettsége javulni fog, hiszen a hosszútávú megélhetés reményében új modern szemlélettel versenyképesebbé kell tenniük vállalkozásukat a jelenleginél.

Az elemzéseim alapján a *szőlőtermesztő gazdaság* 0,5%-a gazdasági szervezet, 99,5%-a egyéni gazdaság. A gazdasági szervezetek rendelkeznek a szőlőterületek egyharmadával. Az egyéni gazdaságok bár a szőlőterületek kétharmadát művelik, de átlagos területnagyságuk rendkívül elaprózott, így működési hatékonysága igen alacsony, inkább a hobbykert szintnek felel meg. Tehát a gazdaságok kb. 2%-a termel gazdasági hasznot a mezőgazdaság számára a régió szőlőterületeinek a felén.

A borvidékek, borrhíók esetében a *borturizmus* az a terület, ahol az agrártermelés és a turizmus kapcsolata értékelhető, és sikeres együttműködésük hozzájárulhat a rurális térségek népességmegtartó képességéhez, tradíciók fenntartásához, gazdasági fejlődéséhez. A borturizmus a (Maslow-féle piramis, Mill-Morrison kiegészítésével) *szükségletpiramis* mind a hét szintjén jelentkező motivációk kielégítésére alkalmas, így képes megfelelni a turizmus új trendjeinek, amely a tömegturizmus helyett az újszerű, aktív, individuális igényeket kielégítő turisztikai termékeket részesíti előnyben. A vonzerők adatbázisba rendezése és értékelése jelenti az alapját a termékcsomagok kialakításának és a jövőbeli fejlesztési feladatok meghatározásának. Az általam összeállított „*BOR-KUL-TÚRA*” *leltár* alkalmas borturisztikai vonzerők összegyűjtésére, amelyek a bor, a kultúra és az aktivitás témakörbe csoportosíthatók. A borturisztikai vonzerőleltárt rendszeresen kell frissíteni, hogy az aktuális változások nyomon követhetők legyenek.

Tolna megye lakosságának és önkormányzatainak borturisztikai kérdőíves vizsgálatából nyert eredmények a következők: A lakosság válaszaiból kiderült, hogy kevesen használtak borúti szolgáltatást, éppen ezért a szolgáltatások többségét nem ismerik (40–70%) illetve nem is halottak róluk (20–40%). A lakosság a helyi borutakat (Szekszárdi, Tolnai) sem ismeri, így nem is fogják ajánlani ismerőseik,

barátaik számára. A helyi lakosság, mint marketing közvetítő csatorna nagyon szerény mértékben hasznosul. Az önkormányzatok kevés együttműködést alakítottak ki azokkal a szervezetekkel, amelyek elősegíthetik a borturizmus fejlődését. A borturizmus helyzetének javításában a vendégfogadó település arculatát, és a szolgáltatók jobb megközelíthetőségét emelték ki, ennek ellenére a borturizmust csak rendezvényszervezéssel, kiadványkészítéssel, marketing tevékenységgel támogatták. Az önkormányzatok marketing tevékenysége veszt hatékonyaságából, ha hiányzik a civil és vállalkozói szférával kialakított együttműködés és információcsere. Az érintett önkormányzatok többsége még nem tisztázta, hogy mekkora szerepet vállal pénzügyileg, szervezetenként a borturizmus fejlesztésben.

A Pannon borrégió kialakítása számos gazdasági és turisztikai lehetőséget, előnyt kínál. A borászati termelés kiterjesztése igényli a nagyobb területi egységben való gondolkodást, a borrégió létrehozása a minőségi bortermelés növekedését is elősegítheti. A bor minősége mögött a régió minőségének is ott kell lennie. A borturizmus és a bormarketing szempontjából óriási lehetőség a Pannon borrégió, hiszen a nemzetközi piacon kevésbé ismert borvidékek hírnevét erősítheti, a térség turisztikai forgalmát növelheti. A belső kapcsolatteremtés már létrejött a Pannon Borrégió Egyesület révén.

A borutak együttműködése a térségi együttműködés legerősebb eleme, mivel a borutak közötti kapcsolat sokkal erősebb, mint a borvidékek, hegyközségek közötti. A borutak pályázati együttműködései tovább erősítik a borrégiós törekvéseket.

A borrégió jelenlegi helyzetét és jövőbeli kilátását *SWOT analízisben* összegeztem. Erre alapozva a Pannon borrégió létjogosultsága mellett és ellen is szólnak érvek, amelyekkel tisztában kell lenni.

A Pannon borrégió létjogosultsága mellett szóló érvek:

- borturizmus, bormarketing szempontjából nagy lehetőség,
- alulról szerveződő kezdeményezés,
- a belső kapcsolatteremtés már létrejött a Pannon Borrégió Egyesület révén,
- a borutak a borrégió legerősebb térségi összetartó elemei,
- erős civil kezdeményezések és támogatottság jellemzi a négy borvidéket,
- több sikeres pályázatot valósítottak meg közösen a borutak,

- a terroir szempontrendszer alapján megállapítható, hogy a terület természeti és társadalmi adottságai alapján komplex,
- a borászati termelés kiterjesztése igényli a nagyobb területi egységben való gondolkodást,
- a régiós specialitások, amelyek az identitást erősíthetik (év borászai, sajátos termékek: Szekszárdi Bikavér, Szekszárdi Kadarka, Pécsi Círfandli, Villányi Portugieser).

A Pannon borrhégló létjogosságlá ellen szóló érvek:

- a borvidék közötti erős területi elzárkózás,
- a borvidékeken belüli széthúzás,
- nincs identitástudata a borrhéglóknak,
- nincs egységes, összefüggő területe,
- nincs központja,
- ágazati régló nem tekinthető földrajzi réglóknak,
- óriási különbségek, anomáliák a borrhéglókn belül (fajtaszerkezet, termelés, turisztikai kapacitások),
- nem organikus keretek között fejlődött ki a borrhégló,
- a szőlészet nem gondolkodik borrhéglóknban.

Az adottságok alkalmasak arra, hogy a Pannon borrhégló kialakítása megtörténjen, a felmerülő problémák többsége szemléletváltással és megfelelő partnerséggel kompenzálhatók.

8. A KUTATÁS TOVÁBBI IRÁNYAI

A témakör további vizsgálatához három egymásra épülő és egymást kiegészítő szintet lehet meghatározni:

Az első a *helyi/ lokális vizsgálatok szintje*, amely során a borvidékek részletesebb vizsgálatára is sor kerülhet a következő szempontok kiemelésével:

- A borászati üzemszerkezeti struktúra fejlődésének, differenciálódásának vizsgálata a borvidékek borgazdaságairól készített felmérések és mélyinterjúk segítségével.
- Az EU borreform hatásainak nyomon követése a borvidékeken.
- A borturizmus és a helyi lakosság kapcsolatának értékelése, a borturisztikai forgalom mérése a borvidékeken. Kérdőíves megkérdezés segítségével vizsgálhatók a borturisztikai vendégkör mennyiségi és minőségi jellemzői, a helyi lakosság (bor)turisztikai érdeklődése és tájékozottsága.
- Az Európai Unió és hazai támogatásokhoz kapcsolódó borturisztikai fejlesztési tervek és megvalósulásuk figyelemmel kísérése. A termékfejlesztések nyomon követése mellett fontos szempont, az önkormányzatok (bor)turisztikai fejlesztésekben betöltött szerepének értékelése, valamint a kapcsolódó pályázati és marketing tevékenység vizsgálata.

A második a *regionális kutatások szintje*, mely során a Pannon borrhéjő megvalósíthatóságának vizsgálata valamint a borrhéjőn belüli innovációk és adaptációk értékelése kerül előtérbe:

- A borrhéjőben számos innovatív megoldást dolgoztak ki és valósítottak meg (minősítési rendszer, eredetvédelem, pinceépítési stílus, bormárkák, cégtípusok), amelyek mintát adtak és adhatnak a Pannon borrhéjőben a fejlesztésekhez. Így a sikeres példák bemutatása mellett fontos a minták átadásának és a változásoknak a nyomonkövetése is. Külön figyelmet érdemel a Villányi eredetvédelem tapasztalatainak értékelése, esetleges adaptációjának vizsgálata.
- A Pannon Borvidéki Borrhéjő szabályzatának és működőképességének vizsgálata. A jogi szabályozás után a borrhéjő termelési, fejlesztési, turisztikai

együtműködésének, gyakorlati megvalósulásának értékelése. A hazai borrégiók működési tapasztalatainak elemzése.

A harmadik a *módszertani szint*, amelyben az agrárföldrajz és a borturizmus vizsgálat módszertanának további fejlesztésére kerül sor külföldi példák hasznosításával és a nemzetközi kitekintés erősítésével.

- A terroir szemlélet meghonosodásának vizsgálata a borrégiókban, a borvidékek földrajzi elemzésében, fejlesztési programokban.

9. KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Mindenekelőtt szeretnék köszönetet mondani témavezetőmnek Dr. Szabó Gézának, aki szakmai iránymutatásával folyamatosan segítette és támogatta munkámat.

Köszönetet mondok Dr. Tóth József Professzor Úrnak, a doktori iskola vezetőjének a bizalomért és a lehetőségért, hogy a doktoriskola hallgatójaként, majd a Pécsi Tudományegyetem munkatársaként oktató és kutató tevékenységet folytathattam.

Szeretném megköszönni Dr. Schweitzer Ferenc Professzor Úrnak biztatását és erkölcsi támogatását.

Köszönöm Dr. Mohos Máriának és Dr. Majdán Jánosnak, hogy már a kezdeti lépésektől barátként segítettek és szakmai támogatást nyújtottak munkámhoz.

Köszönettel tartozom Dr. Pap Norbertnek, hogy közös munkánk során részt vehettem Tolna megye területfejlesztési kutatásában, és a dolgozatomban meghatározó jelentőségű kérdőíves vizsgálatot elvégezhettem.

Végül, köszönet páromnak, Dr. Varga Gábornak és családomnak a kitartásért és a lelki támogatásért.

10. MELLÉKLETEK

1. melléklet. Mértékegységek	184
2. melléklet. Az Európai Unió CIB, CIA és B szőlőtermesztési övezeteinek borászati előírásai	185
3. melléklet. Tolna és Baranya megye borvidékeinek területváltozásai, a borvidékekhez tartozó települések alapján (szerk. MÁTÉ A.)	186
4. melléklet. A törvények által telepítésre ajánlott szőlőfajták (szerk. MÁTÉ A.)	193
5. melléklet. Borvidéki települések címerai	196
6. melléklet. Magyarország szőlőszeti statistikájának (1860–1873) vizsgált témakörei	199
7. melléklet. Tolna és Baranya megye adatai Magyarország szőlőszeti statistikája (1860–1873) alapján (szerk. MÁTÉ A.)	200
8. melléklet. Tolna és Baranya megye járásainak szőlőterülete, átlagos birtoknagysága és bortermelésének megoszlása 1873-ban (szerk. MÁTÉ A.)	201
9. melléklet. A Villányi borvidék dűlőinek listája és a villányi védett eredetű borok címkéjén kötelezően használatos magyar kikerics grafikája	203
10. melléklet. A Pannon borrhégy borvidékei (Fotó: VARGA G., MÁTÉ A.)	204
11. melléklet. Tolna és Baranya megye borvidékeinek társadalmi helyzete a 2001. évi népszámlálás alapján (szerk. MÁTÉ A.)	206
12. melléklet. Tolna és Baranya megye turisztikai infrastruktúrája és vendégforgalma, 2003	209
13. melléklet. A szállodák kapacitása és vendégforgalma a borvidékeken, 2003	212
14. melléklet. Lakossági kérdőív. Tolna megye terület- és településfejlesztési kérdései, 2004	213
15. melléklet. Önkormányzati kérdőív. Tolna megye terület- és településfejlesztési kérdései, 2004	216
16. melléklet. Kérdőív borászatok számára, 2005	220
17. melléklet. Az Európai Borutak jelrendszere	221
18. melléklet. A borutak információs rendszere (Fotó: VARGA G., MÁTÉ A.)	222
19. melléklet. Az ültetvények művelési módja	224
20. melléklet. A szőlőművelés hagyományos eszköze (Fotó: MÁTÉ A.)	224
21. melléklet. Filoxéravész Magyarországon	225

1. melléklet. Mértékegységek

Terület

1 kataszteri hold (kh)	= 1600 négyszögöl
1 magyar hold	= 1200 négyszögöl
1 négyszögöl (öl)	= 3,6 m ²
1 kaszás	= kb.1 magyar hold
1 kapás	= 200–250 négyszögöl
1 kataszteri hold (kh)	= 0,576 ha
1 hektár	= 1,736 kataszteri hold (kh)

Térfogat

1 alsó-ausztriai mérő	= 61,492 l
1 alsó-ausztriai akó	= 56,573 l
1 pozsonyi mérő	= 62,5 l
1 pozsonyi akó	= 54,3 l
1 pozsonyi mérő	= 75 icce
1 pozsonyi akó	= 64 icce
1 pint	= 1,414 l

Tömeg

1 tonna	= 1000 kg
1 mázsa	= 100 kg

2. melléklet. Az Európai Unió C.I.b, C.I.a és B szőlőtermesztési övezeteinek borászati előírásai

Megnevezés	C.I.b.	C.I.a.	B
Természetes alkoholtartalom, legalább asztali borok esetén	8,0% vol. (13,5 mustfok)	7,5% vol. (12,8 mustfok)	6% vol. (10,8 mustfok)
<i>Magyarország részére 10 éves átmeneti időszak után</i>	<i>7,7% vol. (13 mustfok)</i>		
Természetes alkoholtartalom, legalább, minőségi borok esetén	9,0% vol. (14,9 mustfok)	8,5% vol. (14,2 mustfok)	7,5% vol. (12,8 mustfok)
Összes alkoholtartalom, asztali borok esetén legfeljebb	15,0% vol.	15,0% vol.	15,0% vol.
Összes alkoholtartalom, minőségi borok esetén legalább	9,0% vol.	9,0% vol.	9,0% vol.
Tényleges alkoholtartalom, asztali borok esetén legalább	9,0% vol.	9,0% vol.	8,5% vol.
Mustjavítás cukorral asztali és minőségi borok esetén legfeljebb	2,0% vol.	2,0% vol.	2,5% vol.
Az alkoholtartalom kiegészítésének felső határa asztali és minőségi borok esetén	12,5% vol. (19,5 mustfok)	12,5% vol. (19,5 mustfok)	vörösboroknál: 12,5% vol. (19,5 mustfok) fehérboroknál: 12,0% vol. (18,9 mustfok)
Savtartalom kiegészítése asztali és minőségi borok esetén must	1,5 g/l	1,5 g/l	-
Csak rendkívüli időjárás esetén bor	2,5 g/l	2,5 g/l	1 g/l

Forrás: HORVÁTH Cs. – MIKULÁS I. 2002.

3. melléklet. Tolna és Baranya megye borvidégeinek területváltozásai, a borvidékekhez tartozó települések alapján (szerk. MÁTÉ A.)

Év	Szekszárdi	Tolnai	Villányi	Pécsi	Forrás
1893	Tolna vármegye egész területe	Tolna vármegye egész területe	Baranya vármegye egész területe; Somogy vármegye Szigetvári, Kaposvári, Igali, Csurgói, Nagyatádi járásai	Baranya vármegye egész területe; Somogy vármegye Szigetvári, Kaposvári, Igali, Csurgói, Nagyatádi járásai	1893. XXIII. törvény
1924	Tolna vármegye egész területe	Tolna vármegye egész területe	Baranya vármegye jelenlegi területe	Baranya vármegye jelenlegi területe	62000/1924. FM rendelet
1929	nincs változás	nincs változás	nincs változás	nincs változás	2000/II. 1929. FM rendelet
1936	Decs, Ócsény, Szekszárd	Dunántúli borvidék néven mindazok a hegyi szőlők, amelyek nincsenek besorolva a Szekszárdi borvidékhez	Diósvizlő, Harkány, Kisharsány, Márfa, Máriagyüd, Nagyarsány, Nagytótfalu, Siklós, Terehegy, Villány	Cserkút, Kővágószőlős, Kővágótöttös, Mecsekalja, Pécs	70000/1936. FM rendelet
1970	Bátaszék (Farkasd, Orbánhegy, Zenta, Kövesd I. völgy, Kövesd II. völgy), Decs, Ócsény, Sióagárd (Leányvár), Szekszárd, Zomba (Határvölgy)	<i>Tolna megye jó bortermő helyei:</i> Alsónyék, Várdomb, Felsőnyék, Ozora, Pincehely, Simontornya, Tamási	Diósvizlő, Harkány, Hegyszentmárton, Kisharsány, Márfa, Máriagyüd, Nagyarsány, Nagytótfalu, Siklós, Terehegy, Villány, Villánykövesd	Cserkút, Hosszúhetény, Kővágószőlős, Kővágótöttös, Pécs, Pécsvarad, <i>Baranya megye jó bortermő helyei:</i> Babarc, Bár, Helesfa, Lánycsók, Liptód, Mohács, Nagynyárad, Szajk, Versend	25/1970. (XI. 28.) MÉM rendelet

Év	Szekszárdi	Tolnai	Villányi	Pécsi	Forrás
1977	Alsónyék, Bába, Bátaszék, Decs, Őcsény, Szekszárd, Várdomb	<i>Tolna megye jó bortermő helyei:</i> Dunaföldvár, Dunaszentgyörgy, Duzs, Fácánkert, Felsőnyék, Györköny, Hőgyész, Lengyel, Ozora, Paks, Pincehely, Pusztahencse, Simontornya, Sióagárd, Tamási, Tolna, Zomba	Csarnóta, Diósvizsló, Harkány, Hegyszentmárton, Kisharsány, Márfa, Nagyharsány, Nagytótfalu, Siklós, Villány, Villánykövesd	Babarc, Báb, Belvárdgyula, Bóly, Cserkút, Dunaszekcső, Hásságy, Hosszúhetény, Kővágószőlős, Kővágótöttös, Lánycsók, Lothárd, Magyarsarlós, Máriakéménd, Mohács, Monyoród, Olasz, Pécs, Pécsvárad, Szajk, Szederkény, Versend <i>Baranya megye jó bortermő helyei:</i> Helesfa, Liptód, Nagynyárad, Szigetvár	40/ 1977. (XI. 29.) MÉM rendelet
1982	Alsónyék, Bába, Bátaszék, Decs, Őcsény, Sióagárd, Szekszárd, Várdomb, Zomba	<i>Tolna megye jó bortermő helyei:</i> Aparhant, Dunaföldvár, Dunaszentgyörgy, Duzs, Fácánkert, Felsőnyék, Gyönk, Györköny, Gyulaj, Hőgyész, Iregszemcse, Kisszékely, Kocsola, Koppányszántó, Kölesd, Lengyel, Ozora, Magyarkeszi, Miszla, Mőcsény, Nagykónyi, Nagymányok, Nagyszékely, Nagyszokoly, Paks, Pincehely, Pusztahencse, Sárszentlőrinc, Simontornya, Tamási, Tengellic, Tolna	nincs változás	nincs változás	32/ 1982. (XII. 27.) MÉM rendelet

Év	Szekszárdi	Tolnai	Villányi	Pécsi	Forrás
1990	<p><i>Szekszárdi körzet:</i> Alsónyék, Báta, Báticasék, Bonyhád, Decs, Möcsény, Ócsény, Sióagárd, Várdomb, Zomba</p> <p><i>Völgységi körzet:</i> Aparhant, Bonyhádvarasd, Duzs, Györe, Izmény, Lengyel, Mucsfa, Mucsi</p>	<p><i>Tolna megye bortermő helyei:</i> Dunaföldvár, Dunaszentgyörgy, Felsőnyék, Györköny, Kölesd, Magyarkeszi, Nagyszokoly, Ozora, Paks, Pincehely, Simontornya, Tamási, Tengelic</p>	<p>Diósvizlő, Harkány, Hegyszentmárton, Kisharsány, Márfa, Nagyarsány, Nagytótfalu, Siklós, Villány, Villánykövesd</p>	<p><i>Pécsi körzet:</i> Cserkút, Hosszúhetény, Kővágószőlős, Pécs, Pécsvárad</p> <p><i>Versendi körzet:</i> Babarc, Bár, Dunaszekcső, Hásságy, Lánycsók, Mohács, Monyoród, Olasz, Szajk, Szederkény, Versend</p> <p><i>Baranya megye bortermő helyei:</i> Helesfa, Szigetvár</p>	7/1990. (XII. 25.) FM rendelet
1997	<p>Alsónána, Alsónyék, Báta, Báticasék, Decs, Harc, Ócsény, Sióagárd, Szálka, Szekszárd, Várdomb, Zomba</p>	<p><i>Tolnai körzet:</i> Bölcske, Dunaföldvár, Dunaszentgyörgy, Györköny, Kölesd, Madocsa, Paks, Tengelic, Tolna</p> <p><i>Völgységi körzet:</i> Aparhant, Bonyhád, Bonyhádvarasd, Duzs, Györe, Izmény, Lengyel, Mórágy, Möcsény, Mucsfa, Mucsi</p> <p><i>Tamási körzet:</i> Felsőnyék, Hőgyész, Iregszemcse, Magyarkeszi, Nagyszokoly, Ozora, Pincehely, Simontornya, Tamási</p>	<p>Bisse, Csarnóta, Diósvizlő, Harkány, Hegyszentmárton, Kisharsány, Kistótfalu, Márfa, Nagyarsány, Nagytótfalu, Palkonya, Siklós, Túrony, Villány, Villánykövesd</p>	<p><i>Pécsi körzet:</i> Cserkút, Hosszúhetény, Keszü, Kővágószőlős, Kővágótöttös, Mecseknádasd, Pécs, Pécsvárad, Szemely</p> <p><i>Versendi körzet:</i> Babarc, Bár, Bóly, Dunaszekcső, Hásságy, Lánycsók, Mohács, Monyoród, Olasz, Szajk, Szederkény, Versend</p> <p><i>Szigetvári körzet:</i> Helesfa, Kispeterd, Mozsgó, Nagypeterd, Nyugotszenterzsébet, Szigetvár</p>	1997. CXXI. törvény

Év	Szekszárdi	Tolnai	Villányi	Pécsi	Forrás
1999	nincs változás	<p><i>Tolnai körzet:</i> Bölcske, Dunaföldvár, Dunaszentgyörgy, Györköny, Kölesd, Madocsa, Paks, Tengelic, Tolna</p> <p><i>Völgyégi körzet:</i> Aparhant, Bonyhád, Bonyhádvarasd, Duzs, Györe, Hidas, Izmény, Lengyel, Mórág, Mőcsény, Mucsfa, Mucsi</p> <p><i>Tamási körzet:</i> Felsőnyék, Hőgyész, Iregszemcse, Magyarakeszi, Nagyszokoly, Ozora, Pincehely, Simontornya, Tamási</p>	<p><i>Villányi körzet:</i> Kisharsány, Nagyharsány, Palkonya, Villány, Villánykövesd</p> <p><i>Siklósi körzet:</i> Bisse, Csarnóta, Diósvizlő, Harkány, Hegyszentmárton, Kistótfalu, Márfa, Nagytótfalu, Siklós, Szava, Túrony</p>	nincs változás	1999. XLVII. törvény
2000	Alsónána, Alsónyék, Báta, Bátaszék, Decs, Harc, Medina , Őcsény, Sióagárd, Szálka, Szekszárd, Várdomb, Zomba	<p><i>Tolnai körzet:</i> Bölcske, Dunaföldvár, Dunaszentgyörgy, Gyönk, Györköny, Kölesd, Madocsa, Paks, Sárszentlőrinc, Tengelic, Tolna</p> <p><i>Völgyégi körzet:</i> Aparhant, Bonyhád, Bonyhádvarasd, Duzs, Györe, Hidas, Izmény, Kisdorog, Kismányok, Kisveje, Lengyel, Mórág, Mőcsény, Mucsfa, Nagymányok, Tevel, Závod</p> <p><i>Tamási körzet:</i> Felsőnyék, Hőgyész, Igar, Iregszemcse, Magyarakeszi, Nagyszékely, Nagyszokoly, Ozora, Pincehely, Simontornya, Tamási, Tolnanémedi</p>	nincs változás	<p><i>Pécsi körzet:</i> Cserkút, Hosszúhetény, Ivánbattyán, Keszü, Kővágószőlős, Kővágótöttös, Mecseknyásd, Pécs, Pécsvárad, Szemely</p> <p><i>Versendi körzet:</i> Babarc, Bár, Bóly, Dunaszekcső, Hásságy, Lánycsók, Máriakéménd, Mohács, Monyoród, Nagynyárád, Olasz, Szajk, Szederkény, Versend</p> <p><i>Szigetvári körzet:</i> Helesfa, Kispeterd, Mozsgó, Nagypeterd, Nyugotszenterzsébet, Szigetvár</p>	2000. XCIX. törvény

Év	Szekszárdi	Tolnai	Villányi	Pécsi	Forrás
2003	Alsónána, Alsónyék, Báta, Bátaszék, Decs, Harc, Kakasd , Kéty , Medina, Őcsény, Sióagárd, Szálka, Szekszárd, Várdomb, Zomba	nincs változás	<i>Villányi körzet:</i> Kisharsány, Nagyharsány, Palkonya, Villány, Villánykövesd, Vokány <i>Siklósi körzet:</i> Bisse, Csarnóta, Diósvizlő, Harkány, Hegyszentmárton, Kistótfalu, Márfa, Nagytótfalu, Siklós, Szava, Túrony	<i>Pécsi körzet:</i> Boda , Cserkút, Hosszúhetény, Ivánbattyán, Keszü, Kiskassa , Kővágőszőlős, Kővágótöttös, Mecseknádasd, Pécs, Pécsvárad, Szemely <i>Versendi körzet:</i> Babarc, Bár, Bóly, Dunaszekcső, Hásságy, Lánycsók, Máriakéménd, Mohács, Monyoród, Nagynyárad, Olasz, Szajk, Szederkény, Versend <i>Szigetvári körzet:</i> Helesfa, Kispeterd, Mozsgó, Nagypeterd, Nyugotszenterzsébet, Szentlőrinc, Szigetvár	2003. évi LXXVII törvény

Év	Szekszárdi	Tolnai	Villányi	Pécsi	Forrás
2004	Alsónána, Alsónyék, Báta, Bátaszék, Decs, Harc, Medina, Mórágy, Ócsény, Sióagárd, Szálka, Szekszárd, Várdomb, Zomba	<i>Tolnai körzet:</i> Bölcske, Dunaföldvár, Dunaszentgyörgy, Gyönk, Györköny, Kölesd, Madocsa, Paks, Sárszentlőrinc, Tengelic, Tolna <i>Völgységi körzet:</i> Aparhant, Bátaapáti, Bonyhád, Bonyhádvarasd, Duzs, Grábóc, Györe, Hidas, Izmény, Kisdorog, Kismányok, Kisvejke, Lengyel, Mócsény, Mucsfa, Mucsi, Nagymányok, Tevel, Závod <i>Tamási körzet:</i> Aba, Felsőnyék, Hőgyész, Igar, Iregszemcse, Magyarkeszi, Nagyszékely, Nagyszokoly, Ozora, Pincehely, Seregélyes, Simontornya, Szabadbattyán, Szabadhidvég, Tamási, Tolnanémedi	<i>Villányi körzet:</i> Kisharsány, Nagyharsány, Palkonya, Villány, Villánykövesd <i>Siklósi körzet:</i> Bisse, Csarnóta, Diósviszló, Harkány, Hegyszentmárton, Kistótfalu, Márfa, Nagyótfalu, Siklós, Szava, Túrony, Vokány	<i>Pécsi körzet:</i> Boda, Cserkút, Hosszúhetény, Ivánbattyán, Keszü, Kiskassa, Kővágószőlős, Kővágótöttös, Mecseknádasd, Pécs, Pécsvárad, Szemely <i>Versendi körzet:</i> Babarc, Bár, Bóly, Dunaszekcső, Hásságy, Lánycsók, Máriakéménd, Mohács, Monyoród, Nagynyárad, Olasz, Szajk, Szederkény, Versend <i>Szigetvári körzet:</i> Helesfa, Kispeterd, Mozsgó, Nagypeterd, Nyugotszenterzsébet, Szentlőrinc, Szigetvár <i>Kaposi körzet:</i> Kaposhomok, Kaposkeresztúr, Kercseliget, Mosdós, Nagyberki, Szabadi	97/ 2004. (VI. 3.) FVM rendelet

Év	Szekszárdi	Tolnai	Villányi	Pécsi	Forrás
2006	Alsónána, Alsónyék, Báta, Bátaszék, Decs, Harc, Kakasd , Kéty , Medina, Őcsény, Sióagárd, Szálka, Szekszárd, Várdomb, Zomba	<i>Tamási körzet:</i> Aba, Felsónyék, Hőgyész, Igar, Iregszemcse, Magyarkeszi, Nagyszékely, Nagyszokoly, Ozora, Pincehely, Seregélyes, Simontornya, Szabadbattyán, Szabadhidvég, Tamási, Tolnanémedi <i>Tolnai körzet:</i> Bölcske, Dunaföldvár, Dunaszentgyörgy, Gyönk, Györköny, Kölesd, Madocsa, Paks, Sárszentlőrinc, Tengelic, Tolna <i>Völgységi körzet:</i> Aparhant, Bátaapáti, Bonyhád, Bonyhádvarasd, Duzs, Grábóc, Györe, Hidas, Izmény, Kisdorog, Kismányok, Kisvejke, Lengyel, Mórágy , Mőcsény, Mucsfa, Mucsi, Nagydorog , Nagymányok, Tevel, Závod	nincs változás	<i>Szigetvári körzet:</i> Helesfa, Kispeterd, Mozsgó, Nagypeterd, Nyugotszenterzsébet, Szentlőrinc, Szigetvár <i>Pécsi körzet:</i> Boda, Cserkút, Hosszúhetény, Ivánbattyán, Keszü, Kiskassa, Kővágószőlős, Kővágótöttös, Mecseknádasd, Pécs, Pécsvárad, Szemely <i>Versendi körzet:</i> Babarc, Bár, Bóly, Dunaszekcső, Hásságy, Lánycsók, Máriakéménd, Mohács, Monyoród, Nagynyárad, Olasz, Szajk, Szederkény, Versend	9/2006. (II. 3.) FVM rendelet

Megjegyzés: az adott korszakban használt helyesírás alapján
piros szín: változás az előző időszakhoz képest

4. melléklet. A törvények által telepítésre ajánlott szőlőfajták (szerk. MÁTÉ A.)

Év	Szekszárdi	Tolnai	Villányi	Pécsi	Forrás
1896	Olaszrizling, Sárfehér, Zöld Sylvani, Mézes fehér, Piros tramini, Alexandriai muskotály, Zöld fehér (Bálint), Kövi dinka, Piros dinka; Kadarka, Nagy burgundi, Merlot;	Olaszrizling, Sárfehér, Zöld Sylvani, Mézes fehér, Piros tramini, Alexandriai muskotály, Zöld fehér (Bálint), Kövi dinka, Piros dinka; Kadarka, Nagy burgundi, Merlot;	Furmint (Kéknyelű), Járdovány (Pécsi tökös), Csomorinka, Olaszrizling; Kadarka;	Furmint (Kéknyelű), Járdovány (Pécsi tökös), Csomorinka, Olaszrizling; Kadarka;	60900/ 1896 FM rendelet
1941	Mézesfehér, Olaszrizling, Ezerjő, Sárfehér, Csabagyöngye, Chasselas-félék, Decsi szagos; Kadarka, Oportó, Nagyburgundi;	Mézesfehér, Olaszrizling, Ezerjő, Járdovány, Tramini, Csabagyöngye, Mathiász Jánosné muskotály, Szőlőskertek királynője, Chasselas-félék, Hamburgi muskotály; Kadarka, Nagyburgundi;	Mézesfehér, Furmint, Rajnai rizling, Fehérburgundi, Szagos bajnár, Csabagyöngye, Ottonel muskotály, Chasselas-félék, Mathiász Jánosné muskotály, Cegléd szépe, Hamburgi muskotály; Kadarka, Nagyburgundi;	Furmint, Hárslevelű, Ezerjő, Fehérburgundi, Mézesfehér, Olaszrizling, Cirfandli, Csabagyöngye, Chasselas-félék, Szőlőskertek királynője, Mathiász Jánosné muskotály Hamburgi muskotály; Kadarka, Oportó, Nagyburgundi;	210800/ 1941 FM rendelet
1970	Olaszrizling, Nemes- Olaszrizling, Bánáti rizling; Nemeskadarka, Fűszeres kadarka, Medoc Noir, Cabernet franc, Cabernet sauvignon, Oportó Kékfrankos, Baracsi rubint;	-	Olaszrizling, Nemes- Olaszrizling, Hárslevelű, Pirostramini; Nemeskadarka, Fűszeres kadarka, Kékfrankos, Oportó, Medoc Noir, Cabernet franc, Cabernet sauvignon, Baracsi rubint;	Olaszrizling, Nemes- Olaszrizling, Furmint, Nemesfurmint, Királyfurmint, Piroscirfandli, Fehér burgundi (Chardonnay), Rizlingszilváni, Pirostramini;	25/ 1970 (XI. 28.) MÉM rendelet

Év	Szekszárdi	Tolnai	Villányi	Pécsi	Forrás
1977	Olasz rizling, Nemes-Olasz rizling, Rajnai rizling, Chardonnay; Kadarka, Kékfrankos, Bíborkadarka, Fűszeres kadarka, Magyarfrankos, Nemeskadarka, Zweigelt;	-	Olasz rizling, Bánáti rizling, Chardonnay, Hárslevelű, Pirostramini, Zenit; Oportó, Kadarka, Kékfrankos, Cabernet franc, Magyarfrankos, Merlot, Zweigelt;	Olasz rizling, Furmint, Chardonnay, Jubileum 75, Nemes-Olasz rizling, Piroscirfandli, Rizlingszilváni, Zenit;	40/ 1977 (XI. 29.) MÉM rendelet
1990	<i>Szekszárdi körzet:</i> Chardonnay, Olasz rizling, Rajnai rizling, Rizlingszilváni, Tramini; Kadarka, Kékfrankos, Cabernet franc, Cabernet sauvignon; <i>Völgységi körzet:</i> Chardonnay, Olasz rizling, Rajnai rizling, Rizlingszilváni; Zweigelt, Kékfrankos;	-	Chardonnay, Hárslevelű, Olasz rizling, Rajnai rizling, Tramini; Bíbor kadarka, Cabernet sauvignon, Cabernet franc, Kékfrankos, Kékoportó;	<i>Pécsi körzet:</i> Chardonnay, Cirfandli, Olasz rizling; <i>Versendi körzet:</i> Chardonnay, Olasz rizling, Rajnai rizling;	7/1990 (XII. 25.) FM rendelet
1998	Chardonnay, Olasz rizling, Pinot blanc, Rajnai rizling, Rizlingszilváni, Sauvignon, Szürkebarát, Tramini, Zöld veltelini; Cabernet franc, Cabernet sauvignon, Kadarka, Kékfrankos, Merlot, Pinot noir, Zweigelt;	<i>Tolnai, Völgységi és Tamási körzet:</i> Chardonnay, Olasz rizling, Pinot blanc; Rajnai rizling, Rizlingszilváni, Sauvignon, Szürkebarát, Tramini, Zöld veltelini, Zenit, Királyleányka; Cabernet franc, Cabernet sauvignon, Kadarka, Kékfrankos, Merlot, Pinot noir, Zweigelt;	Chardonnay, Hárslevelű, Olasz rizling, Rajnai rizling, Pinot blanc, Sauvignon, Tramini, Ottonel muskotály; Kékoportó, Kékfrankos, Cabernet sauvignon, Cabernet franc, Merlot, Pinot noir;	<i>Pécsi körzet:</i> Chardonnay, Cirfandli, Olasz rizling, Sauvignon; Cabernet sauvignon, Cabernet franc, Merlot; <i>Versendi, Szigetvári körzet:</i> Chardonnay, Olasz rizling, Rajnai rizling, Sauvignon; <i>Szigetvári körzet:</i> Merlot, Pinot noir;	6./1998 FM közle- mény

Év	Szekszárdi	Tolnai	Villányi	Pécsi	Forrás
2004	Chardonnay, Királyleányka, Olasz rizling, Pinot blanc, Rajnai rizling, Sauvignon, Szürkebarát, Tramini, Zenit, Zöld veltelini, Irsai Olivér; Cabernet franc, Cabernet sauvignon, Kadarka, Kékfrankos, Merlot, Pinot noir;	Chardonnay, Királyleányka, Olasz rizling, Pinot blanc, Rajnai rizling, Sauvignon, Szürkebarát, Tramini, Zenit, Zöld veltelini, Irsai Olivér; Cabernet franc, Cabernet sauvignon, Kadarka, Kékfrankos, Merlot, Pinot noir;	Chardonnay, Cirfandli, Hárslevelű, Olasz rizling, Ottonel muskotály, Rajnai rizling, Pinot blanc, Sauvignon, Tramini, Szürkebarát; Blauburger, Kékoportó, Kadarka, Kékfrankos, Cabernet sauvignon, Cabernet franc, Merlot, Pinot noir;	Chardonnay, Cirfandli, Hárslevelű, Olasz rizling, Ottonel muskotály, Rajnai rizling, Pinot blanc, Sauvignon, Tramini, Szürkebarát; Blauburger, Kékoportó, Kadarka, Kékfrankos, Cabernet sauvignon, Cabernet franc, Merlot, Pinot noir;	104/ 2004 (VI. 3.) FVM rendelet

Megjegyzés:

1990 – Az ajánlott fajták mellett kiegészítő fajtákat is lehet telepíteni, ezeket szintén az adott rendelet szabályozza.

1998 – Az ajánlott fajták mellett kiegészítő és ültetvényes fajtákat is lehet telepíteni.

2004 – Az ajánlott szőlőfajtákat meggyenként határozta meg a rendelet.

5. melléklet. Borvidéki települések címerei

(Forrás: www.heraldika.hu)

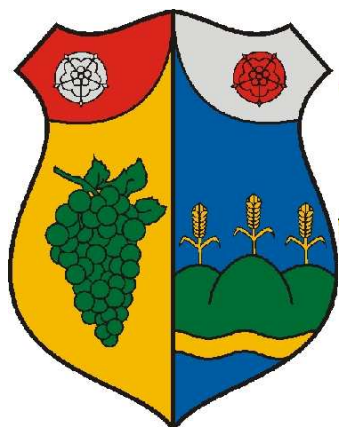
Bisse

Bóly

Diósvizsló

Hosszúhetény

Kistótfalu

Kővágószőlős

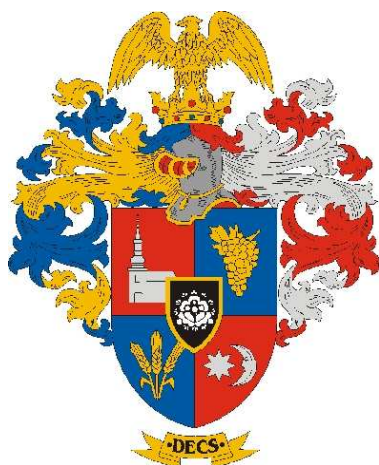
Lágycsók

Szederkény

Villány

Decs

Dunaföldvár

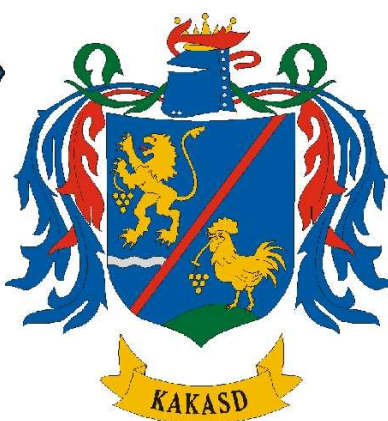
Gyöng

Györköny

Hógyész

Kakasd

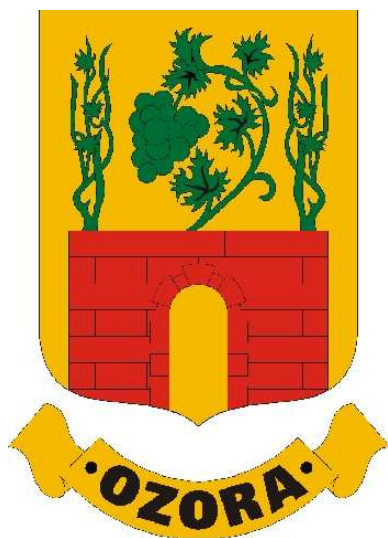
Kölesd

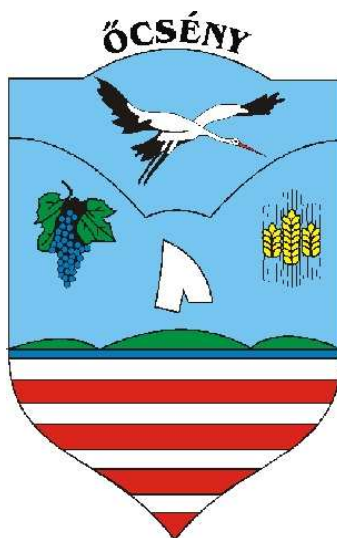
Mucsfa

Nagyszékely

Ozora

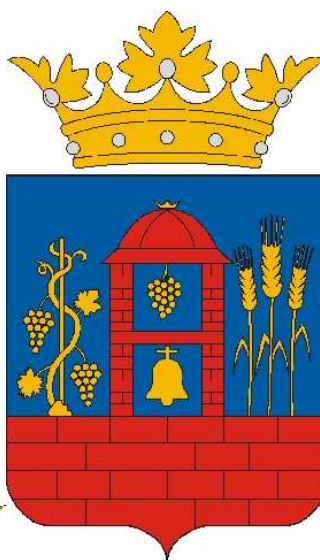
Ócsény

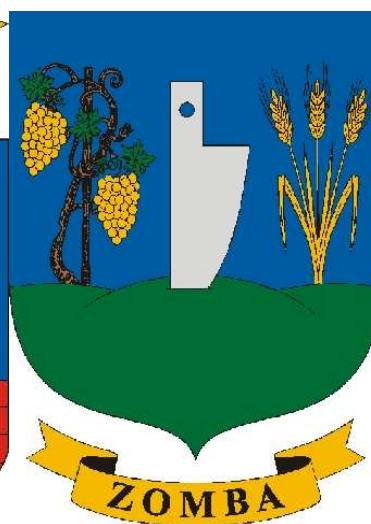
Sárszentlőrinc

Sióagárd

Szekszárd

Zomba

Igar

6. melléklet. Magyarország szőlőszeti statistikájának (1860–1873) vizsgált témakörei

(Forrás: KELETI K. szerk. 1875)

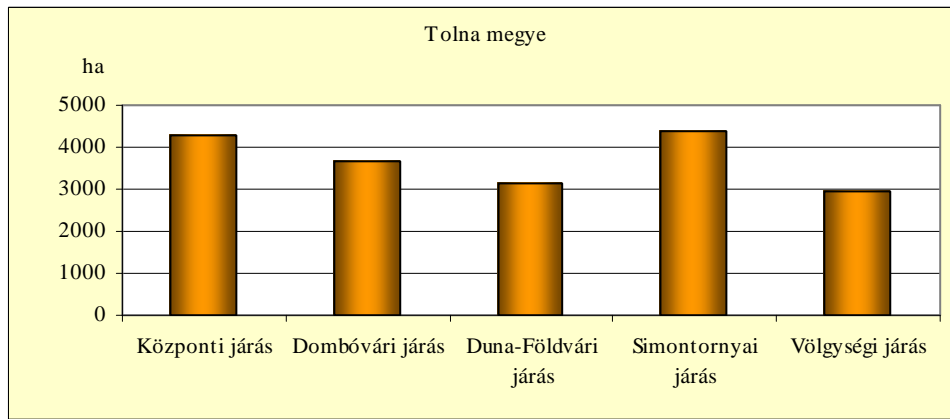
1. A szőlők vidékek szerinti fekvése, talaja, a vidékek éghajlata.
2. A szőlők területe (községekbe küldött kérdőívek alapján).
3. A művelés módjai és költségei.
4. Az évenkénti átlagos termés (1860–1872 közötti terméseredmények).
5. A nyersszőlő eladása és jövedelme (ipari- és kereskedelmi kamarák adatai).
6. A szőlő sajtolása.
7. Pincekezelés.
8. Aszú és mesterséges borkészítés.
9. A bor színe és vegytani elemzése.
10. A bor értéke (ipari- és kereskedelmi kamarák adatai).
11. Az eladási viszonyok (ipari- és kereskedelmi kamarák adatai).
12. A szállítási költségek (szállítási vállalatok árszabásai alapján).
13. A kiviteli és behozatali vám.
14. A fogyasztási adó (hatályos törvények alapján).
15. Dézsmaviszonyok (hatályos törvények alapján).
16. A szőlőműveléssel foglalkozók viszonyai.

7. melléklet. Tolna és Baranya megye adatai Magyarország szőlészeti statistikája (1860–1873) alapján (szerk. MÁTÉ A.)

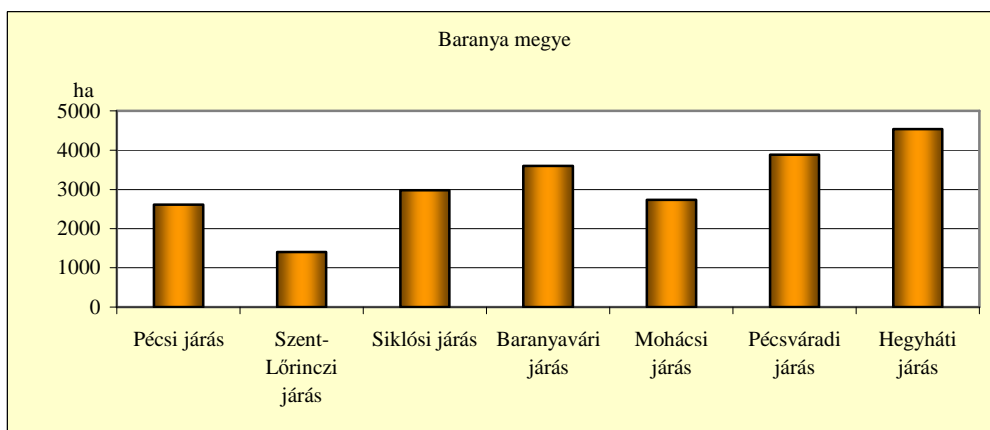
	A járás neve	A községben levő szőlőbirtokok száma (%)	Az átlagos szőlőterület-nagyság (ha)	A szőlőterületi nagysága		1873-ban termelt bor (hl)			
				össz. %	(ha)	fehér	vörös	siller	össz.
1.	Központi	7223	0,6	23,3	4285	29454	92530	19193	141176
2.	Dombóvári	6520	0,6	19,9	3654	9045	5694	6367	21106
3.	Duna-Földvári	6733	0,5	17,0	3132	8148	4730	19046	31924
4.	Simontornyai	6014	0,7	23,8	4389	3604	11718	7561	22883
5.	Völgységi	5038	0,6	16,0	2947	7097	32753	17377	57227
	Tolna megye	31528	0,6	100,0	18406	57346	147425	69543	274315

	A járás neve	A községben levő szőlőbirtokok száma (%)	Az átlagos szőlőterület-nagyság (ha)	A szőlőterületi nagysága		1873-ban termelt bor (hl)			
				össz. %	(ha)	fehér	vörös	siller	össz.
1.	Pécsi	6597	0,4	12,0	2616	24636	7950	16252	48838
2.	Szent-Lőrinczi	4847	0,3	6,4	1403	6897	18746	9507	35150
3.	Siklói	5810	0,5	13,7	2984	5869	6038	11636	23543
4.	Baranyavári	6656	0,5	16,6	3602	6165	13780	13710	33655
5.	Mohácsi	4877	0,6	12,6	2735	13858	8930	7044	29833
6.	Pécsváradi	5320	0,7	17,8	3883	28952	20772	23622	73346
7.	Hegyháti	7826	0,6	20,9	4539	15637	15841	19618	51096
	Baranya megye	41933	0,5	100	21762	102014	92058	101389	295460

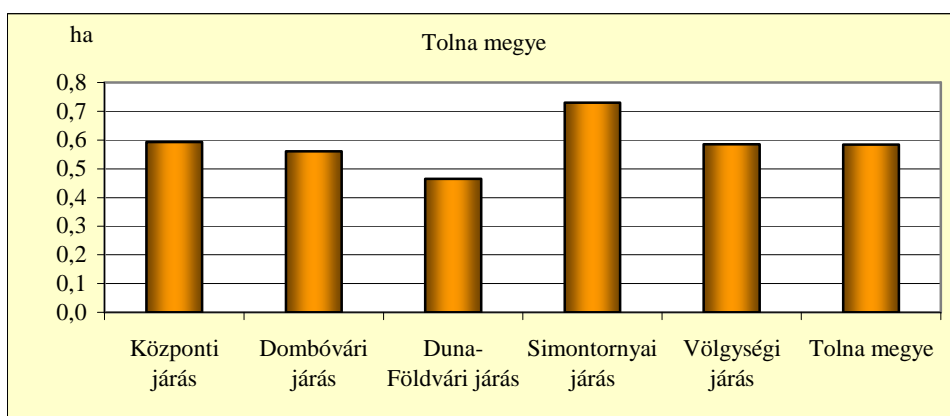
8. melléklet. Tolna és Baranya megye járásainak szőlőterülete, átlagos birtoknagysága és bortermelésének megoszlása 1873-ban (szerk. MÁTÉ A.)

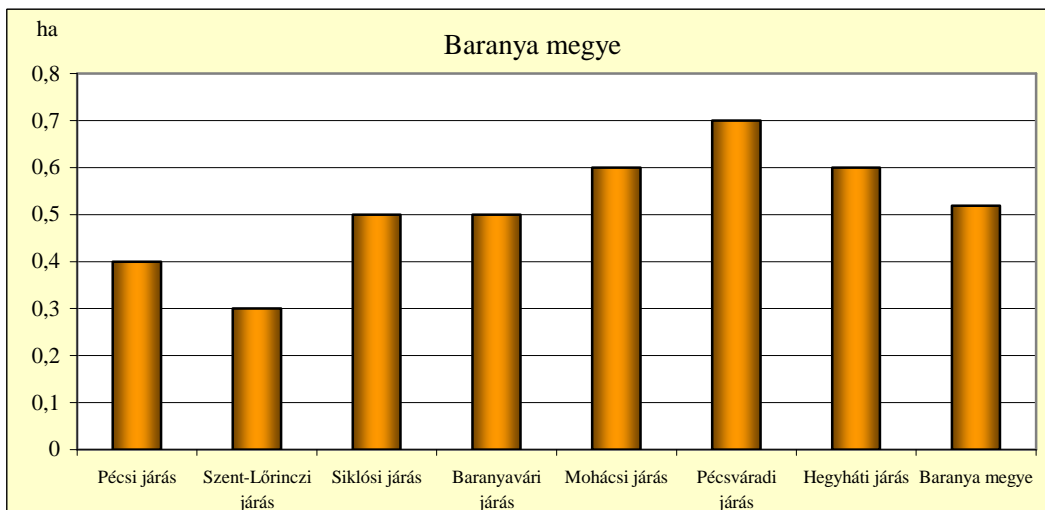
Tolna megye járásainak szőlőterülete 1873-ban (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: Keleti K. [szerk.] 1875)

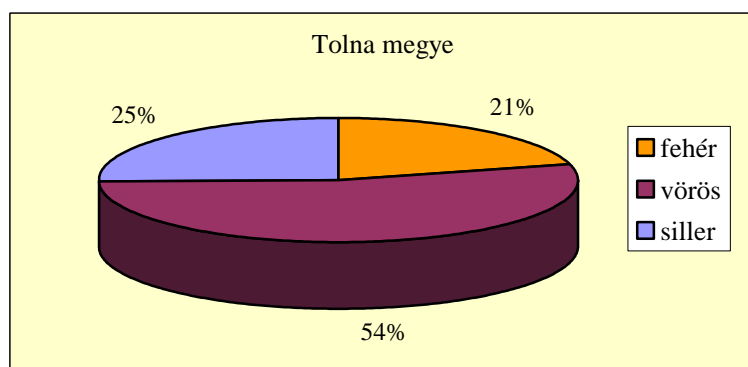
Baranya megye járásainak szőlőterülete 1873-ban (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: Keleti K. [szerk.] 1875)

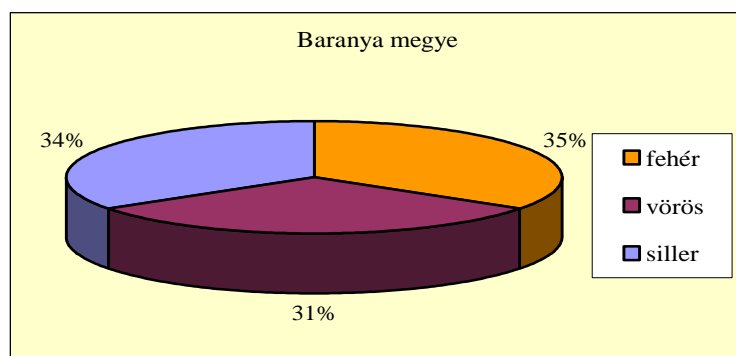
Tolna megye járásainak átlagos birtoknagysága 1873-ban (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: Keleti K. [szerk.] 1875)

**Baranya megye járásainak átlagos birtoknagysága 1873-ban (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: Keleti K. [szerk.] 1875)**

**Tolna megye bortermelésének megoszlása 1873-ban (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: Keleti K. [szerk.] 1875)**

**Baranya megye bortermelésének megoszlása 1873-ban (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: Keleti K. [szerk.] 1875)**

9. melléklet. A Villányi borvidék dűlőinek listája és a villányi védett eredetű borok címkéjén kötelezően használatos magyar kikerics grafikája

(Forrás: 91/2005. (X. 18.) FVM rendelet)

Bisse	Harkány	Siklós	Szava	Nagyharsány
1. Szőlőhegy	18. Diászó	32. Akasztófa	56. Hegyalja	75. Dobogó
Csarnóta	19. Kishegy	33. Cskunia	57. Hegytető	76. Domb
2. József-hegy	20. Szilágy	34. Gombás	58. Ostoros	77. Fekete-hegy
3. Ostoros	21. Tenkesi szőlő	35. Göntér-Hidegkút	Turony	78. Kopár
4. Bokjó	22. Terehegy	36. Kubina	59. Alsó avas	79. Konkoly-dűlő
5. Cser	Kistótfalu	37. Makár	60. Kis cser	80. Remete
6. Cseralja	23. Átai-hegy	38. Melegmáj	61. Mészfej	81. Várerdő
7. Cserkő	24. Csicsó-hegy	39. Szőlőkalja	62. Sáta	82. Ördög-árok
8. Csikorgó-erdő	25. Ófalu	40. Sztánkó út	63. Sziget	83. Fennsíki-szőlők
9. Farkasverem	26. Simon-hegy	41. Városhegy	64. Szőlőhegy	Nagytótfalu
10. Gerzsó	27. Szőlőskert	42. Alsó kövesföld	Hegyszent-márton	84. Mandolás
11. Hegyalja	28. Templom fölött	43. Csepeli árok	65. Kerek-hegy	85. Pillangó-dűlő
12. Hosszúföld	Márfa	44. Diászó	66. Köves-hegy	86. Verebes-rét
13. Imrevölgy	29. Derékalja	45. Felső kövesföld	67. Nagy-hegy	87. Gombás
14. Liget	30. Diás	46. Göntér	Kisharsány	88. Tüskés
15. Ligetalja	31. Hegyalja	47. Kenderföld	68. Kisharsány Bocor	89. Hajdús
16. Tömelik		48. Kopácsi hát	69. Gesztenyés	Villány
17. Derékalja		49. Kövesföld	70. Hajdús	90. Agancsos
		50. Középvölgy	71. Hársas	91. Csillag-völgy (Sternstal)
		51. Macskalyuk	72. Hunyadi-dűlő	92. Harsányi út felett
		52. Nagyárok	73. Kenderföld	93. Jammerthal
		53. Nagy-hegy	74. Kossuth Lajosdűlő	94. Somsich
		54. Szabolcsi árok		
		55. Zuhánya		

10. melléklet. A Pannon borrhégló borvidékei (Fotó: VARGA G., MÁTÉ A.)

Szekszárdi borvidék

Szekszárd – Istifángödre

Szekszárd – Kadarka utca

Szekszárd – Bogár tanya

Szekszárd – Béri Balogh Ádám utca

Szekszárd – Benedek völgy

Zomba – Szent Gaál Kastély

Tolnai borvidék

Györköny - pincefalu

Kölesd – Apponyi kastély

Villány borvidék

Villánykövesd – pincefalu

Villánykövesd

Pécsi borvidék

Bóly

Dunaszekcső

11. melléklet. Tolna és Baranya megye borvidégeinek társadalmi helyzete a 2001. évi népszámlálás alapján (szerk. MÁTÉ A.)

A borvidékek területe, népesség száma, népsűrűsége, 2001 (szerk. MÁTÉ A.)

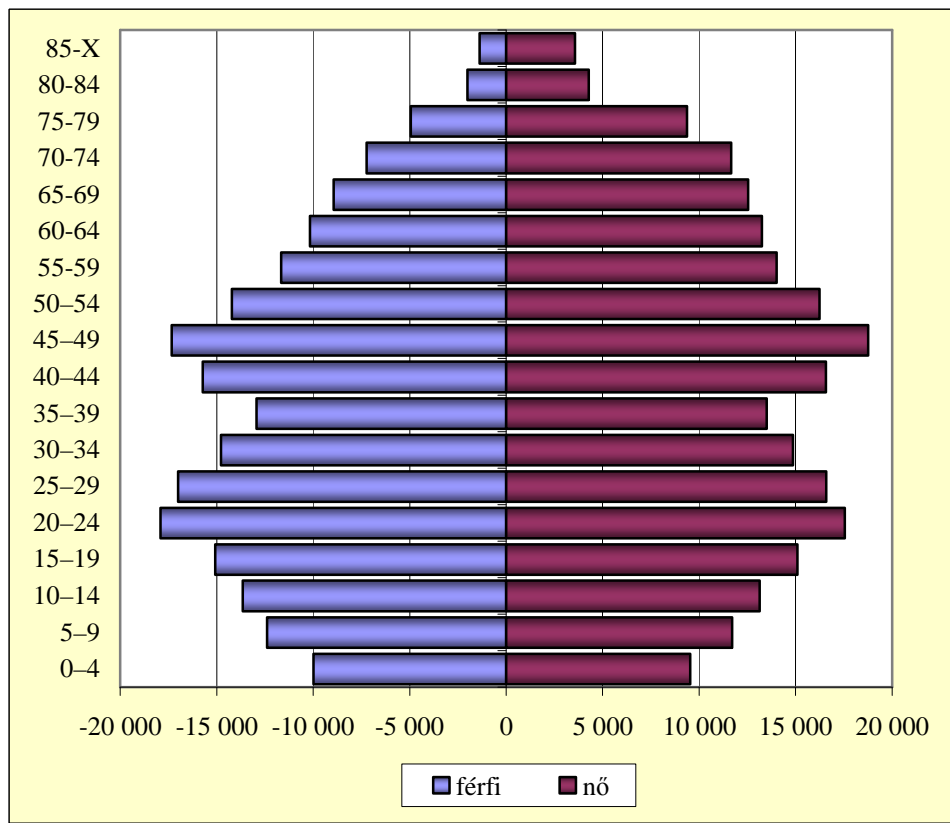
Terület	Terület (ha)	Lakosság (fő)	Népsűrűség (fő/km²)
Szekszárdi borvidék	62223	63402	102
Tolnai borvidék	161885	120411	76
Villányi borvidék	27367	23402	86
Pécsi borvidék	84015	232411	266
<i>Pannon borrégió</i>	<i>335490</i>	<i>439626</i>	<i>129</i>

Forrás: Népszámlálás 2001.

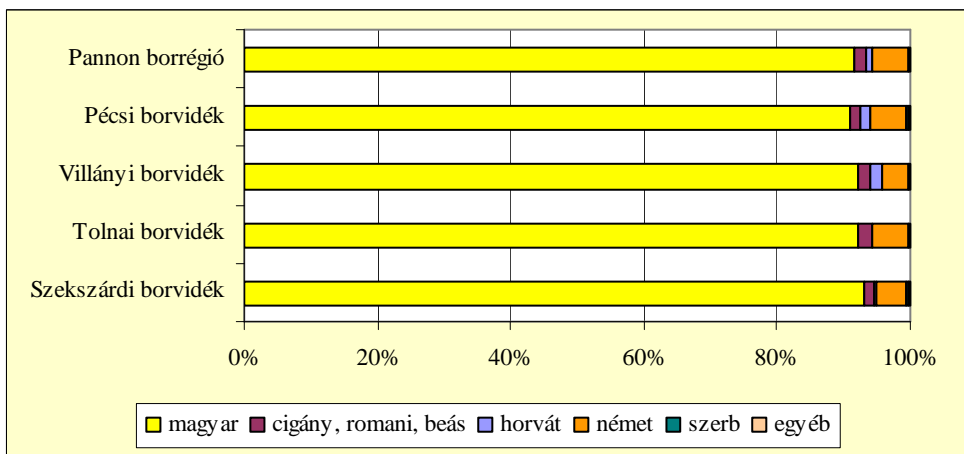
Településtípusok a borvidékeken, 2001 (szerk. MÁTÉ A.)

Terület	Összes település	Városok	Községek	500 alatti	500–1000	1000–5000	5000–10000	10000 feletti
	száma db			fő lakosságú települések száma db				
Szekszárdi borvidék	15	2	13	0	5	8	1	1
Tolnai borvidék	43	6	37	10	8	20	2	3
Villányi borvidék	17	3	13	10	3	3	0	1
Pécsi borvidék	32	6	27	9	10	9	1	3
<i>Pannon borrégió</i>	<i>107</i>	<i>17</i>	<i>90</i>	<i>29</i>	<i>26</i>	<i>40</i>	<i>4</i>	<i>8</i>

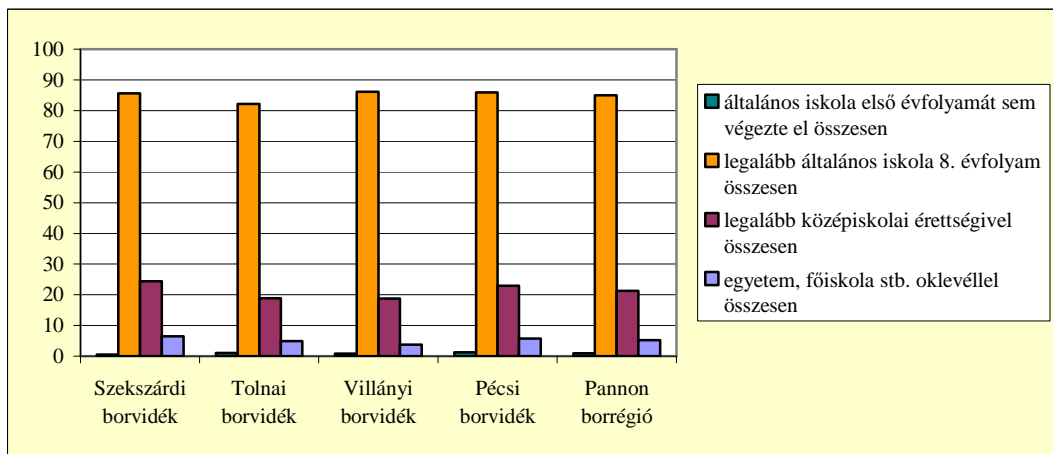
Forrás: Népszámlálás 2001.

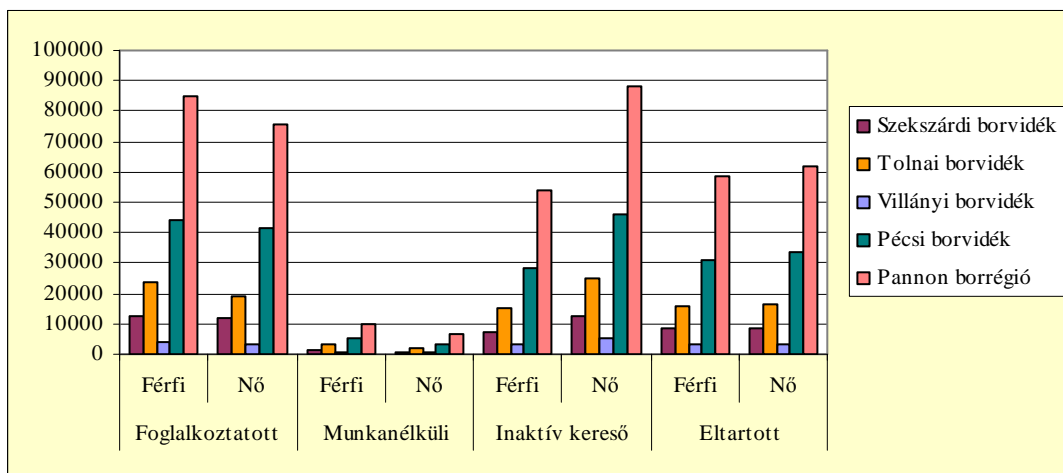
A vizsgált terület lakosságának korfája, 2001 (fő) (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: Népszámlálás 2001)

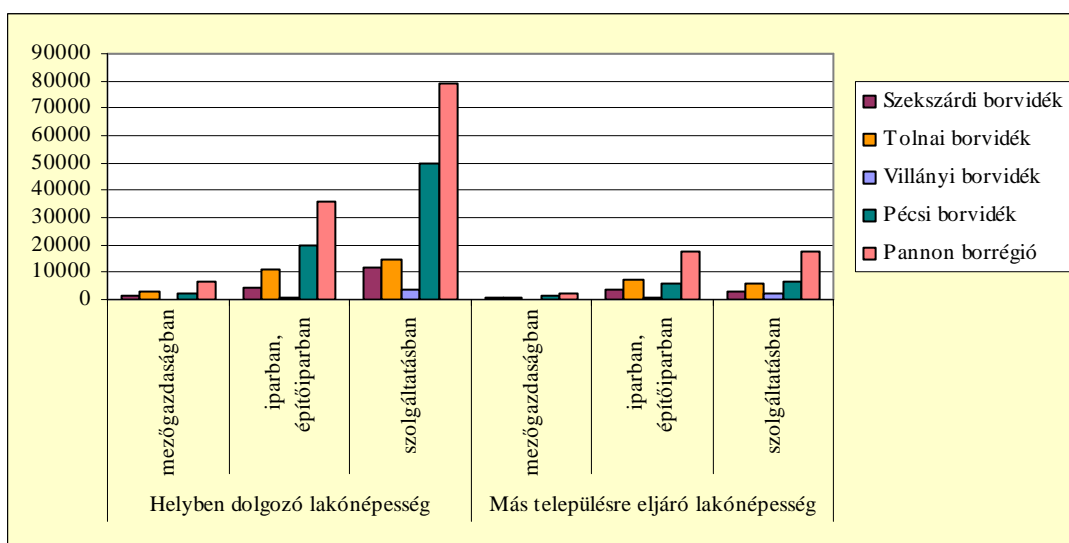
A népesség nemzetiségi hovatartozás szerint, 2001 (%) (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: Népszámlálás 2001)

A népesség iskolai végzettség és nemek szerint, 2001 (%) (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: Népszámlálás 2001)

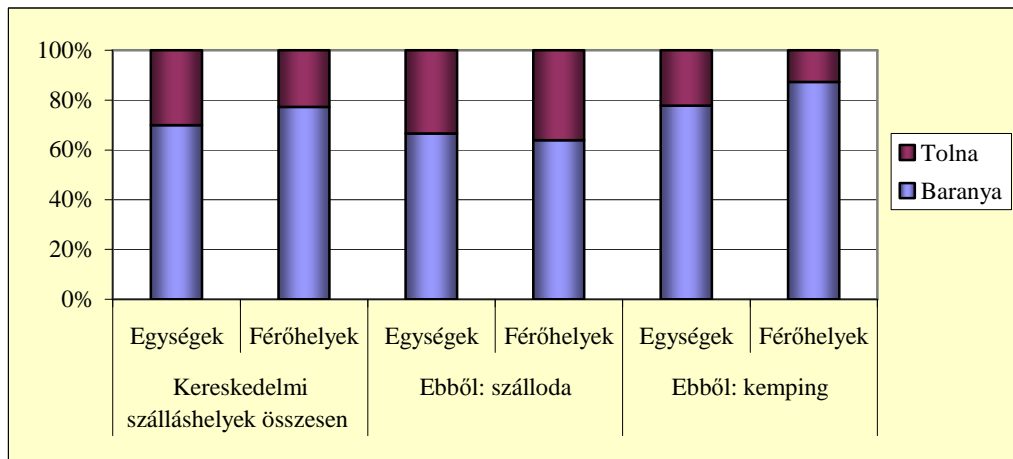

A népesség gazdasági aktivitás és nemek szerint (fő), 2001 (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: Népszámlálás 2001)

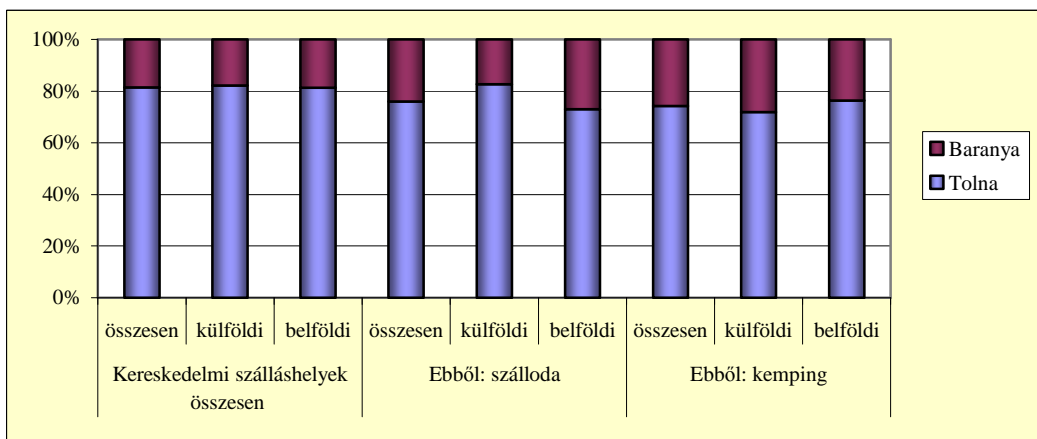

A foglalkoztatottak összevont nemzetgazdasági ág szerint, 2001 (fő) (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: Népszámlálás 2001)

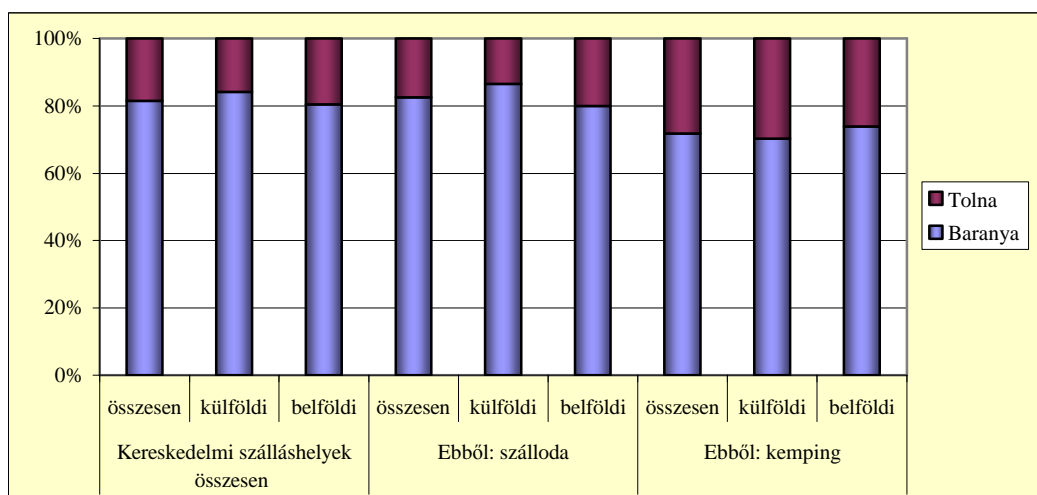
12. melléklet. Tolna és Baranya megye turisztikai infrastruktúrája és vendégforgalma, 2003

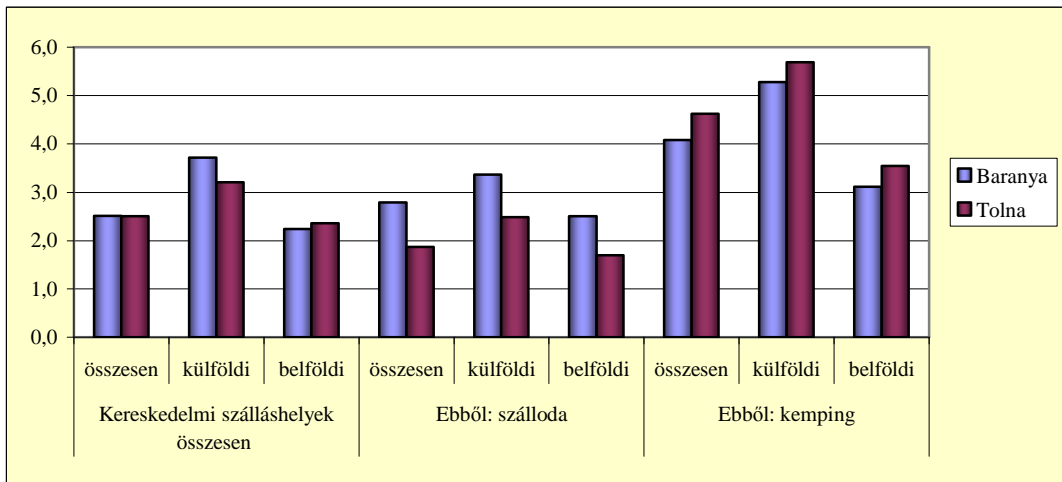
A kereskedelmi szálláshelyek kapacitása, 2003 (%) (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: Idegenforgalmi statisztikai évkönyv 2003)

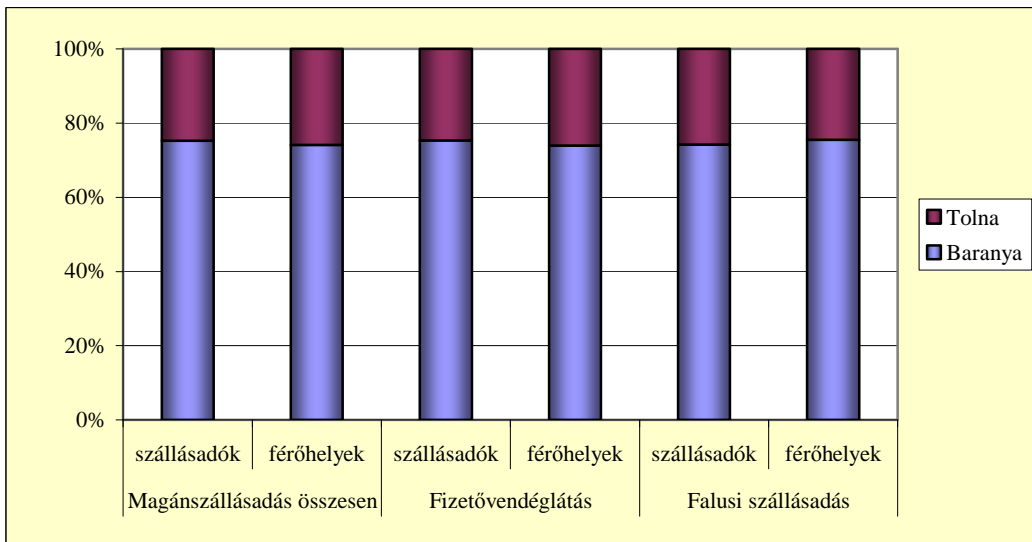
A kereskedelmi szálláshelyek vendégforgalma, 2003 (%) (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: Idegenforgalmi statisztikai évkönyv 2003)

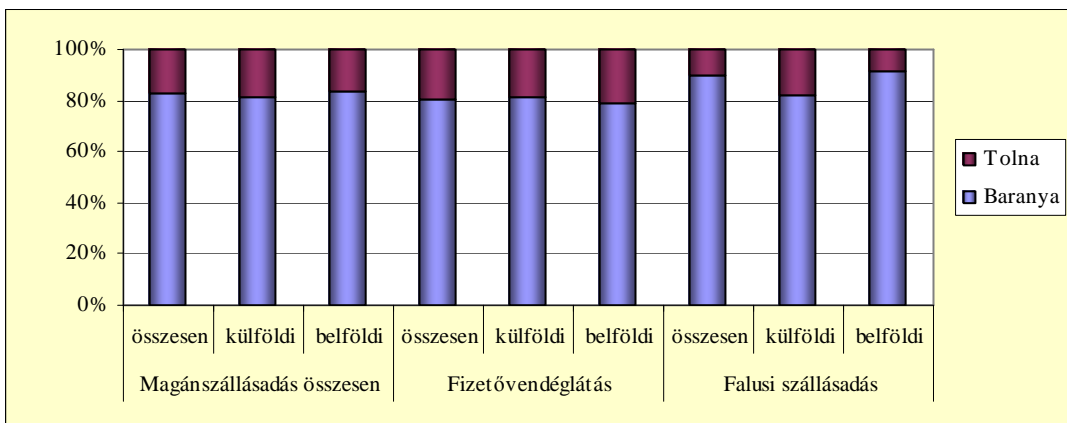
A kereskedelmi szálláshelyek vendégéjszakáinak alakulása, 2003 (%) (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: Idegenforgalmi statisztikai évkönyv 2003)

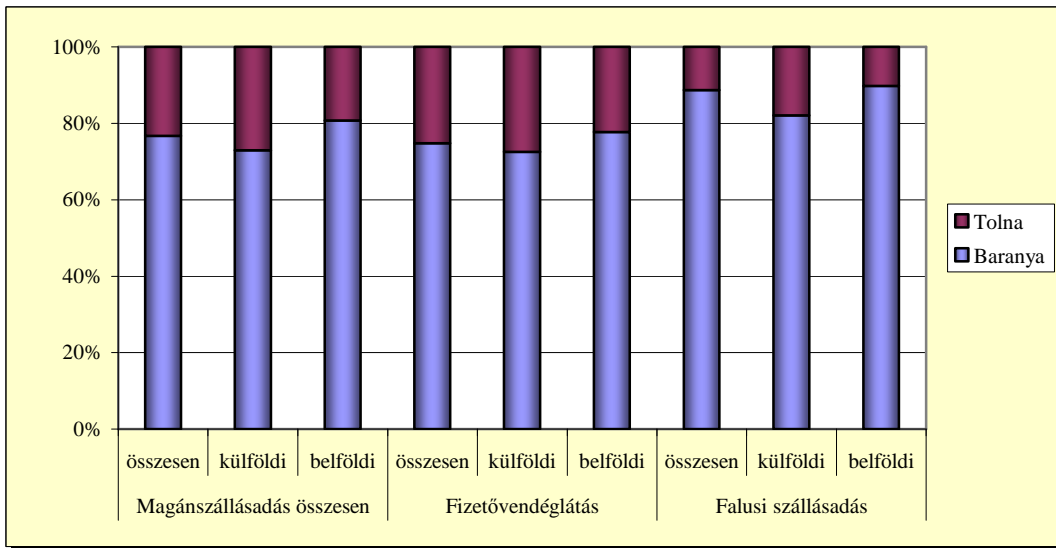
A tartózkodási idő alakulása kereskedelmi szálláshelyeken, 2003 (szerk. MÁTÉ A.)
 (Forrás: Idegenforgalmi statisztikai évkönyv 2003)

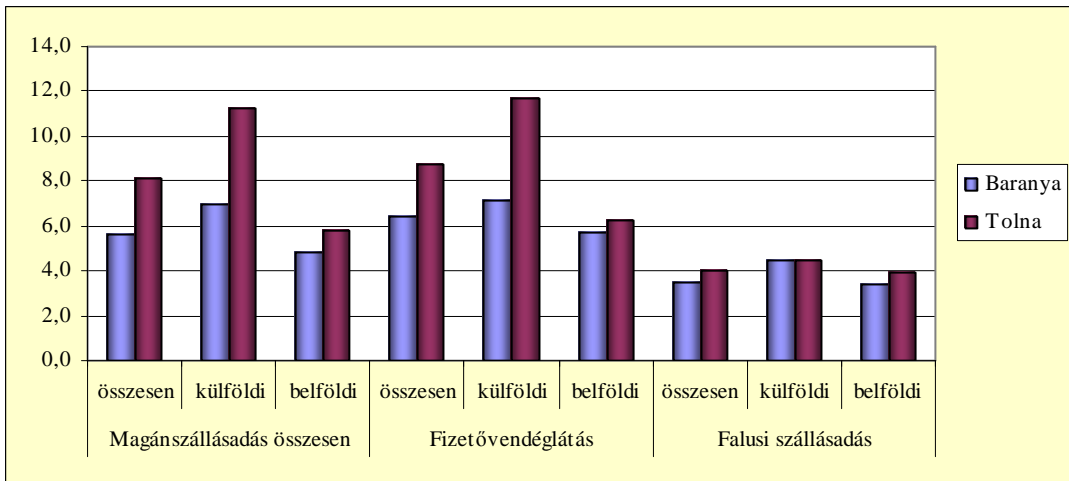
A magánzálláshelyek kapacitása, 2003 (%) (szerk. MÁTÉ A.)
 (Forrás: Idegenforgalmi statisztikai évkönyv 2003)

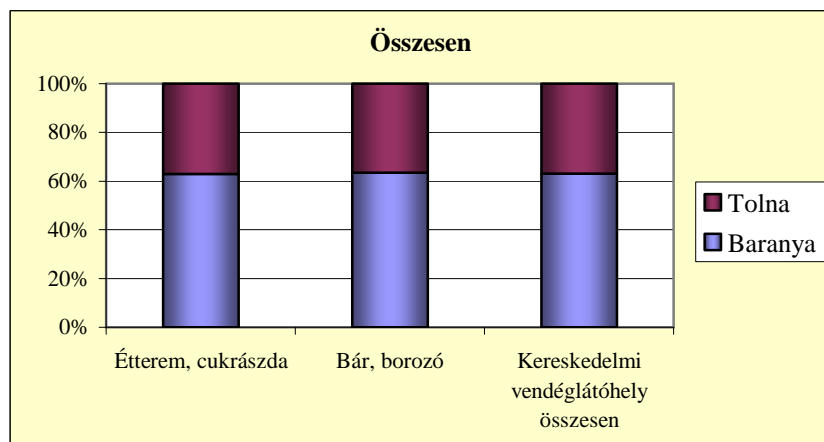
A magánzálláshelyek vendégforgalma, 2003 (%) (szerk. MÁTÉ A.)
 (Forrás: Idegenforgalmi statisztikai évkönyv 2003)

A magánszálláshelyek vendégjzusakáinak alakulása, 2003 (%) (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: Idegenforgalmi statisztikai évkönyv 2003)

A tartózkodási idő alakulása magánszálláshelyeken, 2003 (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: Idegenforgalmi statisztikai évkönyv 2003)

A vendéglátóüzletek száma típus és terület szerint, 2003 (%) (szerk. MÁTÉ A.)
(Forrás: Idegenforgalmi statisztikai évkönyv 2003)

13. melléklet. A szállodák kapacitása és vendégforgalma a borvidékeken, 2003

Szálláshely neve	Település	Üzemeltető (az üzemeltető neve rövidítve szerepel)	Osztály- ba sorolás	Szobák	Ágyak	Férő- helyek
Hotel Zodiaco	Szekszárd	LINEA ITALIANA KFT.	***	24	54	55
Hotel Orchidea	Tengelic	LAVINA KFT.	***	44	98	114
Hotel Gemenc	Szekszárd	HOTEL GEMENC KFT.	**	92	184	184
Alisca Hotel	Szekszárd	PERFACTOR KFT.	**	19	40	40
Hotel Korona	Szekszárd	ACHIM ÉS TÁRSA KFT.	**	13	26	30
Kollégium	Szekszárd	PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM	*	96	288	288
Rózsa F. Középisk. Kollégium	Szekszárd	RÓZSA FERENC KÖZÉPISK. KOLL.	*	56	302	302
Szekszárdi borvidék				344	992	1 013
Kastélyhotel	Seregélyes	KASTÉLYHOTEL SEREGÉLYES KFT.	***	35	104	104
Gróf Apponyi Kastélyszálló	Högyész	HERMELIN TERMÁL RT.	****	54	116	132
Hotel Rittinger	Bonyhád	RITT 2000 KFT.	***	29	49	54
Hotel Thelena	Tolna	TOLNA-DOHÁNY KFT.	**	31	68	68
Fortiana Szálló	Tamási	VÁLYI PÉTER SZAKKÉPZŐ ISKOLA	**	5	12	16
Duna Szálló	Paks	REÁLPROTECTOR KFT.	*	77	145	145
Tolnai borvidék				231	494	519
Hotel Baranya	Harkány	HALMAI MIKLÓS IMRE	***	83	163	167
Hotel Agro	Harkány	GYÓGYSZÁLLÓ SZOLG. RT.	***	108	226	246
Arbomed Hotel	Harkány	FRANYÓ KFT.	***	25	56	56
Well Hotel	Harkány	WELL TOUR & HOTEL KFT.	***	25	47	47
Hotel Dráva	Harkány	MECSEK TOURS KFT.	**	71	142	157
Hotel Platán	Harkány	HOTEL PLATÁN KFT.	**	58	102	114
Balkon Hotel	Harkány	HARKÁNYI BALKON GYÓGYSZ. RT.	**	49	110	110
Lidia Apartman Hotel	Harkány	LIMI BT.	**	40	80	82
Hotel Kager	Harkány	KAGER BT.	**	12	24	33
Villányi borvidék				471	950	1 012
Hotel Kikelet	Pécs	HOTEL KIKELET KFT.	****	33	66	66
Pátia	Pécs	DANUBIUS RT.	***	117	239	239
Hotel Hunyor	Pécs	MECSEK TOURS KFT.	***	52	104	121
Palatinus Szálloda	Pécs	DANUBIUS RT.	***	100	204	204
Hotel Mediterrán	Pécs	DIACELL KFT.	***	32	73	75
Hotel Kövestető	Hosszúhetény	NYERGES KFT.	***	22	44	48
Hotel Millennium	Pécs	BALATONI KFT.	***	25	48	53
Bathyan Kastély Szálló	Pécs	LOVAS SZÁLLÓ KFT.	***	19	45	53
Hunyor Vendégház	Pécs	PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM HÓS ÉS HÓS ÉPÍTŐ ÉS KER. KFT.	***	23	46	46
Hotel Fenyves Panoráma	Pécs		**	21	42	52
Hotel Oroszlán	Szigetvár	MEXBÉ KFT.	**	34	68	69
Hotel Csele	Mohács	PENTA-BAU 94 KFT.	**	49	98	108
István Király Szálloda	Pécsvárad	VÁR-GOLD KFT.	**	29	58	72
Hotel Kumilla	Szigetvár	SZIKSZ KFT.	**	30	60	88
Hotel Laterum	Pécs	LATERUM-LINE KFT.	**	82	276	276
Erőmű Szálló	Pécs	PANNON HŐERŐMŰ RT.	*	12	41	41
Pécsi borvidék				680	1 512	1 611

Forrás: Idegenforgalmi statisztikai évkönyv 2003.

14. melléklet. Lakossági kérdőív. Tolna megye terület- és településfejlesztési kérdései, 2004

V. IDEGENFORGALOM

5. Kérem értékelje a turisztikai vonzerők jelentőségét!

Kérem a válaszlapon levő kategóriák szerint értékelje a vonzerőket!	A továbbiakban a Tolna megyei vonzerők értékelését kérem.
1. nincs	1. nincs
2. helyi, kistérségi jelentőségű vonzerő	2. helyi, kistérségi jelentőségű vonzerő
3. megyei, regionális jelentőségű vonzerő	3. megyei, regionális jelentőségű vonzerő
4. országos jelentőségű vonzerő	4. országos jelentőségű vonzerő
5. nemzetközi jelentőségű vonzerő	5. nemzetközi jelentőségű vonzerő

Milyennek értékeli a	Lakóhelyén								Tolna megyében							
	1	2	3	4	5	NT	NV		1	2	3	4	5	NT	NV	
1. természeti vonzerőt																
2. kulturális vonzerőt																
3. népművészeti vonzerőt																
4. történelmi-műemléki vonzerőt																
5. termál-, gyógyfürdő vonzerejét																
6. borturisztikai vonzerőt																
7. gasztronómiai vonzerőt																
8. sport, szabadidős vonzerőket																
9. vadászati vonzerőt																
10. horgászati vonzerőt																
11. rendezvények, fesztiválok vonzere																

6. Kérem értékelje a turisztikai infrastruktúra jelenlegi helyzetét lakóhelyén és Tolna megyében?

Kérem a válaszlapon levő kategóriák szerint értékelje az infrastruktúra helyzetét!	A továbbiakban a Tolna megyei értékelést kérem.
1. nincs	1. nincs
2. van, de nincs jelentősége	2. van, de nincs jelentősége
3. van, de fejlesztésre szorul	3. van, de fejlesztésre szorul
4. van, a szolgáltatás színvonala megfelelő	4. van, a szolgáltatás színvonala megfelelő

Ha nincs, szükség

Milyennek értékeli a	Lakóhelyén						Ha nincs, szükség volna rá?		Tolna megyében						
	1	2	3	4	NT	NV	igen, nem		1	2	3	4	NT	NV	
1. turisztikai információs helyeket															
2. utazási irodákat															
3. pénzváltást															
4. szervezett idegenvezetést															
5. szálláslehetőséget															
6. étkezési lehetőségeket															
7. uszodai, strandolási lehetőségeket															
8. tenispályákat															
9. sportpályákat															
10. fedett sportlétesítményt															
11. kerékpárutat															
12. faluházat/kultúrházat															
13. múzeumokat, tájházakat															
14. horgászhelyeket															
15. természetvédelmi tanösvényt															
16. kikötőhelyeket															
17. teleházat															
18. borúti szolgáltatást															
19. termál-, gyógyfürdőt															

VI. BORTURIZMUS (szerk. MÁTÉ A.)

1. Az Ön lakóhelye melyik borvidékhez tartozik?

1. a Szekszárdi borvidékhez
2. a Tolnai borvidék, Tolnai körzetéhez
3. a Tolnai borvidék, Völgységi körzetéhez
4. a Tolnai borvidék, Tamási körzetéhez
5. nem tartozik borvidékhez

8 NT 9 NV

2. Gazdasági szempontból mennyire fontos a borturizmus a lakóhelyén?

Az 1-es az „egyáltalán nem fontos a borturizmus”, az 5-ös a „nagyon fontos a borturizmus a lakóhelyén” választ jelenti.

	egyáltalán nem fontos			nagyon fontos			NT	NV
	1	2	3	4	5			

3. Mit tud az alábbi szervezetek borturizmussal kapcsolatos tevékenységéről?

Az 1-es a „nem ismerem a tevékenységét”, az 5-ös a „jól ismerem a tevékenységét” választ jelenti.

	nem ismerem			jól ismerem			NT	NV
	1	2	3	4	5			
1. Szekszárdi borút								
2. Tolnai borút								
3. Pannon borrégió								

4. Hogyan ítéli meg az alábbi szervezetek jelentőségét?

Az 1-es a „nem jelentős a szervezet”, az 5-ös a „nagyon jelentős a szervezet” választ jelenti.

	nem jelentős			nagyon jelentős			NT	NV
	1	2	3	4	5			
1. Szekszárdi borút								
2. Tolnai borút								
3. Pannon borrégió								

5. Használta már a borút-állomások szolgáltatásait?

1. a Szekszárdi borvidéken: igen (1), nem (2) 8 NT 9NV
2. a Tolnai borvidéken: igen (1), nem (2) 8 NT 9NV
3. egyéb borvidéken: igen (1), nem (2) 8 NT 9NV
ha egyéb borvidéken igen, melyiken:.....

6. Ismeri-e a borúti állomások következő szolgáltatásait?

Borúti állomások szolgáltatásai	nem ismeri (1) hallott róla (2) kipróbálta (3)	amennyiben hallott róla, vagy kipróbálta, ajánlotta-e ismerőseinek, barátainak igen (1), nem (2)
1. borkóstoltatás		
2. borvásárlás		
3. pincelátogatás		
4. bormúzeum látogatás		
5. étkezési lehetőség		
6. szállásadás		
7. rendezvények, programok		
8. emlékhelyek, népi mesterségek		

9. A Szekszárdi és a Tolnai borvidékek borainak hírneve szempontjából mennyire fontosak a következő tényezők? Állítsa rangsorba az öt legfontosabbat!

	sorrend
1. a bor minősége	
2. a csomagolás (üveg, címke) minősége	
3. a pincészetek hírneve	
4. a bor eredetének megkülönböztető jelölése	
5. a borral kapcsolatos rendezvények színvonala	
6. a borok reklámozása	
7. a hazai borversenyeken elért eredmények	
8. a nemzetközi borversenyeken elért eredmények	
9. a borvidék ismertsége	
10. a borturizmus	

10. Kitől várna leginkább segítséget a borturizmus fejlesztéséhez? Állítsa rangsorba az öt legfontosabbat!

	sorrend
1. helyi önkormányzattól	
2. Tolna Megyei Önkormányzattól	
3. tourinform irodától	
4. megyei idegenforgalmi szervezettől	
5. Regionális Marketing Igazgatóságtól	
6. Regionális Idegenforgalmi Bizottságtól	
7. Hegyközségek Nemzeti Tanácsától	
8. Szekszárdi Borvidéki Borút Egyesülettől	
9. Tolnai Borút Egyesülettől	
10. Szekszárdi Borvidéki Szőlő és Borkultúra Alapítványtól	

15. melléklet. Önkormányzati kérdőív. Tolna megye terület- és településfejlesztési kérdései, 2004

V. IDEGENFORGALOM

5. Kérem értékelje a turisztikai vonzerők jelentőségét!

Kérem a válaszlapon levő kategóriák szerint értékelje a vonzerőket!	A továbbiakban a Tolna megyei vonzerők értékelését kérem.
1. nincs	1. nincs
2. helyi, kistérségi jelentőségű vonzerő	2. helyi, kistérségi jelentőségű vonzerő
3. megyei, regionális jelentőségű vonzerő	3. megyei, regionális jelentőségű vonzerő
4. országos jelentőségű vonzerő	4. országos jelentőségű vonzerő
5. nemzetközi jelentőségű vonzerő	5. nemzetközi jelentőségű vonzerő

Milyennek értékeli a	Lakóhelyén								Tolna megyében							
	1	2	3	4	5	NT	NV	1	2	3	4	5	NT	NV		
1. természeti vonzerőt																
2. kulturális vonzerőt																
3. népművészeti vonzerőt																
4. történelmi-műemléki vonzerőt																
5. termál-, gyógyfürdő vonzerejét																
6. borturisztikai vonzerőt																
7. gasztronómiai vonzerőt																
8. sport, szabadidős vonzerőket																
9. vadászati vonzerőt																
10. horgászati vonzerőt																
11. rendezvények, fesztiválok vonzerejét																

6. Kérem értékelje a turisztikai infrastruktúra jelenlegi helyzetét lakóhelyén és Tolna megyében?

Kérem a válaszlapon levő kategóriák szerint értékelje az infrastruktúra helyzetét!	A továbbiakban a Tolna megyei értékelést kérem.
1. nincs	1. nincs
2. van, de nincs jelentősége	2. van, de nincs jelentősége
3. van, de fejlesztésre szorul	3. van, de fejlesztésre szorul
4. van, a szolgáltatás színvonala megfelelő	4. van, a szolgáltatás színvonala megfelelő

Milyennek értékeli a	Lakóhelyén						Ha nincs, szükség volna rá?		Tolna megyében					
	1	2	3	4	NT	NV	igen, nem	1	2	3	4	NT	NV	
1. turisztikai információs helyeket														
2. utazási irodákat														
3. pénzváltást														
4. szervezett idegenvezetést														
5. szálláslehetőséget														
6. étkezési lehetőségeket														
7. uszodai, strandolási lehetőségeket														
8. tenispályákat														
9. sportpályákat														
10. fedett sportlétesítményt														
11. kerékpárutat														
12. faluházat/kultúrházat														
13. múzeumokat, tájházakat														
14. horgászhelyeket														
15. természetvédelmi tanösvényt														
16. kikötőhelyeket														
17. teleházat														
18. borúti szolgáltatást														
19. termál-, gyógyfürdőt														

14. Voltak-e önkormányzati intézkedések, határozatok a turizmussal kapcsolatban az alábbi témákban?

1. információs táblarendszer kialakítása	igen (1) nem (2) ☐
2. információs központ létrehozása	igen (1) nem (2) ☐
3. tourinform iroda létrehozása	igen (1) nem (2) ☐
4. idegenforgalmi adó kivetése	igen (1) nem (2) ☐
5. turisztikai infrastruktúra fejlesztése	igen (1) nem (2) ☐
6. borút kialakítása	igen (1) nem (2) ☐
7. egyéb	igen (1) nem (2) ☐
- ha egyéb igen, és pedig:.....

15. Készített az önkormányzat turizmussal kapcsolatban fejlesztési dokumentációkat (az elmúlt öt évben)?

1. településfejlesztési koncepció részeként	igen (1) nem (2) ☐
2. településrendezési terv részeként	igen (1) nem (2) ☐
3. önálló turizmusfejlesztési koncepcióban	igen (1) nem (2) ☐
4. egyéb	igen (1) nem (2) ☐
- ha egyéb igen, és pedig:

16. Milyen témában szerepelt az önkormányzati üléseken a turizmus

az elmúlt 5 évben?	téma megnevezése (5 legfontosabb)

17. Milyen témában tervez turisztikai fejlesztést az önkormányzat

	téma megnevezése (max. 3–3 válasz)
1. rövid távon (2004-ben)?	
2. közép távon (2005–2006 között)?	
3. hosszú távon (2007–2010 között)?	

VI. BORTURIZMUS (szerk. MÁTÉ A.)

1. Melyik borvidékhez tartozik a település?

1. nem tartozik borvidékhez	☐
2. Szekszárdi borvidékhez	2–5. válasz esetén ugrás a 3. kérdésre
3. Tolnai borvidék, Tolnai körzetéhez	
4. Tolnai borvidék, Völgységi körzetéhez	
5. Tolnai borvidék, Tamási körzetéhez	

8 NT 9 NV

2. Szeretne a település borvidékhez tartozni?

1. nem	☐
2. igen, a Szekszárdi borvidékhez	
3. igen, a Tolnai borvidék, Tolnai körzetéhez	
4. igen, a Tolnai borvidék, Völgységi körzetéhez	
5. igen, a Tolnai borvidék, Tamási körzetéhez	
6. igen, mégpedig:	

8 NT 9 NV

3. Melyik borút tagja a település?

1. nem tagja borútnak	☐
2. Szekszárdi borút tagja	2–3. válasz esetén ugrás az 5. kérdésre
3. Tolnai borút tagja	

8 NT 9 NV

4. Szeretne borút tagja lenni a település?

1. nem 1-es válasz esetén ugrás a 6. kérdésre
 2. igen, a Szekszárdi borút tagja
 3. igen, a Tolnai borút tagja
 4. igen, mégpedig.....

8 NT 9 NV

5. Amennyiben a település a borút tagja, mennyire működik hatékonyan a borút a településen?

Az 1-es jelenti az „egyáltalán nem működik hatékonyan” az 5-ös jelenti a „nagyon hatékonyan működik a borút a településen” választ.

		nem működik hatékonyan			nagyon hatékony				
		1	2	3	4	5		NT	NV

6. Gazdasági szempontból mennyire fontos a borászat településen?

Az 1-es jelenti az „egyáltalán nem fontos” az 5-ös jelenti a „nagyon fontos a borászat a településen” választ.

		nem fontos			nagyon fontos				
		1	2	3	4	5		NT	NV

7. Gazdasági szempontból mennyire fontos a borturizmus a településen?

Az 1-es jelenti a „egyáltalán nem fontos”, az 5-ös jelenti a „nagyon fontos a borturizmus a településen” választ.

		nem fontos			nagyon fontos				
		1	2	3	4	5		NT	NV

8. Készített az önkormányzat borturizmussal / borúttal kapcsolatban fejlesztési dokumentációkat (az elmúlt öt évben)?

1. településfejlesztési koncepció részeként igen (1) nem (2)
 2. településrendezési terv részeként igen (1) nem (2)
 3. turizmusfejlesztési koncepció részeként igen (1) nem (2)
 4. önálló borturizmus/borút fejlesztési koncepcióban igen (1) nem (2)
 5. egyéb igen (1) nem (2)
 ha egyéb igen, és pedig:.....

9. Kívánja-e támogatni a település borturizmusát az önkormányzat?

igen (1) nem (2)

Ha igen, hogyan?

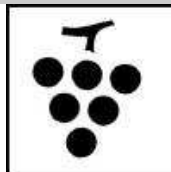
1. pályázat útján igen (1) nem (2)
 2. rendezvényszervezéssel igen (1) nem (2)
 3. tourinform iroda működtetésével igen (1) nem (2)
 4. borúti információs pont, szervező iroda működtetésével igen (1) nem (2)
 5. önkormányzati marketing tevékenységgel igen (1) nem (2)
 6. borút egyesületi tagként, tagdíj befizetésével igen (1) nem (2)
 7. borút egyesületet kívülről támogatja befizetéssel igen (1) nem (2)
 8. egyéb igen (1) nem (2)
 ha egyéb igen, és pedig:.....

16. melléklet. Kérdőív borászatok számára, 2005

	Kérdések	Pincészet neve:
1.	Mióta működik a pincészet?(év)	
2.	Az utolsó jelentős fejlesztés időpontja? (év)	
3.	Termőterület nagysága? (ha)	
4.	Átlagtermés hektáronként? (t/ha)	
5.	Vásárolt szőlő mennyisége? (kg)	
6.	Összes feldolgozott szőlő mennyisége? (kg/év)	
7.	Művelési mód? (pl. kordonos, bakhátas, stb.)	
8.	Termelt bor mennyisége? (hl/év)	
9.	Termelt palackok száma? (db/év)	
10.	Borok minősége? (minőségi, tájbor, stb.)	
11.	A pincészet saját maga által palackozott borok mennyisége? (db)	
12.	Bérpalackozott borok mennyisége? (db)	
13.	Vannak kiegészítő gazdasági épületek a borászatához? (pl. géptároló, vendégfogadóhely, szálláshely)	
14.	Van külön kóstoló helyiség?	
15.	Milyen a berendezés jellege? (pl. modern, tájjellegű, népi, stb.)	
16.	Van-e vendégfogadáshoz nyitvatartási idő vagy előzetes bejelentkezés szükséges?	
17.	Milyen a turistákat fogadó személyzet szakképzettsége?	
18.	Milyen idegen nyelvet beszélnek?	
19.	Van lehetőség borvásárlásra?	
20.	Milyen egyéb szolgáltatásai vannak a pincészetnek? (pl. szállás, étkezés, medence, kerékpárkölcsonzés, stb.)	
21.	Értékesítenek környékre jellemző tárgyakat? (fafaragás, kerámia, szőttes, képeslap, stb.)	
22.	Részt vesznek a régiót, térséget érintő borászati, illetve turisztikai vásárokon, kiállításokon? Hol?	
23.	Szerveznek kulturális programokat? Mit?	
24.	Szerveznek gasztronómiai programokat? Mit?	
25.	Van a pincészetnek működő honlapja?	
26.	Interneten történő vásárlás biztosított-e?	
27.	Van parkolóhely a borászathoz?	
28.	Egyértelmű-e a pincészet megközelítése? (pl. kitáblázás, burkolt út)	
29.	Jelöli-e az épület külső falán tábla, hogy a borút állomása?	
30.	Szerveznek pincelátogatást? (pl. feldolgozó bemutatása, pincéséta, szőlőültetvény bemutatása, stb.)	
31.	Vannak a térségről szóló információs anyagai a pincészetnél?	
32.	Milyen módon mérik a turisták megelégedettségi szintjét?	
33.	Feljegyzik, hogy hány turista érkezik évente, és honnan?	
34.	2004-ben hány turista kereste fel belföldről?	
35.	2004-ben hány turista kereste fel az EU-ból?	
36.	2004-ben hány turista kereste fel az EU-n kívüli országokból?	
37.	Átlagosan mennyit költ egy turista a pincészetnél összesen?	
38.	Összes női foglalkoztatott száma	
39.	Összesen foglalkoztatott száma	
40.	Tartanak továbbképzéseket a dolgozók számára?	

17. melléklet. Az Európai Borutak jelrendszere

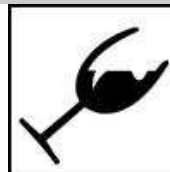
VENDÉGFOGADÁS & LÁTOGATÁS

Borvidék

Pincelátogatás

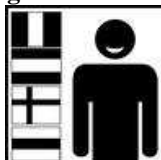
Borkóstolás

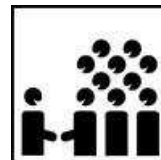
Boreladás

Információs pont

Többnyelvű vendégfogadás

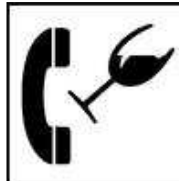
Csoportok fogadása

Múzeum látogatás

Pincelátogatás

Borkóstolás

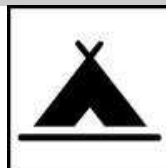
Csoport fogadása

bejelentkezés alapján

SZÁLLÁS & ÉTTEREM

Hotel

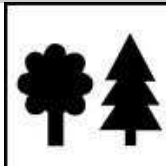

Kemping

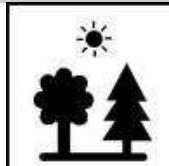

Étterem

TERMÉSZETI ÉRTÉKEK

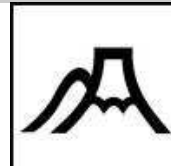
Szép természeti táj

Különösen szép
természeti táj

Kilátóhely

Vulkán

KULTURÁLIS ÉS TÖRTÉNELMI HELYEK

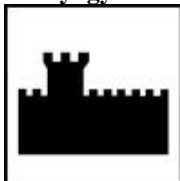
Gyógyvíz

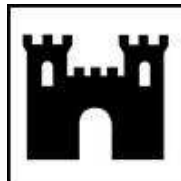
Múzeum

Templom, vallásos építmények

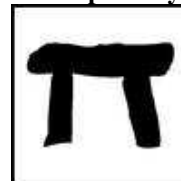
Vár, erődítmény

Kastély

Romok

Történelmi emlékhelyek

Forrás: http://www.arev.org/article/articleprint/de_DE/104/-1/21/ letöltve: 2002.04.06.

18. melléklet. A borutak információs rendszere (Fotó: VARGA G., MÁTÉ A.)

Szekszárdi borút

Borúti szolgáltatókat jelző tábla, Szekszárd

Szekszárd MJV turisztikai táblái

Borúti települést bemutató tábla Szekszárd határában (Sió Motelnél)

Borutat jelző tábla, Szekszárd

Tolnai borút

Borúti szolgáltatókat jelző tábla, Kölesd

Borutat jelző tábla, Kölesd

Villány-Siklói borút

Borúti települést bemutató tábla, Villány

Borúti szolgáltatókat jelző tábla, Siklós

Mohács-Bóly Fehérborút

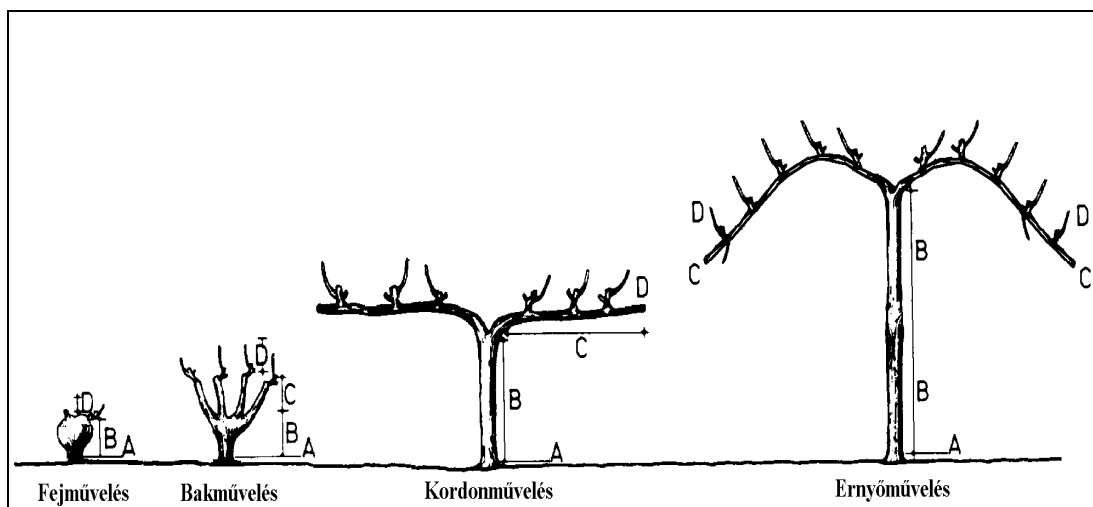

Borúti települést bemutató tábla, Dunaszekcső

Borutat jelző tábla, Bóly

19. melléklet. Az ültetvények művelési módja

A szőlőművelés típusai (KOZMA P. 1991.)

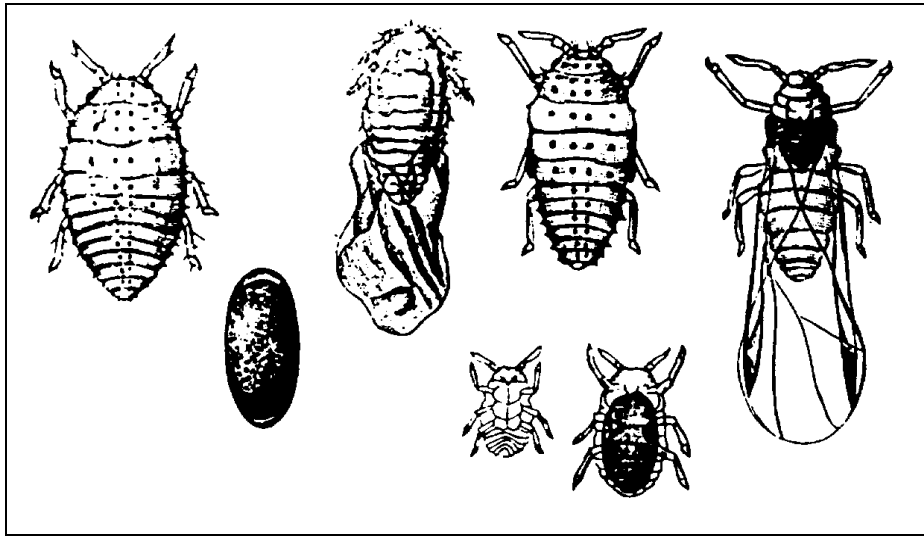
A = tőkenyak, B = tőketörzs, C = karok, ágak, D = termőalapok, termőfejek csapokkal

20. melléklet. A szőlőművelés hagyományos eszköze (Fotó: MÁTÉ A.)

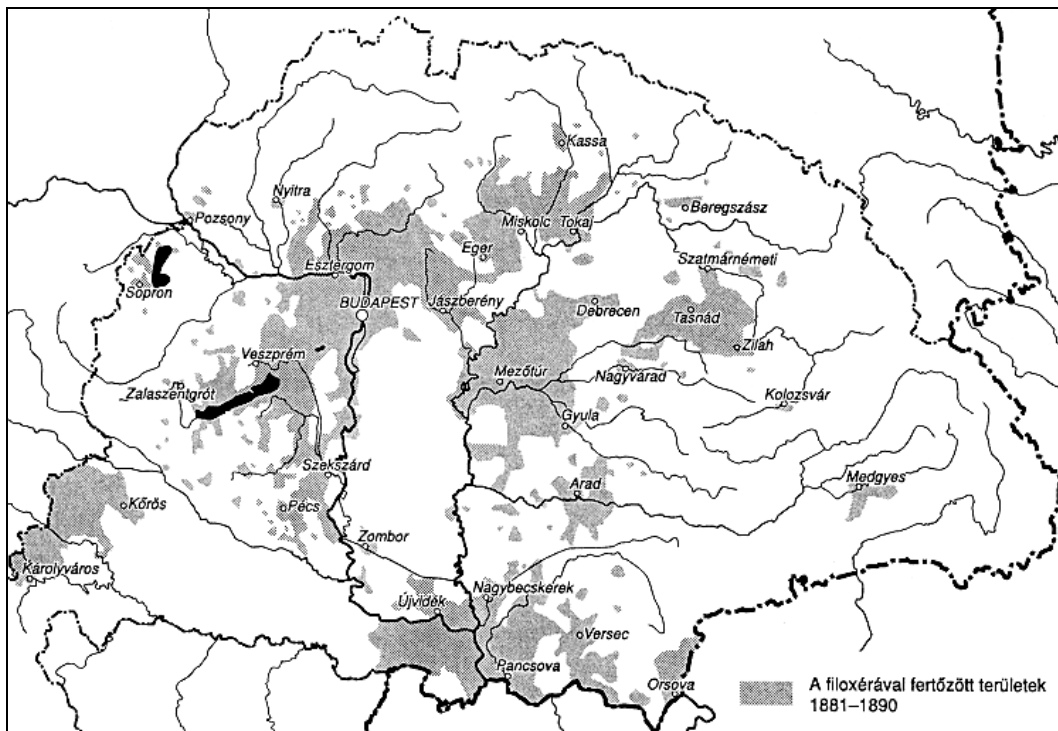

Kacor a XVIII. századból (saját tulajdon)

21. melléklet. Filoxéravész Magyarországon

A szőlőgyökértetű (BURUCS K. 1998.)

A filoxéra elterjedése Magyarországon (BURUCS K. 1998.)

11. ÁBRAJEGYZÉK

1. ábra. Magyarország 7 tervezési-statisztikai régiója	17
2. ábra. Magyarország 9 turisztikai régiója.....	18
3. ábra. Magyarország borvidékei és tervezett borrégiói 2006-ban (szerk. MÁTÉ A.).....	20
4. ábra. A Dél-Dunántúli Régió borvidékei 2006-ban (szerk. MÁTÉ A.).....	22
5. ábra. A borrégió kutatás kapcsolata a területi kutatások szakterületeivel (szerk. MÁTÉ A.).....	25
6. ábra. Az Európai Unió szőlőtermő övezetei	40
7. ábra. A borvidékek települései 1936-ban (70000/1936. FM rendelet alapján szerk. MÁTÉ A.)	46
8. ábra. A borvidékek települései 1977-ben (40/1977. MÉM rendelet alapján szerk. MÁTÉ A.).....	46
9. ábra. A borvidékek települései 1990-ben (7/1990. FM rendelet alapján szerk. MÁTÉ A.)	48
10. ábra. A borvidékek települései 1997-ben (1997. CXXI. törvény alapján szerk. MÁTÉ A.)	48
11. ábra. A borvidékek települései 2004-ben (97/2004. FVM rendelet alapján szerk. MÁTÉ A.).....	50
12. ábra. A borvidékek települései 2006-ban (9/2006. FVM rendelet alapján szerk. MÁTÉ A.).....	50
13. ábra. A borvidékek területének változása 1873 és 2001 között (ha) (szerk. MÁTÉ A.)	52
14. ábra. A borvidékek területváltozásai 1873 és 2001 között a 2006 évi településállomány területei alapján számítva (ha) (szerk. MÁTÉ A.)	54
15. ábra. A termőterület négy településének (Hőgyész, Pécs, Siklós, Szekszárd) éghajlati diagramja (szerk. MÁTÉ A.)	56
16. ábra. Az ültetvények fekvése, 2001 (szerk. MÁTÉ A.).....	57
17. ábra. Az ültetvények kitettsége, 2001 (ha) (szerk. MÁTÉ A.)	58
18. ábra. A dombvidéki ültetvény sorvezetése, 2001 (szerk. MÁTÉ A.)	60
19. ábra. A dombvidéki ültetvény típusa, 2001 (szerk. MÁTÉ A.)	61
20. ábra. Az 1%-nál nagyobb területi arányú fajták Magyarországon, 2001 (%) (szerk. MÁTÉ A.)	69
21. ábra. Szőlőfajta megoszlás a borvidékeken, 2001 (szerk. MÁTÉ A.).....	71
22. ábra. Jelentősebb szőlőfajták megoszlása a borvidékeken (szerk. MÁTÉ A.)	72
23. ábra. Az ültetvény életkora, 2001 (szerk. MÁTÉ A.).....	75
24. ábra. Az ültetvény kezeltsége, 2001 (szerk. MÁTÉ A.)	76
25. ábra. Az ültetvény művelési módja, 2001 (szerk. MÁTÉ A.)	77
26. ábra. Az ültetvény termőképessége, 2001 (szerk. MÁTÉ A.)	78
27. ábra. Tolna és Baranya megye bortermelésének alakulása 1965 és 2004 között (szerk. MÁTÉ A.).....	82
28. ábra. A borvidékek minőségi kategóriáinak megoszlása területi egységenként a 2001-es szüret alapján (szerk. MÁTÉ A.).....	83
29. ábra. A borvidékek minőségi kategóriái a 2001-es szüret alapján (szerk. MÁTÉ A.)	84

30. ábra. A népesség számának alakulása a borvidékeken, 1870–2001 (fő) (szerk. MÁTÉ A.).....	93
31. ábra. Népszaporodás, 1980–2001 (fő) (szerk. MÁTÉ A.).....	94
32. ábra. A kisebbségek megoszlása nemzetiségi hovatartozás szerint, 2001 (szerk. MÁTÉ A.).....	94
33. ábra. A foglalkoztatottak megoszlása összevont nemzetgazdasági ág szerint, 2001 (szerk. MÁTÉ A.).....	95
34. ábra. Az állandó alkalmazottak száma nemek és területi egység szerint, gazdaságcsoportonként, 2003 (fő) (szerk. MÁTÉ A.).....	97
35. ábra. Az időszaki alkalmazottak száma, gazdaságcsoportok és nemek szerint, területi egységenként, 2003 (fő) (szerk. MÁTÉ A.).....	97
36. ábra. A gazdálkodók számának megoszlása az egyéni gazdaságokban korcsoportok (év) és nemek szerint, területi egységenként, 2003 (fő) (szerk. MÁTÉ A.).....	98
37. ábra. A gazdálkodók számának megoszlása az egyéni gazdaságokban a legmagasabb mezőgazdasági végzettség szerint, területi egységenként, 2003 (szerk. MÁTÉ A.).....	99
38. ábra. A gazdálkodók számának megoszlása az egyéni gazdaságokban a gazdasági aktivitás szerint területi egységenként, 2003 (szerk. MÁTÉ A.).....	100
39. ábra. A gazdálkodók számának megoszlása az egyéni gazdaságokban a gazdaságon kívüli jövedelemszerző tevékenység szerint területi egységenként, 2003 (szerk. MÁTÉ A.).....	100
40. ábra. A családi munkaerő számának megoszlása az egyéni gazdaságokban a korcsoportok és nemek szerint területi egységenként, 2003 (szerk. MÁTÉ A.).....	101
41. ábra. A családi munkaerő számának megoszlása az egyéni gazdaságokban a legmagasabb mezőgazdasági végzettség szerint, 2003 (szerk. MÁTÉ A.).....	102
42. ábra. A családi munkaerő számának megoszlása az egyéni gazdaságokban a gazdasági aktivitás szerint területi egységenként, 2003 (szerk. MÁTÉ A.).....	102
43. ábra. A családi munkaerő számának megoszlása az egyéni gazdaságokban a gazdaságon kívüli jövedelemszerző tevékenység szerint, területi egységenként, 2003 (szerk. MÁTÉ A.).....	103
44. ábra. A szőlőtermesztő gazdasági szervezetek megoszlása a szőlőterület nagyságkategóriái és területi egységek szerint, 2003 (szerk. MÁTÉ A.).....	105
45. ábra. A szőlőterület megoszlása a szőlőterület nagyságkategóriái és területi egységek szerint, a szőlőtermesztő gazdasági szervezeteknél, 2003 (szerk. MÁTÉ A.).....	105
46. ábra. A szőlőtermesztő egyéni gazdaságok megoszlása a szőlőterület nagyságkategóriái és területi egységek szerint, 2003 (szerk. MÁTÉ A.).....	106
47. ábra. A szőlőterület megoszlása a szőlőterület nagyságkategóriái és területi egységek szerint, az egyéni gazdaságnál, 2003 (szerk. MÁTÉ A.).....	107
48. ábra. A szálláshelyek kapacitása a borvidékeken, 2003 (szerk. MÁTÉ A.).....	130
49. ábra. A szálláshelyek vendégforgalma a borvidékeken, 2003 (szerk. MÁTÉ A.).....	131
50. ábra. A szálláshelyek vendégéjszakáinak alakulása a borvidékeken, 2003 (szerk. MÁTÉ A.).....	132
51. ábra. A tartózkodási idő alakulása a borvidékek szálláshelyein, 2003 (szerk. MÁTÉ A.).....	132
52. ábra. A borítói szolgáltatók száma a Szekszárdi borút településein 2000 és 2006 között (szerk. MÁTÉ A.)....	138
53. ábra. Minősített szolgáltatók települései Tolna megye borútjain 2006-ban (szerk. MÁTÉ A.).....	138

54. ábra. A borúti szolgáltatók száma a Tolnai borút településein 2000 és 2006 között (szerk. MÁTÉ A.)	139
55. ábra. A borúti szolgáltatók száma a Villány-Siklói borút településein 2000 és 2006 között (szerk. MÁTÉ A.)	141
56. ábra. Minősített szolgáltatók települései Baranya megye borútjain 2006-ban (szerk. MÁTÉ A.)	141
57. ábra. A borúti szolgáltatók száma a Mohács-Bóly Fehérborút településein 2000 és 2006 között (szerk. MÁTÉ A.)	142
58. ábra. A borutak tagsága 2000 és 2006 között (db) (szerk. MÁTÉ A.)	143
59. ábra. A borúti szolgáltatások kapacitása 2004 és 2006 között (szerk. MÁTÉ A.)	144
60. ábra. A borúti szolgáltatások megoszlása 2000-ben (szerk. MÁTÉ A.)	145
61. ábra. A borúti szolgáltatások megoszlása 2006-ban (szerk. MÁTÉ A.)	146
62. ábra. Foglalkozik a család szőlőműveléssel, borkészítéssel? (szerk. MÁTÉ A.)	148
63. ábra. Az Ön lakóhelye melyik borvidékhez tartozik? (szerk. MÁTÉ A.)	148
64. ábra. Tolna megye turisztikai infrastruktúrájának lakossági értékelése (szerk. MÁTÉ A.)	149
65. ábra. A Tolna megyei turisztikai vonzerők földrajzi hatáskörének lakossági értékelése (szerk. MÁTÉ A.)	150
66. ábra. Tolna megye turisztikai vonzerőinek lakossági értékelése (szerk. MÁTÉ A.)	150
67. ábra. A lakosság ismeretei Tolna megye borúti szolgáltatásairól (%) (szerk. MÁTÉ A.)	151
68. ábra. Aki ismeri vagy kipróbálta a borutak szolgáltatásait, az ajánlotta-e másoknak? (szerk. MÁTÉ A.)	152
69. ábra. A borút-állomások szolgáltatásainak használata nemek szerinti megoszlásban (%) (szerk. MÁTÉ A.)	152
70. ábra. A borút-állomások szolgáltatásainak használata korcsoportok szerinti megoszlásban (%) (szerk. MÁTÉ A.)	153
71. ábra. A borút-állomások szolgáltatásainak használata korcsoportok és borvidék szerinti megoszlásban (%) (szerk. MÁTÉ A.)	153
72. ábra. A borút-állomások szolgáltatásainak használata iskolai végzettség szerinti megoszlásban (%) (szerk. MÁTÉ A.)	154
73. ábra. Egyes szervezetek ismertségének és jelentőségének értékelése a lakosság részéről (szerk. MÁTÉ A.)	154
74. ábra. A lakosság értékelése Tolna megye borúti szolgáltatásairól (%) (szerk. MÁTÉ A.)	155
75. ábra. A Szekszárdi és a Tolnai borvidékek borainak hírneve szempontjából mennyire fontosak a felsorolt tényezők a lakosság számára (szerk. MÁTÉ A.)	156
76. ábra. A lakosság kitől várna leginkább segítséget a borturizmus fejlesztéséhez? (szerk. MÁTÉ A.)	156
77. ábra. Az Ön települése melyik borvidékhez tartozik? (szerk. MÁTÉ A.)	157
78. ábra. Tolna megye turisztikai infrastruktúrájának önkormányzati értékelése (szerk. MÁTÉ A.)	158
79. ábra. A Tolna megyei turisztikai vonzerők földrajzi hatáskörének önkormányzati értékelése (szerk. MÁTÉ A.)	159

80. ábra. Tolna megye turisztikai vonzerejének önkormányzati értékelése (szerk. MÁTÉ A.).....	159
81. ábra. Egyes szervezetek ismertségének és jelentőségének értékelése az önkormányzatok részéről (szerk. MÁTÉ A.)	160
82. ábra. Az önkormányzatok értékelése Tolna megye borítói szolgáltatásairól (%) (szerk. MÁTÉ A.)	160
83. ábra. Az önkormányzatok kapcsolata borászati, turisztikai és egyéb szervezetekkel (szerk. MÁTÉ A.).....	161
84. ábra. Önkormányzati fejlesztési dokumentációk borturizmus/borút témában (szerk. MÁTÉ A.)	163
85. ábra. Az önkormányzatok véleménye a borturizmus javításának lehetőségeiről (szerk. MÁTÉ A.)	163
86. ábra. A borturizmus fejlesztését célzó önkormányzati támogatások (%) (szerk. MÁTÉ A.)	164
87. ábra. Tolna megyei turisztikai infrastruktúra lakossági és önkormányzati értékelésének összehasonítása (szerk. MÁTÉ A.)	165
88. ábra. A Tolna megyei turisztikai vonzerők lakossági és önkormányzati értékelésének összehasonítása (szerk. MÁTÉ A.)	166

12. TÁBLÁZATJEGYZÉK

1. táblázat. Tolna megye településtípusai kistérségi bontásban, 2004	9
2. táblázat. Tolna megye lakossági lekérdezésének mintája nemek szerint, 2004	10
3. táblázat. Tolna megye lakossági lekérdezésének mintája életkor szerint, 2004.....	10
4. táblázat. Tolna megye lakossági lekérdezésének mintája településtípusok szerint, 2004.....	10
5. táblázat. Dél-Dunántúlon használt régió megnevezések területi hatóköre megyék és borvidékek szerint (szerk. MÁTÉ A.).....	21
6. táblázat. Az agrárföldrajz és borrégió vizsgálat közötti kapcsolat (szerk. MÁTÉ A.).....	37
7. táblázat. A borvidékek névváltozásai (szerk. MÁTÉ A.)	45
8. táblázat. A borvidékek területének változása (ha) (szerk. MÁTÉ A.).....	52
9. táblázat. A borvidékek ökológiai jellemzői (szerk. MÁTÉ A.).....	56
10. táblázat. A borvidékek geográfiai, talajtani jellemzői (szerk. MÁTÉ A.).....	59
11. táblázat. A szőlőrekonstrukciók összehasonlító táblázata (szerk. MÁTÉ A.)	66
12. táblázat. Szőlőfajták javasolt aránya Diófási Lajos szerint (szerk. MÁTÉ A.)	70
13. táblázat. A szőlőültetvények jellemzői a borvidékeken, 2001 (szerk. MÁTÉ A.).....	74
14. táblázat. Az „Év bortermelője” cím kitüntetettjei a borvidékeken (szerk. MÁTÉ A.)	84
15. táblázat. A településtípusok lakossága a borvidékeken, 2001 (fő) (szerk. MÁTÉ A.)	92
16. táblázat. Szőlőtermesztő gazdaságok száma gazdaságcsoportok és területi egységek szerint, 2000, 2003 (db) (szerk. MÁTÉ A.).....	104
17. táblázat. Szőlőtermesztő gazdaságok száma, területe és átlagos területnagyságuk, 2003 (szerk. MÁTÉ A.).....	104
18. táblázat. A borturizmus Maslow-féle szükséglet piramisa, Mill-Morrison kiegészítésével (szerk. MÁTÉ A.)	118
19. táblázat. „BOR-KUL-TÚRA” leltár, a borturisztikai vonzerőleltár elemei (szerk. MÁTÉ A.).....	122

13. FELHASZNÁLT IRODALOM

1. ÁDÁM L. 1964: *A Szekszárdi-dombvidék kialakulása és morfológiája*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 69 p.
2. AMBRUS L. – CSOMA ZS. – SOMLÓSI L. 2003: *A magyar bor útja, a kezdetektől napjainkig*. B.K.L. Kiadó, Szombathely, 230 p.
3. ANDERSON, K. – NORMAN, D. – WITTEW, G. 2004: The global picture. In: ANDERSON, K. (ed.): *The World's Wine Markets*. Edward Elgar, Cheltenham, pp. 14–55.
4. ANDRÁSFALVY B. 1957: A vörösbor Magyarországon. Szőlőművelésünk balkáni kapcsolatai. *Néprajzi Értesítő* 39. pp. 58–69.
5. ANDRÁSFALVY B. 1976: Duna mente népének ártéri gazdálkodása Tolna és Baranya megyében az ármentesítés befejezéséig. In: K. BALOG J. (szerk.): *Tanulmányok Tolna megye történetéből VII.* Tolna Megyei Tanács Levéltár, Szekszárd, 480 p.
6. AUBERT A. – MISZLER M. – SZABÓ G. 2000: Regionális területfejlesztés és a turizmustervezés összefüggései a Dél-Dunántúlon. *Turizmus bulletin* 4. (1) pp. 33–38.
7. AUBERT A. 2001: A turizmus és a területfejlesztés stratégiai kapcsolata Magyarországon. *Turizmus bulletin* 5. (1) pp. 29–35.
8. AUBERT A. 2005: Turisztikai erőforrások kihasználása a terület- és településfejlesztésben. In: PAP N. (szerk.): *Terület- és településfejlesztés Tolna megyében*. Babits Kiadó, Szekszárd, pp. 333–363.
9. AUBERT A. – SZABÓ G. 2005: Pozíció és perspektívák Baranya turizmusában. *Baranya megye turizmusfejlesztési programjának aktualizálása*. Baranya Megyei Önkormányzat – PTT TTK FI Tanszéke, Pécs, 113 p.
10. AUBERT A. – TÓTH J. 2006: A turizmusföldrajz helye és lehetőségei a földrajztudományban. In: KÓKAI S. (szerk.): *Földrajz és turizmus*. Tanulmánykötet Dr. Hanusz Árpád 60. születésnapjának tiszteletére. Nyíregyházi Főiskola Természettudományi Főiskolai Kar Földrajz Tanszéke, Nyíregyháza, pp. 25–36.
11. AUBERT A. (szerk.) 2006: *Magyarország idegenforgalma*. Szakkönyv és atlasz. Cartographia, Budapest, 65 p.
12. BAKONYI J. 1974: A szekszárdi történelmi borvidék kialakulása és fejlődése. In: K. BALOG J. (szerk.): *Szekszárd*. Szekszárd Város Tanácsa, Szekszárd, pp. 55–81.
13. BECKER, C. – HOPFINGER, H. – STEINECKE, A. (Hg.) 2003: *Handbuch der Freizeit- und Tourismusgeographie*. München, pp. 74–85., pp. 237–248.
14. BENDA GY. 1973: *Statisztikai adatok a magyar mezőgazdaság történetéhez 1767–1867*. KSH, Budapest, pp. 421–423.
15. BENYÁK Z. – BENYÁK F. (szerk.) 2002: *Borok és korok. Bepillantás a bor kultúrtörténetébe*. Hermész Kör, Budapest, 349 p.

16. BENYÁK Z. – DEKÁNY T. (szerk.) 2003: *Magyar borok és borvidékek*. Corvina, Budapest, 96 p.
17. BERÉNYI I. 1992: Az alkalmazott szociálgeográfia elméleti és módszertani kérdései. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet. *Földrajzi Tanulmányok* 22. Akadémia Kiadó, Budapest, 165 p.
18. BERÉNYI I. 2003: A funkcionális tér szociálgeográfiai elemzése. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, *Földrajzi Tanulmányok* 23. Akadémia Kiadó, Budapest, 182 p.
19. BERGER, A. – LANG, A. (Hg.) 1995: *Landwirtschaft im Burgenland*. Österreichischer Agrarverlag, Eisenstadt, 169 p.
20. BÉL M. 1979: Notitia Hungariae novae historico geographica c. művéből Tolna vármegye leírása. In: K. BALOG J. (szerk.): *Tanulmányok Tolna megye történetéből IX*. Tolna Megyei Tanács Levéltár, Szekszárd, pp. 329–364.
21. BÉL M. 1984: *Magyarország népének élete 1730 táján*. Gondolat, Budapest, 518 p.
22. BODNÁR L. 1996: A szőlészet és borászat helyzete az 1990-es években. *Tér és Társadalom* 1996/4. pp. 153–162.
23. BODNÁR L. 2000: *A turizmus földrajzi alapjai*. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt, Eger-Budapest, 321 p.
24. BOROS K. 2003: *Szekszárdi borok*. Kossuth Kiadó, Budapest, 73 p.
25. BOROS L. 1996: *Tokaj-hegyalja szőlő- és borgazdaságának földrajzi alapjai és jellemzői*. Észak- és Kelet-Magyarországi Földrajzi Évkönyv. Miskolc-Nyíregyháza, 322 p.
26. BOROS L. 1999: *A Kárpát medence szőlő- és borgazdaságának történeti földrajza*. Nyíregyházi Főiskola Földrajz Tanszéke, Nyíregyháza, 304 p.
27. BOTOS E. P. (szerk.) 2002: *Nemzeti Borstratégia tézisei*. kézirat, 14 p. <http://www.szbkik.hu/nb.pdf>, letöltve: 2003.03.07.
28. BOTOS E. P. 2005: *Villány – boratlasz*. BOR-KÉP, Budapest, 108 p.
29. BUDAY-SÁNTHA A. 2001: *Agrárpolitika – vidékpolitika. A magyar agrárgazdaság és az Európai Unió*. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 463 p.
30. BUDAY-SÁNTHA A. 2003: Agrártérségek komplex fejlesztése. *Tér és társadalom* 17. (4) pp. 185–212.
31. BURTON, R. 2000: *Travel Geography*. Longman, Harlow, 514 p.
32. BURUCS K. 1998: Filoxéveszély Magyarországon. *História* 20. (5–6) pp. 57–61.
33. CALLEC, C. 2002: *Borenciklopédia*. GABO Könyvkiadó, Budapest, 319 p.
34. CAMBOURNE, B. (et al.) 2002a: The maturing wine tourism product: an international overview. In: HALL, C. M. – SHARPLES, L. – CAMBOURNE, B. – MACIONIS, N. (eds.): *Wine Tourism Around the World*. Butterworth-Heineman, Oxford, pp. 24–66.

35. CAMBOURNE, B. (et al.) 2002b: The futur of wine tourism. In: HALL, C. M. – SHARPLES, L. – CAMBOURNE, B. – MACIONIS, N. (eds.): *Wine Tourism Around the World*. Butterworth-Heineman, Oxford, pp. 297–321.
36. CAMBOURNE, B. – MACIONIS, N. 2002: Meeting the wine-maker: wine tourism product development in an emerging wine region. In: HALL, C. M. – SHARPLES, L. – CAMBOURNE, B. – MACIONIS, N. (eds.): *Wine Tourism Around the World*. Butterworth-Heineman, Oxford, pp. 81–101.
37. CHARTERS, S. – ALI-KNIGHT, J. 2002: Ki a borturista? *Szemelvények a nemzetközi idegenforgalmi szaksajtóból*. 9. (4) pp. 56–63.
38. CSEPREGI P. – ZILAI J. 1973: *Szőlőfajtáink*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 271 p.
39. CSEPREGI P. – ZILAI J. 1988: *Szőlőfajta-ismeret és -használat*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 508 p.
40. CSERNÉ ADERMANN G. 1999: A tanulás és kutatómódszertan alapjai. JPTE FEEFI, Pécs, 136 p.
41. CSIZMADIA L. (et al.) 1996: *Borok könyve*. Kossuth Kiadó, Budapest, 198 p.
42. CSOMA ZS. 1995: *Szőlészeti, borászati hagyományok, a megújulás és a közösség kötelékében*. (Kapcsolatok, hatások, konfliktusok Dunántúl és Európa között a 17. század végétől a 20. század elejéig) Centrál-Európa Alapítvány, Budapest, 487 p.
43. CSOMA ZS. 1999: *Szent Vincétől Szent János poharáig*. (Magyar történeti borkalendárium örökidőre.) Centrál-Európa Közhasznú Alapítvány, Budapest, 246 p.
44. CSOMA ZS. 2002: *A borkóstolás története, művészete és gyakorlata*. Agroinform, Budapest, 286 p.
45. CSOMA ZS. – BALOGH I. (szerk.) 2000: *Millenniumi szőlős-boroskönyv*. A szőlő és bor Magyarországon. Agroinform, Budapest, 460 p.
46. *Dél-dunántúli Operatív Program 2007–2013* (Egyeztetési változat), kézirat, 93 p. <http://www.deldunantul.com>, letöltve: 2006.11.07.
47. *A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió turizmusfejlesztési stratégiája 2006*. kézirat, 119 p. <http://www.deldunantul.com>, letöltve: 2006.12.03.
48. *Deutscher Weinatlas 1994*. Deutsches Weininstitut GmbH, Mainz, 100 p.
49. DLUSZTUS I. 2004: *Magyar borászok. Gál Tibor*. Alexandra, Pécs, 80. p.
50. DOBOS GY. (szerk.) s.a.: *Szekszárd város történelmi monográfiája II.* s.n. Szekszárd, 353 p.
51. DARÁNYI J. 2000: A borászat osztrák útja. *Magyar Nemzet* 2000. 12. 27., p. 13.
52. DOMINÉ, A. 2000: *Wein*. Köneemann. Köln, pp. 10–161., pp. 716–727.
53. EGYED A. 1828: Nemes Tolna Vármegyének Topographiai leírása. *Tudományos Gyűjtemény*, Pest, 12. (6. kötet) pp. 39–59.
54. EPERJESI I. – KÁLLAY M. – MAGYAR I. 1998: *Borászat*. Mezőgazda, Budapest, 547 p.

55. ÉGETŐ M. 1993: *Az alföldi paraszti szőlőművelés és borkészítés története a középkortól a múlt század közepéig*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 266 p.
56. ÉGETŐ M. 2001: *Szőlőhegyi szabályzatok és hegyközségi törvények a 17–19. századból*. L'Harmattan, Budapest, pp. 1–65.
57. FEYÉR P. 1970: *Szőlő és borgazdaságunk történetének alapjai*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 408 p.
58. FEYÉR P. 1981: *A szőlő- és a bortermelés Magyarországon 1848-ig*. Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 386 p.
59. FÉNYES E. 1851: *Magyarország geográfiai szótára*. I–IV. kötet, Fényes Elek, Pest, 312 p., 285 p., 306 p., 350 p.
60. FLITSCH, W. 1999: *Wein. Verstehen und geniessen*. Springer, Berlin, 242 p.
61. FRISNYÁK S. 1992: *Magyarország történeti földrajza*. Tankönyvkiadó, Budapest, 213 p.
62. FRISNYÁK S. (szerk.) 1988: *Magyarország földrajza*. Tankönyvkiadó, Budapest, pp. 430–467.
63. FRITZ J. 2003: *Helyzetkép a Tolna megyei szőlőtermesztésről a 2001. évi ültetvény-összeírás adatai alapján*. KSH, Szekszárd, 39 p.
64. FRITZ J. 2005: *A dél-dunántúli szőlő- és gyümölcsstermesztés helye az országban*. KSH, Pécs, 38 p.
65. FROCHOT, I. 2002: Wine tourism in France: a paradox? In: HALL, C. M. – SHARPLES, L. – CAMBOURNE, B. – MACIONIS, N. (eds.): *Wine Tourism Around the World*. Butterworth-Heineman, Oxford, pp. 67–80.
66. GAZDAG L. 1982: *A bor- és az üdítőital-gyártás alap- és segédanyagai*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 211 p.
67. GAZDAG L. 1983: *A szőlő feldolgozása és a must erjesztése*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 181 p.
68. GEÖNCZEÖL A. 2003: *Borongoló. Borutak Magyarországon*. Magyar Szőlő- és Borkultúra Kht, Budapest, 200 p.
69. GOMBOCZ E. – HORVÁT A. O. (szerk.) 1941: Kitaibel Pál botanikus naplófeljegyzései Tolna megyei útjairól 1799, 1808. *Tolna vármegye múltjából* 6. pp. 9–18.
70. HAGGETT, P. 2006: *Geográfia. Globális szintézis*. TYPOTEX, Budapest, pp. 3–30., pp. 146–153., pp. 204–230., pp. 283–292. pp. 705–710.
71. HAHN, H. – KAGELMANN, H. J. (Hg.) 1993: *Tourismuspsychologie und Tourismussoziologie*. Ein Handbuch zur Tourismuswissenschaft. Quintessenz Verlags-GmbH, München, pp. 17–55.
72. HAJDU I.-NÉ (szerk.) 2004: *Bormarketing*. Mezőgazda Kiadó, Budapest, 167 p.
73. HAJDU I.-NÉ (szerk.) 2005: *Borpiac*. Mezőgazda Kiadó, Budapest, 208 p.
74. HAJDÚ Z. 2006: **Településállomány, településhálózat, térszerkezeti sajátosságok**. In: HAJDÚ Z. (szerk.): *Dél-Dunántúl. A Kárpát-medence régiói*. MTA RKK - Dialóg Campus Kiadó, Pécs-Budapest, pp. 76–133.

75. HALÁSZ Z. 1981: *Könyv a magyar borról*. Corvina, Budapest, 209 p.
76. HALÁSZ Z. 1989: *Borkönyv*. Agrárinformációs Vállalat, Budapest, 132 p.
77. HALL, C. M. (et al.) 2002a: Wine tourism: an introduction. In: HALL, C. M. – SHARPLES, L. – CAMBOURNE, B. – MACIONIS, N. (eds.): *Wine Tourism Around the World*. Butterworth-Heinemann, Oxford, pp. 1–23.
78. HALL, C. M. (et al.) 2002b: Wine tourism and regional development. In: HALL, C. M. – SHARPLES, L. – CAMBOURNE, B. – MACIONIS, N. (eds.): *Wine Tourism Around the World*. Butterworth-Heinemann, Oxford, pp. 196–225.
79. HAMVAS B. 2000: *A bor filozófiája*. Editio M Kiadó Kft. Budapest, 112 p.
80. HERMANN E. (ford.) 1943: Ottendorff Henrik képes útleírása: Budáról Belgrádba 1663-ban. *Tolna vármegye múltjából* 7. 112 p.
81. HERPAY B-NÉ. (szerk.) 1998: *A magyar borgazdaság kihívásai. Jogszabályok, borversenyek, jövedelmezőség*. Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest, 132 p.
82. HOFMEISTER TÓTH Á. – TOTTH G. 2002: Az értékek szerepe a borválasztásban. Kézirat, III. Magyarországi Bormarketing Konferencia előadás Sopron, 2002. december 5. pp. 1–22.
83. HOLUB J. 1974: Az újjáépítés megindulása Tolna megyében a török kiűzése után 1686–1703-ig. In: K. BALOG J. (szerk.): *Tanulmányok Tolna megye történetéből* V., Tolna Megyei Levéltár, Szekszárd pp. 125–175.
84. HONVÁRI J. (szerk.) 1996: *Magyarország gazdaságtörténete*. A honfoglalástól a 20. század közepéig. Széchenyi István Főiskola közgazdasági fakultás, Aula Kiadó Kft., Budapest, 578 p.
85. HORVÁTH CS. – MIKULÁS I. 2002: *A magyar borászat és az Európai Unió*. Magyar Kereskedelmi és Iparkamara, Budapest, 128 p.
86. *Idegenforgalmi statisztikai évkönyv 2003*. KSH, Budapest, 313 p.
87. JOHNSON, H. – ROBINSON, J. 2002: *A világ boratlasza*. Park Könyvkiadó, Budapest, 352 p.
88. K. BALOG J. (szerk.) s.a.: *Szekszárd város történelmi monográfiája I*. Szekszárd Város Tanácsa, Szekszárd, 403 p.
89. KARÁCSON I. (szerk.) 1985: *Evlija Cselebi magyarországi utazásai 1660–1664*. Gondolat, Budapest, pp. 221–248.
90. KATONA J. – DÖMÖTÖR J. 1963: *Magyar borok – borvidékek*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 207 p.
91. KATONA J. 1987: *Magyar borkalauz*. Corvina, Budapest, 90 p.
92. KELETI K. (szerk.) 1875: *Magyarország szőlőszeti statistikája 1860–1873*. Nemzetközi Statistika 1. rész, Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Budapest, 402 p.
93. KEREK Z. – PINTÉR J. 1997: A borvertikum és az egységes adózás lehetőségei. *Gazdálkodás* 41. (3) pp. 48–52.

94. KOLESCH, H. 2006: *Der Wein gibt der Landschaft das schönste Gesicht*. Handschrift. Landesanstalt für Weinbau und Gartenbau, Bayer, Veitshöchheim, pp. 1–44. http://www.lwg.bayern.de/weinbau/weintourismus/18600/linkurl_0_1_0_1.pdf, letöltve: 2006.12.18.
95. KOLESCH, H. – BÄTZ, G. 2006: *Weintourismuskonzept Franken*. Handschrift. Landesanstalt für Weinbau und Gartenbau, Bayer, Veitshöchheim, pp. 1–4. http://www.lwg.bayern.de/weinbau/weintourismus/18600/linkurl_0_1_0_0.pdf, letöltve: 2006.12.18.
96. KOVÁCS A. 1970: *Villány község élete a múltban és a jelenben*. s. n., Pécs, 231 p.
97. KOVÁCS GY. – MIKÓ Z. – SZABÓ GY. 1995: *Hegyközség, szőlészet, borászat*. Agrocent Kiadó, Budapest, pp. 23–75.
98. KOVÁCS T. 1994: Kitörés. A szekszárdi kisparcellás szőlőtermelők az új kihívások küszöbén. *Babits füzetek* 8. 63 p.
99. KOVÁCS T. 2003: *Vidékfejlesztési politika*. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 284 p.
100. KOVÁCS T. 2006: Mezőgazdaság. In: HAJDÚ Z. (szerk.): *Dél-Dunántúl. A Kárpát-medence régiói*. MTA RKK – Dialóg Campus Kiadó, Pécs-Budapest, pp. 256–277.
101. KOZMA P. 1991: *A szőlő természete I*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 340 p.
102. KOZMA P. 1995: *A szőlő- és borkultúra története Magyarországon*. Magyar Bor Akadémia – Mezőgazda, Budapest, 62 p.
103. KÖRNYEI B. 1985: *A Mecsek-aljai és Villány-Siklói Borvidék története, jelene és jövője I–II*. Kézirat, Baranya megyei Tanács VB, Pécs, 75 p., 68 p.
104. KRAUTSTOFFL, A. – THURNER, M. 2006: *Dokumentation österreichischer Wein 2006*. Österreichische Weinmarketingservice GmbH, Wien, 252 p.
105. LABAY A. 1998: *Új utak – új lehetőségek az agrártermelésben*. Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest, 148 p.
106. LAJBER I. 2000: *A Villányi borvidék kialakulásának története*. PTE TTK FI, Pécs, 152 p.
107. LAPOSA J. 1995: *Villány. A magyar borvidékek ékessége*. Magyar Borkereskedők Egyesülete, Budapest, 112 p.
108. LENGYEL M. 1994: *A turizmus általános elmélete*. KIT Képzőművészeti Kiadó, Budapest, 297 p.
109. LENGYEL M. 1999: *Magyarország csatlakozása az Európai Unióhoz. Turizmus stratégia*. KIT Képzőművészeti Kiadó, Budapest, 235 p.
110. LUDWIG, J. 1998: *Bedeutung des Weinbaus für eine Region – die Beispiele Steigerwald, Heilbronn und Bad Dürkheim*. Arbeitsmaterialien zur Raumordnung und Raumplanung, Heft 171, Universität Bayreuth Lehrstuhl Wirtschaftsgeographie und Regionalplanung, Bayreuth, 151 p.
111. *A Magyar Korona Országainak Mezőgazdasági Statisztikája 1897*. I, II, III kötet, Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Budapest

112. *A Magyar Szent Korona Országainak kivándorlása és visszavándorlása 1899–1913.* (1918) Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest
113. *Magyarország éghajlati atlasza. Adattár.* 1967. II. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest, 263 p.
114. MAJDÁN J. 1998: Borkultúra a polgárosuló Magyarországon. *História* 20. (5–6) pp. 50–56.
115. MAROSI S. – SOMOGYI S. (szerk.) 1990: *Magyarország kistájainak katasztere II.* MTA Földtudományi Kutató Intézet, Budapest, pp. 547–593.
116. MÁTÉ A. 2000a: A Szekszárdi borvidék fejlődése a II. világháború végétől napjainkig. In: GODÓ N. – TÓTH J. (szerk.): *Földrajzi tanulmányok a pécsi doktoriskolából II.* PTE TTK Földrajzi Intézet, Pécs, pp. 199–220.
117. MÁTÉ A. 2000b: A természeti adottságok szerepe a Szekszárdi borvidék kialakulásában. – In: CSOMA ZS. – BALOGH I. (szerk.): *Millenniumi szőlősboroskönyv. A szőlő és bor Magyarországon.* Agroinform, Budapest, pp. 55–62.
118. MÁTÉ A. 2000c: A rendszerváltozás gazdasági hatásai a Szekszárdi borvidékre. In: FÜLEKY GY. (szerk.): *„A táj változásai a Kárpát-medencében a történelmi események hatására”* III. Nemzetközi Tudományos Konferencia, Budapest-Gödöllő, pp. 238–242.
119. MÁTÉ A. 2002a: A filoxéra megjelenése és hatása a Szekszárdi történelmi borvidékre. *Kutatási Füzetek. Európa és a magyarság a 18–20. században.* Történelem Doktori Program 9. pp. 53–69.
120. MÁTÉ A. 2002b: Segédanyagok a Dél-Dunántúli Régió borvidékeinek gazdaságföldrajzi vizsgálatához. *Data Geographica* 8. pp. 22–29.
121. MÁTÉ A. 2002c: Az egyházi birtokok jelentősége Szekszárd életében a XVIII. században. In: KOVARSZKI A. – LÁSZLÓ M. – TÓTH J. (szerk.): *Múlt, jelen, jövő – A településügy térben és időben.* Tiszteletkötet Kőszegfalvi György Professzor Úr 70. születésnapjára. PTE TTK Földrajzi Intézet, Pécs, pp. 82–90.
122. MÁTÉ A. 2003a: A Bikavér legendája. *Rubicon* 14. (1–2) pp. 40–41.
123. MÁTÉ A. 2003b: Adalékok a Szekszárdi borvidék történeti földrajzához. In: FRISNYÁK S. – TÓTH J. (szerk.): *A Dunántúl és a Kisalföld történeti földrajza.* PTE FI – NYF FT, Nyíregyháza-Pécs, pp. 226–237.
124. MÁTÉ A. 2004: Tolna megye szőlő- és bortermelése Keleti Károly szőlészeti statisztikája alapján. *Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Főiskolai Kar tudományos közleményei* 6. pp. 91–115.
125. MÁTÉ A. 2006a: A borturizmus helyzete Tolna megyében. In: AUBERT A. (szerk.): *Fejlesztés és képzés a turizmusban.* II. Országos Turisztikai Konferencia tudományos közleményei. PTE TTK FI, Pécs, pp. 278–288.
126. MÁTÉ A. 2006b: A harmadik szőlőrekonstrukció létjogosultsága a Szekszárdi borvidéken. In: SZENTMARJAY D. – TÓTH J. (szerk.): *Geográfus Doktoranduszok VI. Országos Konferenciája.* PTE TTK FI, Pécs, pp. 93–105.

127. MÁTÉ, A. 2007a: The situation of wine tourism in Tolna County. In: PAP, N. (ed.): *Tolna – a rural area in Central-Europe. Regional and local development in Tolna County, Hungary*. Lomart Publisher, Pécs, pp. 123–132.
128. MÁTÉ A. 2007b: A borturizmus szerepe Tolna megye turizmusában. In: GUBÁN P. – MELLES HAGOS T. – PAPP L. (szerk.): *Turizmus a nemzetgazdaságban*. PTE IGYFK, Szekszárd, pp. 52–68.
129. MÁTÉ A. – PAP N. 2007: Tematikus utak szerepe a terület- és településfejlesztésben. In: PAP N. (szerk.): *Területfejlesztés a gyakorlatban*. Lomart Kiadó, Pécs, pp. 169–190.
130. MER CZ Á. – KÁDÁR GY. 2001: *Borászati kislexikon*. Mezőgazda Kiadó, Budapest, 340 p.
131. MITCHELL, C. (et al.) 2002: Wine tourism and consumer behaviour. In: HALL, C. M. – SHARPLES, L. – CAMBOURNE, B. – MACIONIS, N. (eds.): *Wine Tourism Around the World*. Butterworth-Heinemann, Oxford, pp. 115–135.
132. MOHOS M. 2003: Két térkép nyomában. *Rubicon* 14. (1–2) pp. 62–64.
133. MOSONI P. 1999: *Borkultúra borászati alapokkal*. Gödöllő, GATE MGK, 247 p.
134. MÜLLER I. (szerk.) 1997: *Vincellér vállalkozó*. Pelsovin Trade, Veszprém, 139 p.
135. MÜLLER I. (szerk.) 2003: *XXV. Országos szőlész-borász továbbképző tanfolyam*. Pelsovin Trade, Veszprém, 109 p.
136. MTRt. – M.Á.S.T. 2006: A magyar lakosság étkezési és alkoholfogyasztási szokásai és Magyarország gasztronómiai imázsa 2005-ben. *Turizmus bulletin* 10. (1) pp. 39–49.
137. N. HORVÁTH B. (szerk.) 2000: *Szekszárdi borok könyve*. Szekszárd MJV, Szekszárd, 104 p.
138. NAGY F. 1990: A szekszárdi pinceszövetkezet története. *Babits füzetek* 2. 49 p.
139. NAGYMAROSY A. 2000a: Bor és geológia. *Borbarát* 5. (1.) pp. 34–37.
140. NAGYMAROSY A. 2000b: A magyar borvidékek földtana. *Borbarát* 5. (1.) pp. 38–43.
141. *Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2005–2013*. 2005. kézirat, Magyar Turisztikai Hivatal, Budapest, 210 p. <http://www.mth.gov.hu/main.php?folderID=906>, letöltve: 2006.03.03.
142. *Népszámlálás 2001*. 6. Területi adatok. <http://www.nepszamlalas.hu>, letöltve: 2005.10.12.
143. NISZKÁCS M. – MÉSZÁROS A. 2002: *Szekszárd és Villány-Siklós borgasztronómiája*. Paginarum Kiadó, Budapest, 185 p.
144. OSZOLI Á. (szerk.) 2003: *Borfogyasztási szokások Magyarországon*. Kézirat, OSZKÓ Tanácsadó BT. és az FVM Szőlészeti és Borászati Kutatóintézete Kecskemét, Budapest, 164 p.
145. PALÁDI – KOVÁCS A. (szerk.) 2001: *Magyar Néprajz II. Gazdálkodás*. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 527–595.

146. PATAKI J. 1961a: A mezőgazdaság felszínformáló hatása a Szekszárdi dombvidéken. Különnyomat, *MTA Dunántúli Tudományos Intézet „Értekezések 1960”* Budapest, pp. 55–92.
147. PATAKI J. 1961b: Az antropogén morfológia és a gyakorlati élet. *Földrajzi közlemények* 9. (4) pp. 301–306.
148. PATAKI J. 1967: *Tolna megyei kalauz*. Tolnai Megyei Idegenforgalmi Hivatal, Szekszárd, 152 p.
149. PÁLMAI ZS. 2006: A régió fejlesztési-tervezési kérdései a Nemzeti Fejlesztési Tervben. In: HAJDÚ Z. (szerk.): *Dél-Dunántúl. A Kárpát-medence régiói*. MTA RKK – Dialóg Campus Kiadó, Pécs-Budapest, pp. 445–461.
150. PERCZEL GY. – TÓTH J. 1994: *Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza*. ELTE Természettudományi Kar, Budapest, 461 p.
151. PÉCSI M. (szerk.) 1981: A Dunántúli-dombság. Dél-Dunántúl. *Magyarország tájféldrajza 4*. MTA Földrajztudományi Kutató Intézet, Akadémia Kiadó, Budapest, 704 p.
152. PÉCZELY GY. 1984: *A Föld éghajlata*. Tankönyvkiadó, Budapest, pp. 17–219.
153. PÉCZELY GY. 1996: *Éghajlattan*. Tankönyvkiadó, Budapest, pp. 258–284.
154. PINTÉR L. (szerk.) 2002a: *Szőlőültetvények Magyarországon, 2001. (Összefoglaló adatok)*, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 417 p.
155. PINTÉR L. (szerk.) 2002b: *Szőlőültetvények Magyarországon, 2001. (Településsoros adatok)*, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 253 p.
156. PINTÉR L. (szerk.) 2004: *Magyarország mezőgazdasága, 2003. Gazdaságszerkezeti összeírás. I-II. kötet*, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 172 p., 260 p.
157. PISKÓTI I. – DANKÓ L. – SCHUPLER, H. 2002: *Régió- és településmarketing*. KJK–KERSZÖV, Budapest, pp. 129–136., pp. 222–233.
158. PRESTON-WHYTE, R. 2002: Wine routes in South Africa. In: HALL, C. M. – SHARPLES, L. – CAMBOURNE, B. – MACIONIS, N. (eds.): *Wine Tourism Around the World*. Butterworth-Heineman, Oxford, pp. 102–114.
159. PRIEWE, J. 2002: *Borkalauz*. Magyar Könyvklub, Budapest, 96 p.
160. PROBÁLD F. 2001: *Tájföldrajz, regionális földrajz: a hídépítés szükségessége*. Földrajzi Konferencia, Szeged 2001. pp. 1–6.
161. PUCZKÓ L. – RÁTZ T. 2000: *Attrakciótól az élményig*. Geomédia Szakkönyvek, Budapest, pp. 67–117.
162. PUCZKÓ L. – RÁTZ T. 2002: *A turizmus hatásai*. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Aula Kiadó Kft., Budapest, 490 p.
163. RADÓCZNÉ KOCSIS T. 2003: *Közös piaci rendtartások hazai alkalmazása. Szőlő – bor*. FVM, Budapest, 32 p.
164. ROHÁLY G. – MÉSZÁROS G. 2006: *Bor Kalauz 2006*. AKÓ Kiadó, Budapest, 315 p.

165. ROHÁLY G. – MÉSZÁROS G. – NAGYMAROSY A. 2004: *Terra Benedicta. Áldott föld*. AKÓ Kiadó, Budapest, 271 p.
166. RÚZSÁS L. 1961: A szőlőművelés átalakulása Baranyában a XIX. században. Különnyomat, *MTA Dunántúli Tudományos Intézet „Értekezések 1960”* Budapest, pp. 149–188.
167. SARKADI E. – SZABÓ G. – URBÁN A. 2000: *Borturizmus szervezők kézikönyve*. AMC – Baranya Megyei Falusi Turizmus Szövetség, Pécs, 86 p.
168. SIMON, J. 2003: *A borokról*. GABO Könyvkiadó, Budapest, 224 p.
169. SOMOGYI G. 2006: Turizmus. In: HAJDÚ Z. (szerk.): *Dél-Dunántúl. A Kárpát-medence régiói*. MTA RKK – Dialóg Campus Kiadó, Pécs-Budapest, pp. 341–356.
170. SZABÓ A. (et al.) 2003a: Szőlőültetvényeink állapota I. *Bor és Piac* (2) pp. 6–9.
171. SZABÓ A. (et al.) 2003b: Szőlőültetvényeink állapota I. *Bor és Piac* (3) pp. 18–21.
172. SZABÓ G. 1995: A Villány-Siklói borút, mint idegenforgalmi termék és területfejlesztő együttműködés. In: KOVÁCS T. (szerk.): *A mezőgazdaságtól a vidékfejlesztésig*. III. Falukonferencia. MTA RKK, Pécs, pp. 358–359.
173. SZABÓ G. 2000a: *A vidéki turizmus fejlesztési lehetőségei és módszerei geográfiai megközelítésben hazai példák alapján*. Kézirat, PhD értekezés, PTE Természettudományi Kar Földrajzi Intézet, Pécs, 221 p.
174. SZABÓ G. 2000b: A Villány-Siklói Borút körzetének természeti adottságai, idegenforgalmi vonzástényezői. In: LOVÁSZ GY. – SZABÓ G. (szerk.): *Területfejlesztés – regionális kutatások*. Tiszteletkötet Tóth József professzor úr 60. születésnapjára, PTE TTK, Pécs, pp. 271–279.
175. SZABÓ G. 2001: Borturizmus és borutak. In: CEY-BERT R. GY. (szerk.): *Baltoni borgasztronómia*. Paginarum Kiadó, Budapest, pp. 123–140.
176. SZABÓ G. 2002a: A borút, mint tematikus turisztikai termék Magyarországon. In: ERDŐSI M. (szerk.): *Borturizmus és a tájegységi hagyományos terméke gazdaságfejlesztő hatása*. Olasz Köztársaság Magyarországi Nagykövetség – Hegyközségek Nemzeti Tanácsa, Budapest, pp. 16–27.
177. SZABÓ G. 2002b: Vidékfejlesztési programozás és a turizmus tervezése a Siklósvidék kistérségben. In: AUBERT A. (szerk.): *Kutatás a turizmusban. A turizmus aktuális kérdései Magyarországon*. PTE Turizmus Tanszék, Pécs, pp. 436–450.
178. SZABÓ G. 2003a: A borturizmus, a borutak kialakításának tapasztalatai a Dél-dunántúli régió borvidékein. In: KOVÁCS D. (szerk.): *A falusi turizmus hagyományai*. Mezőgazda, Budapest pp. 133–142.
179. SZABÓ G. 2003b: A hazai borútfejlesztés tapasztalatai és példái, tokaj-hegyaljai alkalmazásuk lehetőségei. In: FRISNYÁK S. – GÁL A. (szerk.): *Szerencs és a Zempléni-hegység*. Nyíregyházi Főiskola, Szerencs-Nyíregyháza, pp. 273–283.
180. SZABÓ G. 2003c: A kulturális örökség védelme és hasznosításának tapasztalatai interregionális együttműködésben: az AVEC-program értékelése. *Turizmus bulletin* 7. (4) pp. 22–31.

181. SZABÓ G. 2005: Környezetbarát vendégfogadói hálózat kialakításának lehetőségei a Dél-Dunántúli Régióban. In: BUGYA T. – WILHELM Z. (szerk.): *Tanulmányok Tóth Józsefnek*. PTE TTK FI, Pécs, pp. 321–334.
182. SZEKFŰ GY. 2002: *A magyar termelő lelki alkata*. Történelmi tanulmány. Mundus Kiadó, Budapest, 123 p.
183. SZÓKE S. (szerk.) 1994: *Tolna megye földrajza*. Tolna Megyei Önkormányzat, Pedagógiai Intézet, Szekszárd, 36 p.
184. *Szőlőtermelés. Községsoros adatok (1873–1965) 1986*. KSH Történeti statisztikai kötetek, Budapest, 520 p.
185. TAKÁCS ZS. (szerk.) 1999: *Bor, turizmus, gasztronómia Tolnában*. KAFI Bt. Szekszárd, 106 p.
186. TAKÁCS ZS. (szerk.) 2001: *Bor, turizmus, gasztronómia Baranyában*. KAFI Bt. Szekszárd, 138 p.
187. TATTAY L. 2001: *A bor és az agrártermékek eredetvédelme*. Budapest, Mezőgazda, 225 p.
188. THIRRING G. (szerk.) 1912: *A magyar városok statisztikai évkönyve*. Házinyomda, Budapest, 686 p.
189. TASNÁDI J. 2002: *A turizmus rendszere*. Aula Kiadó, 280 p.
190. TORRÉS, O. 2006: *Borháború. Tradíció vagy globalizáció*. Alinea Kiadó, Budapest, 270 p.
191. TRÓCSÁNYI A. – TÓTH J. 2002: *A magyarság kulturális földrajza II*. Pannonia Tankönyvek, Pécs, pp. 7–46.
192. TÓTH J. 1997: Földrajztudomány: egy régi-új diszciplína. *Tudományos Dialóg* 1, pp. 22–27.
193. TÓTH J. (szerk.) 2002: *Általános társadalomföldrajz I*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 484 p.
194. TÓTH J. – PAP N. 2002: Rajon és régióelméletek. In: TÓTH J. (szerk.): *Általános társadalomföldrajz II*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, pp. 287–304.
195. TÓTH J. 2004: *Kell nekünk régió?*
<http://www.mindentudas.hu/toth/20040602toth1.html>, letöltve: 2006. 02. 07.
196. TÓTH L. 1996: Az EU-csatlakozás lehetséges előnyei és hátrányai a magyar agrárgazdaságra. *Tér és társadalom* 10. (4) pp. 15–26.
197. TÓTHNÉ KISS V. 2003: *Termelőibor-kimérések*. KSH, Budapest, 24 p.
198. TÖRÖK S. 1978: *Borászok zsebkönyve*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 216 p.
199. TÖRÖK S. 2000: *Magyar borkultúra*. Mezőgazda, Budapest, 142 p.
200. TÖTTÖS G. 1982a: A szőlőtermesztés hatása Szekszárd település fejlődésére 1867–1900. *A Dunántúl településtörténete IV. (1867–1900)*, PAB-VEAB Értesítője, Veszprém, pp. 209–217.
201. TÖTTÖS G. 1982b: Szekszárd város fejlődése 1900–1944. *A Dunántúl településtörténete V/I. (1900–1944)*, PAB-VEAB Értesítője, Veszprém, pp. 158–164.

202. TÖTTŐS G. 1986: *Történelmi séták Szekszárdon*. Szekszárd Városi Tanács, Szekszárd, 211 p.
203. TÖTTŐS G. 1987: *A szekszárdi szőlő és bor*. Szekszárdi Nyomda – Aliscavin, Szekszárd, 184 p.
204. *Turizmusról szóló törvény koncepciója 2006*. kézirat. [http://www.otm.gov.hu/web/jog_terv.nsf/cf996a065acc6ad3c125713e0042ca8e/3b9ea9187c3fdd87c1257241002e176a/\\$FILE/turizmus.pdf](http://www.otm.gov.hu/web/jog_terv.nsf/cf996a065acc6ad3c125713e0042ca8e/3b9ea9187c3fdd87c1257241002e176a/$FILE/turizmus.pdf), letöltve: 2006.12.30.
205. *Új Magyarország Vidékfejlesztési Program*. 2007. kézirat. Budapest, 499 p. http://www.fvm.hu/doc/upload/200707/umvp_20070709.pdf, letöltve: 2007.07.20.
206. VIDA L. 2007: Vágás olasz módra. *Heti Világgazdaság* (28) <http://hvg.hu/hvgfriss/2007.28/200728HVGFriss145.aspx>, letöltve: 2007.09.13.
207. VITÁNYI B. 2006: Szőlő- és bortermeles hazánkban és az EU-ban. In: KÓKAI S. (szerk.): *Földrajz és turizmus*. Tanulmánykötet Dr. Hanusz Árpád 60. születésnapjának tiszteletére. Nyíregyházi Főiskola Természettudományi Főiskolai Kar Földrajz Tanszéke, Nyíregyháza, pp. 371–390.
208. VUICS T. 1995: *Magyarország agrár földrajza*. JPTE Természettudományi Kar, Pécs, 162 p.
209. ZOMBAL N. – SZÉKELY G. 1995: Borfogyasztói ismeretek és a borfogyasztó társadalmi megítélése. *Gazdálkodás* 29. (5) pp. 66–70.
210. ZSIBRIK I.-NÉ (et al.) 2000: *Magyarország kistérségei. Dél-Dunántúl*. KSH, Pécs, Kaposvár, Szekszárd, 95 p.
211. ZSIBRIK I.-NÉ (et al.) 2001: *A magyar régiók mezőgazdasága. Dél-Dunántúl*. KSH, Pécs, Kaposvár, Szekszárd, 125 p.

A kapcsolódó jogi szabályozás Magyarországon

- 62/2006. (IX.7.) FVM rendelet a Balatoni Borvidéki Régió szabályzatáról
- 12/2006. (II.3.) FVM rendelet a Nagy-Somlói borvidék védett eredetű borairól
- 11/2006. (II.3.) FVM rendelet az Izsáki Arany Sárfehér védett eredetű borról
- 10/2006. (II.3.) FVM rendelet a Duna Borvidéki Régió szabályzatáról
- 9/2006. (II.3.) FVM rendelet a borok eredetvédelmi szabályairól szóló 97/2004. (VI.3.) FVM rendelet módosításáról
- 110/2005. (XI.24.) FVM rendelet a szőlőültetvények kivágási támogatásának szabályozásáról
- 91/2005. (X.18.) FVM rendelet a Villányi borvidék védett eredetű borairól
2004. évi XVIII. törvény a szőlőtermesztésről és a borgazdálkodásról
- 136/2004. (IX.18.) FVM–PM együttes rendelet a borászati termékek egységes bizonylatolási, nyilvántartási és elszámolási rendjéről szóló 52/2001. (VIII.2.) FVM–PM rendelet módosításáról
- 102/2004. (VI.03.) FVM rendelet a szőlőültetvények országos térinformatikai nyilvántartásáról (VINGIS)
- 101/2004. (VI.03.) FVM rendelet a szőlészeti és borászati üzemek működésének engedélyezési rendjéről és tevékenységének higiéniai szabályairól
- 100/2004. (VI.03.) FVM rendelet a szőlőtermelési potenciálra, a szőlőültetvények szerkezetátalakítására és -átállítására vonatkozó nemzeti szabályozásról
- 99/2004. (VI.03.) FVM rendelet a borok előállításáról
- 98/2004. (VI.03.) FVM rendelet a borászati termékek jelöléséről
- 97/2004. (VI.03.) FVM rendelet a borok eredetvédelmi szabályairól
- 95/2004. (VI.03.) FVM rendelet a szőlő termőhelyi kataszterének felvételezéséről, kiegészítéséről és módosításáról
- 86/2004. (V.15.) FVM rendelet az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap Garancia Részlegéből finanszírozott egységes területalapú támogatás 2004. évi igénybevételével kapcsolatos egyes kérdésekről
- 73/2004. (IV.29.) FVM rendelet a 2004. évi nemzeti hatáskörben nyújtott agrár és vidékfejlesztési támogatások igénybevételének feltételeiről szóló 25/2004. (III. 3.) FVM rendelet módosításáról
- 24/2004. (II.20.) Korm. rendelet a Nemzetközi Szőlészeti és Borászati Szervezet létrehozásáról szóló megállapodás kihirdetéséről
- 19/2004. (IV.21.) PM rendelet A zárjegy alkalmazásának, a zárjeggyel való elszámolásnak részletes szabályairól szóló 36/1997. (XI. 26.) PM rendelet módosításáról
- 15/2004. (II.10.) FVM rendelet az egyes gyümölcsfajok és szőlőültetvények telepítésének támogatásáról

2003. évi LXXVII. törvény egyes agrár tárgyú törvények jogharmonizációs célú módosításáról: A szőlőtermesztés és a borgazdálkodásról szóló 1997. évi CXXI. törvény módosítása
2003. évi CXXVII. törvény a jövedéki adóról és a jövedéki termékek forgalmazásának különös szabályairól
- 130/2003. (XII.31.) FVM rendelet az egri borvidék védett eredetű borairól
- 119/2003. (XI.27.) FVM rendelet az egyes szőlészeti és borászati szakigazgatási kérdésekről
- 93/2002. (X.7.) FVM rendelet a bor lepárlásához nyújtott intervenciós támogatásról
- 90/2002. (X.1.) FVM rendelet a minőségi borok művi tárolásának támogatásáról szóló 91/2000. (XI.24.) FVM rendelet módosításáról
- 84/2002. (IX.13.) FVM–KüM–PM együttes rendelet a hordós asztali, táj- és minőségi borok exportjának támogatásáról
- 81/2001. (X.19.) FVM rendelet a 2001. évi szőlőtermelésből készült, saját előállítású bor édesítéséhez felhasználásra kerülő szőlősűrítmény előállításának költségeinek intervenciós támogatásáról
- 52/2001. (VIII.2.) FVM–PM együttes rendelet a borászati termékek egységes bizonylatolási, nyilvántartási és elszámolási rendjéről
- 43/2001. (VI.15.) FVM rendelet a szőlőtermesztésről és a borgazdálkodásról szóló 1997. évi CXXI. törvény végrehajtásáról kiadott 106/1997. (XII.19.) FM rendelet módosításáról
- 39/2001. (V.14.) FVM rendelet a Szőlőfajta Használati Bizottságról
- 19/2001. (IV.13.) PM rendelet a zárjegy alkalmazásának, a zárjeggyel való elszámolásnak a részletes szabályozásáról szóló 36/1997. (XI.26.) PM rendelet módosításáról
2000. évi CXLIII. törvény a szőlő- és gyümölcsös ültetvények összeírásáról
2000. évi CXLII. törvény a szőlőtermesztésről és a borgazdálkodásról szóló 1997. évi CXXI. törvény módosításáról
2000. évi CXI. törvény a szőlőtermesztésről és a borgazdálkodásról szóló 1997. évi CXI. törvény módosításáról
2000. évi XCIX. törvény a szőlőtermesztésről és a borgazdálkodásról szóló 1997. évi CXXI. törvény, valamint a hegyközségekről szóló 1994. évi CII. törvény módosításáról
1999. évi XLVII. törvény a szőlőtermesztés és a borgazdálkodásról szóló 1997. évi CXXI. törvény módosításáról
- 103/1999. (XII.20.) FVM rendelet a szőlőtermesztésről és a borgazdálkodásról szóló 1997. évi CXXI. törvény végrehajtásáról kiadott 106/1997. (XII.19.) FM rendelet módosításáról

- 66/1998. (XII. 31.) FVM rendelet az Országos Borszakértő Bizottságokról
- 28/1998. (V. 13.) IKIM rendelet a Regionális Idegenforgalmi Bizottságok, valamint a Regionális Idegenforgalmi Bizottságok munkaszervezeteinek feladatairól
- 6/1998. Földművelésügyi Minisztérium közleménye A különböző borvidékeken és bortermelő helyeken telepíthető (ajánlott, illetve kiegészítő), valamint ültetvényben fenntartható (ültetvényes) fajtákról. MÉM Értesítő 1998.
1997. évi CXXII. törvény a hegyközségekről szóló 1994. évi CII. törvény módosításáról
1997. évi CXXI. törvény a szőlőtermesztésről és a borgazdálkodásról
1997. évi CXIV. törvény az agrárgazdaság fejlesztéséről
1997. évi CIII. törvény a jövedéki adóról és a jövedéki termékek forgalmazásának különös szabályairól
- 106/1997. (XII.19.) FM rendelet a szőlőtermesztésről és a borgazdálkodásról szóló 1997. évi CXXI. törvény végrehajtásáról
- 90/1997. XI.28.) FM rendelet a szőlő, komló, gyümölcs és dísznövény szaporítóanyagok előállításáról és forgalmazásáról
1994. évi CII. törvény a hegyközségekről
1992. évi II. törvény a szövetkezetekről szóló 1992. évi I. törvény hatálybalépéséről és az átmeneti szabályokról
- 7/1990. (XII.25.) FM rendelet a szőlő- és gyümölcsstermesztésről, valamint a borgazdálkodásról szóló 1970. évi 36. törvényerejű rendelet végrehajtásáról rendelkező 40/1977. (XI.29.) MÉM rendelet módosításáról
- 32/1982. (XII.27.) MÉM rendelet a szőlő- és gyümölcsstermesztésről, valamint a borgazdálkodásról szóló 1970. évi 36. törvényerejű rendelet végrehajtása tárgyában megjelent 40/1977. (XI.29.) MÉM rendelet módosításáról
- 40/1977. (XI.29.) MÉM rendelet a szőlő- és gyümölcsstermesztésről, valamint a borgazdálkodásról szóló 1970. évi 36. törvényerejű rendelet végrehajtásáról
1970. évi 36. számú törvényerejű rendelete a szőlő és gyümölcsstermesztésről, valamint a borgazdálkodásról
- 25/1970. (XI.26.) MÉM rendelet a szőlő- és gyümölcsstermesztésről, valamint a borgazdálkodásról szóló 1970. évi 36. törvényerejű rendelet végrehajtásáról
- 23/1959. törvényerejű rendelet a szőlő és gyümölcsstermesztésről, valamint a borgazdálkodásról
- 1938 : XXXI. törvénycikk a hegyközségekről, valamint a szőlő- és gyümölcsgazdálkodásról

- 85.000/1938. m. kir. földművelésügyi miniszter rendelete a hegyközségekről, valamint a szőlő- és gyümölcsgazdálkodásról szóló 1938 : XXXI. törvénycikk végrehajtásáról
- 1936 : V. törvénycikk a bor előállításának, kezelésének és forgalmának szabályozásáról és a borhamisítás tilalmazásáról
- 70.000/1936. m. kir. földművelésügyi miniszter FM rendelet a bor előállításának, kezelésének és forgalmának szabályozásáról és a borhamisítás tilalmazásáról szóló 1936 : V. törvénycikk végrehajtásáról
- 1929 : X. törvénycikk a bor előállításának, kezelésének és forgalmának szabályozásáról és a borhamisítás tilalmazásáról szóló 1924 : IX. törvénycikk egyes rendelkezéseinek módosításáról és kiegészítéséről
- 2.000/II./1929. m. kir. földművelésügyi miniszter rendelete a bor előállításának, kezelésének és forgalmának szabályozásáról és a borhamisítás tilalmazásáról szóló 1924 : IX. törvénycikk, valamint annak egyes rendelkezéseit kiegészítő, illetve módosító 1929 : X. törvénycikk végrehajtásáról
- 1924 : IX. törvénycikk a bor előállításának, kezelésének és forgalmának szabályozásáról és a borhamisítás tilalmazásáról
- 62.000/1924. m. kir. földművelésügyi miniszter rendelete a bor előállításának, kezelésének és forgalmának szabályozásáról és a borhamisítás tilalmazásáról szóló 1924 : IX. törvénycikk életbeléptetéséről és végrehajtásáról
1908. XLVII. törvénycikk a borhamisításnak és a hamisított bor forgalombahozatalának tilalmazásáról
- 112.000/1908. földművelésügyi m. kir. miniszter rendelete a borhamisításnak és a hamisított bor forgalombahozatalának tilalmazásáról szóló 1908 : XLVII. törvénycikk végrehajtásáról
1896. V. törvénycikk a phylloxera által elpusztított szőlők felújításának előmozdítása tárgyában
- 60.900/1896. földművelésügyi m. kir. miniszter rendelete a phylloxera által elpusztított szőlők felújításának előmozdításáról szóló 1896 : V. törvénycikk végrehajtása iránt
1893. XXIII. törvénycikk a mesterséges borok készítésének és azok forgalomba hozatalának tilalmazásáról
1893. Földművelésügyi magyar királyi ministertől az 1892. év végéig phylloxérazárlet alá helyezett községek kimutatása

A kapcsolódó jogi szabályozása az Európai Unióban

- A *BIZOTTSÁG 1460/2006/EK RENDELETE* (2006. október 2.) a szőlőültetvények szerkezetátalakítására és átállítására előírányzott végleges támogatási összegekre vonatkozó átmeneti intézkedések tekintetében az 1227/2000/EK rendelettel való eltérésről
- A *BIZOTTSÁG 1400/2006/EK RENDELETE* (2006. szeptember 21.) a borágazat termékeire vonatkozó kiviteli engedélyek kiállításáról
- A *TANÁCS 1698/2005/EK RENDELETE* (2005. szeptember 20.) az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból (EMVA) nyújtandó vidékfejlesztési támogatásról
- A *BIZOTTSÁG 753/2002/EK RENDELETE* (2002. április 29.) az 1493/1999/EK tanácsi rendeletnek az egyes borászati termékek leírása, jelölése, kiszerelése és védelme tekintetében történő alkalmazására vonatkozó egyes szabályok megállapításáról
- A *BIZOTTSÁG 94/2002/EK RENDELETE* (2002. január 18.) a mezőgazdasági termékek belső piacon történő megismertetésével és promóciójával kapcsolatos intézkedésekről szóló 2826/2000/EK tanácsi rendelet alkalmazására vonatkozó részletes szabályok megállapításáról
- A *BIZOTTSÁG 1282/2001/EK RENDELETE* (2001. június 28.) a bortermékek azonosításához szükséges információgyűjtés és a borpiac felügyelete tekintetében a 1493/1999/EK tanácsi rendelet végrehajtásának részletes szabályait meghatározásáról, valamint az 1623/2000/EK rendelet módosításáról
- A *BIZOTTSÁG 884/2001/EK RENDELETE* (2001. április 24.) a borászati termékek fuvarozását kísérő okmányok, valamint a szőlő- és borágazatban vezetendő nyilvántartás alkalmazása részletes szabályainak megállapításáról
- A *BIZOTTSÁG 883/2001/EK RENDELETE* (2001. április 24.) a szőlő- és borágazati termékek harmadik országokkal való kereskedelmére vonatkozó 1493/1999/EK tanácsi rendelet végrehajtásának részletes szabályairól
- A *TANÁCS 2826/2000/EK RENDELETE* (2000. december 19.) a mezőgazdasági termékek belső piacon történő megismertetésével és promóciójával kapcsolatos intézkedésekről
- A *BIZOTTSÁG 1623/2000/EK RENDELETE* (2000. július 25.) a borpiac közös szervezéséről szóló 1493/1999/EK rendelet végrehajtásának részletes szabályainak megállapításáról a piaci mechanizmusok tekintetében
- A *BIZOTTSÁG 1622/2000/EK RENDELETE* (2000. július 24.) a borpiac közös szervezéséről szóló 1493/1999/EK tanácsi rendelet alkalmazásának egyes szabályainak részletes megállapításáról, és közösségi kódex létesítéséről a borászati eljárásokra és kezelésekre
- A *BIZOTTSÁG 1607/2000/EK RENDELETE* (2000. július 24.) a bor piacának közös szervezéséről szóló 1493/1999/EK tanácsi rendelet végrehajtása részletes szabályainak megállapításáról, különös tekintettel annak a meghatározott termőhelyen termelt minőségi borra vonatkozó címére
- A *TANÁCS 1493/1999/EK RENDELETE* (1999. május 17.) a közös borpiaci szervezetről

Felhasznált honlapok

1. Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet <http://www.akii.hu>
2. Agrármarketing Centrum <http://www.amc.hu>
3. AVOP program hivatalos oldala <http://www.avop.hu>
4. Bayerische Landesanstalt für Weinbau und Gartenbau
<http://www.lwg.bayern.de/weinbau/weintourismus/18600/>
5. Borászat <http://www.boraszat.hu>
6. Borászattal foglalkozó oldalak gyűjteménye <http://bor.lap.hu>
7. Borinfó <http://www.kee.hu/borinfo/>
8. Deutsche Weine Online <http://www.deutscheweine.de>
9. Dunántúli Napló Online <http://www.dunantulinaplo.hu>
10. Europäische Commission Landwirtschaft und ländliche Entwicklung
http://ec.europa.eu/agriculture/index_de.htm
11. Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium <http://www.fvm.hu/>
12. Gazdasági Minisztérium <http://www.gm.hu/>
13. Hegyközségek Nemzeti Tanácsa <http://www.hnt.hu>
14. HVG Online <http://www.hvg.hu/>
15. Internationalen Organisation für Rebe und Wein (O.I.V.)
<http://www.oiv.int/de/accueil/index.php>
16. Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem (ma: Szent István Egyetem) <http://www.kee.hu>
17. Központi Statisztikai Hivatal <http://www.ksh.hu>
18. LEADER program hivatalos oldala <http://www.leadernet.hu>
19. Magyar Agrárkamara <http://www.agrarkamara.hu>
20. Magyar Címer Portál <http://www.heraldika.hu>
21. Magyar Közösségi Agrármarketing Centrum (AMC) KHT <http://www.amc.hu/>
22. Magyar Szőlő és Borkultúra Közhasznú Társaság <http://www.bacchus.hu/fesz00.htm>
23. Magyarország borrégiói <http://www.borregio.hu>
24. Magyarországi Bormarketing Konferencia <http://www.bormarketingkonferencia.hu>
25. Mezőgazdasági Pantheon <http://www.omgk.hu/>
26. Mindentudás Egyeteme <http://www.mindentudasegyeteme.hu/>
27. Mohács-Bóly Fehérborút Egyesület <http://www.feherborut.hu>
28. Népszabadság Online <http://www.nol.hu>
29. Népszámlálás 2001. <http://www.nepszamlalas.hu>
30. Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ <http://www.omgk.hu/>
31. Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztérium
<http://www.bm.hu/web/portal.nsf/index>
32. Österreichische Weinmarketing Service GmbH <http://www.weinausoesterreich.at>
33. ROP program hivatalos oldala <http://www.rop.hu>
34. SAPARD program hivatalos oldala <http://www.sapard.fvm.hu>
35. Szekszárdi Borút <http://www.szekszardiborut.hu>
36. Terroir Franche <http://www.terroir-france.com>
37. Tolnai Népújás Online <http://www.tolnainepujas.hu>
38. Világ gazdaság Online <http://www.vilaggazdasag.hu>
39. Villányi borút <http://www.borut.hu>
40. VINTOUR projekt <http://www.vintour.info>